

ספר זכור לאברהם

על ספר חפץ חיים

חלק א'

מתחילת הספר עד סוף הלכות לשון הרע

ניתן להשיג הספר אצל המחבר

53 Kingsfield Drive
Lakewood NJ 08701

Text 347.352.9781

הערות והארות יתקבלו ברצון
אצל כתובת וטעקסט הנ"ל

© 2023

עריכה והוצאה לאור:

מכון
תפארת

Machon Tiferes a division of BP Print Group
machon@bpprintgroup.com • 732.475.0101
315 4th Street, Lakewood, NJ 08701

**לזכרון בספר
ולמזכרת נצח נשמת**

מוה"ר אברהם נחמן בן ר' זאב ע"ה

מוקיד רבנן ורחים רבנן ודחיל רבנן
ואידו גופיה הוה צודבא מרבנן
יום ולילה אהב ורדף צדקה וחסד
ומעשים טובים בכל כחותיו
שמר פיו ולשונו באופן מופלא
והיה עניו וצנוע
ומוכתר בכל מדות תרומיות

זכות לימוד התורה מספר זה
תהא לעילוי נשמתו
ויהא מליץ יושר בעד כל עמינו בית ישראל

הסכמת הרב"ג חיים וועג שליט"א

ראש כולל זכרון גרשון לדיינות

ליקוואוד נ.דז.

Rabbi Chaim Weg

Rosh Kollel Zichron Gershon L'Dayanus
Lakewood N.J.
570 604 2266

הרב חיים וועג

ראש כולל זכרון גרשון לדיינות
ליקוואוד נ.דז.

כ' כסלו תשפ"ד

באתי בשורות אלו להודיע בשער בת רבים מעלת ויקרת ידידי הרב ר' יהודה יהושע גרינוואלד שליט"א מרבני בית הוועד פה ליקוואוד עיר התורה, מן העמלים בתורה בבית מדרשינו, ארי שבחבורה, שרבים נהנים ממנו עצה ותושיה.

הרב ר' יהושע הנ"ל בתוך שאר לימודיו הוא עוסק זה כמה שנים בהלכות לשון הרע על פי ספר חפץ חיים להלכה ולמעשה, ושימש ת"ח היגעים במקצוע זה, וזכה להיות מורה הוראה לישראל בשאלות הנוגעים למעשה בעניני לשון הרע בשידוכים ושאר עניני שבין אדם לחבירו. ועתה בפי אמתחתו ספר עזר ללימוד ספר חפץ חיים המחולק על פי הסעיפים, וגם מובא בו הרבה המדונים שדנו האחרונים ופוסקי זמנינו בעניני לשון הרע לענין מעשה, המסתעף מדברי החפץ חיים. והספר הזה יהיה לאחיעזר ולאחיסמך לכל מי שירצה להתעמק בלימוד הלכות לשון הרע ורכילות להלכה למעשה.

ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שיתקבל ספרו אצל הלומדים, ויזכה להמשיך ללמוד וללמד מתוך בריאות הגוף, והרחבת הדעת, ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות באמת ויושר.

ממני החותם לכבוד התורה ועמליה.

הרב חיים וועג

ראש הכולל חושן משפט זכרון גרשון
פע"ת ליקוואוד יצ"ו

הסכמת הרה"ג יהושע בנימין קרופני שליט"א

בית מדרש גבוה

ליקוואוד נ.דז.

Rabbi Yehoshua Krupenia
Beth Medrash Govoah
Lakewood, NJ 08701

יהושע בנימין קרופני
בית מדרש גבוה
ליקוואוד, נ.דז.

בס"ד

כ"ב כסלו תשפ"ד

הנה בא לפני הרה"ג ר' יהושע גרינואלד שליט"א מחשובי אברכי הכולל שעל ידי בי"ד צדק בית הוועד דלייקוואוד ובידו חיבור שלם בשם זכור לאברהם על הספר חפץ חיים. וממעט שראיתי הוטב בעיני כי מתוכו ניכר שעמל ויגע הרבה לברר וללבן דברי רבינו החפץ חיים זצוק"ל, ובירר הכל באופן מסודר יפה דבר דבר על אופניו, ובודאי שלומדי ספר ח"ח יהנו מדבריו. יתן ה' שיזכה להוסיף כהנה וכהנה להגדיל תורה להאדירה.

יהושע קרופני
החותם לכבוד התורה,

תוכן עניינים

הקדמה..... יא

לאוין

לאו א'..... טו
עיקר האיסור

לאו ב'..... טז
עיקר האיסור - חומר לאו זה

לאו ג'..... יז
עיקר האיסור - צרעת בזמנינו - לאו זה בזמנינו

לאו ד'..... כ
עיקר האיסור - תרי עברי דנהרא - איסור של מסייע - נפק"מ מכל הנ"ל - איסור מסית - כשאינו עושה מעשה - כשגורם למעט האיסור

לאו ה'..... כה
עיקר האיסור - שני סוגי גאווה - חומר האיסור - מעלות מי שהוא עניו - עיצות להנצל

לאו ו'..... כט
עיקר האיסור - זהירות בענין חילול ה'

לאו ז'..... לא
מח' אם איסור לא תשנא הוא רק כשמסתירו או בכל אופן - ביאור הקהילת יעקב לדברי הרמב"ן - ביאור דעת הרמב"ם - ההכרעה להלכה - אם עובר כל רגע ורגע - שיעור השנאה לעבור - אם חבירו ציערו או הקניטו - במי שהוא מומר או חוטא - השלכה למעשה - חומר עון שנאה

לאו ח'..... לו
עיקר האיסור - אופנים שהפוסקים כתבו שלא נאסרו - באופנים שחבירו ציערו צער הגוף - בשעת חימום - אופנים להתגבר על רגשי נקמה

לאו ט'..... מא
עיקר האיסור - נטירה האם הוי בלב או רק ע"י דיבור - עד מתי הוי זמן חימום שאינו עובר עליו - מעלת וזכות מי שאינו נוקם ונוטר

לאו י'..... מג
עיקר האיסור - לאפרושי מאיסורא - דוגמאות שנחשבים להפרישו מן האיסור - האם לאו זה שייך שלא בפני הבעל דין - להעיד ביחידות לעניני ממונות

לאו י"א.....**מז**.....
עיקר האיסור

לאו י"ב.....**מח**.....
עיקר האיסור - גודל עונש המחלוקת

לאו י"ג.....**ג**.....
עיקר האיסור - דעת רבינו יונה והח"ח - דעת המאירי ודעימי' - דעת הר"ש מאוסתרוק ודעימי' - השלכות למעשה -
חומר האיסור

לאו י"ד.....**נד**.....
עיקר האיסור - שיעור רבים לענין זה - השלכה למעשה

לאו ט"ו.....**נז**.....
עיקר האיסור - חומר האיסור

לאו ט"ז.....**נט**.....
עיקר האיסור - בענין החיוב מסירות נפש שלא לעבור על חנופה - עוד מדריגות של חנופה

לאו י"ז.....**סב**.....
עיקר האיסור - מקלל בכינוי בלא הזכרת השם - מקלל שלא בהזכרת השם ובלא כינוי - חומר הענין

עשין

עשה א'.....**סו**.....
עיקר העשה - גדר זמן חיוב זה - זכירה לדורות

עשה ב'.....**סח**.....
עיקר חיוב אהבת רעים - האם אבק לה"ר אסורה משום עשה זו - גודל הענין של אהבת חברים

עשה ג'.....**ע**.....
עיקר המצוה - אופנים לדון לכף זכות - גודל הענין של דן לכף זכות

עשה ד'.....**עב**.....
מקור העשה - חומר דין שמים על ענין זה

עשה ה'.....**עג**.....
עיקר ענין מצוות תוכחה - חיוב תוכחה במומר להכעיס ומומר לתיאבון - גדר מצוות תוכחה - גודל שכר ועונש של תוכחה -
השלכות למעשה

עשה ו'.....**עה**.....
עיקר המצוה - השיעור שעובר - להתחתן עם החכמים - גודל ענין זה

עט	עשה ז'.....	עיקר המצוה - איזה שיחת חולין נאסרה בביהמ"ד - חומר איסור זה
פג	עשה ח'.....	עיקר המצוה - הידור שלא בפניו - שמיעת וקבלת לה"ר - זקן גוי - חומר ענין זה
פה	עשה ט'.....	עיקר המצוה
פו	עשה י'.....	עיקר המצוה - גדר חיוב כבוד לאחריו הגדול - כבוד זקינו וחמיו - לה"ר לתועלת על אביו ואמו - גודל הענין
פח	עשה יא.....	עיקר המצוה - גודל ענין זה
צא	עשה יב.....	עיקר המצוה - לה"ר וביטול תורה שני עבירות או עבירה אחת - באיזה לימוד מקיים מצות תלמוד תורה - ההיתר של צורך פרנסה - נשים - גודל הענין שלא לבטל שום רגע
צט	עשה יג.....	עיקר המצוה - גודל מדת האמת
ק	עשה י"ד.....	עיקר המצוה - גודל הענין
קג	ארודין.....	ארור ראשון - ארור שני - ארור שלישי

הלכות לשוה"ר

קו	כלל א.....	סעיף א.....
קו	לה"ר נקרא כשהוא דיבורים של אמת - הטעם שמוציא שם רע חמור יותר - כמה סוגי מוציא שם רע - חומרתו הגדולה של מוציא שם רע	סעיף ב.....
קי	סעיף ג.....	סעיף ד.....
קיא	עוד חומרות לבעל לה"ר - הגדר של בעל לה"ר - שם "בעל" לה"ר	סעיף ה.....
קיב	חומרת בעל לה"ר שהוא יותר חמור מג' החמורות	סעיף ו.....
קיד	סעיף ז.....	סעיף ח.....
קטז	סעיף ט.....	סעיף י.....
קיח	סעיף יא.....	סעיף יב.....

סעיף ח קיט
למה אין מלקות למספר לה"ר

סעיף ט קב
לה"ר על עצמו

כלל ב'..... קכא

הקדמה קכא

סעיף א קכג
דעת המהר"ל בענין דברי היזיק בפני המדובר

סעיף ב קכד

סעיף ג קכה

סעיף ד קכז

סעיף ה קכח

סעיף ו קכט

Online Reviews

סעיף ז קל

סעיף ח קלא

סעיף ט קלב

סעיף י קלג

סעיף יא קלד

סעיף יב קלו

סעיף יג קמ

אמירת לה"ר ע"י רשות מבעל דבר עצמו · האיסור שלא יכוין לביישו

כלל ג..... קמג

סעיף א קמג

סעיף ב קמד

סעיף ג קמה

סעיף ד קמה

סעיף ה קמו

סעיף ו קמז

סעיף ז קמז

סעיף ח קמט

כלל ד'..... קמט

הקדמה קמט

מקור להיתיר לה"ר לתועלת · שני סוגי תועלת - תועלת רחוקה ותועלת קרובה · מומר לתיאבון ומומר להכעיס · דינים
השייכים לרשע (מומר לתיאבון)

סעיף א קנב

סעיף ב קנג

סעיף ג.....קנד

סעיף ד.....קנד

דין לשנוא את הרשע

סעיף ה.....קנז

סעיף ו.....קנט

סעיף ז.....קס

תינוק שנשבה

סעיף ח.....קסג

סעיף ט.....קסד

סעיף י.....קסה

סעיף יא.....קסו

סעיף יב.....קע

לגלות לחבירו כשחבירו אינו יודע מזה · הלכה למעשה בנידון הנ"ל · לעשות תשובה אחר שחבירו מחל לו · אופנים להשיג כפרה כשאינו יכול לבקש מחילה · בקשת מחילה כשהדברים לא נתקבלו · אופן התיקון והפיס על דברי חירוף ולה"ר והוצאת שם רע

כלל ה.....**קעו**

סעיף א.....קעו

סעיף ב.....קעח

מפליג בשקר שבחו של חבירו

סעיף ג.....קפ

סעיף ד.....קפב

זהירות בכבוד חכמים ומורי הוראה

סעיף ה.....קפג

סעיף ו.....קפד

סעיף ז.....קפו

סעיף ח.....קפז

כלל ו.....**קפח**

סעיף א.....קפח

חומר איסור קבלה מאיסור סיפור · כמה פעמים עובר על איסור קבלת לה"ר

סעיף ב'.....קצ

סעיף ג.....קצא

סעיף ד.....קצג

תיקון למי שנכשל באיסור לפני עירור ע"י שמיעתו

סעיף ה.....קצד

סעיף ו.....קצז

סעיף ז.....קצח

סעיף ח.....קצט

סעיף ט.....רב

סעיף י.....רג

דוגמאות לדינא ד"לחוש מיבעי"

סעיף יא.....רד

סעיף יב.....רו

כלל ז.....רז

סעיף א.....רז

סעיף ב.....רז

סעיף ג.....רח

סעיף ד.....רט

מילתא דעבידא לאיגלויי . כותרת של הכלל

סעיף ה.....ריא

סעיף ו.....ריב

סעיף ז.....ריב

סעיף ח.....ריד

סעיף ט.....רטו

סעיף י.....רטז

סעיף יא.....ריז

סעיף יב.....ריז

סעיף יג.....ריח

סעיף יד.....ריח

כלל ח.....רכ

סעיף א.....רכ

סעיף ב.....רכא

סעיף ג.....רכא

השלכה למעשה

סעיף ד.....רכב

סעיף ה.....רכד

לה"ר על עכו"ם . האם נצטוו גוים על איסור לה"ר

סעיף ו.....רכה

סעיף ז.....רכו

סעיף ח.....רכז

סעיף ט.....רכח

האם נאסרה מדא' לספר לה"ר על מת

סעיף י.....רל

סעיף יא.....רלא

סעיף יב.....רלא
סעיף יג.....רלג
סעיף יד.....רלד

כלל ט.....רלו

סעיף א.....רלו
סעיף ב.....רלז
סעיף ג.....רלח
סעיף ד.....רלט
סעיף ה.....רמא
סעיף ו.....רמב

כלל י'.....רמד

הקדמה.....רמד

החילוקים שבין עבירות שבין אדם לחבירו לעבירות שבין אדם למקום

סעיף א.....רמה
סעיף ב.....רמו
סעיף ג.....רמח
חילוק בין דבריו כאן לדבריו בס' שמירת הלשון · זהירות בענין זה · תשובה לבעל תשובה על לה"ר שסיפר בעודו חילוני
סעיף ד.....רנ

הלכה למעשה

סעיף ה.....רנג
סעיף ו.....רנד
סעיף ז.....רנה
סעיף ח.....רנז
סעיף ט.....רנז
סעיף י.....רנח
סעיף יא.....רנט
סעיף יב.....רס
סעיף יג.....רסא
סעיף יד.....רסב

להפיג דאגתו מלבו · הפגת דאגת ליבו בין איש לאשתו · הפגת דאגת ליבו לענין טיפול THERAPIST · הפגת דאגת ליבו בטיפול קבוצתי

סעיף טו.....רסו
סעיף טז.....רסו
סעיף יז.....רסז

הקדמה

הנה בעיוני בסוגיא של לה"ר, מצאתי בעזה"י, שענין איסור זה, הוא ענין עמוק מאוד, ויש באמת קושי גדול להבין דקות החילוקים שבין הרבה ציורים שהביאם הח"ח, למה מתיר בציור אחד ואוסר בשני, וגם ראיתי שכמו שבכל מקצועי התורה, צריך לעיין בסוגיות ובדברי הראשונים ואחרונים, ולא להסתפק בלימוד השלחן ערוך לבד, כן הוא ג"כ בענין לה"ר, חייבים אנו ללמוד ההלכות בעיון, וללמוד ולעיין בספרי הראשונים ואחרונים, ולא להסתפק בדברי הח"ח לבד, אף שהוא ממש כספר שלחן ערוך בענינים אלו. ולכן, אזרתי כגבר חלצי, ובס"ד, חיברתי ספר זה, לבאר היטיב טיבו של האיסור זה החמור, ובעזה"י ת' יהי' לתועלת המעיינים להקל עליהם להבין דברי הח"ח, ומתי הדיבור הוא דיבור האסור ומתי הוי דיבור המותר.

תכלית הספר להיות עזר ללימוד ספר חפץ חיים, ללבן ולבאר ההלכות והסוגיות שדן בהם הח"ח, אבל ח"ו להורות הוראה מספר זה בלי עיון מן המקורות והסוגיא עצמה, וכ"ש שלא ללמוד ספר זה תחליף ספר ח"ח.

הנה קראתי הספר "זכור לאברהם", שיהי' הספר לעילוי נשמת הגאון הצדיק ר' אברהם נחמן וולפסון ז"ל, שעזרני וזרזני ללמוד ספר חפץ חיים וס' שמירת הלשון, וגם האיר עיני בהרבה ענינים, ובזכותו באתי לעיין בסוגיא זו, ולא רק שזכיתי בזה ללמוד הסוגיא, אלא שמרגיש אני שעשה רושם גדול עלי לשנות ולשפר מעשי. ולאות הכרת הטוב, הנני כותב הספר שיהי' לעילוי נשמתו.

ונראה לנכון להביא דברי הגר"א כדי להבין עומק חשיבות ענין זה של שמירת הלשון. דהנה איתא במדרש רבה (פ' שמיני פרשה יג:ה) שהארבע בהמות טמאות שהוזכרו בתורה הם מכוונים כנגד הד' מלכויות ששעבדו את ישראל, גמל זו מלכות בבל, שפן זו מלכות מדי, ארנבת זו מלכות יון, חזיר זו מלכות אדום, ואמר ר' יוחנן, שמשנה רבינו במשנה תורה הזכיר שלש הראשונות בפסוק אחד, והרביעית בפסוק אחר, משום ששקולה כנגד שלשתן. והגר"א (בביאורו לאגדת סבי דבי אתונא) הוסיף בזה לבאר, שג' גלויות הראשונות באו בעיקר משום חטאים של ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים, ואף שעבירות אלו חמורים עד מאוד, שיש עליהם חיוב יהרג ואל יעבור, מ"מ, לבס הי' טוב מאוד, שהי' להם מדת הבטחון שעולה על כולם, ולכן הוגלו ישראל ע"י שלש מלכויות אלו, המשולים בבהמות טמאות אשר סימן טומאה שלהם מבחוק, ויש להם סימן טהרה מבפנים. משא"כ, גלות אדום שבא בשביל שנאת חנים ולה"ר, ועון זה בא ע"י חסרון בטחון, שהוא מבפנים, לכן הוגלו ע"י

אדום המשולה לחזיר, אשר סימן טומאה שלו מבפנים, וע"ז אמר הגמ' כי הראשונים שנתגלו עונם נתגלה קיצם ואחרונים שלא מתגלה עונם לא נתגלה קיצם, והביאור, שהראשונים היו מעשיהם הטובים טמונים ועונותיהם גלויים, כי ליבם הי' טוב ומלא אמונה, משא"כ אחרונים, להיפך, ורחמנא ליבא בעי. וע"ז אמר הגמ' (יומא ט:) ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי, ואמרו ראשונים עדיפי, אדרבה אחרונים עדיפי דעסקי באורייתא - תנו עיניכם בבירה. וזהו נמי מה שאמר הגמ', טובה צפרן של ראשונים, ר"ל, סימן טומאה של הבהמות שנמשלו בהם הראשונים, מכריסם של אחרונים, ר"ל, מסימן טומאה של הבהמות שנמשלו בהם האחרונים, ע"כ תוכן דברי הגר"א.

וכדאי לציין גם לדברי המשך חכמה (הפטרה לפ' דברים) וז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, בראשון [פ'] במקדש ראשון הי' חוט של זהורית מלבין כשלג] אם יאדימו כתולע כצמר יהיו, בשני, [במקדש שני לא הי' מלבין רק כצמר] (ירושלמי שבת פ' ר"ע). פירוש - שהשני הוא חוט לבן בצבע אדום, כך הי' ישראל במקדש ראשון נתגלה עונם (פ"ק דיומא) שעונם לא הי' רק בגלוי, אבל פנימיות לבבם הי' מלא אהבת התורה ואהבת ישראל, כמו שאמרו מפני מה דורו של אחאב מצליחים במלחמה מפני שלא הי' בהם מלשינות, ואליהו אמר אני נותרת לנביא לה', ואין איש מוסר אותנו, ..., לא כן במקדש שני הי' חטאיהם כתולע, שדם אדום בתוכו, כן הי' בפנימוותם שנאת חנם ומלשינות, לכן רק כצמר יהיו ולא הי' מלבין כשלג, עכ"ל.

ואיתא בס' נחלת דוד (דרוש י') וז"ל .. כי מהידוע כי גלותינו האחרון הנה השר שלהם הוא השר הידוע אשר רכב על נחש בתחילת פיתוי לחוה, ולכך אומה זו של אדום ועמלק מכונה בשם נחש, ובמדרש (ב"ר פ' ס') והנהר השני הוא גיחון זו מדי שהי' המן שף בה כנחש, ע"ש על גחוןך תלך, ועיין בנזה"ק שכתב דעמלק מכונה בשם נחש מהך טעמא דאמרו. והנה אמרו חז"ל (במס' תענית ח. ובמס' ערכין טו:) ואר"ש בן לקיש מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון, לעתיד כל החיות מתקבצות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך, אומר להם ומה יתרון לבעל הלשון, ולכך לפעמים גוזרים עלינו גזירות שאין להם שום הנאה מזה כנראה בעליל, והכל הוא מפני שהוא דומה לנחש, ובא בעון לה"ר הנמצא בינינו, וכמו שאמרו חז"ל בית שני מפני מה חרב מפני שנאת חנם, ועדין השטן מרקד בנו, וכ"ז הוא נמשך מפאת לה"ר ..., ולזאת חג הסוכות הוא כנגד גאולה אחרונה מפני שאז יתקן עון לה"ר, כמבואר בדברי חכמי האמת, עכ"ל.

ובעזה"ת נזכה במהרה לתקן חטא זה, ועיקר התיקון בא ע"י לימוד ההלכות והסוגיות של לה"ר, (ועיין עוד ס' שמירת הלשון שער התבונה), ואז נזכה למה דאיתא במדרש תנחומא (סוף פ' תזריע) וז"ל, ואף

לעתיד לבא כך ילקה אותן בצרעת, שנאמר: וזאת תהיה המגפה אשר יגף ה' וגו' (זכריה יד, יב). אומר להם הקדוש ברוך הוא, לפי שהייתם קוראים לבני טמאים, אני מטמא אתכם בטמאה גדולה אבי הטמאות. ומניין שהיו קוראין לישראל טמאים. שנאמר: סורו טמא קראו למו וגו' (איכה ד, טו). ואתם, תהיו מצרעים וטמאים. אבל ישראל, אני מטהרן ומקדשן וגואלן מביניכם, שנאמר: וקראו להם עם הקדש גאולי ה', ולך יקרא דרושה, עיר לא נעזבה (ישעיה סב, יב). וכן אמר שלמה המלך, כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שה"ש ד, ז), עכ"ל.

יהודה יהושע גרינוואלד

ליקוואוד - כסלו ה'תשפ"ד

לאוין

המרנל (א) בחברו עובר בלא תעשה שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז): "לא תלך רכיל בעמך" איזהו רכיל? זה שמוען דברים והולך מזה לזה ואומר: כך אמר פלוני עליך, כך וכך שמעתי על פלוני שהוא עשה לך, אף על פי שהוא אמת, הרי זה מחריב את העולם. ויש עון גדול מזה עד מאד והוא לשון הרע והוא בכלל לאו זה, והוא המספר בגנות חברו, אף על פי שאומר אמת. אבל האומר שקר נמצא מוציא שם רע על חברו.

זכור לאברהם

לאו א'

עיקר האיסור

כתוב (ויקרא י"ט ט"ז) לא תלך רכיל בעמך, וביארו לנו חז"ל, שהוא אזהרה שלא לספר רכילות. ולפי הרמב"ם, ועוד, נכלל בו נמי, שלא לספר לשון הרע ומוציא שם רע. אמנם לפי הרמב"ן, לא נכלל בו רק שלא לספר רכילות, עיין להלן (לאו ג'), מה שכתבנו בדעתנו. ובס' חלקת בנימין, מד"ק מדברי הרבינו יונה (בשערי תשובה), שלדעתו, רק רכילות ומוציא שם רע הם בכלל לא תלך רכיל, ולא לה"ר.

ורבינו הולך בעקבות הרמב"ם, וכתב שלה"ר חמור מרכילות, ומוציא שם רע חמור מלה"ר. אמנם הראב"ד (שם על אתר) חולק,

וכתב שרכילות חמיר טפי מלה"ר. ומצינו כמה ביאורים בטעם מחלוקתם. ר"ד ערמאה (הל' דיעות, מובא ברמב"ם שבת פרקל בס' הליקוטים) ביאר שסברת הרמב"ם שלה"ר חמירא מרכילות, משום שלה"ר הוא גנאי בעצם על המדובר, משא"כ רכילות הוי רק שמגנהו בעיני השומע. אמנם הראב"ד חולק, ונראה שטעמו, משום שרכילות הורגת שלשה, משא"כ לה"ר. ועיין עוד מה שביארו הנצי"ב (העמק שאלה, שאלתא פ"ח אות קטן כ"ט), והגר"מ שפירא (קונטרס שמירת הלשון ח"ג). ובטעם שחמיר מוציא שם רע מלה"ר, עיין להלן הל' לה"ר כלל א' סעיף א', שנבארנו שם, בס"ד.

וְעוֹבֵר נִמִּי (ב) הַמִּסְפֵּר אִזְּ הַמִּקְבֵּל בְּלֹא (שְׁמוֹת כ"ג א') ד' לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שְׂוֵא" וְקָרִי בִּה נִמִּי לֹא תִשָּׂא, וְאִם בֵּין לֹא זֶה בּוֹלֵל לְשִׁנְיָהּ.

זכור לאברהם

לאו ב'

עיקר האיסור

בה' סנהדרין (פכ"א ה"ז) דבכלל לאו דלא תשא
אזהרה למקבל לה"ר, ומספר לה"ר, ומעיד
עדות שקר, וכל הני איתא בע"פ. וצ"ל, דסמך
על מ"ש שם בענין לאו דלא תשא, דעיקרו
אזהרה לדיין הוא שלא ישמע דברי אחד
מבעלי דין בלא חבירו, אלא שנכללין בו ג"כ
אזהרה למקבל לה"ר ומספר לה"ר ומעיד עדות
שקר, ואע"פ שיש בהן בלא"ה אזהרות וכו',
עכ"ל. אמנם נראה, שדעת הרמב"ן שדרשות
אלו, ללמוד מפסוק זה אזהרה למקבל לה"ר
ומספר לה"ר, דהוה רק דרך אסמכתא, שהרי
כתב שלולא מצות זכור אאעה"א למרים וגו',
ליכא בלה"ר מצוה מיוחדת.

חומר לאו זה

הא לך דברי הח"ח בס' שמירת הלשון (ח"ב
פ' משפטים) בענין לאו זה. וז"ל, ואמרו
חכמינו זכרונם לברכה (פסחים ק"ח.): כל
המספר לשון הרע וכו', ראוי להשליכו לכלבים,
שנאמר: "לא תשא שמע שוא", וקרי בה: "לא
תשיא שמע שוא", וסמיך לה (שם כ"ב ל'): "לכלב
תשליכון אותו". ופשוטו הוא, כי דרכו של כלב
תמיד להגביה קולו ולהבעית, ולפעמים גם

כתוב (שמות כ"ג א') לא תשא שמע שוא, ואיתא
במכילתא, לא תשא שמע שוא הרי
זה אזהרה למקבל לשה"ר, דבר אחר הרי זה
אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין קודם
שיבוא בעל דין חבירו, ע"כ. ואיתא במס'
פסחים (ק"ח). לא תשא שמע שוא, וקרי לא
תשיא, לרבות שנכלל בזה אזהרה לספר לה"ר,
וגם מבואר שם שהלאו הוא אזהרה נמי, להעיד
שקר על חבירו. וביאר המהרש"א במס' מכות
דף כג. וז"ל, משום דתשא אינו מלשון נושא
כפיו, אלא מלשון קבלה, וכן תרגומו בכל מקום
תשא תקבל, ולהכי צריך למדרש על המספר,
ועל המעיד, לא תשיא, שלא תגרום להתקבל
עמך לה"ר, עכ"ל. הרי שדרשו חז"ל, שלא
זה כולל ד' אזהרות, שלא לקבל לה"ר, ושלא
לספר לה"ר, ושלא ישמע הדיין קודם שיבא
בע"ד חבירו, ושלא להעיד שקר על חבירו. וכן
הביאו הרמב"ם (ל"ת רפ"א) והסמ"ג (לאו י') ד'
אזהרות הללו בלאו זה.

ואף שהרמב"ם (בהל' דיעות פ"ז) בהל' לה"ר, לא
הביא לאו זה ללה"ר, כבר ביאר לנו היד
איתן (פ"ז מהל' דיעות) וז"ל, ודע דגם רבינו כתבו

וְעוֹבֵר נָמִי (ג) הַמִּסְפָּר בְּמָה דְּכָתִיב (דברים כ"ד ח'): "הַשֹּׁמֵר בְּנִגְעַת הַצָּרְעָת
לְשֹׁמֵר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת", וּפְרָשׁוֹ בְּסִפְרָא (בחקתי פרשה א' ג') דְּמָה שְׂכָתְבָה
הַתּוֹרָה "לְשֹׁמֵר מְאֹד", הַפְּנִינָה שְׁלֹא לְשַׁכַּח מְלִהוּזָהּר מְלִשׁוֹן הָרַע, שְׁלֹא
תָבֵא עָלֶיךָ הַצָּרְעָת עַל יְדֵי סִפּוּר הָזֶה.

זכור לאברהם

מלחרץ לשונם, כמו שכתוב (שמות י"א ז'): "ולכל
בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו". והוא, אשר
חלק לו ה' בינה ודעת, לא יוכל לעצר את יצרו
מזה, ועל כן הוא גרוע מזה. ובעל "ספר חרדים"
בפרק ז' כתב בשם המקבילים, שלפעמים
מענישים אותו למעלה, שמגלגלים נשמתו
בכלב. וזה רמז מה שאמרו: ראוי להשליכו
לכלבים, עין שם, עכ"ל.

לנשך למי שעובר לפניו, אפלו אם אותו האיש
הולך לפי תמו. כן דרך בעל לשון הרע, לקלקל
בקולו על הכל, על כלם הוא מוצא עולות ומבזה
אותם, ועל כן ראוי הוא שישלך לפני הכלבים
ויבעיתוהו וינשכוהו כמדתו.

ומהר"ל מפראג כתב עוד טעם, כי הכלבים היו
שומרים את עצמם בעת הצורך

לאו ג'

עיקר האיסור

כתוב (דברים כ"ד ח'), השמר בנגע הצרעת
לשמר מאוד ולעשות, והביא הרמב"ן
שם הספרא וז"ל, ופירושה, כי אצלם "השמר
בנגע הצרעת" מנגע הצרעת, לשמור מאוד
שלא תבוא, ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם
הכהנים, וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים,
שתהא מזכיר זה בפה תמיד, ומכאן נראה,
שרבותינו יעשה אותה מצוה, לא ספור ועצה
בלבד להנצל מן הנגעים, ואיך יתכן, שלשון

הרע שהוא שקול כשפיכות דמים, לא תהי'
בו בתורה לא תעשה גמור, או לאו הבא מכלל
עשה, אבל בכתוב הזה אזוהרה גדולה בו להמנע
ממנו ... וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות, ושכחה
בה"ג וכל המונים אחריו, עכ"ל. הרי שסובר
הרמב"ן, שהתורה מצוה בפסוקים אלו, להמנע
מלה"ר, וגם לזכור מעשה מרים. ומבואר מתוך
דבריו, שברור לו שאחד משני פסוקים אלו, הוא
ציווי מיוחד על לה"ר, ומסתפק איזה מהם הוא
ציווי מיוחד לזה, ולכן כתב "לא תעשה גמור או
לאו הבא מכלל עשה".

והנה הח"ח כאן, מנה זאת בחשבון הלאוין שלו, ואע"פ שאינו ברור שבאמת לאו גמור הוא על סיפור לה"ר, משום דעכ"פ אפשר שנחשב ללאו, ואע"פ שיתכן שאינו. וכעין זה, כתב הוא עצמו בבאר מים חיים, דמטעם אחר אינו ברור דלאו גמור הוא, ומ"מ מנאו, משום דמ"מ, אפשר דהוי לאו גמור^א. וה"ה לענין זה, נראה שמודה הח"ח, שמתוך דברי הרמב"ן משמע, שרק אחד משניהם הוי ציווי מיוחד על זה, או הפסוק השמר בנגע הצרעת וגו', או הפסוק זכור את אשר עשה .. למרים, ומ"מ מנה הח"ח שניהם בחשבון שלו, שעובר מי שמספר לה"ר, מכיון שיש צד לומר שיש שני ציוויים^ב. ובאמת אפי' נימא שלפי הרמב"ן, ליכא בהני שני פסוקים שני איסורים לה"ר, רק אחד, מ"מ מצינו לאחד מן הראשונים, שכתב ששניהם באים לאסור לה"ר. הלא הוא המהרי"ל (בהל' עשרת ימי תשובה), וז"ל, וע"כ במאוד מאוד יזהר האדם בלה"ר שלא לספר, הלא עבירה גדולה היא כאחד ראשי עבירות דע"א גילוי עריות ושפיכות דמים, ויש בה לאו ועשה, דכתיב השמר בנגע הצרעת [וגו'] ר"ל השמר מלה"ר המביא לידי צרעת. וכ"ת מנלן דהזהיר כאן על לה"ר הלא על שבע עבירות

נגעים באים, י"ל משום דסמך ל' זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים וגו' והיא לקתה בצרעת על שספרה לה"ר באחי' מרע"ה וכו', עכ"ל.

גם נראה, שמודה הח"ח שלדעת הרמב"ם, אין זה נמנה ללאו ללה"ר, שהרי הרמב"ם אין לו הכרח כלל לומר שאפי' אחד משניהם הוי לאו מיוחד ללה"ר, שהרי הוא סובר דלאו תלך רכיל כולל שלא לספר לה"ר נמי, והרמב"ם בספר המצוות, הזכיר שהשמר בנגע הצרעת, בא ללמד שלא לקצות הבהרת, ולא הזכיר שהוא אזהרה ללה"ר, ופסוק זכור את אשר עשה .. למרים, לא הביא כלל בחשבון התרי"ג, הרי שלכאור' להרמב"ם פסוקים אלו, אינם נמנים כלל לציווי על לה"ר, אמנם כך הוא דרכו של הח"ח כאן בפתיחה, להביא כל הצדדים שאפשר שהמספר לה"ר עובר עליו, לפחות לאחד ממנוי המצוות.

צרעת בזמנינו

הנה אין אנו רואים בזמנינו בני אדם מוכים בצרעת, וכפשוטו, קשה לומר שאין אף אחד שנכשל בלה"ר. ובודאי, שאין אנו יודעים השיעור של כמה לה"ר יעבור אדם עד שיבא

א. בס' נחל יבק (על פתיחה של הח"ח, מאת הגאון ר' יהושע קרופניא שליט"א, סי' ד') כתב שבאמת דברי הח"ח במקור החיים נמי מדויקים, שהרי בלאו זה לא כתב "שעובר בלאו" כמו שכתב בשאר לאוין, אלא רק כתב "שעובר משום".
ב. ויש להשוות זאת למש"כ ס' מצות השם, אחר שהביא "לאוין להרמב"ן להשלים, וז"ל ואל תתמה הלא הרמב"ן לא הי' צריך להשלים אלא ל"ד לאוין ויש כאן ג' לאוין יותר, כי הרמב"ן מסופק בקצת מהן בספקותיו, וסמך עצמו על המעיין איזה יכשר בעיניו יבחר, עכ"ל, ונראה דה"נ לענין חשבון מצוות אלו הי' מסופק הרמב"ן איזה מהן למנות, ואולי על דרך זה הלך הח"ח שיתכן ששניהם נמנים בחשבון התרי"ג, ואפי' אינם נמנים, מ"מ רואים מהן כוונת התורה, לדעת הרמב"ן.

יכולים לפסוק על נגעים בזה"ז משום שאין אנו בקיאים במראות הנגעים^ה.

והאמת הוא, שרבינו הח"ח, כבר כתב טעמים אלו במתק לשונו בס' שמירת הלשון (שער הזכירה פ"ו) וז"ל והנה כל זה היה, בזמן שהיה המקדש קים, מה שאין כן עתה, בעונותינו הרבים, שאין לנו לא מקדש ולא קרבנות ולא כהן מטהר, אם היה הקדוש ברוך הוא מביא את הנגעים על גופו, היה נשאר בטמאתו לעד, ולא היה אפשר לו להנקות מזה, על כן נשארה טמאת הנגע שבא על ידי חטא זה דבוקה רק בנפשו ואין בולטת על גופו מבחוץ. וזהו כונת המדרש [הובא בילקוט פרשת מצרע בשם ר' ינאי] "שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו", מצרעת נפשו, כי הנגע והצרעת דבוקה בנפש, עכ"ל. והח"ח הוסיף, שאע"פ שצרעת אינו בנמצא בזה"ז על הגוף, מ"מ באמת גרוע יותר, שהוא נשאר על נשמתו וישאר מנוגע לנצח נצחים, אם לא יתקן חטאו בזה העולם. עוד הביא שם, מדברי ס' הקנה, שבזה"ז אע"פ שאין בני אדם נענשים בצרעת, מ"מ, נענשים בעניות ושקולה עניות כצרעת, שהרי אז הוא נמסר בידי אדם ותוסר ממנו הגאווה.

עליו צרעת, ומ"מ הלא דבר הוא, שאין אף אחד שרואים שהוא מוכה בנגעים. ובאמת מצינו בתפארת ישראל (בהקדמתו למס' נגעים, מראה כהן אות ט"ל) שעמד בזה, וכתב, וז"ל, ומימי תמהתי למה אין נוהגין כן בזה"ז, וזכרתי ימים מקדם שבילדותי הצעתי תמיהתי זו לפני הגאון הגדול מה' עקיבא איגר זצוק"ל והשבני שגם הוא תמה על דבר זה ושאלו לו תירוץ המתקבל על הדעת וכו', עיי"ש.

ועיין בס' טעמא דקרא (מאת הגאון ר' חיים קניבסקי זצ"ל, מהדורה חדשה, פ' מצורע) שהביא דברי התפארת ישראל הנ"ל, והוסיף שמצא יישוב לזה במדרש לקח טוב (פ' שמות) וז"ל, אמר ר' יוחנן מיום שחרב ביהמ"ק, אין לנו טהרה ממת, ולא טומאה מצרעת, עכ"ל^ה, והביא מהביאור שם, שהוא משום שאין לנו כהן מטהר^ה. והגר"ח זצ"ל שם, מפלפל עוד, שיתכן שהוא משום שאין אנו בקיאים במראות הנגעים. ובס"ד, מצאתי קדמונים, שכתבו שני טעמים אלו, שהרדב"ז (על הרמב"ם הל' תרומות פ"ט ה"ט) כתב דכיון שאין לנו כהנים מיוחדים לכן אין לנו צרעת בזה"ז. ובס' אלה המצוות למהר"ם חאגיז (סי' קע"ד) איתא שאין אנו

ג. יש לציין שמבואר מתוך דברי המשנה למלך (פי"א מהל' טומאת צרעת ה"א ד"ה וראיתי) דנקט שיתכן להמצא צרעת בזמנינו. וכן בחזו"א (נגעים סי' י"ג אות י"ז) נראה שנקט כן. אמנם במהרש"ם (ח"ג סי' ר') נקט דלא שייכא צרעת בזמנינו. וידיד ר' יצחק אלחנן ליפשיץ שליט"א העירני, שיש כמה ראשונים שכתבו שצרעת נוהגת גם שלא בפני הבית, הלא הם, הראב"ד על תו"כ (ריש פ' מצורע), והר"ש משאנ"ץ (על התו"כ, פ' מצורע, פרשתא א', הלכה י"ג), והרמב"ם (פ"א מהל' טומאת צרעת ה"ו).

ד. וכ"כ תורה תמימה (ריש פ' מצורע, סוף אות ג').

ה. וכן משמע מדברי החינוך (מצוה קס"ט) שכתב שנוהגת צרעת כל זמן שיש לנו כהנים בקיאים לראות הצרעת.

וְעוֹבֵר נָמִי (ד) הַמְסַפֵּר וְהַמְקַבֵּל בְּלֹא (וּקְרָא י"ט י"ד) ד' לִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מְכֻשׁוֹל" בִּי כָּל אֶחָד נוֹתֵן מְכֻשׁוֹל לִפְנֵי חֲבֵרוֹ, שְׂעֵבֵר עַל לְאוּיֵן הַמְפָּרְשִׁין בַּתּוֹרָה. אֲדָּיִשׁ חֲלוּק בֵּין הַמְסַפֵּר וְהַמְקַבֵּל בְּזֶה, דִּהְמַסְפֵּר עוֹבֵר בְּלֹא זֶה בֵּין אִם הַשּׁוֹמְעִים רַבִּים אוֹ מְעַטִּים, וְאִדְרָבָה כָּל שְׂיִתְרָבּוֹ הַשּׁוֹמְעִים, וְיִתְרָבָה עָלָיו הַלֹּא תִּהְיֶה, בִּי הוּא נוֹתֵן מְכֻשׁוֹל לִפְנֵי כָּמָה אֲנָשִׁים. לֹא בֵּן הַמְקַבֵּל,

זכור לאברהם

לבאר בתלת אנפי, או משום דסברי ששייך צרעת בזמנינו, או משום דסברי כמו שביאר הח"ח בס' שמירת הלשון שאף דליכא צרעת על הגוף בזמנינו, מ"מ מגיע צרעת על נשמתו, או משום דסברי שאף דלא שייך צרעת בזמנינו, מ"מ האיסור הוא שלא לספר לה"ר, ורק האופן שהתורה כתבו הוא שלא תגיע לידי צרעת, אבל המצוה בעיקרו אינו תלוי בנקודה זו.

לאו זה בזמנינו

הנה איתא בערוך השלחן (או"ח סי' ס') שבזה"ז ליכא חיוב להזכיר מעשה מרים, מכיון דליכא צרעת בזמנינו, ולדבריו, ה"ה לאו זה לכאור', לא שייך בזמנינו. אמנם לפי הנראה רוב האחרונים נקטו דלא כוותי', שהרי מבואר באר"י ז"ל, ושל"ה (מובא במג"א), ומג"א (סי' ס'), וח"ח, ועוד, דגם בזמנינו שייך המצוה. ואפשר

לאו ד'

בעבירה, וזהו ענין של חטא בין אדם למקום.

עיקר האיסור

וז"ל הרמב"ם הזהיר מהכשיל קצתנו את קצתנו והוא שאם ישאלך אדם עצה בדבר נפתה בו, ובאה האזהרה מלרמותו ומהכשילו אבל תישירהו על הדבר שתחשוב שהוא טוב וישר, והוא אמרו (ויקרא י"ד) "ולפני עור לא תתן מכשול". ולשון ספרי למי שהוא

כתוב בפרשת קדושים, ולפני עיור לא תתן מכשל. ועיין ברמב"ם (ספר המצוות, ל"ת רצ"ט) שנכלל בזה שני דברים, אחד שלא להכשיל אדם באופן שיגרום לו היזיק או חבלה או צער, כגון להניח לפניו אבן שיכשל בו, או לתת לו עיצה שאינה הוגנת לו, וענין זה הוא ענין של חטא בין אדם לחבירו, ושנית שלא להכשיל אחר

אֶפְשָׁר דַּאינִי עוֹבֵר בְּלֹא זֶה, רַק אִם הוּא לְבַדִּי שׁוֹמֵעַ מִמְּנִי עֲתָה הִלְשׁוֹן
הָרַע אוֹ הִרְכִּילוֹת, וְאֵלֹי הָיָה הוֹלֵךְ עֲתָה מֵאַצְלוֹ, לֹא הָיָה לוֹ אֵל מִי לְסַפֵּר
הִלְשָׁנָא בִּישָׂא שְׁלוֹ, אֲכַל אִם יֵשׁ בְּלַעֲדֵי שׁוֹמְעִים אֲחֵרִים בְּעֵת מַעֲשֵׂה,
אֶפְשָׁר, דַּאִין עוֹבֵר הַשׁוֹמֵעַ עַל לֹא זֶה, כִּי אִם עַל לְאוּיִן אֲחֵרִים הַמְּפָרְשִׁים
בְּפִתְיָה זֶה, עֵינִי בְּבֹאֵר מִים חַיִּים. וְכָל זֶה אִם בָּא אַחֵר הִתְחַלֵּת הַסְּפּוֹר, אֲכַל
הֶרְאֵשׁוֹן שֶׁהִתְחִיל לְסַפֵּר לְפָנָיו, אִף שָׁבָאוּ אַחֵר כֶּךָ אֵל הַשְּׁמוּעָה הָרַעָה
הַזֹּאת עוֹד אֲנִישִׁים, בְּוֹדָי עוֹבֵר בְּכָל גִּוְנִי כִּי עַל יְדֵי הִתְחַל הָאִסוּר. וְעַל כָּל

זכור לאברהם

ששייך לפני עיור גם אם מכשיל בן נח [דהיינו
גויים, ופשוט א"כ ששייך נמי במכשיל מומר].
והשתא יש לעיין היכא שהמספר הי' מוצא
אחרים לספר לפניהם, האם נאמר שאין בזה
לפני עיור, אמנם מ"מ, יתכן שיש בו איסור
לפני עיור, על פי המשנה למלך (מובא בפ"ת יו"ד
סי' ק"ס סעק"א), מכיון שהשומעים אחרים נמי
מצווים שלא לעשות לפני עיור. אמנם אפילו
לדבריו משכחת לה, והוא כשהמספר הי' יכול
למצוא שומעים אחרים שהם גוים'. וכן לאידך
גיסא, מה אם המקבל היה בוודאי שומע זה
מאיש אחר, הרי שאין המספר מכשיל השומע,
באיסור לפני עיור. ועכ"פ אם רוצה לשמוע
לה"ר, לכאוו' יכול הוא למצוא כמה מספרים
אחרים, וא"כ נימא דלא הוי כתרי עברי דנהרא,
ובפרט כשהוא בשורה הידוע בין הגויים, והם
אינם מונעים כלל מלספר.

סומא בדבר ונוטל עצה ממך אל תתן לו עצה
שאינה הוגנת. ולאו זה כולל ג"כ מי שיעזור על
עבירה או יסבב אותה, כי הוא יביא האיש ההוא
לעון ובעזרתו הכשילו וחזר עור ויפתהו ויעזרהו
להשלים עבירתו או יכין לו סבת העבירה, ומאלו
הפנים אמרו במלוה ולוה ברבית ששניהם יחד
עוברים משום (ויקרא יט-יד) "ולפני עור לא תתן
מכשול", כי כל אחד משניהם עזר את חברו
והכין לו להשלים העבירה, ודברים רבים מאד
מזה המין יאמרו בהן עובר משום (ויקרא יט-יד)
"ולפני עור לא תתן מכשול", ופשטיה דקרא
כמו שזכרנו תחלה. (קדושים, שם פי"ב), עכ"ל.

תרי עברי דנהרא

אמנם איתא במס' ע"ז (דף ו:) שאיסור לפני
עיור להכשילו בעבירה, שייך רק
כשהוא בתרי עברי דנהרא. עוד מבואר שם,

ו. אמנם אי נימא שגם גוים מצווים על איסור לה"ר, אין זה מועיל כלל שהי' יכול למצוא גוים.

פנים צריך להזהר מאד מחבורות כאלה, שלא לישב עמהם, כי למעלה בלם נכתבין בשם חבורת רשע כי כן איתא בצוואת רבי אליעזר הגדול שצוה לתורקנום בנו, וזה לשונו: בני, אל תשב בחבורות האומרים גנאי מחבריהם, כי בשתדברים עולים למעלה בספר נכתבין, וכל העומדים שם נכתבין בשם חבורת רשע.

זכור לאברהם

דנהרא, על כן הנכון כמו שתירצנו דרצו לכלול בזה כל אופן, עכ"ל.

הרי, שביאר לנו הח"ח, שלפעמים מקרי תרי עברי דנהרא, אפי' חבירו יכול לחטוא בלעדו, דהיינו, בצירים שהמכשיל הכין לו כעת סיבת העבירה, ולולא שעורר לו והכין לו סיבת העבירה, לא הי' נכשל חבירו בעבירה, ואז לא איכפת לן שהי' בידו לחטוא ללא עזרת המכשיל, ומיקרי תרי עברי דנהרא, (וכעין זה בחזו"א יו"ד סי' ס"ב סעק"ג). ולפי"ז אם מספר לחבירו, אף שחבירו יכול לשמוע מאחרים, לכאוף הוי לפני עור.

ומ"מ נראה, שבענין שמיעה, לא מיקרי לפני עור, שהרי אינו מכין לו כ"כ סיבת העבירה, ואם המספר יכול להגיד לאחרים וכנ"ל, לא יעבור משום לפני עור, אם לא דנחשוש לדברי המשנה למלך, אמנם מח"ח שם, וכן בעוד הרבה מקומות, נראה שאינו

אמנם, עיין מש"כ הח"ח להלן בהל' לה"ר (כלל ח' באר מים חיים סעק"א בהגה"ה) וז"ל ואין לדחות הקושיא הנ"ל מטעם אחר ולומר, דדוקא בתרי עברי דנהרא שאין יכול הנזיר בשום אופן להגיע אל האיסור בלאו ידידה, מה שאין כן בענינינו דזה אינו, דמכה לבנו גדול יוכיח. וכן בקדושין בעובדא דרב הונא הנ"ל דקמקשה הגמרא ודלמא רתח וקעבר אלפני עור, הרי אף דיכול להיות לפעמים שהבן יחטא לאביו אף אם לא ירגיזו אביו, מכל מקום כיון דעתה אם לא הרגיזו אביו מסתמא לא היה הבן מדבר נגדו, לכן מיקרי דבר זה קאי בתרי עברי דנהרא, ולכך עובר האב בלפני עור. אם כן הכי נמי בענינינו, אף דבלאו ידידה גם כן יש בחירה ביד האדם לדבר לשון הרע, אפילו הכי כיון שהשומע לא דיבר מתחלה כלל אודות פלוני, והמספר הזה התחיל לדבר אודותיו בדברים שעל ידם סיבב שיספרו השומעים עליו לשון הרע, הרי הכין להם סיבת העבירה, ודמיא כדקאי בתרי עברי

ז. ועיין עוד בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' ע"ט אות ב'

הוא משום לתא של מצות תוכחה, וכן באמת מבואר ממקור הדברים בראשונים, ולכן סובר הש"ך, שבאופנים שאין חיוב תוכחה, גם אין איסור מסייע, ולכן מי שהוא מומר לתיאבון, והוא בתקפו של עבירה, ולא ימנע ע"י תוכחה, גם אין איסור מסייע, ולכן לדבריהם, אם המספר הוא איש כזה שהוא מומר לתיאבון, שגם תוכחה לא יועיל למנעו מזה, גם אין איסור של מסייע.

אמנם נראה מדברי המג"א (סי' תמ"ז סעק"ד) ומשנ"ב סי' תמ"ז (סעק"ז), שחולקים על הש"ך בזה. אמנם מצינו כמה פוסקי זמנינו שסמכו על הש"ך, [עיין שו"ת אג"מ (יו"ד ח"א סי' ע"ב) וס' מסורת משה (ח"ב עמ' ס"ה), וס' חשוקי חמד (מס' שבת עמ' מט-נ) בשם ר' אלישיב זצ"ל], ולפי"ז, אם המספר הוא מומר לתיאבון ויש בלעדו שומעים אחרים ותוכחה לא יועיל לו, אין בו לא משום לפני עיור ולא משום איסור מסייע.

נפק"מ מכל הנ"ל

אמנם, לכאורה אין כ"כ נפק"מ אם יש לפני עיור או לאו, מכיון שבלאו הכי אסור מחמת שיש איסור שמיעת לשון הרע. אבל עדין יש לומר, דנפק"מ במי שיש לו היתר לשמוע כדי לחשוש, וכל האיסור שצריך לדון עליו, הוא רק משום שגורם המספר לעבור, דאז שייך החשבון הנ"ל. גם נפק"מ, כשהוא אינו עושה שום פעולה, והוא לא ניהא לי' בשמיעת הלה"ר, דהוי לא אפשר ולא קמכוין, דמשום איסור שמיעה לית בי', ועל פי הנ"ל יתכן שגם איסור לפני עיור לית בי'.

חושש לדברי המשנה למלך. שוב מצאתי בס' חוט שני על הל' שמירת הלשון, שבא ליישב מה דמשמע מח"ח דליכא לפני עור, כשיש לו אפשרות לספר לה"ר לעוד אחר, וכתב, שאפשר שאפי' המשנה למלך מודה, כשיש אפשרות כ"כ בנקל לו לחטוא ויעבור בפועל בין כך ובין כך, וז"ל ואפשר שכל דברי המשנה למלך והגר"א נאמרו באופן שנותן לפניו כוס יין והעובר יכול להשיג יין בלעדיו, אבל היכא שעובר בפועל בין כך, א"כ השומע החדש אינו מעלה ומווריד כלום ולא הוסיף מאומה, עכ"ל.

איסור של מסייע

גם מבואר מכמה ראשונים [שבת דף ג. תד"ה בבא, רא"ש שם מס' שבת, ר"ן מס' ע"ז דף א: בדפי הרי"ף], שאפילו במקומות שאין איסור לפני עיור כגון שהוא רק חד עברי דנהרא, מ"מ יש איסור דרבנן של מסייע ידי עוברי עבירה, ואיתא בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"א סי' ע"ב) שצריך להחמיר כראשונים אלו, ולפי"ז, לכאורה, אין כ"כ נפק"מ במה שאינו עובר לפני עיור כאשר היו שומעים אחרים מוכנים לשמוע בלעדו, שהרי מ"מ עובר באיסור של מסייע. אמנם, מ"מ יש לומר שגם איסור זה של מסייע, לא שייך בהרבה אופנים, שהרי הש"ך (יו"ד סי' קנ"א סעק"ו) כתב שאין איסור מסייע כשהנכשל הוא מומר, ועיי"ש בגליון מהרש"א שתמה מנין לו לומר כן, אבל הדגול מרבבה ביאר דברי הש"ך, והאג"מ (אה"ע ח"ד סי' ס"א ענף ב') הוסיף ביאור לדברי הש"ך, והיוצא, שאיסור מסייע

איסור מסית

עוד יש לבאר, דהנה גם במכשיל חבירו לעבור עבירה, יתכן שיהא בו איסור הפשוט של גרימת מכשול, שהמכשיל מי שאינו מכיר שזהו עבירה, הרי שהזיק לחבירו בענין בין אדם לחבירו, והוי כמושיאו עיצה רעה, חוץ מהעבירה שבין אדם למקום, (וכן מצינו סברא זו בקובץ הערות סי' ע"ה אות ב', ובשו"ת כת"ס יו"ד סי' פ"א, ובשו"ת אחיעזר ח"ג סי' ס"ה אות ט', ושו"ת אג"מ יו"ד ח"א סי' ג', וח"ג סי' קמ"ד) ולכן מי שמספר ומפתה השומע שכדאי לו לשמוע הלשון הרע שלו, אפי' נימא שאין בזה לפני עיור, באופנים מסויימים, מחמת שהוא חד עברא דנהרא, מ"מ, הרי הוי כמו משיאו עיצה רעה. וכן אם מכשילו לעבור לה"ר דרבנן, כגון אבק לה"ר הוי איסור דאו' של לפני עיור, במה שמשיאו עיצה רעה. אמנם עיין שדי חמד (בשו"ת דברי חכמים סי' ל"ו) ובקובץ תשובות (ח"א סי' כ').

גם יתכן, דהוי כמו מסית, כדאיתא בשו"ת אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ט), דשייך איסור מסית בכל איסורים לא רק באיסור ע"ז, והעירני ר' י. אריאל עובדי' שליט"א שכדברי ר' משה מצינו נמי ביד רמ"ה (סנהדרין דף כט.). ולהיפך, לענין השומע שמכשיל את המספר, יש לומר דשייך בו איסור אחר של אבק לה"ר, שכל שגורם חבירו לספר לה"ר הוי בכלל אבק לה"ר.

כשאינו עושה מעשה

יש לעיין, האם שייך לעבור על איסור לפני

עיור, כשאינו עושה מעשה אלא הוי שב ואל תעשה. והנה כפשוטו יש רא' מדברי הח"ח, ממה שכתב שיש לפני עיור על השומע לה"ר שמכשיל המספר, הרי ששייך לפני עיור גם בשב ואל תעשה, ויש לדחות דמירי בעושה מעשה להטות אזנו ומכניס עצמו למצב. ולכאו' יש להוכיח איפכא מדברי הח"ח להלן (הל' לה"ר כלל ו' סעיף ה') שכתב שלפעמים אם יושב כדומם ושומע אינו עובר כלום מדאו', ולכאו' למה אינו עובר שם משום לפני עיור, אם לא דנימא דלא שייך לפני עיור בשב ואל תעשה. ועיין עוד ח"ח הל' לה"ר כלל ז' סעיף ז', ועיין. ובאמת מצינו מח' בין האחרונים, בכגון זה, אם יש לפני עיור, עיין בס' לימודי ה' (לימוד נ"ז) שכתב דליכא בכה"ג לפני עיור, ובקובץ ישורון (כרך כ"ט, עמ' רל"ג) בשם החזו"א שיש בזה לפני עיור, ובדברות משה (מס' שבת סי' ב' ענף ו' ואילך) דליכא בזה לפני עיור.

כשגורם למעט האיסור

הנה, יש לעיין, אם שייך ההיתיר של רע"א (הגהות שו"ע יו"ד סי' קפ"א סעיף ו') גבי לה"ר, שרע"א מסתפק, דאולי כשגורם לחבירו למעט האיסור במה שמכשילו, דאפשר שאין בו משום לפני עיור, וא"כ אם, למשל, יש מישהו, שעל ידי שמכשיל חבירו לספר לה"ר בזה ממעט המספר מלעבור הרבה פעמים אחרים איסור סיפור לה"ר או איסור לא תשנא או איסור מחלקת, תהא מותר לו לשמוע, משום שאדרכה גורם במעשיו לפחות האיסור

וְעוֹבֵר נִמְי הַמִּסְפָּר (ה) לְשׁוֹן הָרַע בְּלֹא (דברים ה' י"א) ד' הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח
אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, שֶׁהוּא אֲזַהֶרֶה לְגַסִּי הָרוּחַ, בִּי בִּיּוֹן שֶׁהוּא מְלַעֵיג וּמְתַלְוִיץ
עַל חֲבֵרֹו, מִסְתַּמָּא הוּא מְחַשֵּׁיב אֶת עֲצָמוֹ לְחֻכָּם וּלְאִישׁ בְּאֻנְשִׁים, בִּי אֱלוֹ
הָיָה מְכִיר אֶת נַגְעֵי עֲצָמוֹ, לֹא הָיָה מְלַעֵיג מְחַבְרֹו, וַיִּדְוַע מֵאֲמֹר רַבּוֹתֵינוּ
וּכְרוֹנָם לְבִרְכָּה בְּסוֹטָה (דף ד'), שֶׁעוֹן חֲנֻאָה קָשָׁה עַד מְאֹד, בְּדֹאִיתָא שָׁם,

זכור לאברהם

ולא להרבותנו. ואולי בעניננו, אין צריך לחידוש של רע"א, אלא כל שבא למעט לה"ר ע"י שמיעתו הרי זהו גופא תועלת ומותר מחמת תועלת, ואולי יותר מזה, שאם מעשיו גורם יותר להרבותנו. ואולי בעניננו, אין צריך לחידוש של רע"א, אלא כל שבא למעט לה"ר ע"י שמיעתו הרי זהו גופא תועלת ומותר מחמת תועלת, ואולי יותר מזה, שאם מעשיו גורם יותר להרבותנו.

לאו ה'

עיקר האיסור

מצות, שלא להתגאות, ונלמד מהשומר לך פן תשכח את ה' אלהיך". ואיתא ברבינו יונה (ש"ת, שער ג', אות קע"ד) שמי שמדבר בזדון כדי להשפיל חבירו יש בו מדת הגאווה. וז"ל איש לשון הנותן דופי בבני אדם. כענין שנאמר (תהלים ג') תשב באחיך תדבר, בבן אמך תתן דופי. ונקרא לץ שנאמר (משלי כ"א) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון. פירושו - שתי המדות הרעות שהם הזדון והגאווה נקבצו ונתחברו באדם הלץ. כי מבלי היות לו תועלת בדבר

הנה הכי איתא במס' סוטה (דף ה.), אזהרה לגסי הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי (ירמיה יג-טו) שמעו והאזינו אל תגבהו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (דברים ח-יד) ורם לבבך ושכחת וכתוב (דברים ח-יא) השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וכדרכי אבין אמר רבי אילעא דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה. ובסמ"ג (ל"ת ס"ד) מנה זאת ללאו שבתרי"ג

ח. עדיין נבון אני באיזה שיעור של גאווה יעבור על הלאו, לדעת הסמ"ג, שהרי הרבה מדריגות של גאווה וענוה יש, וכי כל אדם שיש לו יותר משמיניית שבשמיניית עובר, זה לא יתכן, וא"כ מהו השיעור בזה, ועיין.

שְׁעָבוֹר זֶה אֵין עֲפָרוֹ נִנְעָר לְתַחֲתֵית הַמֵּתִים, וְהוּא פְּעוּבָר עֲבוּדָת פּוֹכְכִים וּמְזֻלוֹת, וְשָׂכִינָה מִיִּלְלָת עֲלִיו, וְהוּא נִקְרָא תוֹעֵבָה, עֵינִי שָׁם בְּגִמְרָא. וּבְפָרַט אִם בְּסִפּוֹר הָיָה שָׁל קָלוֹן חֲבֵירוֹ הוּא מְכַבֵּד אֶת עַצְמוֹ, פְּוֹדָאֵי עוֹבֵר פְּלֹא זֶה, מְלַבֵּד מִחַ שְׂכָרְתוֹהוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּרוּחַ קִדְשָׁם מַעְוֹלָם הָבֵא וְאָמְרוּ (ירושלמי, חגיגה פרק ב' הלכה א'): "הַמִּתְכַּבֵּד בְּקָלוֹן חֲבֵירוֹ אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הָבֵא".

זכור לאברהם

את ה' אלהיך, וכן הוא ברמב"ן (ספהמ"צ ל"א) ובסמ"ג. וצ"ב דהא מצינו מקור אחר לאיסור גסות הרוח, מהפסוק בפ' שופטים לבלתי רום לבבו מאחיו, וכ"כ רבינו יונה בשע"ת (שער ג' אות ל"ד) הוזהרנו להסיר מנפשינו מדת הגאווה, ושלא יתגאה הגדול על הקטן, ואפי' המלך לא ירום לבבו מאחיו, וכן איתא ברמב"ן שם, וא"כ יש לתמוה למה לא הביא הגמ' האיסור הנלמד מפסוק זה.

ונראה דיש ב' איסורים נפרדים בגאות הלב, א' שמתגאה האדם בלבו כנגד הקב"ה, דהיינו שמחשב כאילו "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" ועי"ז "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך", אשר על כן נכלל הוא באיסור של השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך, וב' יש מדת הגאווה שמתגאה על שאר בני אדם, באיזו מעלה שיש לו על שאר בני אדם, ומכח זה הוא מתגאה בלבו לחשוב שהוא יותר חשוב מהם בגלל זה, ועי"ז בא לעבור על לבלתי רום לבבו מאחיו, הנאמר על כל מלך ישראל שלא יתגאה לבו על אחיו, וזהו נמי לשון ר"י שם, "שלא

הוא גורם נזק עצום לחבריו אשר יבאיש את ריחם בעיני האדם. וזה תכלית זדון יותר מן הגזול והחומס שעושה להרבות לו ממון. וגם הוא יהיר. כי השפל והנכנע כאשר יכיר מגרעת עצמו ומומיו לא יתלוץץ על בני אדם, עכ"ל.

ועל פי הנ"ל כתב הח"ח שהמספר לה"ר עובר נמי בלאו זה. אמנם לפי הנראה לאו בכל סוג לה"ר שייך לומר שעובר משום גאווה, שהרי בדרך כלל יש שני סוגי לה"ר, אחד כשמבאיש ומשפיל חבריו, ואחד כשגורם היזיק או חבלה לחבריו, ואיה"נ כשמבאיש ומשפיל חבריו שייך לומר שבכרח בא מכח גאווה, אבל בגורם היזיק וכדו' אינו מוכרח כלל, ודו"ק.

שני סוגי גאווה

אמנם יש להעיר, שלכאז' יש שני סוגי גאווה שחלוקין מאוד זה מזה, כאשר ביאר ס' דברי יושר (עה"ת פ' עקב) וז"ל, במס' סוטה איתא דאזהרה לגסי הרוח מדכתיב השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך.. ורם לבבך ושכחת

מעלות מי שהוא עניו

גם נראה שכדאי לציין דברי החיד"א בס' מדבר קדמוות (מערכת העי"ן אות ז') שכתב עשר מעלות למי שהוא עניו. וז"ל ענוה רבו מאוד מעלות מי שהוא עניו באמת פיו ולבו שוין, ונזכיר קצת מעלות מרז"ל והמפרשים, א. נעשה מרכבה לשכינה כמ"ש פ"ק דסוטה, ב. אמר ריב"ל כאילו הקריב כל הקרבנות כולם ואין תפילתו נמאסת שם ושאר דוכתי, ג. המעביר על מידותיו שהוא עיקר הענוה תפילתו נשמעת כשמתפלל על צרת הציבור, פ"ג דתענית, ד. מעבירין לו על כל פשעיו, הכי אמר רבא והוא כבמה דוכתי, ה. אין סטרא אחרא שולט בו, מהר"א הלוי ברוכים, ו. אינו בא בגלגול, כ"כ הרב זרע ברך ח"ג, ז. הלכה כמותו, כמו שאמרו פ"ק דעירובין, ח. תורה ניתנה לו במתנה, עירובין דף נ"ד, ט. לא בחר הקב"ה בישראל אלא דוקא בשביל הענוה, תנחומא פ' עקב, עי"ש באורך, י. מי שחושב עצמו לכלום, לגבי דידי' ליכא טענת מי הקדימני וכו', עכ"ל.

עיצות להנצל

הנה הח"ח בס' שמירת הלשון (שער התבונה פ"ד) כבר נתן לנו עיצות איך להנצל ממזדה רעה זו. וז"ל על כן מי שירצה לטהר את נפשו מעון המור הזה, יחשב תמיד בגדל גנות הגאווה, כי איך יתגאה האדם, אשר תחלת הויתו נוצר מטפה סרוחה והוא עתיד לילך למקום עפר רמה ותולעה, ויאכל קצתו את קצתו?

יתגאה הגדול על הקטן", עכ"ל. והשתא לפי דבריו, לכאן יותר שייך האיסור של לבלתי רום לבבו מאחיו, לענין לה"ר, ולא שייך האיסור של השמר לך פן תשכח וגו', ועיין.

חומר האיסור

ונראה שנכון לציין דברי הארחות צדיקים (מתוך דבריו בהקדמה) ודברי הח"ח בס' חובת השמירה (פ"ג) כדי שנבין חומר איסור זה. והא לך לשון הארחות צדיקים: ומי שהולך בחושך ואינו מתבונן בתיקון המידות, אפשר שיהא בו מידה המאבדת כל זכויותיו. כגון המתגאה במעשיו, ומתפאר ומייפה עצמו תמיד בגנות של חברו ומתכבד בקלוננו. והאיש ההוא דומה למי שממלא חבית יין משובח, ויש בתחתית החבית נקב קטן - אין ספק שיאבד כל היין המשובח בנקב הקטן אם לא יסתום אותו. כך המתגאה הזה: אף על פי שהוא מלא תורה, יאבד הכל על ידי המידה הרעה הזאת אם לא יחוש לתקנה, עכ"ל.

ובס' חובת השמירה איתא בזה"ל: ואולם יקשה לי על מה שאנו אומרים בכל יום בתפילתינו מחי' מתים ברחמים רבים, על מה אנו צריכים לרחמים, הלא כל ישראל בודאי יש להן זכות של תורה וקריאת שמע בכל יום [דלא גריע מסתם תורה] והחזקת התורה, ואפשר משום עון הגאווה דאמרו חז"ל דאין עפרו ננער לתחיית המתים, או עסק של רבית דאמרו חז"ל על זה דאינו עומד בתחי', וכו', עכ"ל.

רגליהם, והוא ישאר משכב נמוך תחת כפות רגלי כל האנשים, אשר התגאה עליהם בעודו בחייו. וגם הוא מתעב עבור זה בעיני ה' יתברך, כמו שכתוב (משלי ט"ז ה'): "תועבת ד' כל גבה לב".

והנה כאשר יתבונן האדם את גדל עניונו בתורה ובמצוות, לא יהיה לו במה להתגאות. וכמו שאמרו חז"ל (נדרים מ"א.): דדא חסר מה קנה? (כשזה חסר, מה קנה?) ואפלו אם יש לו מעט תורה ומעשים טובים, כשיחשב עם נפשו באמת, יתודע לו כי לא תקן עדין אפלו החצי ואף לשליש לא הגיע לפי החכמה, אשר הטביע הקדוש ברוך הוא בנפשו. עכ"ל.

עוד עיצה מצינו בס' קב הישר (פ"ז), שיתפלל לה' להצילו מגאווה. וז"ל על כן צריך האדם להתפלל לזכות למידה זו, כמו שכתב החסיד בס' שלהבת לומר אחר התפילה רבונו של עולם זכני למידת ענוה ולמידת הכנעה כדי שאהי מקובל ומרוצה לעם, ואח"כ יאמר יהיו לרצון וכו' ובאמת שצריך האדם להתגבר בתפילתו בבכי ותחנונים לפני הקב"ה שיסיר ממנו מידת הגאווה וידבק במידת הענוה וכו', עכ"ל.

גם יתבונן בחמר העון הזה שהוא לא תעשה ממנין תרי"ג, כמו שכתוב (דברים ח' י"ד): "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך", כמו שכתב בסמ"ג. ואמרו חז"ל בסוטה (דף ד':): כל אדם שיש בו גסות הרוח, כאלו עובד כוכבים ומזלות וכו', וכל זמן שאדם מתכון להגדיל שמו בעולם, שמו אובד ומתמעט והולך, וגופו מחלל על הבריות. גם יתבונן בגדל ענשו בעולם הזה ובעולם הבא כמו שאמרו (סוכה כ"ט): בשביל ד' דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון וכו' ועל גסות הרוח. ואמרינן נמי בסוטה (ה.): כל אדם שיש בו גסות הרוח, לסוף מתמעט וכו'. וגרסינן נמי שם: אמר רב חסדא: כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקדוש ברוך הוא: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר וכו'.

ואמר ר' אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח, אין עפרו ננער לתחתית המתים, שנאמר וכו'. והוא מדה כנגד מדה, דתחת שהיה לו לחשב תמיד בנפשו, דסופו לילך למקום עפר רמה ותולעה ולא להתגאות וכו"ל, והוא לא כן חשב, כי אם במרומי סלעים יהיה משגבו תמיד, ובעליות מרוחים תהיה לעד מנוחתו יתר על כל בני גילו, לכן כאשר גופו נעשה עפר, אין בעפרו כח להתנער ממקומו. והכל יעמדו ויקומו על

וְעוֹבֵר נִמְי הַמִּסְפָּר וְהַמְקַבֵּל (ו) בְּלֹא (וּיקרא כ"ב ל"ב) ד' "לֹא תַחֲלֹל אֶת שֵׁם קִדְשִׁי", אַחֲרֵי שֶׁאֵין בָּזֶה תַּאֲוָה וְלֹא הִנָּאָה גִּשְׁמִית, שֶׁעַל יְדֵי זֶה יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו, עַל כֵּן נִחָשׁב הָעוֹן הַזֶּה כְּמֶרֶד וּפְרִיקַת עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּעֶלְמָא, וּמַחְלֵל שֵׁם שָׁמַיִם בָּזֶה. וְזֶה דִּבְרָנוּ אֲפִלּוּ בְּסֵתֶם אִישׁ יִשְׂרָאֵל, וּבִפְרָט אִם הוּא אִישׁ חָשׁוּב, שֶׁהִכָּל מִסְתַּכְּלִין עַל מַעֲשָׂיו, בְּיֻדְאֵי מִתְחַלֵּל הַשֵּׁם עַל יְדֵי זֶה.

זכור לאברהם

לאו ו'

עיקר האיסור

הנה הכי איתא בסה"מ להרמב"ם (לאו ס"ג) וז"ל, שהזהירנו מחלול השם והוא הפך קדוש השם שנצטוינו בו שקדם באורו בתשיעית ממצות עשה, והוא אמרו יתברך (ויקרא כב-לב) "ולא תחללו את שם קדשי", והעון הזה יחלק לשלשה חלקים שנים כוללים והאחד מיוחד. ואולם החלק האחד הכולל כל מי שבקשו ממנו לעבור על דבר ממצות בשעת השמד והיה האונס מתכוין להעביר בין מצות קלות בין חמורות, או מי שיבוקש ממנו שיעבור על ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ואפילו שלא בשעת השמד, הנה הוא חייב להתיר נפשו ויהרג ואל יעבור כמו שבארנו בט' ממצות עשה. ואם עבר ולא נהרג כבר חלל את השם ועבר על לאו זה ...

והחלק השני הכולל גם כן כשיעשה האדם עבירה אין תאוה בה ולא הנאה אבל

כיוון בפעולתו המרד ופריקת עול מלכות שמים, הנה זה מחלל גם כן ולוקה, ולפיכך אמר (ויקרא יט-יב) "[ולא תשבעו בשמי לשקר] וחללת את שם אלהיך", כי זה מכין להכעיס בזה הענין ואין הנאה גשמית בזה, והחלק המיוחד הוא שיעשה אדם ידוע במעלה ובטוב מעשה פעולה אחת נראה בעיני ההמון שהוא עבירה ואין ראוי לנכבד לעשות דמיון הפועל ההוא אע"פ שהפועל מותר, הנה הוא חלל את השם. והוא אמרם (גמרא יומא פו-א) ה"ד חלול השם כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר, רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ... עכ"ל.

הרי שהרמב"ם הביא ג' סוגים של חילול ה', ובאופן השני הביא שכל שעובר עבירה שעושה שלא מחמת תאוה הרי הוא עובר בחילול ה', ועל פי דבריו כתב הח"ח שמכיון

וְעַל אֶחָת בִּמְה וְכִמְה אִם הָיָה הָעֵבֶרָה הַזֹּאת בְּרַפִּים, בְּיִדְאִי שֶׁהַחֲמָא גְדוֹל עַד מָאָה, שֶׁנִּקְרָא מְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּרַפִּים.

זכור לאברהם

אמנם עיין מש"כ בס' הזכרון למרן בעל פחד יצחק זצ"ל (עמ' ש"ל) מזה שהגאון ר' הוטנר זצ"ל העיר על ראי' זו, שלכא' אין ראי', דהנה בכל עבירה אפשר לה להעשות או בדרך תאוה או בדרך זלזול, וכשעושה בדרך זלזול אז הוא חילול ה', אמנם בעבירה של שבועה שהעבירה מנגד ציווי של כבוד, וכל תכנו הוא מעשה זלזול, באשר שכל שבועה כולל השם, התם חלוק, דהתם אפי' אם עושה בשביל תאוה ולהרויח ממון חשיב חילול ה', וא"כ אזל לו הראי' של הח"ח, שהרי לה"ר, וכן כל עבירות אחרות חוץ מנשבע לשקר, כשהוא עושה בשביל הרווחת ממון אינו נחשב לחילול ה'. ועוד יש לציין מזה דאיתא בס' נתיב חיים שכתב, ששמע מעד נאמן שמרן החזו"א זצ"ל הקש' על סברת הח"ח, שהרי למעשה הוא נהנה במה שמספר, ומה שונה מהנאת הגוף שלא תהא נחשב הנאה, וא"כ למה נאמר דהוי חילול ה', כשיש איזה הנאה ורק שאינו הנאת הגוף.

שמצינו בגמ' שאין הנאה לבעל הלשון^ט, לכן נחשב עבירה של לה"ר בגדר חילול ה'. אמנם יש להעיר על הח"ח שהרי הרשב"א (מס' ב"ק דף ב:) כתב וז"ל ואע"פ שאמרו בפ"ק דתענית שמתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות מה הנאה יש לך, ואומר להם מה יתרון לבעל הלשון, לאו למימרא שאין לו הנאה כלל, אלא שאין הנאה לאכול.. עכ"ל, וא"כ מהיכי תיתי לומר שלה"ר נחשב כלהכעיס והוי חילול ה', שהרי כמו שנחש באמת יש לו הנאה, כן יש לומר, שבעל לה"ר באמת יש לו הנאה, אלא שאינו הנאת גופו.

אמנם, יתכן שעיקר כוונת הח"ח הוא, ממה שהח"ח בבאר מים חיים הוסיף עוד ללמוד מדברי הרמב"ם, שכתב שם, דמדהביא הרמב"ם פסוק של נשבע לשקר, מכאן יש להוכיח שאפי' חטא בשביל ממון, נמי מיקרי שלא מחמת תאוה, ומקרי חילול ה', עיי"ש.

ט. עיין בס' לבבו נאמן שתמה על הח"ח שהרי משם אין רואים רק שתהא סיפור נחשב שאין לו הנאה, אבל מנלי' לומר ששמיעה וקבלה הוי בגדר שאין לו הנאה.

י. ובאמת מצינו יסוד זה גם במנחת חינוך (מצוה ג' אות י"ב) שמצדד לומר על פי הרמב"ם הנ"ל שהאוכל גיד הנשה עובר בחילול ה' מכיון דאין בגידין בנותן טעם נמצא שאינו עושה מתאות נפשו וכל שאין לו הנאה, סתמא הוי כמו להכעיס. עוד יש לדעת שהחסיד יעב"ץ בפירושו למס' אבות (פ"ד מ"ה) כתב נמי, שעון לה"ר חשיב חילול ה', ואולם מטעם אחר, יען כי נמצאו בכנפיו אבק שלש עבירות חמורות, עיי"ש.

וְלִפְעָמִים (ז) עוֹבֵר הַמִּסְפָּר גַּם בֵּין בָּלָאו (ויקרא י"ט י"ז) ד' לֹא תִשָּׁנָא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְבְּךָ, בְּגוֹזֵן אִם בְּפָנָיו שְׁלוֹם יְדַבֵּר אֶת רַעְהוּ, וְשֹׁלָא בְּפָנָיו מִבְּאִישׁ אֶת רִיחוֹ בְּפָנֵי אֲחֵרִים, וְעַל אַחַת פְּמָה וּכְמָה אִם בְּפָרוּשׁ מְצִינָה לָהֶם, שֹׁלָא יִלְכוּ יוֹדִיעֵהוּ, דְּבִנְדָּאֵי עוֹבֵר עַל לָאו זַה.

זכור לאברהם

זהירות בענין חילול ה'

פיהם לבלי חק ויהיו מלעגים במלאכי אלקים.

ואפלו על הקטנים המתחילין ללמוד אם יעשו מלי דינקותא תכף נושאים התורה על פיהם ואומרים, ראו בן שלומד גמרא או חזו גברא שהוא תלמיד חכם, או חזו גברא שמחזיקין אותו לחסיד או לירא שמים כך וכך מעשיו, ואין מכריע לכך זכות רק פותחים כלם לחובה. אוי להם ולנפשם כי גמלו רעה והם יטלו חלק בראש בעוון חלול השם. וכמה רעות עושים, שמדברים לשון הרע ושגורמים חלול השם, ושמונעים את הרבים מלכנס בדרך חכמה וחסידות, כי ירא מחרפת נבל, עכ"ל.

ונראה שנכון להביא דברי הפלא יועץ (ערך חילול ה') מה שמוזהיר להיות זהיר מלגרום חילול ה', וז"ל ובפרט בדורות הללו צריך זהירות גדולה ושמירה יתרה, כי הן בעוון רבו המתפרצים שנפשם שוקקה לדבר תועה על התלמידי חכמים ועל יראי השם וחושבי שמו, ואפלו אם יהיו כל דרכיו משפט כמלאך ה' צבאות לא יבוא ולא יהיה שיכשל בדבר קטן בין באנס בין בשוגג, או שיחשדוהו במה שאין בו, או שישמעו עליו שום שמועה רעה לא יחתרו לדעת אמתותן של דברים היכי הוה עבדא ותכף פוערין

לאו ז'

מח' אם איסור לא תשנא הוא רק כשמסתירו או בכל אופן

אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו ואחרי כן

הנה הרמב"ן (עה"ת, ויקרא י"ט י"ז) כתב וז"ל ולא תשא עליו חטא שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו וכו', ויאמר הכתוב

יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותנו אבל יזכור החטא בלבו ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו ואחרי כן יצוה שיאהב לו כמוהו, עכ"ל. ולכא' מדבריו נראה שצריך להוכיחו כדי שתפקיע שנאתו ממנו, ולא סגי בלהודיעו שנאתך אותו [כדלהרמב"ם], משום שלדעתו האיסור שייך בין אם מסתיר שנאתו ובין אם מגלהו.

אבל מדברי הרמב"ם מבואר שאינו עובר באיסור דלא תשנא רק אם מסתיר שנאתו, וז"ל הרמב"ם (בס' המצוות ל"ת ש"ב), הזהיר משנא קצתנו את קצתנו. והוא אמרו (ויקרא י"ז) "לא תשנא את אחיך בלבבך". ולשון ספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב. אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על זה הלאו אבל על (ויקרא י"ח) "לא תקום ולא תטור", ועובר על עשה והוא אמרו (ויקרא י"ח) "ואהבת לרעך כמוך", אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל, עכ"ל שם. וכע"ז כתב בהל' דיעות פ"ו ה"ד וז"ל כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר (ויקרא י"ז) "לא תשנא את אחיך בלבבך". ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה. ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב. אבל המכה את חברו והמחרפו אף על

פי שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא, עכ"ל. הרי ברור מללו שאינו עובר לא תשנא אלא א"כ מסתיר שנאתו."

ביאור הקהילת יעקב לדברי הרמב"ן

הנה כפשוטו, סובר הרמב"ן, שכל ששונא את חברו עובר, אמנם הקהילת יעקב (בס' ברכת פרץ פ' קדושים, ונדפס נמי בקהילת יעקב עמ"ס ערכין ס"ד) ביאר שאי"נ אם שונאו מכח קנאה או שנאת חנם, עובר לעולם על לא תשנא להרמב"ן, אבל אם שונאו מחמת שחבירו חטא נגדו אז האיסור שנאה מחייב להתוכח עם חברו, שמא יבקש מחילתך, ואינך עובר בלא תשנא רק עד שאתה מתוכח עמו, ואח"כ אינו עובר משום לא תשנא. משא"כ לפי הרמב"ם בכל אופן אינו עובר משום לא תשנא כל שגילה להשנוי את שנאתו.

ביאור דעת הרמב"ם

ויש לעיין מהו ביאור הרמב"ם לחלק שאינו עובר בלא תשנא אלא א"כ מסתיר שנאתו. ועיין ביד הקטנה (פ"ז מהל' דיעות אות ד') שביאר וז"ל כי טבעה וענינה של השטמה אשר מבלתי אפשרי להיות נכבה מלבו כלל והיא בוערת כאש בקרבו ובכל עת מתעורר הלב לחרוש רעה על חברו ויתרחקו הלבבות יותר והשנאה מתגברת מאוד ומאוד עד שיעמוד

יא. ובאמת מצינו עוד שני שיטות בענין לאו דלא תשנא, שהמאירי במס' יומא דף עה. מבואר שסובר שאינו עובר בלא תשנא אלא א"כ עשה מעשה או דיבר נגד חברו מכח שנאתו. ובסמ"ק סי' י"ז ביאר דהלאו נאמר במי שמוותר לשונאו מחמת דהוי בעל עבירה והזהיר התורה שלא תהא השנאה נסתרת אלא יראה לו שנאתו.

שאין בכה"ג איסור לא תשנא מ"מ יש איסור לא תיטור. אמנם מ"מ יתכן נפק"מ באופנים דלא שייך לא תיטור דהיינו לדיעות דליכא לא תיטור בלא אמירה.

אמנם, נראה שעדיין יש ליזהר אפי' בכה"ג, על פי דברי הקהילת יעקב שכתב (שם) שמבואר מתוך סוג' דסוטה (דף ג.) שהעושה מעשה שגורם ומביא לידי שנאה הוא בכלל איסורא דלא תשנא, שבכל עבירות שבתורה אסור כל דבר המגרה יצרו וגורם לו שיעבור, ולכן אפי' להסוברים שאינו עובר רק על שנאה מוסתרת מ"מ אפי' שנאה שאינה מוסתרת יכול לגרום שנאה מוסתרת ואסורה. ואולי על פי דבריו אפשר להבין החילוק של הח"ח שרק המספר עובר משום לא תשנא ולא המקבל, והיינו משום שהמספר עושה מעשה אשר בכחו לגרום שנאה, משא"כ המקבל הוי שב ואל תעשה, ועיין.

עוד יש להעיר, דאיתא בס' מצות הלבבות (אהבת ישראל אות י"ד) שבתחילת השנאה כחושב שאפשר עדין להסתדר וליישב הסכסוך כדאי להסתיר השנאה בלב כדי שלא תתפתח יותר, כי אח"כ כבר יקשה להשלים, ורק כשהתפתחה השנאה והתדרדרה למצב שאי אפשר להשתיקה בקלות, אז כשמתיישב מכעסו ויש הידברות והבנה ביניהם יש לו להתווכח עם חבריו כפי גדרי מצות תוכחה.

על חיי חבריו, עכ"ל. הרי שלפי דבריו גרוע יותר כשהיא מוסתרת מחמת הקלקול העומד לצאת משנאה כזו כשבוערת רק בקרבו. ויש לעיין, לפי סברתו האם נימא דלא מקרי שוב שנאה מוסתרת אם מגלה שנאתו לאחר אבל לא לשנוי עצמו, שהרי אז שוב אינו בוער בקרבו כ"כ, ועיין.

אמנם הח"ח כאן בבאר מים חיים ביאר באו"א. וז"ל והובא דבר זה ברמב"ם (במדע פ"ו הלכה ה') וז"ל והמכה חבריו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר בלא תשנא. כוונתו דוקא מחרפו, אף שגברה שנאתו עד שפלטה לחוץ עכ"פ ידע חבריו איך להשמר ממנו, אבל בשנאה שבלב אף לא ידע איך להשמר ממנו, ולכן אסרה התורה את זה בפרטיות, עכ"ל³. הרי שלפי הח"ח הטעם הוא משום שאז השנוי לא ידע איך להשמר ממנו. ועל פי הסברו המשיך הח"ח, שלכן באמר לה"ר על חבריו שלא בפני המדובר ומכח שנאה, הרי השנוי עדיין אינו יכול להשמר ממנו ולכן עובר בלא תשנא. ולכאוי' יתכן שלפי היד הקטנה בכה"ג אינו עובר משום לא תשנא, להרמב"ם, וכמו שצדדנו לעיל.

ההכרעה להלכה

מצינו שהח"ח כאן נקט להלכה כהרמב"ם דאיסור לא תשנא לא שייך רק בשנאה נסתרת. אבל לכאוי' לענין מעשה אין כ"כ נפקא מינה מזה, שהרי הרמב"ם סובר שאע"פ

יב. וכעין זה איתא ג"כ בפלא יועץ (ערך שנאה), עיי"ש.

וכעין זה איתא נמי בדברי הח"ח (בס' חובת השמירה פ"ח אות ט') וז"ל ואף ששנאת חינו בלב היא ג"כ מצות לא תעשה, ומחויב לעקרה מליבו, מ"מ ידוע, שאם הוא שומר עצמו מלדבר, הוא סיוע גדול לעקרה במשך הזמן. כמו האש החבויה בכלי ואין ללו מקום להתפשט, בהכרח הוא מתכבה, משא"כ אם מדבר בענין זה מתחזק השנאה, עכ"ל. הרי שלדעתם, אף לפי הרמב"ם לפעמים יותר טוב להסתיר השנאה מלגלותו.

אם עובר כל רגע ורגע

יש לעיין, האם עובר על כל רגע ורגע שמתעוררת שנאה בלבו, או דילמא אינו עובר רק פעם אחת בשביל שהכניס השנאה בליבו, [ועיין להלן מה שביארנו כעין ספק זה לענין איסור קבלת לשון הרע]. ועיין בח"ח בספרו אהבת ישראל (פרק ב') דנקט שעובר על כל רגע ורגע שמתעוררת שנאה בלבו¹.

שיעור השנאה לעבור

איתא במשנה סנהדרין (דף כז:) ששונא הפסול לדון היינו שונא שלא דיבר עימו שלשה ימים. והשתא יש לעיין מהו השיעור שנאה לענין האיסור שנאה. ועיין בס' חרדים (מצוות התלויות בלב פ"א ל"ת אות י"ט) דנקט שגם לענין

איסור שנאה הגדר הוא כל שלא דיבר איתו שלשה ימים מחמת שנאתו. (וכן לכא' מבואר מדברי התומים סי' ז' סעיף ב'). וכן מצינו דנקט להלכה הח"ח (בספרו אהבת ישראל פרק ב').

אמנם יש לעיין מהו הדין בשנים שיש להם סכסוך זה עם זה אמנם אינה שנאה גמורה אבל מתרחקים זה מזה ואינם רוצים להפגש יחד, ובלשון בני אדם נקרא ענין זה "שאינו שוה בשוה עמו", האם עוברים באיסור לא תשנא, ואין לומר שאין איסור מחמת שחבירו שונא אותו, שהרי מפורש בתוס' בפסחים דף קיז: שאין היתיר מחמת זה, ומצינו בח"ח בס' אהבת ישראל (שם) דנקט לאיסור בכה"ג אמנם בשו"ת דברי יציב (אה"ע סי' מ"ט) למד מדברי הרמב"ם ומדייק מהש"ס שאין איסור בזה². וכן נקט להלכה בס' משפטי השלום (עמ' יט-כ).

אם חבירו ציערו או הקניטו

הנה הכי איתא בשו"ע הרב (הל' עובדי דרכים סעיף י') וז"ל או שחטא כנגדו וציערו צער הגוף שאי"צ להסיר השנאה מליבו ולמחול לו עד שיבקש ממנו מחילה, עכ"ל, וכן איתא בפמ"ג (או"ח, א"א סי' קנ"ו) שבאופן שחבירו הכעיסו מותר לשונאו. ומקור הדברים הם מסוגיא דיומא (דף כג.), ולכא' זהו גם יסוד מה

יג. ובפלא יועץ (ערך שנאה) כתב בזה"ל וכתוב בספרים שאין בכל העברות עברה שעובר עליה תדיר כמו השנאה, שבכל רגע עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך, עכ"ל. הרי משמע שלדעתו עובר בכל רגע ממש, ואפי' אינו חושב בענינה, ועיין.

יד. וכן נראה מדברי שו"ת בנין ציון החדשות (סי' ע"ה)

השלכה למעשה

הנה איתא בשו"ת הרא"ש (כלל ט"ז סי' ה') וז"ל ששאלת על האב שציוה לבנו שלא ידבר עם יהודי אחד ולא ימחול לו מה שעשה עד זמן קצוב והבן חפץ להתפייס עמו אלא שחושש לצוואת אביו. דע שאסור לשנוא שום יהודי אם לא שיראהו עובר עבירה והאב שצוה לשנוא לו לאו כל כמיני' לצוותו לעבור על דברי תורה, שנא' אני ה' מוראי למעלה ממוראכם. ועוד לא היה האב בזה הדבר עושה מעשה עמך ואינו צריך לכבדו, עכ"ל.

חומר עון שנאה

כתב החינוך (מצוה רל"ח) וז"ל שורש המצוה ידוע כי שנאת הלב גורמת רעות גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו ואיש ברעהו והוא סיבה לכל המסירות הנעשות בין אנשים והיא המידה הפחותה והנמאסת תכלית המיאוס בעיני כל בעל שכל, עכ"ל.

שמצינו לפעמים בש"ס היתיר תרעומת על חבריו שחטא בממונות כנגדו, עיין ב"מ דף נ"ב ודף ע"ח, וכמו שביאר ר' ישראל סלנטר זצ"ל בס' אור ישראל (נתיבות אור עמ' נ"ח ד"ה אולם ואילך) וז"ל אולם ביאור הדבר הוא כי ענין תרעומת הוא קפידא וטינא בלב והנה עבירות שבין אדם לחבריו אם יחטא איש לאיש אפי' לא הקניטו אלא בדברים צריך לרצות אותו ולפייסו וכמבואר ביומא (דף פ"ז) וכ"ז שלא פייסו הנה עפ"י דין רשאי להיות לו עליו תרעומת וקפידא ... אולם שיהיה לאדם על חבריו תרעומת וקפידא על חנם הוא עון גדול מאוד, עכ"ל.

במי שהוא מומר או חוטא

מבואר בגמ' שמותר וגם מצוה לשנוא את הרשע, ובעזה"י"ת להלן (הל' לה"ר, הקדמה לכלל ד') נבאר הפרטים של דין זה.

צריך כל איש ישראל שיהיה לו בביתו ספר חפץ חיים ושמירת הלשון ויצמצם מעסתו כדי לקנותם, כי מבלעדיהם לא יפתח איש הישראלי את פיו לדבר ולא יטה אזנו לשמוע, כדי שלא יכשל באיסור תורה, ח"ו.

הגאון ר' שמואל הומינר זצ"ל – בספרו עיקרי דינים

וְלַפְעָמִים שֶׁהַמֶּסֶפֶר עוֹבֵר גַּם בֵּין (ח-ט) עַל לָאוּ (וּיקרא י"ט י"ח) דְּ"לֹא תִקֵּם וְלֹא תִמָּר", בְּגוֹן שִׁישׁ לֹא שֶׁנֶּאֱמָר עָלָיו עַל דָּבָר, שֶׁבִּקְשׁ מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ טוֹבָה בְּדָבָר שְׂאִילַת מָמוֹן וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה (כְּמוֹ שֶׁתִּבְּתִי בְּכָאֵר מִיָּם חַיִּים, בְּשֵׁם הָרֹא"ם) וְלֹא הִיטִיבוֹ, וְעֹבֵר זֶה נוֹמָר לוֹ שֶׁנֶּאֱמָר בְּלִבּוֹ, וּבְשִׁרְוֹאָה אַחֵר כִּךְ עָלָיו שׁוֹם דָּבָר

זכור לאברהם

לאו ח'

עיקר האיסור

הנה איתא במס' יומא (דף כג.) דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה נקימה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני קרדומך אמר ליה לא למחר א"ל השאילני חלוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה, ע"כ. הרי שאיסור נקמה היינו להרע או למנוע טובה ממי שלא הטיב עמו. ועיין ברלב"ג (עה"ת שם) שביאר שאיסור זה בא להרבות אהבה ושלום בין אדם לחבירו שהרי דבר שכיח הוא שאדם מבקש עזרה מחבירו וחבירו מסרב, ואם בכל פעם שחבירו מסרב ינקום בו חבירו יתרבו סכסוכים, ואיסור זה מונע מהנ"ל.

אופנים שהפוסקים כתבו שלא נאסרו

הנה מצינו בפוסקים שכתבו שאין אדם עובר נקמה באופנים שיש לו תועלת אחרת ולא

בא מצד שנאה בלב, ועיין בשו"ת לב אברהם (סי' קכ"ח) ז"ל אבל העושה מעשה בלא כל הרגש של שנאה בלב אלא בדרך חינוך ללמדו דעת ולהראות לו איך מרגישים אם צריכים לשאול טובה מאחר והאחר מסרב אם באמת זהו כוונתו אז אין כאן לאו דלא תקום וְלֹא תִטּוֹר כֻּלָּם ... אלא שזו אחת מעבודות הקשות שבמקדש שידע איניש בנפשי שרק טובת חבירו והדרכתו מניעו לעשות מעשה נקמה ... עכ"ל.

וכעין זה באשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת, או"ח סי' קנ"ו) וז"ל אודות איסור לא תקום אם נוקם בדרך משפט שלא ישנה באולתו נגדו אולי קיל ואולי שייך בכך מעין עביד דינא לנפשי' כשאי אפשר לו לשמרו שלא ישנה באולתו ע"י דיני ישראל ומכה למכה או למי שמבזהו וכו', עכ"ל. וכעין זה בחלקת יואב (בהגהותיו על החינוך ומנחת חינוך, נב:) וז"ל אבל מי שאינו רוצה להשאיל למי שאינו משאילו ודאי דשרי כי שאלה למי שמשאיל לו מקרי רק שכירות כיון שמצפה ממנו לטובת

גִּנְאִי, מִפְּרָסְמוֹ בְּפִנֵּי אֲנָשִׁים. וְהוּא עוֹבֵר מִתְחַלֶּה עַל הַנְּטִירָה שְׁפִלָּב, עַל לָאוּ ד' לֹא תִמְד',

זכור לאברהם

השאלתני זו היא נטירה וצערא דגופא לא, ע"כ. וכן מפורש במאירי (שם) וז"ל אבל כל שציער את חברו בגופו הן בהכאה הן בקללה הן באיזה צד של קלון אם האחר מפייסו על זה כראוי לו ... ואם הלה אינו מפייסו מותר לו בנקימה כל שרואה בה מקום, עכ"ל.

וכעין זה בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ג' אות ל"ח) וז"ל ואמרו רבותינו זכרונם לברכה כי אזהרת הנטירה על דבר שבממון. אבל על דברי גאווה ובזו ודרישת רעה מותר לשום הדברים על לבו, עכ"ל. וכן מבואר ביראים (קצ"ח-ט) שרק בדבר שבממון עובר משום נקימה ונטירה.

מאידך גיסא בחינוך מצוה רמ"א מבואר שסובר שיש איסור נקימה ונטירה גם בציערו צער הגוף וז"ל שלא לנקום שנמנענו מלקחת נקמה מישראל והענין הוא כגון ישראל שהרע או ציער לחברו באחד מכל הדברים וכו', עכ"ל.

והח"ח כאן בבאר מים חיים הביא מח' זו ומבאר איך מפרש החינוך את דברי

הנאה ואף דבדין אונסין נידון כשואל אבל לגבי זה ודאי דלא מקרי נקמה במה שאינו רוצה להשאל דלא מצפה לתשלום גמול ולא חייבה תורה להשאל בחינם, עכ"ל.^{טו}

וכעין זה כתב בשו"ת תשובות ונהגות (ח"א סי' תתל"ב) שנשאל שם לענין ראובן שהזמין את שמעון חברו לחתונה ולא בא האם מותר לראובן לסרב משום כן, וכתב שם שאין בזה איסור נקימה ונטירה שרק מודד בזה ההיכר ביניהם ואינו מתרעם עליו כלל ובלבו אין לו שום טענות לכן אין בזה איסור כלל.^{טז}

באופנים שחבירו ציערו צער הגוף

הנה לכא' מבואר במס' יומא (דף כג.) שאיסור נקמה ונטירה לא שייכי אם חבירו ציערו צער הגוף והא לך לשון הגמ', דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה נקימה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני קרדומך אמר ליה לא למחר א"ל השאילני חלוקך אמר לו הילך איני כמוותך שלא

טו. ועיין עוד שו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' נ"ג)

טז. ועיין עוד מש"כ ס' לא תקום ולא תטור ממכון תורת האדם לאדם בענין זה (בעמ' 226-227 ובעמ' 232)

הגמ' וז"ל אבל צ"ע מה יעשה בגמרא יומא הנ"ל שמחלק בין צער הגוף לדבר שבממון וגם על הרמב"ם יש תימה שלא העתיק דבר זה להלכה משמע שגם הוא ס"ל כהחינוך דאסור בכל גוונא מה יעשה בגמרא הנ"ל ואולי דסברת הרמב"ם והחינוך דהא דמותיר הגמרא בצערא דגופא נדחה בקושיית והא תניא הנעלבין וכו' והא דקמשיני במסקנא דנקט ליה בליביה לא קאי רק על ת"ח משום דחרפו בפרהסיא ואיכא בזיון התורה וכמ"ש בסוף הלכות ת"ת ועיין בלח"מ שם ובסמ"ג במצוה זו, עכ"ל. וסיים שם הח"ח וז"ל היוצא מדברינו אם ציערו צערא דגופא מחלוקת בין הראשונים אם מותר מן התורה לנקום ממנו וספיקא דאוריתא לחומרא, עכ"ל.

ולכאור' משמע שמכריע הח"ח שמעיקר הדין צריך להחמיר כדעת החינוך ודעימי'. אמנם בשו"ת מהרש"ג נוטה שהעיקר להלכה הוא דלא כהחינוך, ועכ"פ הוי לימוד זכות על המון מבית ישראל שאין מודקדקין כ"כ, עי"ש. אמנם, באמת הח"ח עצמו, לכאור', מודה שמעיקר הדין ההכרעה הוא דלא כהחינוך, שהרי הוא עצמו להלן (בהל' רכילות כלל ה' באמ"ח סע"ק ז') כתב וז"ל דאל"ה יעבור בלא תקום ולא תטור, דלא שרינן

ביומא (דף כ"ג) רק בצערא דגופא, וגנות שלא בפניו לכאורה לא מיקרי צערא דגופא, עכ"ל. וכן במשנה ברורה (סי' תר"ו סע"ק ט') כתב וז"ל צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה, עכ"ל, ומשמע דבלא מחילה אי"צ להסיר השנאה ממנו. וכן בס' אמרי יעקב" (על חו"מ סי' ה', ביאורים לסעיף י') כתב שהמקילים יש להם על מה לסמוך."

בשעת חימום

הנה הח"ח (בבאר מים חיים) כתב, שאם חירפו חבריו, מעיקר הדין, מותר להשיב לו חירופין בשעת מעשה, ורק משום מצוה ומידה טובה בעלמא אין לעשות כן. וז"ל רק בשעת מעשה מותר להשיב על חירופין מן הדין, רק משום מצוה ומדה טובה בעלמא אמרו הנעלבים ואינם וכו' שומעין חרפתם ואינם משיבין וכו' וכל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו כמ"ש החינוך במצוה של"ח עי"ש. וסברא נכונה היא דבעת מעשה החירוף א"א בטבע האדם להיות כאבן שאין לה הופכין אם לא מי שברכו ה' במידות קדושות וכמ"ש החינוך במצוה של"ח עי"ש, אבל אח"כ שכבר נח רוגזו אסרה התורה להעיר רוחו ולנקום ממנו ואפילו רק לנטור השנאה בלב אסור אלא

י. מאת הגאון ר' יעקב מאיר שטערן שליט"א, תלמידו המובהק של הרה"ג ר' שמואל וואזנער זצ"ל יח. ועיין עוד בס' אמרי שיח עמ' נ"ג שעל פי דברי החקרי לב (יו"ד ח"ג סי' פ' ריש עמ' ס"ב) יש להוכיח מדברי הטור ושו"ע יוד סי' רכ"ח סעיף י' שפסקו כהיראים והמאירי ודעימי'. וגם בס' ארח מישרים שו"ע למדות כתב להלכה שאין איסור בצירו צער הגוף.

יט. החינוך שם כתב טעמו משום שא"א להיות האדם כאבן שאין לו הופכים, ועוד שיהי' בשתיקתו כמודה על החירופין, ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, עי"ש. וראיתי מקשים למה לי טעם זה תיפוק לי' מדאמרו חז"ל אם הונה

האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב ועד רע הוא סיבה שתבוא אליו מאת הש"י, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצונו ב"ה, על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עונותיו גרמו לו והש"י גזר עליו בכך ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו כי הוא אינו סיבת רעתו כי העון הוא המסבב וכמו שאמר דוד ע"ה הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה', תלה הענין בחטאו ולא בשמעי בן גרא וכו' עכ"ל.

שנית, האדם יכול לומר לעצמו כמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מהל' דיעות ה"ז) וז"ל אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדאי לנקם עליהם.

ובס' שמירת הלשון (שער התבונה, פ"ו) כתב הח"ח או"א, שיזכור האדם שכולנו באמת גוף אחד, ואין לנו להתרעם על השני, כמו שאדם אינו מתרעם על חלק מגופו. וז"ל וכדי להשקיט את הדבר בדעתו, אמרתי להעתיק רעיון אחד נשגב, מה שנמצא שרשו בירושלמי הביאו הסמ"ג. כמו שאם היה הולך בדרך ונגפה רגלו האחת בשניה ועל ידי זה נפל לארץ ונפצע גופו ופניו וגם הרגל ההיא, מלבד שאין עולה בדעתו לנקם מאותה רגל מלרפאותה, אף אין לו שום שנאה על הרגל ההיא, כי מי היא הרגל ומי הוא גופו ופניו, הכל

בהרחב זמן מעט אח"כ צריך לשכוח הדבר מלבו וכהאי גוונא איתא בח"מ בסימן תכ"א סי"ג בהגה"ה במ"ש וכן הוא לענין גידופים וביושים המתחיל פורע הקנס שמדמה דין זה לדין הנזכר שם במחבר ועי"ש בסמ"ע שהוא ממש כסברתנו הנ"ל, עכ"ל. (וכ"כ להלן הל' לה"ר כלל ב' באמ"ח סעק"א.) ואין זה חידוש של הח"ח, וכדכתב שמפורש כן בחינוך.

אמנם בשו"ת חות יאיר (סי' ס"ה) מצינו שכתב שאע"ג ששעת חימום הוי פטור על מה שעשה מלהעניש או מלשלם, אבל אינו היתיר לעשות הכאה לכתחילה, וז"ל מפני שעת חימום לא שייך לכתחילה, וכי יתירו הקהילות להמוכה לנקום בחבירו וכו', עכ"ל. אמנם נראה לומר, שמודה החוות יאיר שמוותר להשיב על החירופין, ורק בא לומר שאסור להכות וכדומה. ובס' אמרי שיח העיר עוד, שלכא' מדברי החינוך אין רא' להתיר רק בדברי חירוף כלפיו באופן שגורם לו צער כדי שעי"ז יפסיק מלחרף אותו, ואולי גם לומר שהוא שקרן בדבר זה שהוא עולל עליו עלילות שקר, אך אין היתיר להשיב לו סתם דברי גנות בפני אחרים.

אופנים להתגבר על רגשי נקמה

מצינו הרבה אופנים איך להתגבר על רגשי נקמה. ראשית מצינו דבר החינוך המובאים כאן בבאר מים חיים וז"ל משרשי המצוה שידע

אותך אתה יכול להונוהו, ולא קשה מידי שכל ההיתיר שם הוא משום שהמאנה הוא עברייך ונכלל בכלל רשע, והיינו שכל שער עמו יודעים שהחירופין שאמר הוא איסור דא', וכגון בדור שדברים אלו ידועים לכל, או שביישו בושה כה עצומה אשר כל רואה יודע שהוא עבירה ובכה"ג הוי יצא מכלל עמיתך, אבל בלא"ה אין היתיר רק מכח היתיר זה של החינוך.

נמשלו ישראל לשה, מה דרכו של שה, לוקה באחד מאיבריו וכלם מרגישים, אף ישראל, אחד חוטא וכלם נענשים. תני ר' שמעון בר יוחאי: משל לבני אדם, שהיו באים בספינה, נטל אחד מהם מקדח והתחיל קודח תחתיו, אמרו לו חבריו: למה אתה עושה כן? אמר להם: מה אכפת לכם, לא תחתני אני קודח?! אמרו לו: מפני שאתה מציף עלינו את הספינה וכו', עין שם, והוא מטעם הנ"ל.

ולכן אחי הזהר והזהר מלנקם ולנטר את חברך, כי את עצמך אתה נוקם ונוטר. רק תחשב בדעתך, שמן השמים נסבב כל אלה עבור עונותיך, ומה לי אם נסבב הצער הזה על ידי זה או על ידי אחר? ואם אקבל כל זה עלי, באמת ימחלו עבור זה עונותי, וכמו שהשיב דוד לאבישי בן צרויה, בעת שרצה לנקם עבורו מאת שמעי בן גרא, על שחרף וגדף לדוד וקללו קללה נמרצת, לא הניחו דוד ואמר (שמואל ב' ט"ז י'): "ה' אמר לו קלל" וגו'. ואמרו חז"ל, שעבור זה נמנו בבית דין של מעלה ומנוהו לדוד, שיהא הרביעי מרגלי המרכבה, וכמו שנאריך בזה אם ירצה ה' לקמן, עכ"ל.

ובס' אהבת חסד (ח"ב, פרק כ"ב ס"ג) ביאר הח"ח באו"א. וז"ל, אלא יתבונן תמיד בנפשו כמה פעמים הקניט הוא את הקב"ה בדיבורו ובמעשיו ואפי"ה אין הקב"ה נוקם ונוטר לו ומתחסד עמו בכל עניניו ואף הוא יעשה כן עם רעהו, ונוכל לומר שזהו כוונת הכתוב לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה', רצה לומר

ענין אחד, אך שהוא מתחלק לאיברים. רק שהוא חושב בדעתו שעונותיו גרמו לו.

כן הדבר, אם ארע שלא היטיב עמו חברו באיזה טובה שבקש מאתו, או אפלו שצער וגדפו באיזה דבר, שלא לנקם ולנטר את השנאה עליו, כי מי הוא חברו ומי הוא, הכל משרש אחד יצאו, (ככתוב (דברי הימים א' י"ז כ"א): "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", וכתוב (בראשית מ"ו כ"ו): "כל הנפש הבאה לבית יעקב" וגו' ולא כתיב נפשות להורות לנו שכל נפשות ישראל למעלה הם כמו נפש אחת, אך שכל אחד יש לו בחינה בפני עצמו, כמו האדם בכללו, אף שבדרך כלל הוא איש אחד, מכל מקום יש לו איברים שהם ראשים לו כמו הראש והלב ויש שתחתיהם כמו היד והרגל. וגם לשרש אחד יאספו כל ישראל לבסוף, והוא תחת כסא הכבוד וכמו שנאמר (שמואל א' כ"ה כ"ט): "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את" וגו' וכמו שאמרו חז"ל (בשבת קנ"ג): רק בזה העולם, מצד שכל אחד מלבש בחמר בפני עצמו, ועניניו ועסקיו של כל אחד הוא ענין בפני עצמו, מדמה האדם בדעתו שהוא איש פרטי, ואינו שייך לחברו הישראל כלל, אבל באמת לא כן הדבר.

ולכן מצינו כמה פעמים בדברי חז"ל, שאם אדם עושה, חס ושלו, עברה, הוא מקלקל בזה לכלל ישראל שהם כמו גוף אחד, ואם יש לו כאב גדול באיזה איבר, גם שאר האיברים אף שאין כאבם גדול כל כך, אף על פי כן יש להם הרגשה מאותו הכאב. וכענין שמצינו בויקרא רבה פ"ד: "שה פזורה ישראל".

וְאַחַר כֵּךְ בְּשָׁנוֹקָם מִמֶּנּוּ, וְסֵפֶר עָלָיו עֹבֵר זֶה הַדְּבָרִי גְּנוּת שְׂרָאָה
עָלָיו, עֹבֵר עַל לָאו ד' "לֹא תִקֵּם", אֲלֵא צָרִיךְ שְׂמִיחָה הַדְּבָר מְלֻבֵּי.

זכור לאברהם

שתתנהג עם רעך כמו שאנכי נוהג במדות עמך ועם כל העולם, שאינני נוטר שנאה כמו דכתיב בירמי' כי חסיד אני נאום ה' לא אטור לעולם, עכ"ל.

לאו ט'

עיקר האיסור

נטירה האם הוי בלב או רק ע"י דיבור

הנה איתא במס' יומא דף כג. דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה נקימה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני קרדומך אמר ליה לא למחר א"ל השאילני חלוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה, ע"כ. הרי שאיסור נטירה היינו במה ששונא לחבירו על מניעת הטובה שחבירו מנע ממנו אע"פ שהוא עצמו אינו מונע טובה בשבילה.

והנה הגמ' נקט שגם גילה את שנאתו בדיבור ויש לעיין האם הוא דוקא בכעין זה או לאו דוקא. ולכא' דבר זה תלוי במח' הראשונים. עיין ס' יראים (מצוה קצ"ח-קצ"ט) שכתב וז"ל איזו נטירה כגון שאמר לו השאילני מגלך אמר

לו איני משאילך למחר א"ל השאילני קרדומך אמר לו הא לך איני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה לכך נאמר לא תטור, עכ"ל. וכעין זה בסמ"ק (סי' קל"א), ולכא' משמע מדבריהם דס"ל שדוקא בכה"ג ע"י דיבור הוי לא תטור. וכן מבואר מדברי המסילת ישרים פרק י"א שכתב וז"ל וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו: נקימה לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו או שהרע לו כבר. ונטירה, להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו, עכ"ל.

אמנם מדברי הרמב"ם פ"ז ה"ח מהל' דיעות משמע שאפי' בלא דיבור עובר וז"ל

הרמב"ם שם כיצד היא הנטירה. ראובן שאמר לשמעון השכר לי בית זה או השאילני שור זה ולא רצה שמעון. לימים בא שמעון לראובן לשאל ממנו או לשכר ממנו ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך לא אשלם לך

עובר. אבל לא כתב הח"ח מהו השיעור הזה של מעט זמן. ובשו"ת חוות יאיר (סי' ס"ה אות י') מצינו שכתב, שאם ה' הכאה בלא חבלה, באותו יום עד הלילה, אינו עובר כשעדין נטר שנאה בלבו, ודימה זאת לצוואת החסיד (ס' חסידים סי' תרנ"ה) שצוה לבנו שילין כעסו עד הבוקר, ואם ה' בו חבלה, הכל תלוי לפי גודל צערו. וביותר מזה, מצינו בס' שערי דעה (הל' דיעות פ"ז ה"ח) שכתב שא"א לחייב אדם שיעביר השנאה מלבו אף למחר עד זמן מה שיעביר כעסו. ונראה, שלמעשה הכל תלוי לפי הענין.^כ

מעלת וזכות מי שאינו נוקם ונוטר

בס' ארחות יושר (ערך נקימה ונטירה) מביא ממדרש לעולם (פ"ז) לעולם יגמול אדם חסד אפי' עם מי שהרע לו ולא יהי' נוקם ונוטר שנא' לא תקום ולא תטור וזה דרכן של ישראל הקדושים אבל הגויים האכזרים וערלי לב נוקמין ונוטרין ועברתן שמורה לנצח, ע"כ. והא לך מה שכתב הח"ח בספרו שמירת הלשון (שער התבונה פ"ו) על פי הזהר, וז"ל ולך נא ראה בזהר הקדוש פרשת מקץ גדל מעלת האיש, שמשלם טובה תחת רעה וזה לשונו: תא חזי, יוסף לא די דאיהו לא שלים בישא לאחוי, אלא דעבד עמהון טיבו וקשוט, וכך אורחיהו דזכאי תדיר, בגין דא

כמעשיך. העושה כזה עובר בלא תטר. אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו. שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו שמא יבוא לנקם. לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל. וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקים בה ישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה, עכ"ל. הרי מבואר שצריך למחותו לגמרי מליבו. וכן לכאוי' מבואר מדברי החינוך (רמ"ב) והרמב"ן (ויקרא י"ט, י"ח). ועיין בס' גבורת ארי על הסוגיא שם דשקיל וטרי בנדון זה.

ולענין הלכה למעשה נראה ברור מלשון

הח"ח כאן דנקט שעובר אפי' בלב לבד שהרי כתב והוא עובר מתחילה על הנטירה שבלב על לאו ד"לא תטור", וכן מבואר מדבריו בס' אהבת חסד ח"א פרק ד' סעיף ה'.^{כא}

עד מתי הוי זמן חימום שאינו עובר עליו

הנה הח"ח בבאר מים חיים כתב שהתורה חייבה לאדם שאחר שכבר נח רוגזו שלא להעיר רוחו לנקום ממנו ואפילו לנטור לו שנאה בלבו, אלא בהרחב זמן מעט חייב לשכוח הדבר. הרי שהח"ח ביאר שלא ניתנה תורה למלאכי השרת ומן הסתם בשעת מעשה יכאב לבו ואינו עובר אז על איסור שנאה, ורק בהרחב הזמן

כ. אמנם לפי זה יש לעיין למה כתב בבאר מים חיים שהלאו הזה שייך רק למספר ולא למקבל, וצ"ע.

כא. ועיין בס' לא תקום ולא תטור עמ' 218 שכתב שלדעת רוב הפוסקים נטירה אסורה רק כשמבטאה בדיבור, והכריע שלפחות ב"נטירות" הדקות והשכיחות בחיי יום יום שקשה להבחין ועוד קשה יותר להיזהר בהן הסומך שם על הפוסקים הללו שאין איסור כשלא מבטאה בדיבור אין להזניח אותו.

כב. עיין עוד מעשה המובא בקובץ ישורון קובץ ט"ל עמ' תרצ"ו.

וְאִם קָם (י) וְהֵעִיד עָלָיו לְפָנַי בֵּית דִּין בְּדִבְרֵי אִסּוּר בִּיחִידִי, בִּיּוֹן שְׂאִין יָכוֹל לָבוֹא מְזֵה שׁוּם תּוֹעֵלֶת לְעִנְיָן מְמוֹן וְשִׁבּוּעָה וְלֹא לְעִנְיָן לְפָסֵל אֶת הָאִישׁ הַזֶּה מִחֻזְקַת בִּשְׁרוּתוֹ, בִּיּוֹן שֶׁהוּא עַד אֶחָד בְּדִבְרֵי, אִם בֶּן שֵׁשׁ בִּישׁ בְּעֵלְמָא

זכור לאברהם

קדשא בריך הוא חייס עליהו תדיר בעלמא דין ובעלמא דאתי [בא וראה, יוסף לא די שהוא לא שלם רעה לאחיו, אלא שעשה עמהם טוב ואמת, וכך דרכיהם של הצדיקים תמיד, מפני כך הקדוש ברוך הוא חס עליהם תמיד בעולם הזה ובעולם הבא. (תרגום)] ומביא שם מעשה באריכות בבר נש אחד, שנצל ממיתה בדרך נס עבור מדה הקדושה הזו, עכ"ל.

לאו י'

עיקר האיסור

כתוב (דברים י"ט ט"ו) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת וגו', ואיתא במס' פסחים (דף קיג:) כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזיגוד א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד אמר ליה אין דכתיב לא יקום עד אחד באיש ואת לחודך אסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת ביה, ע"כ. הרי שילפינן מפסוק זה אזהרה שלא יעיד ביחידות על דבר חטא.

ועיין בבאר מים חיים שכתב, דמצינו שהראשונים כתבו דהאי מלקות

שבגמ' לא הי' מלקות דאו', רק מלקות מרדות דרבנן, שהרי הי' בזמן שלא הי' סנהדרין²², ואין דנין דיני מכות דאו' רק בזמן שסנהדרין נוהגת. והביא עוד, שמצינו שנחלקו הראשונים, אם האי אזהרה לעד שלא יעיד יחידי בדבר, הוי איסור דאו', או רק אסמכתא, ושעיקר הפסוק קאי על בי"ד שלא יקבלו דברי העד ביחידות. שהיראים (מצוה ר"ה [רל"ז]), והסמ"ג (לאו ר"ג), והגהות מיימוניות (ריש פ"ה מהל' עדות), כתבו שהוא דאו', ומאידך, מהרמב"ם ורשב"ם מבואר דסברי שהוא רק איסור דרבנן על העד להעיד. והח"ח שמנה זאת ללאו בין הלאוין, על המספר שמעיד, קאי לדיעות הנ"ל דסברי דהוי דאו'.

כג. בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה ה' ס' ל') ועוד אחרונים העירו, שאין צריך סנהדרין לדון דין מכות דאו', אלא עיקר הכוונה כאן שצריך סמוכים.

הוא דקא מפיק עליו, ועובר על ידי זה גם בן על לאו (דברים י"ט ט"ז) ד"ל לא יקום עד אחר באיש לכל עון ולכל חטאת, וצריכין בית דין להלקותו עבור זה הדבר.

זכור לאברהם

לאפרושי מאיסורא

כ"ח סעיף א' כתב כן, אלא שלא כתב מקורו^{כד}, ולא הביא דוגמאות לדבריו. ובפ"ת (שם) הביא מדברי הנ"ב, שאפי' אם יש רק ספק אם יצליח להסיר מכשול נמי מותר להגיד לבי"ד.

ועל פי זה נראה ברור, שאף הסוברים שיש לאו על המעיד ביחידות לפני בי"ד, היינו רק במי שלא כיון על מנת שבי"ד יוכיחו או ימנעו החוטא מלחטוא עוד, וגם לא כיון לפסול החוטא מלהעיד^{כה} או מלישבע עוד^{כז}, אלא העיד בכיון רק לחרף את חבריו, ומה שמצינו במס' פסחים, שנגדו בי"ד לזיגוד, צ"ל לדעתם, דהיינו משום שבי"ד ראו שכוונת זיגוד היתה רק לחרף^{כח}. אמנם מצינו ברבינו יונה (שע"ת,

אע"פ שראינו שלפי היראים וסמ"ג הנ"ל, יש איסור דאו' על עד אחד להעיד על חבריו שעשה עבירה, מ"מ הם עצמם כתבו, שבמקום שהוא צורך לאפרושי מאיסורא, מותר. וז"ל היראים, ודוקא שאין בו הפרשת איסור ועבירה, אבל עבר אדם עבירה ויש בו מכשול לאחרים כגון פסולי עדות והקדשות וזונות שנאסרות לבעליהן, או אסורי מאכלות שחבריו נכשלים בהן או חטא אדם וגרם להיות נחשד על השבועה ואיסורי תורה ומצות, מצוה לאדם להגיד ולפרסם, והשומע ישמע והחדל יחדל וכו', עכ"ל. והביא ראיות מסוגיות הש"ס לדבריו, עיי"ש. גם הרמ"א בשו"ע (חו"מ סי'

כז. ובשו"ע תוך חצי עגולות כתוב שמקורו מדברי ההגהות מיימוניות בפ"ה מוהל' עדות, ומקור ההגהות הוא מדברי הסמ"ג והיראים המובא למעלה, אלא שאיני יודע מי הכניס כן למקור לדברי הרמ"א, והרי הרמ"א בדרכי משה לא הביא דברי ההגהות. אמנם, גם בשו"ת נו"ב (מהדו"ק או"ח סי' ל"ה) נקט שמקור הרמ"א הוא מדברי הסמ"ג.
כח. נראה שכוונתו לומר, ע"י אומד הדעת של בי"ד, או ע"י שיצטרף עם עוד עד שיבא לבי"ד אחרי זמן, שיעיד נמי על עבירה שעשה אותו פלוני, ואפי' ה' פעם אחרת, מ"מ מצטרפים לפוסלו, כמבואר בשו"ת רא"ם (סי' נ"ד) ושו"ת לחם רב (סי' ק"כ) וכנה"ג (הגה"ט חו"מ סי' ל"ד אות נ"ג).
כו. ע"י אומד הדעת, כמו במס' כתובות דף פה. דרבא קיבל דברי אשתו לומר שהאשה חשודה, והפך השבועה, מחמת אומד הדעת.

כז. ועיי' ס' שבילי חיים (להלן הל' לה"ר, כלל ג', סעק"ד) שביאר נמי שמיד שראה רב פפא שאין ממשות בדבריו, רק רצון להוציא דיבה, נגד'. גם, דומה לזה מצינו בבאר מים חיים (הל' לה"ר, כלל ד', אות י"ז) וז"ל ומכל מקום נראה לי דעל הגילוי לבית דין אין בזה איסור כל כך רק דאין נכון לכתחלה, וטעמא רבה איכא, דבשלמא להמון אין שום תועלת

שמים ובקנאת ה', לא בשנאתו לו על דבר אחר. והשופטים גם כן ייסרו את החוטא בהצנע ולא ילבינו פניו ברבים, כדכתיב "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" וכל זה אם ראוהו בשנים, אבל אם הוא עד אחד, לא יעיד על חברו, כי עדותו חנם, לפי שאין סומכין עליה כמו שנאמר (דברים י"ט ט"ו) "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת". לכן מוציא שם רע יחשב, ואמרו רבותינו: כל המעיד יחידי על חברו בדבר עברה וכו' ואמרו חז"ל: ג' הקדוש ברוך הוא שונאן, ואחד מהם הרואה דבר ערוה בחברו ומעיד בו ביחידי, עכ"ל.

הרי שכתב הח"ח שאסור לעד אחד להעיד על דבר עבירה שעשה חברו, אף שכוונתו, שבי"ד יוכיחו החוטא, ולא רק שאינו עושה מצוה בזה, אלא עבירה היא בידו, וזהו כדעת רבינו יונה הנ"ל^כ.

דוגמאות שנחשבים להפרישו מן האיסור

מצינו בפוסקים כמה דוגמאות שנחשבים לתועלת להפרישו מן האיסור, ומותרים ע"י עד אחד. בס' משפט וצדקה

שער ג' אות ר"כ, שחולק על הנ"ל, וז"ל ואמרו רבותינו כי המעיד יחידי על חברו בדבר עבירה מלקין אותו מכת מרדות אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו. אם ידע כי 'אמינו דבריו כדברי שני עדים. ואם יש עד שני עמו ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע ולא ילבינו פניו ברבים כמו שנאמר (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, עכ"ל. הרי שס"ל שרק אם יש שני עדים יכולים להגיד לבי"ד כדי שהשופטים יוכיחו החוטא ויפרישוהו מן האיסור.

ומצינו שהח"ח (להלן ה' לה"ר כלל ד' סעיף ה') הלך בעקבות רבינו יונה, וז"ל אבל (כג) אם הוא רואה שהחוטא הוא מהאוילים הלצים השונאים למוכיחם, כדכתיב (משלי ט' ה'): "אל תוכח לץ פן ישנאך", ובודאי לא יתקבלו דבריו באזניו, ואנשים כאלו נקל להם לשנות באולתם, ואם כן יוכל להיות שיבוא עוד הפעם לידי חטא, על כן טוב להם, שיגידו לדיני העיר, כדי שהם ייסרוהו על עונו ויפרישוהו מהאסור על להבא, ונראה דהוא הדין לקרוביו של החוטא, אם דבריהם יהיו מתקבלין לו, ועין בבאר מים חיים. וכל כונת המספר תהיה לשם

בהגילוי ושמא עשה תשובה ויתבזה בעיניהם חנם וכנ"ל, אבל לבית דין יש תועלת דבזה הוא נעשה פסול לעדות ולשבועה וכו' אפילו אם אין עתה שום תועלת לישראל מזה אפילו הכי אין איסור אם יספרו לבית דין כיון דיוכל להיות נפקא מיניה מזה למחר וליומא אחרא במה שהבית דין ידעו שעבר על איסור שנפסל לעדות ולשבועה, והמספרים מכונים לזה. דהכלל בלשון הרע אם באמת עשה פלוני דבר עולה, תלוי בהמספר, אם מוכין לגנותו של חברו או לתועלת היוצא מזה, וכמו שכתבנו כמה פעמים וכו', עכ"ל.

כח. ובבאר מים חיים (שם אות כ"ו) כתב וז"ל לא יעיד על חברו. כן נפסק בחו"מ בסימן כ"ח בהג"ה ואף שכונתו לטובה כדי שיוכיחוהו וכו', עכ"ל. הרי שהח"ח לא רק שאינו מתקשה מסעיף שבשו"ע שהבאנו, אלא הוא עצמו מביא רא"י משם. ודבריו נפלאו ממני כעת, וה' יאיר עיני. ועיין מה שהבאתי להלן שם (לה"ר כלל ד' סעיף ה') מדברי השביל חיים וחלקת בנימין.

אדם מלהיות כשר לעדות והפסול אינו עומד להעיד, אין עליו חובת עדות להגיד עדותו. ויש לעיין אם לפי דבריו, מכיון שאין חיוב להעיד בכה"ג, האם יש בזה איסור להעיד. וכנה"ג (חו"מ סי' ל"ג הגב"י אות ל') כתב, אמנם בדורינו שהשעה צריכה לכך יש כח ביד ב"ד לנדות אינש דחשוד בעריות קצת והדברים המוכיחים לכל הפחות בד"ק קל, והוה"ד עפ"י עד אחד או קרובים וכו' וכשר למגדר מילתא לנדות וכו' ולהלקותו על לא טובה השמועה וכו', עכ"ל.

האם לאו זה שייך שלא בפני הבעל דין

הנה הח"ח בבאר מים חיים כתב שהלאו הזה שייך רק בפני המדובר, שהרי ב"ד אינן מקבלים עדות רק בפני הבע"ד. אמנם בעניותי לא הבנתי דבריו, ואבאר דברי בעזה"ת. ראשית, דהנה כמה פוסקים (שו"ת ריב"ש סי' רס"ו, ומדברי הש"ך סי' ל"ח נראה שהסכים לדבריו^כ), כתבו דלענין לפסול איש מלהיות עד כשר מקבלין עדות גם שלא בפניו, וא"כ לדעתם, בענין כזה דאירינן, וודאי שייך שיהא עדות שלא בפני הבע"ד. ועוד, שהרי איתא בחו"מ (סי' כ"ח סעיף א') שאם בא להעיד כדי שבי"ד יוכיחוהו ויפרישוהו מן החטא יש לו להעיד, ורק אם כבר עבר ואין תיקון על העתיד אסור לו להעיד ביחידות על דבר עבירה. והרי בכה"ג וודאי שהוא יכול להגיד שלא בפני הבע"ד. ואדרבה נראה שזהו עיקר הציור דשייך בו

ביעקב (מאת ר' יעקב עמדין, ח"א סי' רס"ה) כתב שאם ראו שנים אדם עובר עבירה יכול כל אחד מן העדים לבא לבי"ד לבדו ולהעיד, ואינו בכלל אזהרת לא יקום עד אחד באיש, כי למחר יבא גם העד שני להעיד, ומצרפים עדות שניהם. ובשו"ת יד הלוי (ח"ב, חו"מ סי' ס"ז) איתא, מעשה באחד שראה ממונה שאכל טרפות, וכתב שם, שאע"פ שכתב הרמ"א שאם כבר נעשה האיסור אין להעיד, הכא יש להעיד, משום שצריכים לדעת שהממונה אבד נאמנותו.

ובשו"ת מנחת יחיאל (ח"א סי' צ"א) איתא, על אחד שראה אדם מעשן בליל שבת, והלך הרואה וסיפר לגבאי ביהמ"ד, וגבאי ביהמ"ד לא רצה לקרות לחשוד לעלות לתורה, משום שהאמין לרואה, ודן שם אם העד חטא במה שהגיד לגבאי, ומצדד שכיון שהחוטא בוש מהגבאי שלא יקראנו לתורה, ואפשר שע"ז יפרוש מן העבירה ע"י הבושה, הרי זה בכלל לאפרושי מאיסורא שצריך להגיד, ובלבד שידע שיאמינו לו, וכתב שהמעשה בסוגיא דפסחים של טוביה וזיגוד, חלוק, דהתם הי' ידוע שעדותו לא הי' מועיל, ולכן נגדוהו.

ובס' הלכה פסוקה (על חו"מ סי' כ"ח, עמ' ט"ל) איתא, בשם שו"ת שארית יעקב (ח"ד הל' עדות), שאם הנידון של העדות הוא על ממוזר למנעו מלישא והרי הממוזר אינו עומד עכשיו לשאת אשה, או הנידון הוא לפסול

כט. וכן איתא בס' תורות אמת (חו"מ סי' ל"ד סי"ב), אמנם התומים (סי' ל"ח סע"ק ה'), ונו"ב (קמא, אה"ע סי' ע"ב) חולקים על הריב"ש, ועיין עוד בשו"ת אג"מ (אה"ע סי' ע"ז).

וְכָל זֶה שֶׁתִּבְנֶנּוּ (יא) הוּא בְּמִסְפָּר בִּיחִידִי אוֹ שׁוּמַע בִּיחִידִי, אֲכָל אִם הוּא

זכור לאברהם

מרפא לשון ח"ה עמ' 34) על דבריו מדברי הרמב"ם (פכ"א מהל' סנהדרין ה"י) ושו"ע (חו"מ סי' י"ז ח') דאיתא התם שאפי' הביא בע"ד עד אחד לא יאמר לו הדיין אין מקבלין עד אחד, אלא יאמר לבע"ד שכנגדו הרי זה העיד עליך, ואולי יודה ויאמר אמת העיד, עד שיטעון הוא ויאמר עד אחד הוא ואינו נאמן, ע"כ. הרי שבדיני ממונות לעולם מועיל עד אחד.

ונראה שנכון לציין דברי הפתחי חושן (ח"י פרק א' אות קטן ז') וז"ל ולכאן צ"ע וכי עד זה צריך לחשוב טענותיו של הבע"ד שכנגד, והרי גם כשהוא בטוח בעדותו יתכן כמה סיבות שהב"ד לא יפסקו עפ"י עדותו, וא"כ לעולם יפטר מלהעיד, ולכאן גם בקרוב או פסול עליו לבא לב"ד כדי להעיד, והב"ד יבררו אם הוא כשר או פסול, וכן יבררו אם יש תועלת בעדותו או לאו, וצ"ע, עכ"ל.

האיסור הזה, דהיינו כשבא לב"ד ומראה עצמו כאילו הוא מכין לתועלת, כדי שבי"ד יוכיחו החוטא, אבל בי"ד רואים שעיקר כוונתו באמת הוא רק להוציא שם רע, וכנ"ל, וה' יאיר עיני.

להעיד ביחידות לענייני ממונות

עיין עוד בבאר מים חיים, שכתב על פי הגר"א, שאפי' לענייני ממון שייך שיהא בו איסור עדות שלא בפניו, וז"ל דכלל כללה לנו התורה שאסור לקום ולהעיד עליו בדבר שלא יבוא תועלת מעדותו בין בבין אדם למקום ובין בין אדם לחבירו רק שיתעורר ע"י זה מדנים עליו, אפילו הוא יודע בעצמו שהדבר אמת. וכן מצאתי בהדיא בביאור הגר"א על ח"מ בסימן כ"ח שאפילו בדיני ממונות אם לא יבוא מזה תועלת להשכנגדו אף לענין שבועה, אסור להעיד מן התורה, עכ"ל. ויש שהקשו (קובץ

לאו י"א

עיקר האיסור

בזה שלא לחזק ידי עוברי עבירה בדברים. ושלא להתחבר אל המסכמים אל העול. וכענין שנאמר (ישעיה ח) לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם זה קשר, עכ"ל. ובס' שמירת הלשון

כתוב (שמות כ"ג) לא תהיה אחרי רבים לרעות, וכתב רבינו יונה (שע"ת שער ג' אות נ') וז"ל לא תהיה אחרי רבים לרעות (שמות כג) הוזהרנו

מִדְבַּק עֲצָמוֹ לַחֲבוּרָה שֶׁל אֲנָשֵׁי רָשָׁע וּבְעָלֵי לָשׁוֹן הָרַע כְּדִי לְסַפֵּר לָהֶם
אוֹ כְּדִי לְשָׁמַע מֵהֶם, עוֹבֵר גַּם בֵּין עַל לָאוֹ (שְׁמוֹת כ"ג ב') ד' "לא תהיה אחרי
רְבִים לְרָעָתִי" (לפי מה שכתב רבנו יונה במאמר ג'), שְׁהוּא אֶזְתָּרָה, שֶׁלֹּא לְהַסְכִּים
וּלְהַתְחַבֵּר עִם עוֹשֵׂי עוֹל, אִם שֶׁהֵם רְבִים, וְעֵינֵי לְקַמֵּן בָּאוֹת ו' בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה,
שֶׁם תִּרְאֶה שְׁעוֹבֵר גַּם בֵּין עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה עַל יְדֵי הַתְּחַבְּרוּתוֹ הָרַעָה הַזֹּאת,
וְעֵינֵי לְעִיל בָּאוֹת ד' בְּפָנִים בְּמָה שֶׁפִּתְּכֵתִי בְּשֵׁם פִּרְקֵי דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּצוּאָתוֹ
לְבַנוֹ עַל עֲנִין זֶה.

וְאִם הוּא מַחְזִיק בְּמַחְלָקָת (יב) עַל יְדֵי סְפּוּרוֹ עוֹבֵר עוֹד עַל לָאוֹ (במדבר
י"ז ה') ד' "לא יהיה כְּקֶרַח וּבְעֵדָתוֹ" שְׁהוּא אֶזְתָּרָה, שֶׁלֹּא לְהַחֲזִיק בְּמַחְלָקָת
כְּדֹאִיתָא בְּסִנְהֶדְרִין (דף ק").

זכור לאברהם

(ח"ב פרק י"ד) הוסיף רבינו ביאור בזה וכתב וז"ל
והנה סמוך לזה הכתוב (שמות כ"ג ב'): "לא תהיה
אחרי רבים לרעת". ופרשו המפרשים, דהינו
אפלו אם רואה באיזה עון שהרגלו רבים לעבר
עליו, שלא לילך אחריהם. ועל כן בעניננו, אפלו
אם רואה שרבים ממכיריו ורעיו גם כן נכשלים
בחטא הלשון, לא יפתה לבו לילך בעקבותיהם,
עכ"ל. ועל פי זה, הביא רבינו כאן שלפעמים
ע"י סיפורו לה"ר, במה שנוטה אחרי רבים
לחטוא כמו הם, הרי הוא נכשל גם בעון זה.

לאו י"ב

עיקר האיסור
כתוב (במדבר י"ז ה') ולא יהיה כקרח וכעדתו,
ואיתא במס' סנהדרין (דף ק.) כל
המחזיק במח' עובר בלאו שנא' ולא יהיה
כקרח וגו', ע"כ. ועל פי סוגיא זו, כתבו הסמ"ג
(ל"ת קנ"ז) ורבינו יונה (שע"ת שער ג' אות נ"ח),
שיש לאו גמור שלא להחזיק מחלקת. אמנם
לא כל הראשונים סוברים כן, שהרי הרמב"ם

ל. ובס' באר שבע (במס' סנהדרין, שם) כתב דרוב מוני המצוות לא מנו זאת במנין הלאוין משום דסברי דאסמכתא
בעלמא הוא.

תשקצו את נפשותיכם במחלקת, המכלה הגוף והנפש והממון ומה נשאר עוד, ראיתי לבנים השחירו, ופחות נפחתו, ומשפחות נספחו, ושרים הוסרו מגדולתם, ועיירות גדולות נתערערו, וקיבוצים נפרדו, חסידים נפסדו, ואנשי אמונה אבדו, ונכבדים נקלו ונתבזו, בסיבת המחלקת. נביאים נבאו וחכמים חכמו ופילוסופים חפשו ויספו לספר רעת המחלקת ולא הגיעו לתכליתה. לכן שינאו אותו ונוסו מפניו והתרחקו מכל אוהביו וגואליו ורעיו, וגם אל שאר בשרכם אוהב מדנים התנכרו ורחקו קרבתם, פן תספו בכל חטאתם, עכ"ל.

ובשור"ת תשב"ץ (ח"ג סי' רכ"ז) איתא בזה"ל הלא ידעתם כי סיבת החרבן הקהילה הקדומה אשר היתה במקומכם היתה מפני המחלקת עד אשר פגעה מדת הדין בהם והשליכתם אל ארץ אחרת כיום הזה וכו', עכ"ל. ובסוף התשובה הוסיף, וז"ל אחר שכתבתי זה לא שמעו לקולי ותוך ימים מועטים פגעה בהם מידת הדין ונשתמדו כולם בשביל המחלקת, ואני את נפשי הצלתי, עכ"ל. ובשור"ת מהר"י ווייל (סי' קנ"א) איתא כעין הנ"ל, וז"ל וכבר ראינו קהילות שנחרבו מתוך מחלקת, רידפו צדק, בקשו שלום, ושר שלום ישיב עליכם שלום, עכ"ל.

בשרשים (שורש ח') ביאר שהפסוק הוא שלילה, וענינו שכל מי שיחלוק על הכהונה ויערער בה לא יחול בו כקרח ועדתו, אלא יענש בצרעת, ואע"פ שבגמ' איתא שהוא אזהרה שלא להחזיק מח', דברי הגמ' הם על צד אסמכתא. והרמב"ן שם ביאר באו"א, שיש בפסוק זה לאו שלא יחלוק על הכהונה, ומה שבגמ' איתא שהוא אזהרה שלא להחזיק מח', דברי הגמ' הם על דרך תוכחה. ומה שהביא רבינו כאן לאו זה בחשבון הלאוין השייכים ללה"ר, הוא לדעת הסמ"ג ורבינו יונה הנ"ל.

גם יש לצרף כאן מה שכתב רבינו בס' שמירת הלשון (שער הזכירה פרק ט"ו בהג"ה) וז"ל דלא מבעי לדעת רבינו יונה בשע"ת באות נ"ז ובסמ"ג ל"ת ק"ז בפתחתו, שיש לאו גמור על המחזיק במח', בודאי הוא בכלל שבועת שוא, דהוא לעבור על המצוה, אלא אפי' לשאר מוני המצוות, דלא חשבו למחזיק במח' במנין הלאוין, אע"פ כן קרוב הדבר שהוא בכלל לעבור על המצוה, כיון שיש על זה כמה פסוקים בתורה המרמזים על עון המח', וחמור מאיסור חצי שיעור דאיתרבי רק מ"כל" וכו', עכ"ל.

גודל עונש המחלוקת

וראה גודל העונש הבא על מחלוקת, והא לך דברי הרמב"ם באגרת לבנו, וז"ל, אל

וּפְעָמִים הִרְבֵּה מְצוּי עוֹד לֹא אֶחָד, וְהוּא לְפִי מֶה שֶׁרְגִילִין הִרְבֵּה פְעָמִים לְבִזּוֹת לְחִבְרוֹ (יג) בְּמַעֲשָׂיו הָרָאשׁוֹנִים אוֹ בְּפָנִים מְשֻׁפָּחָה אוֹ בְּמַעֲוֵימָה חֲכָמָתוֹ בַּתּוֹרָה אוֹ בְּמִלְאכָתוֹ, כָּל אִישׁ לְפִי עֲנִינוֹ, אֲשֶׁר נֹאמַר לוֹ דְּבָרִים, אֲשֶׁר

זכור לאברהם

לאו י"ג

עיקר האיסור

דעת רבינו יונה והח"ח

הנה רבינו החפץ חיים ביאר כאן שאם סיפר לה"ר על חבריו בפניו עבר על איסור של אונאת דברים, ומבואר להדי' מדברי הח"ח שאינו עובר על לאו של אונאת דברים לדעתו, רק כשגינהו בפניו, וכן מבואר מדבריו בבאר מים חיים. ונראה שדייק כן מדברי רבינו יונה בשערי תשובה שער ג' מאמר ר"ד, שכתב שם שאם גינה חבריו בפניו עבר על אונאת דברים ואם גינהו שלא בפניו עבר על לה"ר, הרי משמע להדי' שכל שגינהו שלא בפניו לא עבר על אונאת דברים.^{לא}

ובאמת צ"ע מהו הטעם שלא יעבור רק אם גינהו בפניו, הלא גם אם גינהו שלא בפניו לבסוף כשישמע המדובר מה שדיברו

עליו יצטער מאוד, ואולי יש לבאר שסובר שאונאת דברים אינו אלא כשצער חבריו צער גדול^{לב}, ובפניו יש בו יותר צער מחמת הטבע שאין החי מכחיש את החי ואין בו כח להעזר מזה הצער. (אמנם עיין רבינו יונה בשע"ת שער ג' אות כ"ד שכתב שכל שמצער חבריו עובר בלאו דאונאה, ומשמע דליכא חילוק בין בפניו או שלא בפניו, וצ"ע.) ונראה שרבינו יונה אזיל בזה לשיטתו שבאגרת התשובה לרבינו יונה אות י"ט, ביאר שאונאה הוא לשון צער, והיינו שרבינו יונה סובר שבין איסור אונאת ממון ובין איסור אונאת דברים יסוד האיסור הוא שלא לצער חבריו. והנה, הא דאסור לשאול לבעל החנות בכמה חפץ זה מחמת איסור אונאת דברים, לפי רבינו יונה, בהכרח שאינו אסור רק באופן שמתלוצץ על חבריו כששואלו באופן זה, וכן נראה מדברי הראב"ד על התו"כ.

^{לא} וכן משמע מדברי השו"ע הרב הל' אונאה סעיף כ"ח שדוקא בפניו עובר **לב** וז"ל הכסף הקדשים סי' ת"כ סעיף ט"ז וז"ל אך דברים שאין בהם זלזול כ"כ רק סגנון עזות גם נגד מכובד שאין ראוי לומר לפניו עזות כ"כ, מ"מ אין זה סגנון אונאת דברים ולא בושה כ"כ, עכ"ל. (ועיין עוד סמ"ע סי' ת"כ סעקנ"ז) אמנם להלן בלאו י"ד כתב הח"ח בבאר מים חיים שאונאת דברים הוא אפי' בצערא בעלמא, ועדיין נכון אני להגדיר דינים אלו.

יִבְעִיסוּהוּ וַיִּבְהִילוּהוּ, וְלֹא יוּכַל לְהַעְזֹר מֵהֶם, אֲפֹלוּ אִם הָיָה הַדָּבָר בֵּינוּ
 לְבֵין עֲצָמוֹ, עוֹבֵר עַל לָאו (ויקרא כ"ה י"ז) ד"ל לא תונו איש את עמיתו" דאיירי
 בְּאוֹנָת דְּבָרִים, בְּדִאִיתָא בְּבָבָא מְצִיעָא (דף נ"ח:), וְקָל וְחֹמֶר אִם הָיָה זֶה
 בְּפָנֵי אֲנָשִׁים. וְנִמְצָא לְפִי זֶה, שֶׁהַמְּנַגֵּחַ לְחִבְרוֹ בֵּין בְּרִכְלוֹת וּבֵין בְּלָשׁוֹן
 הָרַע בְּפָנָיו וּבְפָנֵי אֲחֵרִים, מְלַבֵּד שֵׁשׁ עָלָיו לָאו דְּלָשׁוֹן הָרַע וּבְרִכְלוֹת, כְּמוֹ
 שֶׁתְּכַנְנוּ לְעֵיל, עוֹבֵר גַּם בֵּן בְּלָאוֹ זֶה.

זכור לאברהם

דעת המאירי ודעימי'

אמנם יש הרבה חולקין על רבינו יונה, דהנה
 במשנה במס' ב"מ דף נח: איתא
 שלא יאמר לבעל החנות בכמה חפץ זה והוא
 אינו רוצה ליקח, וביאר שם המאירי בטעמא
 דמילתא, דהוא משום שמתוך שהוא בוש
 לומר שאינו רוצה ליקח משפיל לו מקחו לומר
 שאינו שוה כ"כ ואחרים שומעים ונמצא גורם
 לו פסידא. הרי מבואר מדברי המאירי שאונאה
 אינו תלוי בצער של חבירו כלל אלא כל שגורם
 לחבירו פסידא ע"י דיבורו הרי הוא נכנס בלאו
 דאונאת דברים. [ולפי המאירי בהכרח שאין
 חילוק בין דיבר בפני חבירו שהרי בהפסד אין
 חילוק.] והא שאסור לומר לחבירו זכור מעשיך
 הראשונים, היינו משום שמפסיד לחבירו את
 כבודו והרגשים שלו.

ונראה שמקור המאירי לומר שכל פסידא
 נכלל באונאת דברים הוא מהא שמקור
 איסור אונאת דברים נלמד מאותם מילים של

אונאת ממון, ורק מ"יתורא ילפינן דקאי אחד
 על אונאת דברים ואחד על אונאת ממון, הרי
 שבהכרח פירוש המילה "אונאה" שוה באיסור
 אונאת דברים כמו באיסור אונאת ממון, וסובר
 המאירי שכמו שיסוד איסור אונאת ממון הוא
 מה שמפסיד חבירו ממון, כמו כן אונאת דברים
 הוא מה שמפסיד את חבירו ע"י דיבורו.

הנה רש"י עה"ת עה"פ ולא תונו איש את
 עמיתו כתב שנכלל באונאת דברים שלא
 ליתן לחבירו עיצה רעה, והנה כשנותן לחבירו
 עיצה רעה על פי רוב אין חבירו מכיר שהעיצה
 הוא לרעתו עד לאחר זמן, ובהרבה פעמים אינו
 מכיר לעולם שחבירו הי' מכוין לרעתו, הרי ברור
 מזה שרש"י נמי חולק על רבינו יונה, שהרי אינו
 מצריך, שיהי' מצער את חבירו בפניו, ונראה
 שלפי רש"י אפי' כשלא ציער את חבירו צער
 הגוף ורק הפסידו הפסד ממון נמי עובר, שהרי
 מסתימת דבריו משמע שבכל עיצה רעה עובר
 על אונאת דברים. והיוצא מזה שכפשוטו
 שיטת רש"י הוא כשיטת המאירי הנ"ל.

אמנם באמת יש פירוש שלישי בזה. דהנה החיד"א בספר נחל קדומים סוף פ' קדושים הביא מהר"ש מאוסתרוק ז"ל, וכ"כ הבאר שבע בספרו צידה לדרך על רש"י עה"ת, דהא שאסור לומר לגר אמש היית אוכל נבילות וטריפות ועכשיו באת ללמוד תורה, אין הכוונה שהאיסור הוא כשאומר כן לחבירו דרך בזיון, כי אין זה אונאת דברים, רק ביזוי והקנטה, אלא האיסור הוא כשאומר בשפת חלקות כמה נאים מעשיך ואשריך שאמש היית עע"ז ועתה בא לחסות תחת כנפי השכינה, והוא חושב שכוונתך רצוי לכבדו, אבל באמת כוונתך להזכירו מעשיו הראשונים וזהו אונאת דברים. והיינו ששיטות אלו סוברים, שאונאה פירושו "הערמה" וכל שלא הערים את חבירו לא עבר על אונאת דברים.^{לג}

גם בשו"ת מהר"י באסן סי' כ"ה מבואר שאונאת דברים הוא רק בהערמה, אמנם לא מטעם הנ"ל רק מטעם אחר, שהמהר"י באסן סובר שאינו עובר על אונאת דברים רק בדבר המסור ללב, וכל היכא שהוא ברור שכיון לצערו לא הוי בכלל איסור אונאת דברים.^{לד}

השלכות למעשה

הנה בחינוך מצוה של"ח כתב שנכלל במצוה זו

והנה הספורנו והאור החיים הק' כתבו שבכל גניבת דעת עובר נמי על אונאת דברים. הרי שגם הם סוברים שאפי' שלא בפני חבירו עובר על אונאת דברים, ודלא כרבינו יונה. והספורנו כתב שעל עיצה רעה נמי עובר על אונאת דברים וא"כ סובר כרש"י הנ"ל. ובסמ"ע סי' רכ"ז סע"ק נ"א כתב שבכל אונאת ממון עובר משום אונאת דברים, ולכאור' זהו נמי כשיטת רש"י ומאירי הנ"ל.

הנה הבריי"ת המובא בב"מ דף נח: מביא שר"י סובר שהעומד על המקח בשעה שאין לו דמים הוי נמי אונאת דברים, והנה הרשב"ם במס' פסחים דף קי"ב: ביאר שהאיסור הוא מחמת שמפסיד את חבירו בזה שלא יקחנו אחר מאחר שהוא מהפך בו, הנה כפשוטו מבואר מזה שסובר הרשב"ם כהמאירי שכל הפסד שהוא מביא לחבירו ע"י דיבור או מעשה נכלל באיסור אונאת דברים, (אמנם יתכן שזהו גופא החידוש של ר' יהודה ולא קי"ל כוות' בזה).

דעת הר"ש מאוסתרוק ודעימי'

הנה עד כאן הבאנו שני ביאורים ביסוד איסור אונאת דברים שהוא - או מה שמצער גופו של חבירו [שיטת רבינו יונה] - או כל שמפסיד את חבירו [שיטת המאירי ודעימי'].

לג. וכן סובר הקרבן אהרן על התו"כ פ"ד אות ב' שאונאה אינו אלא כשעושה בדרך הערמה לד. ועל פי דיעות אלו יוצא שאין איסור אונאת דברים בלי מתכוין, וכן סברי הרבה פוסקים להקל למעשה, כי כן מבואר בכסף הקדשים סי' ת"כ על סעיף ט"ל, וכן נקט להלכה הפתחי חושן (פרק ט"ו אות ד') וכן ס' לרעך כמוך (ח"ג אונאת דברים פ"א סי"א), ועיין עוד ס' הלכות משפט (מהגר"ח קאהן שליט"א עמ' רכ"ג) שהביא מח' בזה, ועיין מה שהאריך קונטרס אונאת דברים (סי' ג' מאת ר' אסי אבן יולי הלוי) בזה.

שהיית עטיפת טליתך ואמרה תורה אם ענה תענה אותו אחד עיני מרובה ואחד עיני מועט ובדבר הזה אמר לו נחמתני, עכ"ל.

עוד נראה שנכון להביא דברי הפלא יועץ (ערך אונאה) וז"ל, ורבים מעמי הארץ זה דרכם כסל למון, שמצעים את חבריהם דרך שחוק וקלות ראש כדי להרבות שמחה של הוללות, והרי זה כמתלהלה היורה זקים, וענוש יענש באפן שתהיה השמחה לתוגה נהפכת. ולפי חומר שבו צריך לעמוד על המשמר הרבה, כי אדם עשוי להקפיד ולהרגיש ולהצטער אפלו על שיחה קלה שמדברין לו, והוא אינו מרגיש בצער חברו, וחושב בדא מאי אם אני מצער אותו בשביל שעשה עמי שלא כהגן, הדין עמי לצערו, ואם הוא דרך שחוק, אין כאן צער, כי כן דרכם של בני אדם, ולשחוק אמרתי מהולל. ומתוך כך אין איש נחם על רעתו, כי לא יחשב לו עון אשר חטא.

אבל ראוי לדעת, כי לא הותר לצער בדברים אפלו למי שציער אותו, אם לא דרך תוכחת מגולה מאהבה, אבל אם עושה לנקם נקם הרי הוא עובר על "לא תקם" (ויקרא י"ח), ובודאי שכשצותה תורה (שם כ"ז) שלא יונו איש את עמיתו לא הצרכה לצוות על עמיתו מבקש

שלא להכאיב חבריו בשום דבר ולא לביישם. והיינו שהאיסור הוא לאו דוקא ע"י דיבור אלא בכל ענין שמצער חברו^{ל"ה}. ונראה שנכון להביא כאן הרבה ציורים שכיחים שכתב הפתחי חושן (הל' אונאה פרק ט"ו) שיש ליזהר בהם משום איסור אונאת דברים. שיש ליזהר שלא להבהיל חברו כגון לצעוק לו מאחוריו, ושלא יקיץ חברו משינתו, ושלא יבקר חברו בשעות שאינן נוחות שלפעמים מתבייש בכך, ושלא יעמוד להתפלל מאחורי אדם באופן שיפריע לו על אריכת תפילתו, ושלא יעקוף התור בחנויות, ושלא יפתח החלונות באופן שיגרם צער לחברו. וכל דברים הנ"ל יתכן שהם בכלל איסור אונאת דברים וביטול מצות ואהבת לרעך כמוך.

חומר האיסור

גם ראיתי לנכון להעתיק דברי הילקוט שמעוני (פ' משפטים ס' שמ"ט) וז"ל אם ענה תענה אותו אחד עיני מרובה ואחד עיני מועט וכו' וכבר היו רשב"ג ור' ישמעאל יוצאין ליהרג א"ל ר' שמעון לר' ישמעאל רבי יצא לבי שאיני יודע על מה אני נהרגא"ל רבי ישמעאל מימך לא בא אדם אצלך לדין או לשאלה ושהיתו עד שהיית גומר כוסך או שהיית נועל סנדלך או עד

לה. וכן יש להוכיח מדברי רבינו יונה באגרת התשובה דלאו דוקא בדיבור עובר אלא ה"ה ע"י מעשה וז"ל אסור לצער כל איש ישראל בין בדברים בין במעשה וכו', עכ"ל, וכן מהארחות חיים (ח"א סוף ברכות ס' ע"ד) וז"ל ולא יצער כל איש ישראל בין בדברים בין במעשה שנא' ולא תונו וכו', עכ"ל, וכן הכריע להלכה החקרי לב (ח"ג י"ד ס' פ"ו), וכ"כ הגר"י פערלא (עשה כ"ח דקע"א סוע"ד), וכן מבואר מתוך הרבה ראשונים ואחרונים, וכמו שהאריך קונטרס אונאת דברים (סי' ב' מאת ר' אסי אבן יולי הלוי) בזה, וכל זה דלא כמש"כ ס' ברית יעקב (מאת הגר"ח סופר, סי' ט"ו).

וְאִם גָּנְחוּ כָּל כֶּךָ בְּדַבְרֵי תנ"ל וְכִיּוֹצֵא בָּהֶם בְּפָנָיו וּבְפָנֵי אֲחֵרִים, (יד) עַד שְׁנִשְׁתַּנָּה פָּנָיו עַל יְדֵי זֶה, עוֹבֵר גַּם כֵּן עַל לֹא (ויקרא י"ט י"ז) ד"ל אֵל תִּשָּׂא עָלָיו חֲטָא" שֶׁהוֹחִירָה הַתּוֹרָה בְּזֶה, שֶׁלֹּא לְבִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּמָקוֹם הַתּוֹכָחָה וּבִינּוֹ לְבֵין עֲצָמוֹ, דִּהְיִינוּ שֶׁלֹּא לְדַבֵּר אֶתוֹ קְשׁוֹת עַד שִׁיכָּלִימָנוּ, קָל וְחֹמֶר שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם הַתּוֹכָחָה וּבְפָנֵי אֲחֵרִים. וְכָל זֶה שֶׁלֹּא הָיָה בְּרָבִים, אֲבָל

זכור לאברהם

זהיר מאונאת דברים, ובפרט מאונאת אשתו, שמתוך שדמעתי מצויה ענש אונאתה קרובה (ב"מ נט א), ולעולם ישתדל שיהא רוח הבריות נוחה הימנו, ובזה יהיה רוח המקום נוחה הימנו, עכ"ל.

טובתו, דאטו בשפטני עסקינן, אלא אפלו אם ציערו לא הותר לשלם לעושה הרעה כרעתו. ואם הוא דרך שחוק, נמצא שעושה שחוק בדמו של זה והרי זה בכלל לצנות, שאמרו עליו (ע"ז יח ב) שתחלתו יסורין וסופו כליה. לכן יהא אדם

לאו י"ד

עיקר האיסור

שלאו דלא תונו היינו שלא לצער בדיבור ואפי' שלא בהערמה, יש לעיין מהו החילוק. והנה בבאר מים חיים ביאר שלפי הרמב"ם, וסמ"ג, ועוד פוסקים, לאו דלא תשא עובר עליו בין בפני רבים ובין שלא בפני רבים, אמנם עיין בס' חלקת בנימין שיש הרבה ראשונים (סמ"ק, יראים, חינוך ועוד) שסברי שדוקא ברבים עובר, ולדידהו נמי לא קשה, מהו החילוק בין הלאוין, שהרי לאו דלא תשא הוא רק בפני רבים, ולאו דלא תונו הוא אפי' שלא בפני רבים, אמנם לדעת הח"ח א"א לומר חילוק זה.

לעיל בלאו י"ג, ראינו שיש איסור דאורייתא להונות חבירו ע"י אונאת דברים, וכאן מובא שיש עוד לאו שלא לבייש חבירו הנלמד מהפסוק ולא תשא עליו חטא. ויש לעיין מהו החילוק בין לאו זה לבין לאו הקודם, והנה לפי הדיעות, שלאו דלא תונו כולל כל מיני צער, יש לומר שלאו דלא תשא חלוק בזה, וגם לדיעות, שלאו דלא תונו הוא דוקא ע"י הערמה, יש לומר שלאו זה בא לאסור כשמבייש אפי' שלא בהערמה, אבל לדעת רבינו יונה והח"ח,

אם הִלְבִּין אֶת פָּנָיו בְּרָבִים, כְּכֹר בְּרִתּוֹהוּ רַו"ל מְעוֹלָם הָפֵא וְאָמְרוּ: הַמְלִבִּין אֶת פָּנָיו חֲבֵרוֹ בְּרָבִים אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הָפֵא * הַגַּה"ח: וְדַע, דֹּאצֵּל הוֹלְבִי רַכִּיל מְצוּי מְאֹד לֹאוֹ זֶה, עַל יְדֵי מַה שְּׁקוֹרִין בִּלְשׁוֹן אֲשַׁכְנֹו "אוֹיִם פִּירִין". וְאִסְבִּיר לָךְ זֶה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כְּדֵי לִידַע כַּמָּה לֹאוֹיִן דֹּאֹרִיתָא בֹאִין עַל יְדֵי מִדַּה גְרוּעָה הַזֹּו. וְהוּא, כְּשִׁיסְפֵּר לוֹ רֹאוּבֵן לְשִׁמְעוֹן: לוֹי דְּבֵר עֲלִיךְ לִפְנֵי כָךְ וְכָךְ, (וְתַכְפֵּ עוֹבֵר רֹאוּבֵן בֹּזֶה עַל לֹאוֹ ד' לֹא תִלָּךְ רַכִּיל בַּעֲמָךְ" וְשֹׂאֵר לֹאוֹיִן וְעִשְׂיִן וְכִנ"ל), וְשִׁמְעוֹן מֵאֲמִין לְדַבְרֵיוֹ, (וְהוּא עוֹבֵר עַל לֹאוֹ ד' לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׁוֹא" וְשֹׂאֵר לֹאוֹיִן וְעִשְׂיִן וְכִנ"ל), וְאַחֲרֵי כֵךְ כְּשִׁפּוּגַע שְׁמַעוֹן בִּלְוִי, הוּא מֵתַחִיל לְחַרְפּוֹ וּלְבִזּוּתּוֹ, (וְהוּא עוֹבֵר בֹּזֶה עַל לֹאוֹ "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ", דְּכִי מִשּׁוֹם שֶׁהוּא מִקְבֵּל לְשׁוֹן הָרַע עֲלָיו וְחוֹשֵׁב שֶׁהוּא דְּבֵר עֲלָיו לְשׁוֹן הָרַע, הֵתֵר לוֹ לְהוֹנוֹת אוֹתוֹ?) וְלֹוֹי עוֹמֵד וּמִשְׁתַּאֲה: עַל מַה וְלִמָּה אַתָּה מִחְרַפְנִי? עַד שִׁשְׁמַעוֹן בְּכַעֲסוֹ מִסְפֵּר לוֹ: לִמָּה גִּנִּית אוֹתִי לִפְנֵי רֹאוּבֵן? וְכִי סָבוֹר אַתָּה שְׁאִינִי יוֹדַע, וְהִלֵּא רֹאוּבֵן סֵפֶר לִי. (וְעוֹבֵר הוּא גַם בֵּן

זְכוֹר לְאַבְרָהָם

לַעוּה"ב. אֲמַנָם הַרְמָב"ם (בִּפ"ג מִהַל' תְּשׁוּבָה ה"ד) כָּתַב שֶׁרַק בְּמִי שֶׁרָגִיל בֹּזֶה אָמְרוּ שְׁאִין לוֹ חֵלֶק לַעוּה"ב, וְכֵן נִקְטַ הַח"ח לְהִלֵּן בִּס' שְׁמִירַת הַלְשׁוֹן (ח"ב פ"ז). אֲמַנָם יֵשׁ לַעֲיִין, מִהוּ הַשִּׁיעוֹר שֶׁל רַבִּים לַעֲנִין זֶה. וְהִנֵּה הַח"ח לְהִלֵּן (הַל' לַה"ר כִּלֵּל ב' בֹּאֵר מִיָּם חַיִּים סַעֲק"א בַּהֲג"ה) נִקְטַ, שֶׁרַבִּים לַעֲנִין זֶה הֵינֵנו שְׁלֹשָׁה.¹⁷ אֲמַנָם עֲדִיין יֵשׁ לַעֲיִין, אִי חֲשׁוֹן שְׁלֹשָׁה כּוֹלֵל הַמִּסְפֵּר אוֹ בִּלְא הַמִּסְפֵּר (אֲבֵל וְדֹא שְׁאִינוֹ כּוֹלֵל הַמִּתְבַּיֵּשׁ). וְהִנֵּה מְצִינֵנו בִּפְמ"ג (בִּס' מִתֵּן שְׁכָרן שֶׁל מִצְוֹת חֻקִּירָה ה' ד"ה וּמִסְתַּבְרָא) שֶׁכָּתַב שֶׁמִּסְתַּבֵּר שְׁדִי בְּשִׁלְשָׁה

וְהַח"ח עֲצָמוֹ בְּבֹאֵר מִיָּם חַיִּים בִּיֵּאֵר, שֶׁהַחִילּוֹק הוּא בְּשִׁיעוֹר הַצַּעֲר, שְׁאֵם הַמִּצְטַעֵר אֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ, וְהוּי רַק צַעֲר בַּעֲלָמָא, אִזּוֹ הוּי לֹא תוֹנוֹ, וְאֵם מִבִּיִּשּׁוֹ הוּי לֹאוֹ דְּלֹא תִשָּׂא, (וְעִיין מִה שֶׁכָּתַבְתִּי בִּלְאוֹ דְּלַעֲלֵל בַּהֲעֵרָה בֹּזֶה). וְלִכְאוֹ יִתְכֵן שֶׁהַדִּיעוֹת שֶׁהִזְכַּרְנוּ לַעֲלִיל, שִׁישׁ לֵהֵם חִילּוֹקִים אַחֲרִים, חוֹלְקִים עַל הַח"ח בֹּזֶה, וְעִיין.

שִׁיעוֹר רַבִּים לַעֲנִין זֶה

הַגַּה הַח"ח הִבִּיא דְּבִרֵי הַגַּמ' בְּמִס' ב"מ, שֶׁהַמְלִבִּין אֶת חֲבִירוֹ בְּרַבִּים אֵין לוֹ חֵלֶק

לוֹ. אֲמַנָם עִיין סֵפֶר אֲמִרֵי יִצְחָק עַמ' תִּרְס"א שֶׁהִבִּיא מִס' כֶּרֶם נֹטַע שֶׁנִּסְתַּפֵּק אִי רַבִּים לַעֲנִין זֶה הֵינֵנו שְׁלֹשָׁה אוֹ עֶשְׂרֵה.

על לאו ד"לא תלך רכיל" וגו', כמו שמפרש בכל הפוסקים דקאי על אמת), והוא מתרין את דבריו לומר: כי שקר ענה בי ראובן לפניך, וחנם חרפתני. ואחר כך כשפוגע שמעון בראובן, היצר מסיתו לגמר עוד הענין הרע הנ"ל בכי טוב ואומר לו: מפני שקרנותך הסיתני לבלע את לוי חנם, והלא הוא אומר: לא היו דברים מעולם, ועברה גוררת עוד עברה, ואומר לו ראובן לשמעון: לך עמי ותראה שאני אומר אלו הדברים בפניו ממש, ומסתמא הבא לטמא פותחין לו, והולך עמו ופוגע בלוי ואומר לו שמעון לראובן: אמר בפניו. ומלביש את עצמו במדת העזות לאמר: אתה דברת עליו לפני כך וכך, (והוא עובר עוד הפעם על לאו ד"לא תלך רכיל", ובנ"ל אף על אמת), ותכף מתלבן פני לוי, (ועובר ראובן גם כן על לאו ד"לא תשא עליו חטא" ובנ"ל), ולוי משיב: אמת דברתי, אבל לא באפן זה ובנגזן זה אמרתי, כידוע, כי כמה דברים משתנין בתנועה אחת, ושמעון משיב: עתה אף אם תכחיש אלף פעמים לא אאמינך, אחרי שאמר הדברים בפניך (ועובר גם כן עוד על לאו ד"לא תשא שמע שוא" כמו שאברר לקמן, שכן התורה אסור להאמין בשום אפן, וכי מפני שהרשע הזה הלביש את עצמו במדת החצפה והעזות ואמר בפניו, התר לאו ד"לא תשא שמע שוא", וכמו שיברר לקמן, אם ירצה השם, בכלל ז' סעיף ב'). הנך רואה, שכמה מהלאוין הנ"ל באו מצד אהבת המדה הגרועה הנ"ל, שאלו היה ראובן זה הולך בדרכי השם יתברך, היה לו לשתק ולקבל על עצמו חשדו של שמעון, שיחשדהו לשקרן בענין לוי, ולא לילך עם שמעון אצל לוי ולהוסיף עונות על עונו הראשון דרכילות. ד' ישמרנו ממדה הגרועה הזאת..

זכור לאברהם

משנים) והמשיך וכתב שכל שכן שאסור בפני רבים, הרי שלכאור' מבואר שלדעתו רבים היינו שלשה בלא המספר^ל.

כולל המספר. אמנם כפשוטו, הח"ח אינו סובר כן, שהרי מתחילה כתב הח"ח, שאסור לדבר איתו קשות בפני אחרים (לשון רבים, וא"א בפחות

לז. ונראה שיש להביא דמות ראי' לדעת הח"ח, שהרי איתא בשו"ת הרא"ש כלל מ' אות א' שהמבייש לפני שנים בלא

וְאִם הוּא יְתוֹם אוֹ אֶלְמָנָה, (טו) אֶפְלוּ הֵם עֲשִׁירִים, וְסֵפֶר גְּנוּתָם בְּפָנֵיהֶם, עוֹבֵר עוֹד עַל לָאו אַחֵר וְהוּא (שמות כ"ב כ"א): "כָּל אֶלְמָנָה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנֹן", שְׁתַּחֲוֶיהָ תַתּוֹרָה בָּזָה שְׁלֹא לְהִקְנִיטָן אוֹ לְהַכָּאִיב לְפָנַי בְּשׁוּם מִיָּן צַעַר. וְעָנְשׁוּ מִפְּרִשׁ בַּתּוֹרָה (שם כ"ג): "וְחָרָה אַפִּי וְהִרְגַּתִּי אֶתְכֶם" וְגו'.

זכור לאברהם

השלכה למעשה שגגותיו ברבים שלא להלבין פניו, עכ"ל. ונראה דמיירי דוקא בשאינו מעכב בקריאה ועיין שם בפוסקים מתי הטעות מעכב וראוי להגיה לו, ומתי לא.

הנה בטור (או"ח סי' קמ"ב) כתב וז"ל כתב בעל המנהיג אם טעה הקורא או החזן המקרא אותו טוב שלא להגיה לו על

לאו ט"ו

עיקר האיסור נוהגין עמהן. לא ידבר אליהם אלא רכות. ולא ינהג בהן אלא מנהג כבוד. ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים. ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו, עכ"ל. אמנם היראים (מצוה קפ"ב) ביאר שהכתוב בא רק לעבור בהם בשני לאוין. וז"ל ולא הוצרך הכתוב להזהיר עליהן אלא לעבור עליהן בשני לאוין, עכ"ל. גם רואים, שלדברי שניהם הלאו שייך רק לאלמנה ויתום ולא לשאר אדם.

אמנם מצינו דיעה שלישית, שהרי איתא במכילתא בזה הלשון כל אלמנה ויתום

כתוב (שמות כ"ג כ"א) כל אלמנה ויתום לא תענון, ומכאן למדו מוני המצות שיש עוד לאו שלא לענות יתום ואלמנה. ונחלקו הראשונים אם לאו זה בא לרבות שלענין אלמנה ויתום עובר אפי' באונאה קצת אשר לא יעבור בו בשאר בני אדם, או שלא בא הכתוב רק לומר שבהם עובר עליו בשני לאוין. לפי הנראה, הרמב"ם סובר שהלאו בא לומר שנדקדק יותר באלמנות ויתומים מבשאר אדם. והא לך לשונו (פ"ו מהל' דיעות ה"י) והיאך

המבייש נקרא בסתר, והמבייש לפני יתר מזה, דהיינו בפני שלשה בלא המבייש, מיקרי מבייש ברבים, ונראה דה"ה לענינו, ודבריו הובאו להלכה בחלקת מחוקק (אה"ע סי' פ"ג סעק"ח).

קשים. ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו. כל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממוןן הרי זה עובר בלא תעשה וכל שכן המכה אותם או המקללן. ולא זו אע"פ שאין לוקין עליו הרי עונשו מפורש בתורה וחרה אפי' והרגתי אתכם בחרב.

ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים שנאמר כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו. במה דברים אמורים בזמן שעינה אותן לצורך עצמו. אבל עינה אותם הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכן בדרך ישרה הרי זה מותר. ואע"פ כן לא ינהוג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להם הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד שנאמר כי ה' יריב ריבם. אחד יתום מאב אחד יתום מאם. ועד אימתי נקראים יתומים לענין זה. עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להסמך עליו ולאמנן ולהטפל בהן אלא יהיה עושה כל צרכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים, עכ"ל. וגם נכון לציין דברי הרמב"ם בהל' מתנ"ע (פ"י ה"ה), וז"ל ואסור לגעור בעני או להגביה קולו עליו בצעקה. מפני שלבו נשבר ונדכא והרי הוא אומר לב נשבר ונדכא אלהים לא תבזה. ואומר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים. ואוי למי שהכלים את העני אוי לו. אלא יהיה לו כאב בין ברחמים בין בדברים שנאמר אב אנכי לאבינוים, עכ"ל.

לא תענון אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מניין ת"ל לא תענון דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אלמנה ויתום שדרך לענות בהן דבר הכתוב, עכ"ל. הרי שלדברי ר' ישמעאל הפסוק בא להזהיר שלא לענות שום אדם, ולכאן פשוט שלדעתו לא בא הכתוב אלא לחייב על אונאת כל אדם בשני לאוין.

והח"ח בבאר מים חיים הביא עוד דיעה, והיא דעת רש"י עה"ת, דלפי הנראה אזיל דלא כר' ישמעאל, ולא הזהיר הכתוב לכל אדם, ואעפ"כ נכלל באזהרה זו שלא לענות שום אדם שהוא מהאומללים, והיינו לכאן, שלדעתו בכל האומללים נצטוינו בזה אפי' באונאה קצת, אשר באותו אופן לא יעבור בו בשאר בני אדם, [דומה לדעת הרמב"ם הנ"ל, אלא שלדעת רש"י נוהג גם בשאר אומללים].

חומר האיסור

ונראה שנכון לציין דברי הרמב"ם (פ"ו מהל' דיעות ה"י) מש"כ אודות מצוה זו, וז"ל חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשו שפלה למאד ורוחם נמוכה אע"פ שהן בעלי ממון אפילו אלמנותו של מלך ויתומיו מוזהרים אנו עליהן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון. והיאך נוהגין עמהן. לא ידבר אליהם אלא רכות. ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד. ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים

וְלַפְעָמִים עוֹבֵר (טז) עוֹד עַל אִסּוּר חֲנֻפָּה, שֶׁהוּא לְהִרְבֵּה גָאוּנִים (הרא"ם בעל התוספות, ונאון ורבי שלמה בן גבירול) לָאו גָמוּר, וְהוּא לָאו (כמדבר ל"ה ל"ג) ד'לֹא תַחְנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ", כְּגוֹן, אִם מִתְכַּוֵּן בְּסִפּוּרוֹ הַלְשׁוֹן הָרַע וְהִרְבִּילוֹת כְּדִי לְהַחֲנִיף לְהַשׁוּמֵעַ, שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שִׁישׁ לוֹ עַל אוֹתוֹ פְּלוּנֵי שְׁנָאָה מִכְבָּר, וְעַל יְדֵי זֶה יִמָּצֵא חֵן בְּעֵינָיו, וְהוּא עוֹן פְּלִילִי, כִּי הִמְעַט מִמֶּנּוּ, אֲשֶׁר אֵינוֹ מְקִיִּם מִצְוַת הוֹכָחָה (שֶׁהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה דְאוֹרִיתָא) לְהוֹכִיחוֹ עַל הַשְׁנָאָה אֲשֶׁר בֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ, אֲכָל גַּם יַחֲזִיק בְּסִפּוּרָיו אֶת הַשְׁנָאָה אֲשֶׁר בֵּינֵיהֶם מִכְבָּר, וְעַל יְדֵי שֶׁנֶּחֱמָה בְּאוֹלָתוֹ יוֹתֵר וְיוֹתֵר, וַיּוֹלֵד מִזֶּה מַחֲלַקֶּת חֲדָשָׁה וְעוֹד כְּמָה קַלְקוּלִים, הַשֵּׁם יִשְׁמְרֵנוּ. וְדַע דְּעוֹן זֶה, בְּעוֹנֹתֵינוּ הָרַבִּים,

זכור לאברהם

לאו ט"ז

עיקר האיסור

הנה זה לשון הרא"ם (יראים, במצוה נ"ה [רמ"ח]),
צוה צורינו בפרשת ואלה מסעי ולא
תחניפו את הארץ ותניא בספרי הרי זו אזהרה
לחנפים והרני מפרש פ' חנופה שהזהירה
עליה התורה כל השומע דבר עולה ושאינו
הגון או רואה דבר רע ואמר טוב הוא או אפי'
שותק ואינו מוחה ולא מתוך יראה לא מגופו
ולא מממונו אלא מתוך רשע לבבו או חושב
בלבבו ואומר ברע עשה פן יחרה אפו עלי
ויתקוטט עמי ואיני מפסיד בקטיטתו כי אם
חסדו ואהבתו, נקרא חנף [נ]עובר בלא תחניף,
עכ"ל. הרי שכתב היראים שאחד מתרי"ג
מצוות הוא שלא להחניף, ומשכחת לה באחד

מתרי אנפי, או שאומר על עבירה שהוא טוב,
או שמונע עצמו מלמחות מתוך רשע או משום
סיבה קלושה. וכן מצינו בבה"ג, ור"ש בן גבירול,
שמנו איסור חנופה במנין תרי"ג, והביאם נמי
החרדים (במצוות ל"ת מה"ת התלוים בלב ובקנה
ואפשר לשמור כל יום), [אמנם הם לא ביארו איזהו
חנופה האסורה מדאו'].]

והח"ח כתב על פי דבריהם שלפעמים ע"י
לה"ר הוא עובר על איסור חנופה נמי.
והח"ח כתב שני אופנים דמשכחת לה, והם
כמעט אותם שני האופנים המוזכרים ביראים
הנ"ל. א' כשמחזיק השנאה של השומע על
המדובר ע"י דברי לה"ר שלו, והוי איסור

מִצִּי תְּרֵבָה מָאָד, וְהוּא כְּשֶׁאֶחָד מִסִּפְרֵי בְּגִנּוֹת חֲבֵרוֹ, וְהַשּׁוֹמֵעַ אֶף שְׂמִכִּיר
שֶׁדָּבָר זֶה שֶׁדָּבָר עַל חֲבֵרוֹ, שְׁלֹא מִן הַדִּין הוּא, אֶף עַל פִּי בֶן הוּא גַם בֶּן מְנַעֲנֵעַ
רֹאשׁוֹ לְדָבָר זֶה, וּמַחְלִיק גַם הוּא אֶת הַדָּבָר בְּלִשׁוֹנוֹ, שְׂמוֹסִיף אֵיזָה תִּבְנוֹת
לִפְנֵים, מִפְּנֵי שֶׁהַמִּסְפֵּר, לִפְעָמִים הוּא בְּעַל הַבֵּית חָשׁוּב וְכַדּוּמָה, שֵׁשׁ לֹ
מִמֶּנּוּ מִטְּבוֹת אוֹ שִׁירָא, שִׁיחֲזִיקוּ אוֹתוֹ לְאִינוֹ חֶכֶם וְכַדּוּמָה. וְעַל כֵּן יִסְתַּנּוּ
הַיָּצֵר מִפְּנֵי הַדַּחֲק, שִׁיִּסְפִּים גַם הוּא לָזֶה. אֲבָל תִּדַּע אַחֵי שְׂוָה הוּא בְּעֵצִים
לֹא דִחְנֻפָּה, אֲפִלּוֹ אִם רַק יוֹסִיף אֵיזָה תִּבְנוֹת כִּאֲשֶׁר מִתְבָּאָר בְּכָאָר מִיָּם

זכור לאברהם

ע"ד שלילה כשלא יקחו כופר לא יחייבין
להארץ [וכדמרש קרא דהדם יחניף את הארץ]
ועי' בס' המצוות להרמב"ם בשורש ח' בהא
דסנהדרין דק"י המחזיק במח' עובר בלאו
שנא' ולא יהי' כקרח וכעדתו שכ' דהוא ע"ד
אסמכתא לא שיהא כן פשט הכתוב, ע"ש.
וה"נ אזהרה לחנפים שכ' הספרי ע"כ אינו פשט
הכתוב רק אסמכתא ואסמכתא אין להכניס
במנין המצוות, עכ"ל.

**בענין החיוב מסירות נפש שלא לעבור על
חנופה**

גם כתב הח"ח שמחוייב אדם למסור נפשו
ולא לעבור על איסור חנופה, ובהשטמה

חנופה במה שמראה בזה כאילו הוא מצדיק
את העבירה של שנאת השונא. ב' כשהשומע
מוסיף על דברי לה"ר או רכילות של המספר
מחמת שרוצה להחניף המספר, והוא איסור
של מניעת תוכחה מחמת חמדתו להחניף^מ.

אמנם יש להעיר שכמה אחרונים כתבו ששאר
הראשונים סברי שאיסור חנופה אינו
איסור דאו' [אע"פ שהוא עון חמור מאוד].
והא לך מה שכתב המעשה בצלאל בפ' על
הריקנטי אות תקע"ב, על מה שהביא הריקנטי
דברי היראים, וז"ל וצ"ע דנראה דהספרי ע"ד
אסמכתא נקיט, דפשט הכתוב דלא תחניפו
מתפריש כתרגומו ולא תחייבון ארעא והוא

לח. הנה על פי המבואר מדברי היראים, כל האיסור בכה"ג הוא מחמת מניעתו מלמחות, וא"כ יש לעיין למה נקט
הח"ח שעובר כשמוסיף על דברי המספר, לכאן אפי' אינו מוסיף הרי הוא עובר בחנופה, ואולי מיירי הח"ח באופן
שמכיר שתוכחתו לא יועיל, ולכן אין עליו חיוב בלא"ה להוכיח, אמנם אסור לו להוסיף על דברי המספר. אמנם זה גופא
נסתפקתי, האם החיוב למחות שכתב היראים מדיני תוכחה הוא, או חיוב למחות הוא משום בזיון כבוד שמים ואפי'
הבעל עבירה לא יתעורר לשוב מזה.

חיים. ועל ענין כזה שיד מה שנאמר (משלי כ"ג ב'): "ושמרת סבין בלעד אם בעל נפש אתה", וחיב אדם למסר עצמו לסכנה, ואל ישיא את נפשו עון אשמה כזה. ועל פי התורה צריך בשעת מעשה על כל פנים להתחזק מאד שלא לסייעו אפלו בתנועה אחת, שיראה ממה שהוא מסכים לספורו, ועל זה שיד מאמר חז"ל בעדיות (משנה עדיות פרק ה' משנה ו'): מוטב שיקרא אדם שומה כל ימיו וכו'. וזה הוא אפלו אם הוא מבין, שדבריו בתוכחה לא יהיו נשמעין להמספר, דאי לאו הכי בודאי חיב להוכיחו גם כן על זה, באשר יתבאר אם ירצה השם לקמן בחלכות לשון הרע כלל ו'.

זכור לאברהם

ועל פי דברי שו"ת אג"מ יש לבאר באו"א, דעיין שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סי' נ"א ד"ה ולכן צ"ל, שביאר שהחיוב למסור נפשו כדי שלא יחניף, הוא על פי דברי המהרש"ל שחייב אדם למסור נפשו שלא לומר דין שקר^ט, וביאר עוד שכוונת תוס' רק לומר, שכיון שלא אמר שמותר להרוג, ורק אמר שיאות עבד לא הי' הכוונה רק לומר שאע"פ שהוא דבר שאסרה התורה הרי הוא לא מזלזל בשביל כך, משום שיאות עבד לדעת אנשים כמוהו, ולא הרג בעלמא בלא טעם, עיי"ש. עוד יש להעיר שאפי' רבינו יונה שכתב שיש חיוב למסור נפשו, לא כתב כן רק באופנים שמצדיק העבירה עצמה, אמנם הח"ח הביא החיוב למסור נפשו על ציור של מניעה מלמחות, ויש לעיין מנא לי' לח"ח לומר כן.

הוסיף הח"ח שכל זה הוא רק לדעת רבינו יונה אבל מצינו בתוס' שאין בזה חיוב למסור נפשו. ויש להעיר שבס' משנ"ב סי' קנ"ו סעק"ד סתם כדעת התוס'. עוד יש להעיר שמצינו באחרונים שני מהלכים לבאר שבאמת אין מח' בין רבינו יונה ותוס'. דהנה מבואר מדברי היד הקטנה (פ"י מהל' דיעות הלכה י"ג-ד) וכן מדברי הבכור שור (במס' סוטה מז; הנדפס בסוף ספרו תבואות שור, והובאו דבריו להלכה בפ"ת יו"ד סוף סי' של"ד) שהחיוב להכניס עצמו לסכנה שלא להחניף היינו דוקא בחשש רחוק של סכנה, אבל במקום ברי היזיקא אין חיוב להכניס עצמו לסכנה. ועל פי זה אין סתירה כלל מדברי רבינו יונה לדברי התוס', דרבינו יונה מיירי בחשש סכנה, ותוס' מיירי בברי היזיקא.

לט. עיין ס' העקוב למישור מאת ר' דוד קאהן שליט"א עמ' ל"ג שהגר"מ פיינשטיין זצ"ל אמר לו דלא קי"ל כדברי

וְלַפְעָמִים (יז) יֵשׁ עוֹד לָאוֹ אַחֵר, לְפִי מַה שֶּׁמֻצִּי, בְּעֻזּוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שֶׁמִּדְרָבֵּר
עָלָיו לְשׁוֹן הָרַע מִתּוֹךְ כַּעַם, וּבִשְׁעַת מַעֲשֵׂה הוּא מְקַלְלוֹ גַּם כֵּן, וּפְעָמִים

זכור לאברהם

עוד מדריגות של חנופה

עוד כתב שם רבינו יונה (באות קצ"ט) וז"ל
החלק הט' - המכבד את הרשעים מדרך שלום.
אמנם לא ידבר טוב על הרשע. ולא יתנהג על דרך
אשר חשבו בני אדם כי יכבדנו כאשר יקר בעיניו
כבד. כי לא יחלוק לו כבוד זולתו כדרך שמכבדים
בני האדם את העשירים. מדרך סלסול. ולתקות
תועלת. בעבור כי צלחה דרכם ולא מפני חין
ערכם. שנאמר (איוב ט) וראה כל גאה והשפילהו.
ראה כל גאה הכניעהו והדוך רשעים תחתם. אך
החלק הזה הותר. מדאגה מדבר פן יזיק הרשע
ויגרום הפסד בזמן שיד הרשע תקיפה. ושעתו
חצופה. ואין בידנו להכניעו (ובחליו) [ובחילנו]
להניעו. על כן הותר לכבדו כדרך שמכבדים בני
האדם אנשי זרוע רמה. מפחד ואימה. בקימה
והדור ודומה להם. אך לא ישבחנו ולא ידבר
טוב עליו לבני אדם. וכן אמרו רבותינו ז"ל מותר
להחניף את הרשעים בעולם הזה, עכ"ל.

הנה מבואר ברבינו יונה (שער ג' אות קפ"ט) שיש
איסור חנופה שלא לשבח רשע אפי'
לשבח הטוב שבו, אמנם עיין באג"מ (הנ"ל)
שביאר שלשבחו במה שהוא ראוי באמת ודאי
ליכא איסור כלל, דרך בעכו"ם נאמר לא תחנם,
אבל לשבחו ביותר, יש להתרחק, [וכדברי רבינו
יונה שהזכרנו] אמנם אין זה איסור ברור ויותר
נוטה שהוא רק מעלה טובה להתרחק מחנופה
כזו, ולכן פסק שם ר' משה זצ"ל שביש צורך
גדול להקהל ולאנשי העיר שיכבדו הרשע
באיזה דבר, יש להקל. וכעין זה איתא בס' שיח
שפתותינו (פרק ט' ענף ד') שר' חיים קניבסקי
זצ"ל כתב לו במכתב לענין חנופה מסוג זה
לענין חילוני תינוק שנשבה ויש בו משום צורך
קירוב רחוקים, שמותר.

לאו י"ז

עיקר האיסור

מישראל. והוא אמרו (ויקרא יט-יד) "לא תקלל
חרש", ... וכן בעלי הקבלה הביאו ראיה על
איסור קללת כל איש מישראל מאמרו (ויקרא

הנה הכי איתא ברמב"ם (ספה"מ, לאו ש"ז) וז"ל
הזהירנו מלקלל איש איזה שיהיה

הוא מקלל בשם אפלו פלע"ז, והוא עובר פזזה על לאו גמור (ויקרא י"ט י"ד) ד"לא תקלל חרש" (וכונת הכתוב הוא אפלו חרש, וכל שכן מי שאינו חרש וכמבאר בחשן משפט בסימן כ"ז סעיף א'). הרי חשבנו שבפעה עשר לאוין הרגילין לבוא על ידי ספור לשון הרע ורבילות, אפלו הוא מספר רק לישראל. דאם הוא מלשין על ישראל בפני בותי, אסורו יותר גדול ויותר חמור, ונכנס לפעמים בכלל מסור באשר נבאר אם ירצה השם לקמן בהלכות לשון

זכור לאברהם

אותו] שעוברים על לאו דא"י. ומתוך דברי החזו"א (סנהדרין סי' כ' אות י') מבואר שאפי' האומר "יהי רצון שפלוגי יענש" חשיב נמי כקללה בשם [כיון שמובן שכוונתו להשם - ביאור של הגר"ח קניבסקי זצ"ל, מובא בס' משפטי צדק סי' כ"ז ציון המשפט אות ז'], אמנם עיין במאירי (מס' שבועות דף ל"ה) ומהר"ם שיק (על המצוות מצוה מ"ט) שלכאז' מבואר מדבריהם, שבכה"ג שהבאנו (עפ"י החזו"א), שאינו עובר.

מקלל בכינוי בלא הזכרת השם

הנה הכי איתא ברמב"ם (פרק כ"ו מהל' סנהדרין ה"ג) וז"ל המקלל עצמו לוקה כמו שקלל אחרים שנאמר (דברים ד ט) "השמור לך ושמר נפשך". ואחד המקלל עצמו או חברו או נשיא

יט-יד) "לא תקלל חרש". ולשון ספרא אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם תלמוד לומר (שמות כב-כו) "ונשיא בעמך לא תאור" אם כן למה נאמר "חרש" מה חרש מיוחד בחיים יצא המת שאינו בחיים ... וכל מה שאמרנו בתנאי שיקלל בשם, וכן כשקלל עצמו לוקה. הנה כבר התבאר שמי שקלל חברו בשם עובר בלאו אחד והוא לא תקלל חרש. ומי שקלל הדיין עובר בשני לאוין ולוקה שנים, ומי שקלל נשיא לוקה שלש..., עכ"ל. הרי שמבואר ברמב"ם שכל מי שקילל אחד מישראל בשם עובר בלאו.

ומכאן איסור זה כתבו התומים (אורים כ"ז, ב), והנתיב"מ (כ"ז, ב), שהאומרים גא"ט זאל איהם שטראפין [פי' ה' יעניש אותן] או שאומרים גא"ט זאל איהם שלאגין [פי' ה' יכה

מ. עיין שו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שנ"ג) שכתב שג"כ אסור לומר "יתן הקב"ה שלא תהי' לו הצלחה או מזל". ועיין בס' כף החיים להגר"ח פלאג"י (סי' א' ס"ט) שיש איסור אפי' לקלל כליו ומלבושיו של עצמו כגון לאמור ילכו לאבדון, והביא מקור לדבר מהזהר הק', [אמנם נראה שאינו לאו דא", ואולי הוי רק איסור דרבנן, או רק דבר שאינו ראוי].

הָרַע בְּכָל־ל שְׁמִינִי. וְהִרְבָּה מְהֻלָּאִין הֵנ"ל, שְׁחִיכִים עָלֵיהֶן מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, כְּמוֹ עַל גְּנוֹת דְּאֶלְמָנָה וַיְתוֹם וְעַל חֲלוּל הַשֵּׁם, וְהִרְבָּה מִהֵן שְׁנוּגָע בְּעֵינֵי עוֹלָם הַבָּא, כְּגוֹן, מַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרָבִים וּמִתְפַּכֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ, לְמִי שְׁמִרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בְּעֵיִן הַחֲמוּר הַזֶּה שֶׁל לְשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוֹת, בְּאֲשֶׁר נִבְאָר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם הַכֹּל לְקַמּוֹ.

זכור לאברהם

או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים, כגון שאמר אל יהי פלוני ברוך לה', אינו לוקה, וה"ה המקלל את המת פטור (טור), אבל איסורא מיהא איכא, וכו' עכ"ל. הרי שיש איסור אפי' לא הזכיר לא שם ולא כינוי.

ויש לעיין בהאי איסורא אם הוי מדאו' או מדרבנן. ומצינו בזה מוח' גדולה, הש"ך (סי' כ"ז) בשם הב"ח, וס' חרדים (פכ"ד אות ט"ו) בשם ספר החינוך (מצוה רל"א), ושו"ת ראנ"ח (ח"ב סי' ס"ט), וחקרי לב (יו"ד ח"ד סי' פ"ג אות מ'), וכן נוטה דעת החזו"א (סנהדרין סי' כ' אות ז'), והגרי"פ פערלא (עשה א' דף לד: מדפי הספר) בדעת רש"י בתמורה ובדעת תוס' מס' מו"ק, סברי שהוא איסור דאו' אלא שאינו לוקה. אמנם מדברי הכסף משנה, והרמב"ם בסה"מ (ל"ת שי"ז), והתומים (שם סי' כ"ז), והנתיב"מ (שהעתיק התומים), והגרי"פ פערלא בדעת השאלתות, ורבינו יונה, והמאירי, משמע דלא הוי איסור דאו' כלל בלא הזכרת שם או כינוי. ורואין כאן בדברי הח"ח, שנקט כדיעות אלו דליכא אפי' איסור דאו' בלא שם או כינוי.

או דין אינו לוקה עד שיקלל בשם מן השמות. כגון יה ואלהים ושדי וכיוצא בהן. או בכנוי מן הכנויים כגון חנון וקנא וכיוצא בהן, וכו', עכ"ל. וכתב שם הראב"ד וז"ל ואחד המקלל עצמו או וכו' כגון חנון וקנא וכיוצא בהן. א"א אינו לוקה אלא בשם המיוחד והכי איתא בירושלמי, עכ"ל. הרי שנחלקו הרמב"ם והראב"ד אם לוקה כשקילל בכינוי או לא, ובשו"ע (הו"מ סי' כ"ז סעיף א') פסק המחבר כהרמב"ם.

ובחכמ"א (כלל פ"ט סע"ט) העיר איך כתב הש"ך ביו"ד (סי' קע"ט, י"א) שאין איסור מחיקה על שם בלשון חול והלא מצינו מפורש בשו"ע שיש לאו גמור לקלל אפי' בכינוי וכ"ש בשם של חול. אמנם הוא עצמו בס' חיי"א (כלל ה' אות א') תי' שיש לחלק בין איסור קללה לאיסור מחיקה. ועיי"ע בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ל"ב).

מקלל שלא בהזכרת השם ובלא כינוי

כתב השו"ע (שם סעיף ב') וז"ל אם לא היתה שם התראה, או שקלל בלא שם ובלא כינוי,

חומר הענין

ונראה שכדאי להביא דברי הפלא יועץ (ערך ברכות) כדי שנבין חומר ענין זה בעבודת ה'. וז"ל, כתיב (משלי כב ט) טוב עין הוא יברך. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (סוטה לח ב): אל תקרי יברך' אלא יברך'. כי מי שהוא טוב לעולם יברך, והמברך את ישראל הוא גם כן מתברך, כדכתיב (בראשית יב ג) ואברכה מברכך. כל קבל דנא המקלל לישראל נפשו הוא חובל, דכתיב (שם) ומקללך אאר. ומאחר דכתיב (משלי ג כז) אל תמנע טוב מבעליו, בהיות לאל ידך לעשות, ראוי להשתדל לעולם לברך את ישראל, אולי יהיה בעת רצון ויעשו דבריו פרות. ולכן גם המתברך הוא יברך ויאמר וכן למר. כידוע מעשה דמיתי בש"ס (מגילה כז ב) דרב ברכה לרב הונא ואקים בה, ואקפד רב על שלא אמר לו וכן למר. ונמצא שאם ברכתו עשתה פירות הרי הוא גומל חסד עם חברו, ועל כל פנים עושה נחת רוח ליוצרו, כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, ולמצוה תחשב לו, כי זה הוא טעם קצת פוסקים שמתירים לברך את חברו קדם שיברך על המתיקה, ואין זה מגדר מקדים כבוד הבריות לכבוד שמים, שגם זה כבוד שמים הוא. ומה גם שאם יטעם תחלה המתיקה, לפעמים דבר ידבר הוא קדם שיבלע ממנו ועבד אסורא, לכן יותר טוב לברך את חברו קדם שיאמר הברכה.

וראוי לאדם להשתדל תמיד שיברכוהו, ויברח מאד מלהתקוטט עם שום אדם ולהיות גורם קללה לעצמו, שהרי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ז א, מגילה טו א) אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך ואל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, ומיתי שם מגויים שברכו או קללו לגדולי הדור ונתקימה בהם, לפי שהכל הולך אחר העת והרגע, יש שעת רצון ויש רגע באפו, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (רות רבא ז טו) אלמלא ברכתן של זקנות לנעמי נתקעקה ביצתן של בית דוד.

לכן יהיה כל אדם חפץ בברכה, ובפרט לברכת תלמידי חכמים וצדיקים יתאוה לה, ויהא מחזר אחריה, שברכתן קרובה להתקים. ועל כל פנים ישא ברכה מאת ה' על היותו מחשיב התורה וצדקת ה', והרי זה בכלל מכבד התורה ולומדיה. וגם התלמיד חכם יהיה טוב עין הוא יברך, וכל החפץ בברכתו הוא יברכנהו ברכות רבות, כי מאי אכפת לה לגרם טובה ושיהא חברו נהנה והוא אינו חסר, ולמצוה תחשב לו: ואמרו בזהר (חלק אדף רכז) דכשאדם רוצה לברך לחברו או לבנו וכיוצא, צריך לברך בתחלה להקדוש ברוך הוא, ואי לא מברך תחלה להקדוש ברוך הוא אנון ברכן לא אתקימו. וכן היה מנהג הרב מוהר"י חזק ז"ל דכשבא אליו אדם אחד לברכו, משים ידו על ראשו ואומר, יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך מברכו לאיש ההוא או לנער וכיוצא, .. עכ"ל.

עשין

וְעָתָה אֶתְחִיל בְּעֵזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ לְבָאֵר כְּמָה מַצּוֹת עֲשִׂין, שְׁעוּבָר עַל יְדֵי
הַסְפּוּר לְשׁוֹן הָרַע וּדְכִילוֹת כְּמוֹ שְׁיַעֲדָנוּ לְעֵיל, וְזֶה הַחֲלִי בְּעֵזְרַת צוּרֵי
וְנוֹאֲלִי.

הַמְרַגֵּל בְּחֻבְרוֹ, מְלַבֵּד הַלְאִוִּין שְׁמַנִּינוּ לְעֵיל, עוֹבֵר גַּם בֵּין עַל כְּמָה עֲשִׂין,
וְאֶבְאֵרם בְּעֵזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ אֶחָד לְאַחֶד. עוֹבֵר עַל יְדֵי זֶה (א) עַל מַצּוֹת עֲשִׂה

זכור לאברהם

עשה א'

עיקר העשה

התוס', וחזקוני, ורשב"ם (בפירושו עה"ת), כולם
פירשו דקאי האי עשה על צרעת עצמה, ולפי
דעתם, לכאור' אין עשה כלל הנלמד מפסוק זה
לענין לה"ר. וגם לפי הערוך השלחן (או"ח סי' ס')
שכתב שכיון שבזה"ז שאין לנו צרעת לכן לא
שייך לנו העשה של זכירת מעשה מרים, נמי
נמצא, שעכ"פ בזה"ז, ליכא לנו עשה זו לענין
לה"ר. ועל פי זה נראה, שאלו האומרים זכירת
מעשה מרים בכל יום, יש להם לכוין לקיים
המצוה רק אם לפי האמת ההלכה היא כדיעות
ששייך המצוה בזמנינו.

גדר זמן חיוב זה

הנה לפי הרמב"ן יש מצוה דאור' לזכור בפה
תמיד מעשה מרים כדי שלא נבוא לחטוא
בחטא לה"ר. ויש לעיין מהו הכוונה לזכרותמיד,

הח"ח כאן, הביא שיש איסור דאור' שלא לדבר
לה"ר הנלמד מן העשה לזכור מעשה מרים.
הרי שנקט כדברי הרמב"ן שהמצוה באמת
ענינו לענין לה"ר. ולפי הנראה זהו העיקר עשה
שיש במי שמדבר לה"ר, המובא בס' ח"ח.
והנה הח"ח הביא מקור לדבריו מדברי הרמב"ן
והרמב"ם והסמ"ג, ובאמת מצינו בעוד פוסקים
שסוברים כן, הלא המה רבינו בחיי (פ' כי תצא),
ומהרי"ל (הל' עשרת ימי תשובה), ומגן אברהם (סי'
ס'), ובאר היטיב (או"ח סי' ס'), ושלחן ערוך הרב
(שם).

אמנם מאידך גיסא, מצינו חולקים, שהרי
הר"ש משאנץ והראב"ד (על התנו"כ),
ופירוש הרא"ש (עה"ת), ודעת זקנים מבעלי

(דברים כ"ד ט') "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֵלֶיךָ לְמַרְגְּלֶיךָ בְּדֶרֶךְ יָגוֹ, שֶׁהוֹחִירְנוּ הַתּוֹרָה בָּזָה, שֶׁנִּזְכַּר בַּפֶּה תָמִיד הָעֵנֶשׁ הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר עָשָׂה ה' יִתְבָּרֵךְ לְצַדִּיקַת מַרְגְּמֵי הַנְּבִיאָה שֶׁלֹּא דִבְרָה אֵלָּא בְּאַחִיהָ אֲשֶׁר אֶהְבֵתָהּ בְּנַפְשָׁהּ, וְגִדְלָתָהּ עַל בְּרָכֶיהָ, וְסִפְנָה עֲצָמָה לְהַצִּילוֹ מִן הַיָּם, וְחֵיָא לֹא דִבְרָה בְּגִנּוּתוֹ אֵלָּא מֵה שֶׁהִשְׁוֵתָה אוֹתוֹ לְשֹׂאֵר נְבִיאִים, וְלֹא דִבְרָה בְּפָנָיו שִׁיבוֹשׁ וְלֹא בְּפָנֵי רַבִּים, רַק בֵּינָה לְבֵין אָחִיהָ הַקָּדוֹשׁ בְּצַנְעָה, וְהוּא לֹא הִקְפִּיד עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י"ב ג'): "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד", וְאִם עַל פִּי בֶן לֹא הוֹעִילָהּ כָּל מַעֲשֵׂיהָ הַטּוֹבִים וְנִעְנְשָׁה בְּצַרְעַת עַל זֶה, קַל וְחֹמֶר לְשֹׂאֵר בְּנֵי אָדָם הַטְּפָשִׁים, הַמַּרְבִּים לְדַבֵּר גְּדוּלוֹת וְנִפְלְאוֹת עַל חֲבֵרֵיהֶם, שֶׁבּוֹדָאֵי יַעֲנִשׁוּ עַל זֶה מְאֹד.

זכור לאברהם

זכירה לדורות

עוד יש להעיר, שהרמב"ן (סוף פ' כי תצא) עצמו, הוסיף עוד נקודה בחיוב מצוה זו, וכתב שנכלל במצוה שנצטוו להודיע לבנינו ולספר בו לדורות, כדי שתהא אזהרת לה"ר שומה בפיהם, עיי"ש. ורבינו הח"ח בסוף ס' זכור למרים הוסיף על דבריו וז"ל הורה לנו בזה, שמלבד שכל אחד ואחד מחויב להזהר בעצמו מלה"ר ורכילות ושאר דיבורים אסורים, עוד מחויב להודיע לבניו, ולספר בו לדורות גדל הגנות של עון זה, עכ"ל. ולכאור' נראה על פי זה, שלדעת הרמב"ן יש חיוב חינוך מדינא דאורייתא לחנך בניו לשמור מלה"ר.

האם הכוונה לזכרו פעם אחת בכל יום ויום, או אולי יותר או פחות מזה. ומצינו שנחלקו בזה האחרונים, ויש לנו להעתיק תמצית דבריהם. בס' מנחת חינוך (במצות שהוסיף הרמב"ן מצוה זו) וח"ח (בתחילת ספרו זכור למרים) כתבו שהמצוה חלה עליו כשיש לו נסיון של לה"ר אז יש לו לחזק עצמו ע"י זכירת מעשה מרים. אכן דעת החרדים (פ"ב סכ"ג), ודעת השל"ה (יומא אות ר'), ומקור חיים (סי' א', ב'), ושלחן שלמה (או"ח סי' ס'), וחיד"א (ציפורן שמיר סי' א') שהוא חיוב להזכירו פעם אחת בכל יום. גם יש דיעות (מג"א ומחצית השקל או"ח סי' ס'), שהחיוב זכירה הוא אחת בשנה כמו שמצינו בזכירת מחיית עמלק.

וְעוֹבֵר (ב) עַל יְדֵי הַסְפּוֹר הַזֶּה גַּם עַל מַצִּוֹת עֲשֵׂה (ויקרא י"ט י"ח): "וְאֶהְבֵּת
לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ", שֶׁנֶּצְטַוֵּינוּ בְּזֶה לְחֹם עַל מָמוֹן חֵבְרוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא חֵם עַל שֶׁל
עֲצָמוֹ, וְלְחֹם עַל כְּבוֹד חֵבְרוֹ וְלִסְפֵּר בְּשִׁבְחוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא חוֹשֵׁשׁ עַל כְּבוֹד

זכור לאברהם

עשה ב'

עיקר חיוב אהבת רעים

הנה הח"ח כתב, שבכל שמונה אופנים של לה"ר עובר בעשה זו, והיינו שאפילו ע"י קבלת לה"ר עובר, ויש לעיין אם כל הדיעות מודים לו בזה, ואבאר את דברי. דהנה איתא במהרש"א (שבת דף לא.) דאין זו מצוה בקום ועשה כי אם להמנע ממעשים שסותרים לאהבת החבר. והיינו שהמצוה הוא שלילי, שלא לעשות מה שחבירו אינו רוצה. ולכאור' א"כ יתכן, שלדעתו אם רק שומע או מקבל לה"ר אין זה בכלל האיסור. אמנם הח"ח הביא בבאר מים חיים מקורו מהרמב"ם והחינוך שבאמת כתבו שהחיוב הוא לא רק שלילי, אלא גם לעשות טובה לחבירו כדרך שהוא רוצה לעצמו, והרמב"ם כתב מפורש שנכלל בזה לספר שבחים על חבירו, וכתב הח"ח שמכל שכן שאסור לספר גנותו, ומסתבר לי' דה"ה דנכלל בזה שלא לשמוע או לקבל עליו לה"ר משום שגם זה הוא היפ"ך עשיית טוב לחבירו.

ובאמת מצינו בדברי החובות הלבבות

(בהקדמתו) שמבואר שסבירא לי' שזהו אחד מחובות הלבבות לאהוב את חבירו בליבו ובמחשבתו, ולפי דבריו וודאי שמי ששומע או מקבל לה"ר עובר, וכן מצינו בס' חרדים (מצוות עשה התלויים בלב אות כ"ח) שכתב שהוא חיוב לאהוב את חבירו בליבו. אמנם בחזקוני (שם על הפסוק) מבואר שסובר שאין זה חיוב לאהוב את חבירו בליבו אלא לנהוג עם חבירו במעשים של חבירות.

האם אבק לה"ר אסורה משום עשה זו

הנה נלענ"ד לומר, שבגדרי דאו' יש הגדרה, והיכא שהוא גרמא דגרמא של חיזיק, כמו אותן ציורים של אבק לה"ר, אינם בכלל שום איסור דאו' לכו"ע, ורק נאסרים מדינא דרבנן מדין הרחקות, ולכן אינה נאסרת משום ואהבת לרעך כמוך.

א. ועיין פמ"ג (או"ח סי' קנ"ו א"א סעק"ב) שהק' על המהרש"א הנ"ל מדברי הרמב"ם, אמנם נראה שדברי המרש"א מתאימים מאוד עם דעת הבה"ג, עיין ס' מצות המלך (ח"א עמ' ס"ח).

עצמו, והמספר לשון הרע ורכילות על חברו, או המקבל, אף אם הדבר אמת, נראה בעליל שאינו אוהבו כלל, וכל שכן דכמוך בודאי אינו מקיים. והראיה הגדולה על זה, דהלא כל אדם יודע את נגעי עצמו, ואף על פי כן אינו רוצה בשום אפן, שחברו ידע מזה אף אחד מאלה. ואף אם ארע, שנודע מעט מחסרונותיו אצל חברו, וחברו הולך ומספר זה לאנשים, אף על פי כן הוא עומד ומצפה, הלואי שיתן ה' שלא יקבלו את דבריו ולא יאמינו לו, והכל פרי שלא יתחזק בעיניהם לאדם שאינו הגון, אף דהוא יודע בעצמו הרבה ותרבה מהעונות, יותר ממה שספר חברו עליו, אף על פי כן מרוב האהבה שהוא אוהב את עצמו, נדחה הכל מחמת זה. כן באפן זה ממש צריך על פי התורה לעשות לרעהו, לחוס על כבודו בכל האפנים. ולא לחנם כתבה לנו התורה מעשה דנח (בראשית ט' כ"א-כ"ב): "וישתי וישכר ויתגל וגו' וירא חם וגו' ושם ויפת כסו את ערות אביהם", וגם ספרה לנו התורה את הפרכה שברכם נח ונתקיימה לבסוף, להראות לנו את גדלת המדה הזאת, שצריך האדם לחפז על גנות חברו בכל כחו כמו על של עצמו.

זכור לאברהם

גודל הענין של אהבת חברים

נראה שכדאי לציין דברי הפלא יועץ (ערוך אהבת רעים) וז"ל ועיקר מצות האהבה היא בלב, שלא ישמח בתקלת חברו, חס ושלו, רק ישמח בטובתו ויצטער בצרתו עד שיתפלל עליו. ואופן קניית אהבה זו היא כאשר יתן אל לבו מאמרם ז"ל (חגיגה טו ב) דאפלו בזמן שהרשעים בצער שכינה מצטערת, מה הלשון אומרת וכו'. ומינה דכשאדם בנחת שכינה גם

היא בנחת, ואם כן יש לו לאדם, שהוא אוהב את ה', לשמח בשמחת קודשא בריך הוא ושכינתה ולהצטער בצרתם. ועוד, דכשאדם בנחת ויש לו עשר ונכסים לא יבצר מהרבות מצוות ומעשים טובים ויש נחת רוח ליצרנו, מה שאין כן כשאדם בצער, לבו בל עמו, ומקצר בעבודת השם יתברך, ועניות לא הניח מדה טובה, ועל כן עובר על דעת קונו וממר ליולדתו, עכ"ל.

וְלַפְעָמִים עֹזֵר נָמִי (ג) בְּמַצּוֹת עָשָׂה ד' בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ". בְּגוֹן
שָׂרָא אֶת חֲבֵרֹ שְׂדִיבֵר אוֹ עָשָׂה מַעֲשֶׂה, וַיֵּשׁ בְּדִבְרֵי הַזֶּה לְשִׁפְטוֹ לְצַד
הַטּוֹב וּלְצַד הַזְכוּת אוֹ לְהַפְכוֹ, אֲפֹלוֹ אִם הוּא אִישׁ בִּינוֹנִי, נִתְחַיֵּכְנוּ מִן
הַתּוֹרָה בְּמַצּוֹת עָשָׂה הַזֶּה לָדוֹן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת. (וְאִם הָאִישׁ תְּחִיבָא יֵרָא אֱלֹקִים,

זכור לאברהם

עשה ג'

עיקר המצוה

והח"ח ביאר שיש בענין הזה ג' ענינים, א' אם
ראה ירא שמים שעשה או דיבר דבר,
אע"פ שנראה יותר נוטה לכף חובה, חייבים
לדון אותו לכף זכות, ב' אם הוא איש בינוני
שעשה או דיבר דבר, אע"פ שנראה כספק
שקול, חייבים לדון אותו לכף זכות, ג' אם הוא
איש בינוני שעשה או דיבר דבר, ונוטה יותר
לכף חובה, יהא הדבר אצלך כמו ספק, ואל
תכריעהו לכף חובה. והח"ח (הל' לה"ר כלל ג', באר
מים חיים אות י') ביאר, שענין השלישי שהזכרנו,
הוא רק מדה טובה בעלמא, ולא מצד הדין.

אופנים לדון לכף זכות

עוד כתב הח"ח שהכלל הוא, שמי שירצה
לדון לכף זכות לא יסגרו לפניו דרכי
הזכות, בין להמספר ובין להמקבל, ולכן בודאי
אם מקבל לה"ר או רכילות לאמת גמור ואינו
רוצה לדונו לכף זכות עובר גם כן במצות עשה זו.
וכתב רבינו בס' שמירת הלשון (שער התבונה

כתוב (ויקרא יט טו) בצדק תשפוט עמיתך. וכתב
הרמב"ם (בספחמ"צ עשה קע"ז) שג'
ענינים נכללו במצוה זו. וז"ל, היא שצוה לכל
הדיינים להשוות בין בעלי דינים ושיהיה נשמע
כל אחד מהם עם אורך דבריו או קצורם, והוא
אמרו יתעלה (ויקרא יט-טו) "בצדק תשפוט
עמיתך", ובא הפרוש בספרי שלא יהא אחד
מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך, וזו
אחת מהכוונות שכולל עליהם הצווי הזה, ובא
גם כן שכל איש מצווה לדון דין תורה כשיהיה
יודע בו הריב שבין בעלי דינים. ובביאור אמרו
אחד דן את חבירו דבר תורה שנאמר (ויקרא
יט-טו) "בצדק תשפוט עמיתך". ובכללה גם
כן שיתחייב שידון את חבירו לכף זכות ולא
יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב. וכבר נתבאר
משפטי מצוה זו במקומות מפורזים בתלמוד,
עכ"ל. הרי שלהרמב"ם, נכלל במצוה זו ג'
ציווים, ואחד מהם, לדון את חבירו לכף זכות.

נְתַתִּיכֶנּוּ לְדוֹן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, גַּם כִּי קָרוֹב וְנוֹשָׁה יוֹתֵר הַדָּבָר לְכַף חֻבָּה מְלַכָּה זְכוּת) וּמִי שֶׁהוֹלֵךְ וּמַסְפֵּר בְּגִנּוּתוֹ עֲבוּר הַדְּבֹר הַזֶּה שְׂדֵבֵר אוֹ הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה שְׁעֵשָׂה, אוֹ הַמְקַבֵּל, שְׁנֵתְחִזֵּק אֲצִלּוֹ לְגִנּוּת, עֲבוּר זֶה שִׁשְׁמַע עָלָיו, וְלֹא דֵן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, עוֹבֵר בְּמַצּוֹת עֲשֵׂה זֶה.

זכור לאברהם

וכתב בס' ארחות יושר (ערך דן לכף זכות), וז"ל, ואם היו כולן נזהרין לדון לכף זכות היו נמנעין הרבה מחלקת ומריבות, כמש"כ רש"י בשבת (דף קכ"ז), דן את חבירו לכף זכות בכלל הבאת שלום, דמתוך שהוא מכריעו לזכות ואמר לא חטא לי בזאת, אנוס הוא, או לטובה נתכוון, יש שלום ביניהן, ואשרי מי שנוהר בזה תמיד, עכ"ל.

ואיתא בס' מהרי"ל דיסקין (עה"ת, פ' קדושים), וז"ל, דחז"ל יעצנו, לדון לכף זכות, למען לא ימצא לנו פתח בלבבנו לפרוץ גדר הבושת, וכאשר נחקוק על לבבנו שכולם צדיקים, איככה יערב אח"כ להקדיח תבשילן, לא כן כאשר ימצא בכל אחד שמץ דופי, כי אז הוא עלול ליכשל ח"ו, באין מושל ברוחו, עכ"ל.

פ"ד) עוד בזה. וז"ל, והענין של כף זכות הוא בין אם יש לצדד בעצם הענין שנשמע עליו שעשה או שדבר, לומר שהדין עמו, או שבשגגה בא הענין לידו, או שלא ידע את חמר אסורו, ואפלו אם נתברר שכל הסברות לא שיכות בזה המעשה, יחשב: אולי חסר המספר פרט אחד או שהוסיף עוד פרט אחד קטן, שעל ידי זה נשתנה הענין לגנות עליו? וכלל אמרו חז"ל באבות (ב' ד'): "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו". והנה לפי רב הרגלו של אדם במדה זו, כן נגד זה יתמעט ממנו עון לשון הרע, עכ"ל.

גודל הענין של דן לכף זכות

איתא במס' שבת (דף קכ"ז) הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לכף זכות.

כל יהודי שלא למד את הח"ח לכל הפחות מאה פעמים עד שידע אותו על בוריו, שלפני כל דיבור יוכל לדעת האם מותר לומר את זה אם לא, – עליו לבא לשאול שאלה לפני שמוציא כל דיבור שיש בו חשש. תמה אני מפני מה לא יבואו לשאול האם מותר לספר דבר פלוני או אסור, ואני אכתוב לו תשובה עם מקורות מהפוסקים עד שידע האם מותר הדבר אם לא.

האדמו"ר מצאנז-קלויזענבערג, ומח"ס "דברי יציב" (גרפס בקובץ מרפא לשון ח"ח)

ואם על ידי ספורו הלשון הרע או הרכילות השפיל את חברו, עד שאבד מחיתו על ידי זה, (ד) בגזון שמפני רע לכבו פרסם על חברו, שאינו איש מהימן, או אם הוא בעל מלאכה, פרסם עליו שאינו ראוי למלאכה ההיא, וכל פיוצא כזה, עובר גם כן על מצות עשה, שנאמר (ויקרא כ"ה ל"ה): "גֵר וְתוֹשֵׁב וְחִי עִמָּךְ" וְנֹאמַר (ויקרא כ"ה ל"ו): "וְחִי אִתְּךָ עִמָּךְ", שְׁנֵצְמִינוּ בְּזֶה לְהַחְזִיק בִּיד יִשְׂרָאֵל שְׁמֶךָ, וְלִתֵּן לוֹ מִתְּנָה אוֹ הַלְוָאָה אוֹ לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ שְׂתַפּוֹת אוֹ לְהַמְצִיא לוֹ מְלָאכָה, כְּדִי שִׁיתְחַזֵּק בְּזֶה וְלֹא יִפֹּל וְיִצְטָרֵךְ לִבְרִיּוֹת, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה דְּמִצְוֵי אֲנִי, שֶׁלֹּא לְגֵרִם לוֹ שְׂאֵבֵר מִחִיתוֹ.

זכור לאברהם

עשה ד'

מקור העשה

הנה איתא ברמב"ם (בפרק י' מהלכות מתנות עניים הלכה ז') וז"ל שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו, המעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, זו המחזיק ביד ישראל שמך, ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו שלא יצטרך לבריות לשאול ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, עכ"ל. ועל פי זה כתב הח"ח שמכיון שיש מצוה להחזיק יד ישראל שמך, כ"ש שנכלל בזה שלא לקפח פרנסתו² ולכאור' נראה, שכמו שאיסורים של לא תאמץ את לבבך ולא תקפוצ את ירך מאחריך האביון

לא נאמרו אם לא ראהו (ר"י קורקוס פ"ז מהל' מתנ"ע), ה"נ נראה שאינו עובר מצות החזקת יד עני אם לא הכיר כלל שהוא עני, או שלא הכיר שע"י דיבורו הוא מפסיד את חברו.

חומר דין שמים על ענין זה

נראה שכדאי לציין מה שכתב הח"ח בס' שפת תמים (פ"ג) וז"ל ודע עוד, דדין שמים באיסור גזל חמור מאוד, עד שאפי' גרם הפסד לחבירו, ופחות מזה, יכנס ג' כבכלל איסור גזל, כדאמר' (ב"ק ק"ט) אר"י כל הגוזל שוה פרוטה, כאלונוטל נשמתו וממנו שנא' כן אורחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח וכו', עכ"ל.

ב. נראה לכאור', שלדברי החזו"א שסובר שע"י דיבור לה"ר אינו עובר משום ביטול תורה, דהא שמא לחוד, והא שמא לחוד, ה"נ כאן, הא שמא לחוד והא שמא לחוד, ואינו עובר משום ביטול הצדקה ע"י לה"ר, ועיין.

וּלְפַעֲמִים עוֹבֵר עַל יְדֵי קַבְּלָתוֹ אֶת הַלְשׁוֹן הָרַע אוֹ הֶרְכִּילוֹת גַּם עַל מִצְוֹת
 עֲשֵׂה (ויקרא י"ט ט"ז) ד' הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ" (ה) כְּגוֹן אִם רוֹאֶה שְׁחָבְרוּ מִתְחִיל
 לְסַפֵּר לוֹ בְּגִנּוֹת חֲבֵרוֹ וְהוּא יוֹדֵעַ שְׂדֵבְכֶרְיוֹ יִהְיוּ נִשְׁמָעִין לְהַמְסַפֵּר, וְאִפְּלוּ
 אִם סָפֵק לוֹ בָּזֶה, מְחִיב מִן הַדִּין לְהוֹכִיחוֹ, כִּדְּי שֶׁלֹּא יִגְמַר תַּחֲמָא. וְלִכֵּן אִם
 מִנִּיחוֹ לְגִמַּר סְפּוּרוֹ הָרַע עַל חֲבֵרוֹ, בְּוֹדָי עוֹבֵר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה זוֹ * וְאִם
 אִם יִסְכִּים בַּדַּעַתוֹ בַּעַת הַשְּׁמִיעָה לְהוֹכִיחוֹ אַחֵר שִׁיגְמַר סְפּוּרוֹ, גַּם כֵּן שֶׁלֹּא
 בְּדִין הוּא, דַּאִךְ יִתְכַּן שֶׁאִם אֶחָד רוֹאֶה, שֶׁחֲבֵרוֹ יִשְׂרָאֵל אוֹכֵל בֶּשֶׂר חוֹזֵר,
 חֵם וְחִלְלָה, יִנִּיחוֹ מִתְחִלָּה שִׁיאֲכַל עַל סִמְךָ שִׁיּוֹכִיחוֹ אַחֵר כֵּךְ, וּבֹדָי מִן

זכור לאברהם

עשה ה'

עיקר ענין מצות תוכחה

שאינ חיוב להוכיח רשע, דהיינו מומר להכעיס,
 עכ"פ, וכדכתיב אל תוכח לץ פן ישנאך, ודבריו
 הובאו להלכה בביאור הלכה (סי' תר"ח סעיף ב'),
 עיי"ש. אמנם מסתפק שם הביאור "ל אם שייך
 פטור זה דוקא במומר להכעיס או אפי' במומר
 לתיאבון, ונשאר בצ"ע. ונראה פשוט שאם
 הרשע הוא בגדר תינוק שנשבה וודאי שייך
 המצוה של תוכחה.

הח"ח הביא כאן שלפעמים מי ששומע לה"ר
 או רכילות וכדומה עובר על העשה
 של תוכחה במה ששומע שמספר דיבורים
 איסורים ואינו מוכיחו על זה. והח"ח בבאר
 מים חיים הוכיח, שלא רק שיש חיוב תוכחה
 אחר העבירה, אלא יש חיוב נמי להוכיח קודם
 העבירה, כשרואה שחבירו רוצה לעבור איסור.

לעומת זאת, מצינו ג' צדדים לחייב אדם
 להוכיח רשע אפי' במומר להכעיס.

חיוב תוכחה במומר להכעיס ומומר לתיאבון

דיעויין שו"ת מהר"ם שיי"ק שכתב שלפעמים

הנה איתא בתנא דבי אליהו (פרק י"ח אות קי"ד)

ג. אמנם עיין להלן בה"ר כלל י' באר מים חיים אות ל' שנראה שמצדד להלכה שאין חיוב להוכיחו, ועיין. וראיתי
 מובא בשם קונטרס ערבות ותוכחה לגר"י ישראלזון אות י"ז בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שלהלכה יש להחמיר להוכיח
 מומר לתיאבון מספק.

הדין מחויב להוכיחו תכף, אולי יקבל ממנו ויפסק מלאכל דכל כזית הוא לא תעשה בפני עצמו. וכן בדידן נמי כל דבור ודבור של גנות הוא אסור בפני עצמו. אם לא שהוא רואה, שאם יניחנו לגמר הספור, יהיה טוב לו לברר לפני השומעים מן הספור הזה גופא, שהוא, דברי הוצאת שם רע בעלמא, או לפעמים שמן הדין צריך להניחו לגמר, שהוא דבר שצריך לקבלו לחוש, וכמו שיתבאר, אם ירצה ה', כל זה לקמן בהלכות לשון הרע כלל ו'. אבל אם הוא רואה, שהוא רק דברי קנטורין בעלמא על חברו

זכור לאברהם

ד"ה דבר). ועל פי זה מבואר שוודאי יש חיוב תוכחה למי שמספר אבק לה"ר. ומדברי הח"ח להלן (הל' לה"ר כלל ד' סעיף ד') מבואר שאפי' מי שחטא רק פעם אחת, ואפי' יש ספק שמא עשה תשובה יש חיוב להוכיחו. ומאידך גיסא עיין בסוגי' דערכין (דף טז:) א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה .. אמר ר' אלעזר בן עזרי' תמינהי אם יש בדור הזה שיודע להוכיח .. ובשו"ת כתב סופר (חלק או"ח סי' נ"ז ד"ה ופשיטא) כתב שמצות תוכחה קשה מאוד לקיימה יותר מכל המצוות, ובחזו"א (יו"ד סי' ב' אות כ"ח) כתב שהרבה מן החוטאים היום נחשבים כאנשים שאין אנו יודעים להוכיח. [ולענין תוכחה למי שיודע שלא יקבלנו יתבאר בעזה"י להלן בהל' לה"ר כלל י' סעיף ז']

אע"פ שאין חיוב מצות תוכחה מ"מ מדין ערבות דמצוות חייב ליתן תוכחה אם יש צד חשוב שישמע לדבריך. ובערוך השלחן (או"ח סי' תר"ח אות ז') כתב שכל דברי התנא דבי אליהו הוא מטעם שאין להתווכח עם רשע שמא ילמד מדיעותיו הכוזבות, ולפי"ז יתכן שיש אופנים שראוי להוכיח מומר להכעיס. ובמנחת חינוך (מצוה ר"ט אות ז') איתא שאם יש צד הגון שהרשע יקבל התוכחה חייב להוכיחו, משום שאח"כ יחזור להיות כאח, וכל הפטור היינו דוקא בסתם מומר שאין חיוב להוכיחו דמסתמא לא ישמע לו. ועיין בס' חוט שני הל' יו"כ שהביא דברי המנחת חינוך להלכה למעשה.

גדר מצות תוכחה

הנה מצינו שיש חיוב תוכחה אפי' במי שרק עושה דבר שלא כהוגן, ואפי' אינו איסור גמור וכמבואר מתוס' מס' ברכות (דף לא:

גודל שכר ועונש של תוכחה

הנה מצינו בדברי ביאור הגר"א (משלי פרק י"ב פסוק י"ד) שכתב שמי שמוכיח מקבל שכר

או רק דברי התול ולעג בעלמא מחברו, בודאי כל המורזו עצמו בתוכחתו ומונע לחברו מזה, מצוה רבה הוא עושה, וכל זה כתבנו אפילו ביש עוד שומעים זולתו. ולענין "לפני עור", עין לעיל בלאוין באות ד' בבאר מים חיים. (הגהה).

וְכָל זֶה שֶׁכָּתְבֵנוּ הוּא אֶפְלוּ אִם מְסַפֵּר דְּבָרֵי גְנוּת עַל חֵבְרוֹ בֵּינוּ לְבֵין עֲצָמוֹ, אֲכָל אִם מְדַבֵּק אֶת עֲצָמוֹ לְחִבּוּדָה שֶׁל אֲנָשֵׁי רָשָׁע וּבְעֵלֵי לְשׁוֹן הָרָע בְּדִי לְסַפֵּר לָהֶם דְּבָרֵי גְנוּת עַל חֵבְרוֹ אוֹ בְּדִי לְשִׁמְעַ מֵהֶם, (ו) עוֹבֵר

זכור לאברהם

אות נ' וז"ל ונאמר (ויקרא יט) הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. למדנו כי אם לא יוכיחנו יענש על חטאיו, עכ"ל.

השלכות למעשה

וז"ל ספר חוט שני (הל' יוה"כ) ולהוכיח מחללי שבת בזמנינו על שנוסעים בשבת אפשר דהם תינוקות שנשבו ואזי הם בכלל אחיך, מ"מ לעשות מלחמות על זה, צריך שיקול הדעת גדול והדבר מסור לחכמי הדור, עכ"ל.

במצוות של חבירו בין קיבל ממנו התוכחה ובין לא קיבלו, וז"ל ואומר שלעולם יראה אדם להוכיח את חבירו על דבר שעושה לא טוב, כי אם ישמע לו ויטיב את מעשיו, אז כל המצוות שיעשה הם על ידו, ויטול שכר כמו העושה בעצמו, ואם לא ישמע לו, אזי יטול את הטוב ממנו, כמ"ש האר"י ז"ל והוא בסוד זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן והרשע נוטל חלקו בגיהנום, עכ"ל. ואם לא יוכיחנו, יענש על חטאיו, כדאיתא ברבינו יונה (שע"ת, שער א',

עשה ו'

עיקר המצוה

עשה ו' שזהו ציווי להתחבר עם החכמים. היראים (ת"ז) חולק וביאר שהוא ציווי שידבק האדם בדרכי המקום, מה הוא רחום אף אתה

כתוב (דברים יב) ובו תדבק, וכתוב עוד (דברים יא כב) ולדבקה בו, וביאר הרמב"ם (ספה"מ

גם על המצות עשה של (דברים י' ב'): "ובו תדבק", ובא הפרוש על זה בדברי חז"ל (כתובות ק"א), להתדבק בחכמי התורה ולהתמיד בשיבתם בכל אופן מהאפנים, אפלו לאכל ולשתות עם תלמידי חכמים ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים ולהתדבק עמהן בכל מיני חבור, והכל כדי שילמד ממעשיהן. ולכן בודאי, מי שעושה הפך זה, שמדבק עצמו עם חבורה של רשעים, עובר על מצות עשה זו * וכל שכן לפי מה שמצוי,

זכור לאברהם

נעשית דרכו להתחבר עם רשעים, או אפילו אלו שאינם חכמים. ומדברי רבינו בהג"ה, נראה שסובר שעובר אפי' ע"י פעם אחת באקראי, ועי"ן.

להתחתן עם החכמים

כתב עוד הרמב"ם במצוה זו, וז"ל וכן הביאו ראייה על זה חיוב האדם לישא בת תלמיד חכם ולהאכיל תלמידי חכמים ולתת להם עסק מאמרו ובו תדבק ואמרו וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינה והא כתיב (דברים ד-כד) "כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא" אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והנושא בת תלמיד חכם והמהנה תלמיד חכם מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה, עכ"ל.

וכו', אמנם לפי הנראה, רוב הראשונים סברו כהרמב"ם, ורבינו כאן נמי תופס כדבריו. ובדעת הרמב"ם, נראה שיש בזה שני ענינים, א' להתחבר עמהם כדי ללמוד מהם, ב' להשתדל בטובתם ותועלתם. ורבינו כאן מבאר, שלפעמים מי שעובר על לה"ר עובר נמי בזה העשה, במה שפנה מהתחברות עם החכמים, ותחת זה דבק עצמו למספרי לה"ר. והנה להלן בהל' רכילות (כלל ז' סעיף ב') הביא, שיתכן לעבור נמי על הענין השני של מצוה זו, אם ע"י סיפורו לה"ר או רכילות, גרם להפסד פרנסתו של החכם. ויש לעיין, למה לא הביאו רבינו כאן, תוך ביאורו את העשה.

השיעור שעובר

נסתפקתי האם עובר אדם בעשה זו גם בפעם אחת שפונה מחבורת ת"ח לחבורת רשעים, אע"פ שעשה כן באקראי, או דילמא אינו עובר רק מי שעושה כן בקביעות, שזה

וכעין זה כתב הרמב"ם בהל' איסור ב (פכ"א הל"ב) וז"ל, ולעולם ימכר אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם שאם מת או גולה בניו תלמידי חכמים. וכן ישיא בתו לתלמיד חכם

בעונותינו הרבים, בשבת קדש אחר סעודה שלישית, שיש כמה כתות אנשים הלומדי תורה מסתמא משיחין בדברי אלהים חיים, ושאר אנשים מסתמא משיחין בענין הכלי העולם ובודאי מתגנדר על לשונם דברי לשון הרע והוללות ולצנות. אם כן מי שפורש מהבעלי תורה והולך ומטה אונו לחברה הרעה הזאת כדי לשמע מהם ספוריהם ההבלים, עובר על מצות עשה זו, ולבר מה שעובר על "לא תהיה אחרי רבים

זכור לאברהם

ה"ב) מבואר ביאור אחר בזה. שם מבאר, שיש שני הלכות נפרדות, בהל' איסור' יש הל' להתחתן עם ת"ח שלא יבא לידי דבר מגונה ולא לידי מריבה, ושיהיו בניו ת"ח, ודבר זה הוא יותר מעשיית מצוה, ורק על זה כתב הרמב"ם שיש חיוב לבזבז כל ממונו, ואילו בספה"מ והל' דיעות, הביא הרמב"ם הלכה אחרת, שמטעם אחר יש להתחתן עם החכמים, משום מצות ובו תדבק, ואיה"נ אי משום המצוה אין לבזבז יותר מחומש, ועוד נפק"מ בין הני תרי הלכות, אם מת האב הת"ח, שבכה"ג לא שייך עוד ובו תדבק, ומ"מ שייך אידך טעמי. ועיין עוד ס' שמחת אברהם (עמ' ק"ח) מש"כ בזה.

גודל ענין זה

מצינו בחז"ל דברים נפלאים בגודל ענין זה. והא לך דברי פרקי דר"א (פרק כ"ה), וכן הוא אומר הולך חכמים יחכם, למה הוא

שאינ דבר מגנה ולא מריבה בביתו של תלמיד חכם, עכ"ל. אמנם יש לעיין בכמה שינויים מדבריו הכא להתם. א' התם כתב טעם אחר, ב' התם כתב שימכור כל אשר לו לישא בת ת"ח, ולהשיא בתו לת"ח, ואילו הכא לא כתב כן.

גם, בכלל יש לעיין איך אמרו למכור כל אשר יש לו להתחתן עם החכמים, והלא בכל מצוות יש פטור כשהוא יותר מחומש. ובס' מנחת אשר (עה"ת פ' ויצא) כתב שלפי פשוטו דברי הגמ' הם דרך גוזמא, ובאמת אין לבזבז יותר מחומש. ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' י"ג, וח"ד אה"ע סי' ג' וד') כתב די"ל כיון שהנושא בת ת"ח והמשיא בתו לת"ח היא מצוה תמידית, צריך ליתן על זה הון רב, רק שישאיר לעצמו כדי פרנסתו שלא יצטרך לבריות.^ד

אמנם מדברי המשנת יעקב (פ"ו מהל' דיעות

ד. ועיין עוד ס' אבן ברורה (סי' ב' בבירור הל' על סעיף ו') מש"כ בזה.

לרעת", כמו שכתבנו לעיל בלאוין אות י"א, ועין [שם] באות ד מה שכתבנו בשם צואת רבי אליעזר הגדול על ענין זה. ואפלו אם אין לו אל מי להתחבר, מצוה רבה לחסם פיו ולישב ביחיד ולא לילך אל כתות רעות האלו, כמו שאמרו רז"ל: כל רגע ורגע, שאדם חוסם פיו, זוכה בשבילו לאור הגנוז, שאין כל מלאך ובריה יכול לשער. (הנהח).

זכור לאברהם

אפלו אם הוא למדן, אך המסכת שחברו התלמיד חכם העני לומד עתה, הוא לא למד אותה עדין): כמה היית רוצה לתן, עבור שתהיה בקי בעל פה במסכת פלונית ופלונית, או ביורה דעה או בחשן משפט? בודאי היה משיב: אתן כל מה שיהיה ביכלתי, אפלו בעד פרק אחד, וכל שכן עבור מסכת שלמה. וזה אפלו בעולם הזה, שאין אנו מכירין את גדל קדשת התורה וגדל ערכה, וכל שכן בעולם הבא, ששם יראה כל אחד בעין את גדל קדשת התורה וישיג את רום ערכה. וכידוע ממה דאיתא בזהר הקדוש, דמאן דירית מסכת חדא ירית עלמא חדא (מי שירש (שקונה) מסכת אחת יורש (קונה) עולם אחד). איך ישמח אחר כך בחלק התורה, שימצא מזמן לפניו, אשר לא עמל בו בעולם הזה, ורק בעד המעט שהפריש מעמלו בעודו בחייו.

וכאשר יתבונן האדם תמיד בזה בעודו בחייו, ירוץ אחר בעלי תורה וירצה להתדבק בהם ולהחזיק אותם, הרבה יותר ממה שאדם רץ אחר שתף אחד להשתתף עמו בעניני העולם הזה, עכ"ל.

דומה למי שנכנס לבית המרקחים, אע"פ שלא לקח ולא נתן כלום, מ"מ ריח טוב לקח והוציא עמו, כך כל מי שהוא הולך עם הצדיקים, לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים, עכ"ל. ואיתא באבות דר' נתן (פרק ל' אות ג') רע"א כל המדבק בעוברי עבירה, אע"פ שלא עשה כמעשיהם, הרי זה מקבל פורענות כיוצא בהן, וכל המדבק בעושי מצוה, אע"פ שלא עשה כמעשיהם, הרי זה מקבל שכר כיוצא בהן, עכ"ל.

ואיתא בס' שמירת הלשון (שער התורה פ"ו) ודע עוד, שנמצא בספרים הקדושים, שהאדם המחזיק לומדי תורה, אף על פי שהיה עם הארץ בעולם הזה, זוכה שלעתיד ידע גם הוא את התורה. ובאמת דבר פשוט הוא, כיון שיש לו חלק בעצם שכר תורתו, וידוע דהתענוגים הגדולים שבגן עדן מתהווים מעצם רוחניות התורה, ממילא צריך לידע את התורה.

ואם כן יחשב כל אדם בעצמו, איך שצריך להחזיק לומדי התורה, דהלא בעולם הזה, אם היו אומרין לאדם שאיננו בן תורה (או

וְכָל זֶה אֶפְלוּ (ו) שְׁלֹא בֵּית הַמִּדְרָשׁ, אֲבָל אִם מְדַבֵּר לְשׁוֹן הָרַע וְרַכִּילוּת בֵּית הַמִּדְרָשׁ אוֹ בֵּית הַכְּנֶסֶת, עוֹבֵר עוֹד עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה (וּקְרָא י"ט ל'): "וּמִקְדָּשִׁי תִירָאוּ" וּבֵית הַמִּדְרָשׁ שְׁלָנוּ גַם בֵּן בְּכָלֵל מִקְדָּשׁ הוּא, כְּמוֹ שֶׁמִּבְּאֵר בַּפּוֹסְקִים, וְנִצְטוּיָנוּ בְּזֶה הַפֶּסֶק לִירָא, מִמִּי שֶׁשׁוֹבֵן בּוֹ, וְלִכֵּן אֵין מִחֲשָׁבִין בּוֹ חֲשׁוֹנוֹת, כִּי אִם שֶׁל מִצְוָה, כְּגוֹן קֶפֶה שֶׁל צִדְקָה וּבְדוּמָה, וְכָל שֶׁבֶן דְּאֶסוּר בָּהֶם שְׁחֹק וְהִתּוּל וְשִׁיחָה בְּמִלָּה, וְלֹא מוֹעִיל בְּזֶה שׁוֹם תְּנָא, כְּמִבְּאֵר בְּשִׁלְחַן עֲרוּךְ אֶרַח חַיִּים (כְּסִימֵן קנ"א סעיף י"א). וְעַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה דְּאֶסוּר לְדַבֵּר בָּהֶם לְשׁוֹן הָרַע אוֹ רַכִּילוּת מִפְּנֵי אֵימַת ה' יִתְפָּרֵךְ הַשׁוֹבֵן בּוֹ, לְבַד מֵאֶסוּרוֹ הַחֲמוּר הָעֲצָמִי, וּבְזֶה שֶׁמִּדְבֵּר, מֵרָאָה בְּעֲצָמוֹ שְׁאִינוֹ מֵאֲמִין שֶׁהַקְדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית תְּוָה, וְלִכְךָ הוּא מַעֲיֹז פָּנָיו אֶפְלוּ לְדַבֵּר בֵּית הַמִּלָּךְ שְׁלֹא בְּרִצּוֹן הַמִּלָּךְ * וְזֶה לְשׁוֹן הַזֹּהָר הַקְדוֹשׁ פִּרְשֵׁת תְּרוּמָה: מֵאֵן דַּאֲשַׁתְעִי בְּבִי כְּנִישָׁתָא מְלִין דְּחוּל, וְיִ לִיה דַּאֲחוּי פִּרְוּדָא, וְיִ לִיה דְּגִרְעָ מֵהִימְנוּתָא, וְיִ לִיה וְכו' דַּאֲחוּי דִּהָא לִית אֱלֹהָא וְלֹא אֲשַׁתְכַּח תַּמָּן, וְלִית לִיה חֲלָקָא בֵּה וְלֹא דְחַל מְנָה, וְאִנְהִיג קִלְנָא בְּתַקוּנָא עֲלֵאָה דְּלַעִילָא. תְּרַגּוּם: מִי שֶׁמִּדְבֵּר בֵּית הַכְּנֶסֶת דְּבָרֵי חוּל אוֹי לוֹ שֶׁמֵּרָאָה פִּרְוּדָא, אוֹי לוֹ שְׁגוּרָעָ הָאֲמוּנָה, אוֹי לוֹ שְׁאִין לוֹ חֲלָק בְּאַלְקֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי מֵרָאָה בְּזֶה, שְׁאִין

זְכוּר לַאֲבֵרָהֶם

עשה ז'

עיקר המצוה

כנסיות ובתי מדרשות שלנו. ועל פי דבריהם, הביא הח"ח כאן, שמי שמספר או מקבל לה"ר או רכילות בביהכ"נ או ביהמ"ד, שעובר נמי בעשה זו, שהרי מראה שאינו מאמין שהקב"ה משרה שכינתו בבית זה, ולכן מעיז לדבר שלא

כתוב (וּקְרָא י"ט ל) ומקדשי תיראו, ונצטוינו בזה לנהוג כבוד ומורא בהכנסינו למקדש, ובס' יראים (מצוה שכ"ד), וסכ"ג (עשה קסד), מבואר, שהעשה שייך גם לענין בתי

אלקים ואינו נמצא שם, ואין לו חלק בו, ואינו מפחד ממנו, ונוהג בזיון בתקון העליון של מעלה, (כי בית הכנסת מתקן כנגד המלכות העליונה) (הגהה). ואפלו הלומדי תורה בקביעות בבית המדרש, שהתר להם לאכל ולשתות בבית המדרש, במבאר בארח חיים בסימן הנ"ל (סעיף א'), מכל מקום, אם יהיו נכשלין באסור שחזק וחתול או לשון הרע ורכילות בבית המדרש, הם עוברים על מצות עשה ד' מקדשי תיראו', לכד מאסורו העצמי, וכמו שכתב ה' מגן אברהם' (בסימן קנ"א סעיף קמ"ב), דאטו (וכי) התלמידי חכמים אינם מזהרין על מורא המקדש, ולא התר להם, אלא אכילה ושתיה מדחק, מתוך שהם לומדים בבית המדרש, אם יצטרכו לאכל ולשתות חוץ לבית המדרש, יתבטלו על ידי זה מלמודם, עין שם ב' מגן אברהם'. ולענין סתם דבורים, שאינם של ליצנות, לתלמידי חכמים בבית המדרש, עין במה שכתבנו בעזרת ה' בחלק ג' * הגה"ה: ואגב דאירינן בזה האסור החמור של שיחה בטלה בבית הכנסת, ראיתי להזכיר את עצם המכשול שנעשה על ידי זה. והוא לפי מה שמצוי, בעונותינו הרבים, שמתחיל לספר לחברו

זכור לאברהם

כרצונו, ממש לפני המלך. והח"ח עצמו כתב, שיש דיעות^ה דסברי, שאין בזה איסור דאורייתא, אמנם כתב שאף לדידהו, מ"מ איסור דרבנן מיהא הוי.

קצושו"ע סי' י"ג סעק"א) שנהגו הלומדים אפי' המדקדקים לדבר דברי חול הנצרכים להם ואין

איזה שיחת חולין נאסרה בביהמ"ד

איתא בס' הליכות שלמה (הל' תפילה פ"ט אות פוצה פה ומצפצף, עיי"ש).

ה. הח"ח הביא מדברי הפמ"ג (סי' קנ"א), אמנם עיין שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' י') שמבואר מדבריו שיש מח' ראשונים אם בתי כנסיות ובתי מדרשות שלנו יש להם קדושה מה"ת, ולכאן דין שלנו תלוי בזה.

את המעשיות שלו, שהם מערכים בלשון הרע ורכילות מראשן ועד סופן, קדם קריאת התורה, וקודם גמר הספור פותחין העם לקרוא בתורה, והיצר הרע מסיתו, שלא להפסיק באמצע הספור ולגמור את הלשון הרע שלו בעת הקריאה. ופעמים הרבה שהוא גם בן מן האנשים החשובים שעומדים במזרח בית הכנסת, ועונו נראה לעין כל, ועל ידי זה מחלל את ה' ברבים רחינו בפני עשרה מישראל, ועונו גדול הרבה מסתם חלול ה', כמו שמפרש בספר המצות להרמב"ם לא תעשה סימן ג', עין שם, ועבר בזה על לאו ד"ל לא תחללו את שם קדשי". ועתה ראה כמה אסורים עבר: א. אסור לשון הרע ורכילות, שיש בזה לכר כמה וכמה לאוין ועשין. ב. עבר על לאו ד"ל לא תחללו את שם קדשי" בפני עשרה מישראל. ג. שבטל קריאת התורה. אפילו אם יחסר על ידי זה אפילו פסוק אחד או אפילו תבה אחת הוא עון פלילי וגדול עונו מנשוא, שאפילו מי שיוצא באמצע הקריאה, נאמר עליו: "ועוזבי ה' יכלו", כדאמרינן בברכות (דף ח'), על אחת

זכור לאברהם

חומר איסור זה

איתא בסמ"ק (מצוה י"א) וז"ל וראינו בעינינו כי כמה בתי כנסיות אשר נהפכו להיות בתי עובדי אלילים על שהיו נוהגים בהם קלות ראש, עכ"ל. וכן איתא בכל בו (סי' י"א). ובבעל הטורים (דברים כו יט) איתא בזה"ל, .. אבל מי ששח שיחת חולין בבית הכנסת מקיפין לו כל גופו בקוצים וכו', עכ"ל. ואיתא בקב הישר (פרק ג'), וז"ל, ואם בני אדם אינם נוהרים מלדבר דברי שחוק וקלות ראש ורכילות ולה"ר בביהכנ"ס הוא גורם שהשכינה מסתלקת מישראל, וע"ז

כתוב בתיקוני זהר ולא מצאה היונה מנוח, וע"י עון זה בעו"ה נחרבו כמה בתי כנסיות, כי בני אדם מכניסים עירבוב הסטרא אחרא במחנה השכינה, שהיא כולה קדושה וכו', עכ"ל.

ואיתא בס' כף החיים (או"ח סי' קנ"א אות ח' בשם החיד"א) אדם שיודע שאם יבא לביהכ"נ להתפלל, ידברו איתו שם בדברי חול, מוטב לו להתפלל בביתו ביחידות. ואיתא בס' תוכחת חיים (מהגאון ר"ח פלאג', פ' תרומה) בזה"ל, והרב ר"ח [ויטל] (שער היראה פ"ה) בפ' דברי הוזה"ק ס' אחרי (דע"ה) תנא על ג'

כמה וכמה בזה שעומד בבית הכנסת וחמור של השיחה בטלה והלשון הרע שלו מעבירו מלשמע דברי אלהים חיים. וכמה פעמים ארע זה בשבת ועונו חמור הרבה יותר מימות החול, כמו שמפרש בכמה ספרים קדושים. וכיוצא בזה ארע כמה פעמים, למי שמרגל לדבר בבית הכנסת או בבית המדרש לגמור המעשיות שלו, אף בעת אמירת הקדיש, ועל ידי זה מונע את עצמו מלומר אמן יהא שמיה רבא, אשר אמירתו הוא נעלה מאד על פי הגמרא, כמו שאמרו חז"ל: אפילו יש בו שמץ אפיקורסות מוחלין לו, ואפלו בשעונה, הוא שלא בזמנו, והוא אמן יתומה, וחם וחלילה, יהיו בניו יתומים על ידי זה, כי אפילו אם מחמת עצלות בלבד נשתחא האמן שלו, יש עליו קללה זאת, וכמו שמשמע בפוסקים. וקל וחמר בזה שדחה האמן יהא שמיה רבא מפני הלשון הרע והרכילות שלו. ועל כלם עובר בזה הזמן על אסור רביעי, דהינו, שיחה בטלה בבית הכנסת ובבית המדרש,

זכור לאברהם

גזירות איזמות ונוראות, ובכדי לדעת על מה חרי האף הגדול, עשה הרב "שאלת חלום" וענו לו מן השמים שבגלל שדיברו בבהכ"נ על כן נתחייבו דבר [פי' מגיפות, רח"ל] ולמה? ובכן - ידוע שמידתו של הקב"ה - מידה כנגד מידה - וכמו שהם דיברו בביהכ"נ ונהגו בזיון בשמו של הקב"ה, אף הוא הוציא את האות "ו" מהמלה "דבור" שבה נרמז שמו של הקב"ה ונשאר "דבר" [רח"ל] - וכשראה הרב עד כמה חמור הדיבור בביהכ"נ ולא יזהר גזירות הוא מביא, תיקן נוסח מיוחד של "מי שברך" לכל מי שאינו מדבר בביהכ"נ דיבורי חול, עכ"ל.

מילין מתעכבי ישראל בגלותא, על דעבדין קלנא בשכינתא בגלותא דמהדרי אנפיהו מן שכינתא וכו', ופי' הרב ר"ח שם, שהמדבר בביהכ"נ דנהיג קלנא בתקונא עילאה דלעילא יע"ש, עכ"ל.

ואיתא בקונטרס קדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות (עמ' כ"ד) בזה"ל, ומסופר שבזמנו של הרב תוס' יו"ט היו גזירות איזמות ונוראות (ת"ח ות"ט) שבהן נהרגו אלפים ורבבות מעם ישראל (רח"ל), וגזירות אלו החלו בשנת ת"ח בערוב ימיו של הרב, שאז לפי חשבון היתה צריכה לבא הגאולה, ובמקומה באו להם

שהוא אסור גדול שמפרש בשלחן ערוך, וכמו שכתוב למעלה, שקל וחמר הוא על לשון הרע ורכילות. ואוי ואבוי להמספר והשומע, וכבר כתב הגר"א באגרתו הקדושה "עלים לתרופה", שעל כל דבור ודבור צריך לירד לשאול למטה הרבה מאד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דבור אחד, ולא נאבד אפילו דבור אחד, עין שם..

ואם על מי שמספר הלשון הרע או הרכילות הוא זקן, וגנבהו בזה בפניו, (ח) אפלו הוא זקן עם הארץ, עובר עוד על מצות עשה (ויקרא י"ט ל"ב) ד' והדרת פני זקן, (ואת שזקן דקרא הינו חכם, האי והדרת פשו רז"ל דא"ש יבנה" דלפניו נמי קאי), שהדור הוא כבוד דברים, דהינו לדבר לו בדרך כבוד ואדנות. ובמקום שמגנהו, בודאי אינו מהדרו. וכן אם הוא חכם, אפלו אינו זקן, עובר גם כן

זכור לאברהם

עשה ח'

עיקר המצוה

כתוב (י"ט ל"ב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואיתא במס' קידושין (דף לב:): דדרשינן מפני שיבה תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן, והיינו שיש חיוב לקום וגם להדר, בין שיבה ובין זקן. וזקן דקרא היינו זה שקנה חכמה, דהיינו חכם בתורה, ושיבה היינו מי שהוא זקן בשנים. נמצא שבשניהם יש חיוב לקום מפניהם, וגם להדרם. ואיתא בתו"כ וז"ל והדרת פני זקן. איזהו הדור, לא ישב במקומו, ולא יסתור את דבריו. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו, לכך נאמר ויראת מאלהיך, עכ"ל.

הרי שיש חיוב להדרם בדיבור, וכ"ש שלא להקניטם או לדבר עמהם בעזות, ח"ו.

אמנם הח"חבהג"ה העיר שהראשונים השמיטו מלהביא דברי התו"כ הללו. ובאמת כבר קדמו חברי יוסף (יו"ד סי' רמ"ו סע"ק ו') בהערה זו. אמנם, יש להביא שני מקורות בפוסקים לזה האיסור להלכה למעשה, שהרי בשו"ת מהר"י ווייל (סי' כ"ח) כתב שהמכה זקן עובר על מפני שיבה תקום. ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ת"ס) כתב שמי שהוציא לעז על ת"ח, עבר על 'את ה' אלקיך' תירא, 'את' לרבות ת"ח.

על מצות עשה זו, דזקן דקרא תינו חכם, בדרךשינו: זה שקנה חכמה (ולבר מה שקמה פעמים בא על ידי זה לאסור החמור, דמכזה תלמידי חכמים, שנכנס בזה בכלל אפיקורס על פי דין, ולקמן נאריך בזה אם ירצה ה'). ואם הוא זקן וגם חכם, עובר על מצות "והדרת" בכפלים.

זכור לאברהם

הידור שלא בפניו

הח"ח מסתפק אם עובר על איסור זה שלא בפניהם, ומצדד שבת"ח עובר אפי' שלא בפניו, אבל בשיבה אינו עובר רק בפניו. ויש להעיר, דמצינו בשדי חמד (מערכת כ"ף כלל קנ"ז, אות ז') דנקט לדבר פשוט שאינו מצווה על כבוד ת"ח שלא בפניו, מכח פסוק זה.

שמיעת וקבלת לה"ר

הח"ח מסתפק נמי, אם עובר על איסורים אלו, ע"י שמיעת וקבלת לה"ר עליהם, ומצדד שעובר, במה שלא מיחה לכבודם.

זקן גוי

הנה הכי איתא במס' קידושין (דף לג.) איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפילו כל שיבה במשמע: אמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עליהו דהני רבא

מיקם לא קאי הידור עבד להו אביי יהיב ידא לסבי רבא משדר שלוחיה, ע"כ. ופירש"י בד"ה הרפתקי, וז"ל מקראות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים, עכ"ל. וכן הוא להלכה ברמב"ם ושו"ע (יו"ד סי' רמ"ד סעיף ז') וז"ל המחבר, ואפילו זקן גוי, מהדירים אותו בדברים ונותנים לו יד לסמכו, ע"כ. ועל פי זה נראה לומר, שלפי דברי הח"ח, שיש במצות הידור שלא לספר לה"ר עליו, לפחות בפניו, א"כ הכי נמי יש איסור שלא לדבר לה"ר על גוי זקן בפניו. וכן שמעתי חשבון זה מאת מו"ר הגאון ר' א. ד. וואכטפויגל שליט"א. אמנם, עיין ביראים (מצוה רל"ג) שמצוה זו נוהגת דוקא בגוי שמקיים שבע מצוות בני נח.

חומר ענין זה

ונראה נכון להביא כאן דברי הפלא יועץ (ערך כבוד חכמים) מש"כ בענין זה, לראות עד כמה הדברים מגיעים. וז"ל, ובכלל הכבוד לכל מי שחייב בכבודו, כגון אביו ואמו ותלמיד

ו. עיין שו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' ק"ס) שבזה"ז אין בעולם גוים המקיימים ז' מצוות בני נח מפני ציווי השי"ת, ולכן סתם עכו"ם הוא בכלל רשע.

וְאִם עַל מִי שֶׁמִּסְפָּר הוּא כֹהֵן, וְגִנְהוּ בָּזָה בְּפָנָיו, (ט) עוֹבֵר גַּם בֵּין עַל מִצְוֹת
עֲשֵׂה (ויקרא כ"א ח') ד' "וְקִדְּשֵׁתוּ". שְׁנַצְמִינּוּ בָּזָה לְנֶהֱג בָּהֶן כְּבוֹד הָרַבָּה, וְכִיּוֹן
שֶׁמִּדְּבַר עָלְיוֹ לְשׁוֹן הָרַע אִף רְכִילוֹת וּמְבִיחוֹ, בָּזָה בְּיָדָאֵי אֵינוֹ מְכַבְּדוֹ וְעוֹבֵר.

זכור לאברהם

ואין עונה, ולא תהא כהנת כפנדקית (יבמות קכב,
א) מי האיש הירא ראוי לו לכבש את כעסו, ואף
אם חברו יגרה מדון וקול כסיל ברב דברים אל
יען כסיל כאולתו (משלי כו ד), אלא ישמר לפיו
מחסם לכבוד התורה.

ואף אם הם שלשה הדיוטות, כגון ממני הזמן,
יעמד לפניהם באימה וכבוד מפחד ה'
אשר בקרב אלקים ישפט, ואף אם יראה בעיניו
שעשו עמו שלא כהגן, אלקים לא יקלל, ויאמין
כי המשפט לאלקים הוא, ואלקים שופט. ודי
בזה למי שיש לו לב טוב ודעת נכונה, עכ"ל.

חכם ובית הכנסת, שלא ידבר אפלו עם אחרים
בפניהם בקולי קולות, ואין צריך לומר שלא יבזו
ויקללם בפניהם, כי נמצא שאינו מחשיב אותם
ואינו ירא מהם כמו מפני השלטון, והרי הוא
כמבזה אותם. לכן יהיו כל דבריו לפניהם בקול
נמוך ובדרך כבוד ודרך ארץ, לא זו להם אלא
אף לאחרים בפניהם, לא כמו רבים מעמי הארץ
אשר בעמדם בדין לפני השופט יתנו קולם
קול עז ומחרפים ומגדפים זה את זה בחצפה
גדולה, יותר גרוע מבאטליז ובבית השכר. אוי
לה לאותה בושח, אוי לה לאותה כלמה, המה
יראו איך בעמדם לפני אויבינו פלילים אין קול

עשה ט'

עיקר המצוה

הוי רק אסמכתא. ויש עוד (תומים סי' ט"ו סעק"ג
בדעת המרדכי) שסוברים, שאפי' לדעת הרמב"ם
ודעימי, מ"מ בזה"ז שאין ביהמ"ק קיים הוי
דינים אלו רק מדרבנן. אכן כנראה שהח"ח כאן
הכריע שלא כדבריהם, וסובר דהוי עשה דאוי'
גמור, וכעין זה מבואר בס' משנ"ב (סי' ר"א סעק"ג)
שכתב וז"ל ועיין במג"א שמצדד דהלימוד
מוקדשתו הוא דאוי' (ולא אסמכתא), עכ"ל.

עיין באר מים חיים שהעתיק מקורו מהרמב"ם
שיש מצוה דאוי' של וקדשתו לנהוג הרבה
כבוד בכהנים, ולכן כתב הח"ח שהמגנה אותם
בדברי לה"ר בפניו, ואולי אפי' שלא בפניו,
עובר בעשה זו. אמנם יש לדעת, שיש ראשונים
(תוס' חולין פז, ורא"ש חולין פ"ו סי' ח') שחולקים
וסוברים, דדינים אלו הנלמדים מפסוק וקדשתו

וְאִם הוּא אָחִיו הַגָּדוֹל (י) אוֹ פֶּעַל אָמוּ אוֹ אִשְׁתּוֹ אָבִיו, עוֹבֵר גַּם בֵּן עַל מַצּוֹת
עֲשֵׂה דְכָבוֹד, דְּאִתְּרַבּוּ מִרְבּוּיָא (שְׁמוֹת כ' י"ב) ד' וְאֵת", בְּדִאֲמָרִינֵן בְּכַתְּבוֹת
(דף ק"ג) וְכָל שָׂבִין אִם, חָס וְשָׁלוֹם, עַל אָבִיו וְאָמוּ מִמֶּשׁ, דְּוִדָּאֵי עוֹבֵר עַל
מַצּוֹת עֲשֵׂה דְכָבוֹד אָב וְאִם. מְלַכְד כָּל זֶה עוֹבֵר גַּם בֵּן עַל (דְּבָרִים כ"ז ט"ו):
"אֲרוּר מְקַלָּה אָבִיו וְאָמוּ", ה' יִשְׁמְרֵנוּ.

זְכוֹר לַאֲבֵרָהֶם

עֲשֵׂה י'

עֵיקַר הַמַּצּוּה

כתוב (שְׁמוֹת כ"ב) כבד את אביך ואת אמך,
ואיתא במס' כתובות (דף קג.) דאורייתא
היא דכתיב כבד את אביך ואת אמך, אשת אב
הוא, אשת אב נמי דאורייתא היא, דתניא כבד
את אביך ואת אמך, את אביך זו אשת אביך,
ואת אמך זו בעל אמך, וי"ו יתירה לרבות את
אחיך הגדול, הני מילי מוחיים, אבל לאחר מיתה
לא, ע"כ. הרי שיש חיוב כיבוד לאשת אביו
ובעל אמו ואחיו הגדול. ועל פי זה כתב הח"ח
כאן, שהמספר לה"ר עליהם, לפחות בפניהם,
עובר נמי על עשה זו.

ונראה מדבריו דסבירא ל' שיש חיוב דאו'
לכבד כל אלו. אמנם יש להעיר דלאו
כל הדיעות סבירי כן, דהנה הכי איתא ברמב"ם
(פרק ו' מהל' ממרים הט"ו) חייב אדם לכבד את
אשת אביו אף על פי שאינה אמו כל זמן שאביו
קים שזה בכלל כבוד אביו. וכן מכבד בעל אמו

כל זמן שאמו קימת. אבל לאחר מיתתה אינו
חיב. ומדברי סופרים שיהיה אדם חיב בכבוד
אחיו הגדול ככבוד אביו, עכ"ל. הרי שהרמב"ם
קרי ל' לחיוב כיבוד אחיו הגדול חיוב מדברי
סופרים. ועיין עץ יוסף ועיין יעקב (כתובות
דף קג.) שביארו בדעת הרמב"ם דס"ל שהוא
רק חיוב דרבנן לדעת הרמב"ם. מאידך גיסא,
התוס' יו"ט (אבות פ"ד מ"ו), ותורה תמימה (פ'
יתרו עה"פ שם אות פ"ו), סוברים בדעת הרמב"ם,
שהוא דאו', אלא שנקרא דברי סופרים מכיון
שהיא נלמדת מי"ג מדות שהתורה נדרשת
בהם. ובמאירי (כתובות דף ק"ג) כתב שכל ג'
דינים אלו הם רק מדרבנן והדרשות אסמכתא
בעלמא נינהו. אמנם, כאמור רבינו כאן נקט
שכולם דינים דאו' נינהו.

והנה נראה מדברי הח"ח, שלא הביא העשה
לענין אביו ואמו ממש, משום שלא רצה
להעלות על הדעת שבן ישראל יספר גנאי

ממרים ה"ג) ומהרי"ק (שורש מ"ד) שאין חיוב כבוד באבי אביו, מ"מ הב"ח (יו"ד סי' ר"מ), ורמ"א (שם סעיף כ"ד), וס' חרדים (פרק י"ב ג'), וחיי"א (כלל ס"ז אות כ"ה) כתבו שיש חיוב כבוד לאבי אביו, וכן נראה שהוא העיקר להלכה, ויש לעיין למה הח"ח השמיט אבי אביו ממצוה זו. ואולי, משום שגם בזה לא רצה להעלות על הדעת שמישהו יספר גנאי על אבי אביו.

ובטור (יו"ד סי' ר"מ) איתא שיש חיוב לכבד חמיו, וכתב הב"ח ה"ה לחמותו, אמנם כתב הב"ח דמשמע מהטור שהחיוב הוא רק לכבדם במקצת כמו שאר זקנים חשובים, וכן השו"ע (שם סעיף כ"ד) הביא הלכה זו שחייב לכבד חמיו, והביא שמה הש"ך דברי הב"ח הנ"ל, והפ"ת הוסיף נמי הוכחה לדברי הב"ח. וכל זה, הוא דלא כדברי החרדים (שם), שכתב שיש חיוב דאו' לכבד חמיו וחמותו, וכאותו שיעור כיבוד שחייב לכבד אביו ואמו. ועל פי זה מובן, למה הח"ח לא הביא כאן חמיו וחמותו, שהרי העיקר הלכה הוא, שאין עליהם חיוב לכבדם רק זקנים חשובים.

לה"ר לתועלת על אביו ואמו

הנה יש לעיין אם ההיתר של סיפור לתועלת שייך גם במספר לה"ר על אביו ואמו, או דילמא ההיתר נאמרה רק על האיסור לה"ר עצמו, ולא על איסורים אחרים כזה, השייכים רק לפעמים ללה"ר. ולכאור' מדהביא הח"ח

עליהם. וכן להלן בארורין, לא רצה למנות ארור מקלה אביו ואמו בחשבון הארורין, משום שלא רצה להעלות על הדעת, שבן ישראל יגנה אביו או אמו. ולכן נקט העשה רק לענין אשת אביו ובעל אמו ואחיו הגדול. ונראה שמה"ט נמי, לא הביא הח"ח העשה של מורא אב ואם, משום דלא שייך האי עשה רק באביו ואמו ממש.

גדר חיוב כבוד לאחיו הגדול

ולענין גדר החיוב שחייב לאלו שנתרבו מדרשות, עיין בית מאיר (יו"ד סי' ר"מ סעיף כ"ג) וז"ל ואחיו הגדול לא נתרבה אלא למצות כבוד ולא למוראו, עכ"ל. ולענ"ד נראה דה"ה לאינן שנתרבו מדרשה. ונראה שזהו הביאור במה שפסק הגאון ר' אלישיב זצ"ל (וישמע משה ח"א עמ' ער"ב) שמוותר לשבת על כסא חמיו, והיינו משום שהאיסור לשבת במקומו הוא רק מדין מורא, ולא נצטוינו על מורא חמיו, רק על כבודו. והמנחת חינוך (מצוה ל"ג אות א' ד"ה והנה נראה) כתב שכל הכבוד שמחוייב לאביו ואמו חייב גם לאלו שנתרבו, אלא שמצד הסברא, כיון דגדר הכיבוד מסרו התורה לחכמים, לכן נשתנו אלו מאלו, ובאחיו הגדול לא מצוינו שיהיו נזהרים שלא לקרותו בשמו, וכן בכל אחד לפי ענינו.

כבוד זקינו וחמיו

הנה אע"פ דאיתא בכסף משנה (פ"ה מהל'

ז. גם משמע מדבריו שהוא רק חיוב דרבנן

וְעַל כָּלֵם עֹזֵבֵר (יא) עֹזֵר עַל מַצּוֹת עֲשֵׂה (דברים ו' י"ג) דְּ"אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ
תִּירָא", שְׁהוֹחֲרֵנוּ בָּזָה לִירָא מִלְּפָנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ, וּכְבוֹא מַעֲשֵׂה

זכור לאברהם

אמו, ואם אמם, וחמיו, וחמותו, ואחיו הגדול, ולרבו, ולכל מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, ולכלם חייב לכבדם בדבור איש לפי כבודו, שאין החיוב לכלם שווה. והכבוד בדבור הוא, שידבר להם בנחת ובלשון רכה וכבוד כמדבר למלך, ואפילו אם אחד מאלו כועס עליו ומבזהו ומחרפו ומקללו על פניו, הוא ישיב להם ברצוי ודברי פיוס צוף דבש אמרי נעם (משלי טז כד). ובזה הכיר יצחק אבינו ואמר (בראשית כז כב) הקל קול יעקב. וזו מדת אדם טוב לעשות עם כל אדם, כל שכן עם מי שהוא חייב בכבודו, ובפרט לאביו ואמו שאמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי קדושין כ"א ה"ז) שהמדבר קשות לאביו או לאמו אפילו אם מאכילם תרנגולות מפוטמות יורש גיהנם, רחמנא לצלן. לכן כל חרד למצות אלקי ישראל יפקח עיניו על כל מין כבוד, וביותר לדבר להם בלשון כבוד לכבוד מלך הכבוד, עכ"ל.

איסורים אלו בפתיחה, ובפנים הספר לא חילק לומר שאם הוא על אביו ואמו או על זקן דאז אסור אפי' לתועלת, נשמע שההיתר לתועלת שייכי בהם נמי. וכן פסקו הגאון ר' אלישיב זצ"ל (ס' אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל' אות א') והגאון ר' ניסים קרליץ זצ"ל (חוט שני שמירת הלשון פ"ו סעיף ו'). וכן מצינו בס' אסיא (צ"ה-צ"ו עמ' 115, בשם הגאון ר' דוד קאהן שליט"א) להוכיח מרש"י, שמה שמוותר לספר לה"ר על זולת, מותר גם לספר על הורים, עיי"ש.

גודל הענין

נראה נכון להביא מדברי הפלא יועץ (ערך דבור) לראות גודל ענין זה של כבוד הורים. וז"ל, מצוה מן התורה לכבד אביו, ואמו, ואשת אביו, ובעל אמו, ואחי אביו, ואחות אביו, ואחי אמו, ואחות אמו, ואבי אביו, ואם אביו, ואבי

עשה יא

עיקר המצוה

אותה במנין תרי"ג, אמנם נחלקו בביאורה. החינוך (מצוה תל"ב), וכן נראה מדברי האבן עזרא (עה"פ), מבארים שהמצוה היא להעיר

כתוב (דברים יב) את ה' אלקיך תירא, וזהו מצות יראת שמים, וכל מוני המצות מנו

לִידִינוּ, נִתְחַבְּנוּ לְהַעִיר אֶת רוּחֵנוּ בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק, שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁנֵּי כָּל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם, וַיָּשִׁיב לָהֶם נֶקֶם בְּפִי רוּעַ הַמַּעֲשֵׂה, וְעַל יְדֵי זֶה יִמָּנַע מִלְּעֹבֵר עַל דַּעַת קוֹנֵנוּ, וּבִדְאִי מִי שֶׁמִּפְקִיר אֶת נַפְשׁוֹ לְעוֹן הַחֲמוּר תָּהֵא שֶׁל לְשׁוֹן הָרַע וְרַכִּילוּת, בְּטֵל עֲשֵׂה זֶה. * הִנֵּה"ה: וּבְעַסְקֵנוּ בְּמִצְוֵה זֶה, אִמְרָתִי לְהִזְהִיר עוֹד מֵה שְׂמִצּוֹי, בְּעוֹנוֹתֵינוּ הַרְבִּים, לְעֹבֵר עַל אִסּוּר אֲזִהְרָת מוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטְלָה, דְּנַפְקָא מְכַלָּל עֲשֵׂה זֶה, כְּדֵאִיתָא בְּתַמּוּרָה (דף ד'). וְהוּא, כְּשֶׁרֹאֵה לַפַּעֲמִים שֶׁאֶחָד מִתְקַנָּא עַל דְּבַר אֲשֶׁר נַעֲשֵׂה שְׁלֹא כְּדַת הַתּוֹרָה, בֵּין בֵּין אָדָם לְמִקּוּם וּבֵין אָדָם לְחֶבְרֹו, וּמִצּוֹי

זכור לאברהם

תשובה בענין זה (שער ג' אות ז'), וז"ל, ידוע תדע כי יראת ה' יסוד המצוות שנאמר (דברים יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך. ובזה ירצה ה' את ברואיו כמו שנאמר (תהלים קמז) רוצה ה' את יריאיו. ותקנות חכמים וגדריהם יסוד לדרך היראה, עכ"ל.

ועוד שם (בשער ג' אות ט"ו), ז"ל, ונאמר על האנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת ה' (ישעיה כט) ותהי יראתם אותי מצות אנשי מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא. ונאמר (ירמיה יב) מדוע דרך רשעים צלחה וגו' קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם. ונאמר (תהלים עג) כי הנה רחקיך יאבדו, עכ"ל.

וגם נראה נכון לציין מה דאיתא בס' ארחות

רוחינו להיות יראת ה' על פנינו, בשעה שבאה עבירה לידו, לבל נחטא. הרמב"ם (ספהמ"צ עשה ד') ביאר שהמצוה היא שנירא ביראת עונשו יתברך בכל עת, ולא נהיה ככופר ההולך בשרירות לבו. והרדב"ז (בס' מצודת דוד) ביאר שהוא חיוב לשוב בתשובה, לפחות מחמת יראת עונש, אחר שעבר על עבירה. והנה, רבינו כאן מנה עשה זו, שעובר עליו אם בא לידו נסיון של לה"ה, ולא העיר רוחו להיות ירא שמים ולא לחטוא. וזה מתאים עם דעת החינוך. עוד כתב, שמי שמפקיר עצמו לעון החמור הזה, ודאי ביטל עשה זו, ואולי כיון בזה לומר, שגם לפי הרמב"ם עבר על העשה אם מפקיר עצמו לעבירה, ועיין.

גודל ענין זה

ונראה נכון לציין מש"כ רבינו יונה בשערי

הוא, בעונותינו הרבים, בבעלי הלשון, שאחר כך מתלוצצין עליו לאמר בלשון לעג: ראו מפלוני ופלוני, גם הוא לבש עליו לפנים את מעיל היראה וגם הוא קנא קנאת ה' צבאות, והלא הוא בעצמו חוטא יותר מפלוני, וכחנה וכחנה ספורים של עולות עליו. והנה על המלעיג הזה נוכל לומר באמת עברה גוררת עברה, כי על ידי אסור לשון הרע החמור מאד, נגרר גם כן לאסור הוצאת שם שמים לבטלה, כמו שנפסק ביורה דעה (סימן רע"ו, סעיף ט') ד"צבאות" גם כן הוא משבעה שמות שאינם נמחקים. (ושם "צבאות" אפילו בלא שם ה', גם כן שם גמור הוא, וראיה משבועות (דף לה.) במשנה: "משביעני עליכם וכו' בצבאות", ולא קמקשה על זה בגמרא מירי, (עין שם.) וידוע מאמר חז"ל גדל ענשו של הזכרת שם שמים לבטלה, שעל ידי זה חייב נדוי ובא לידי עניות, חס ושלום, כדאיתא בנדרים (דף ז:) עין שם. על כן השומר נפשו ירחק מזה מאד.

זכור לאברהם

אליו, כמ"ש קרוב ה' לכל קוראיו. והנה כל שהאדם מתרחק ומתיירא מעבירה, כנגד זה שומרים אותו מן השמים שלא יכשל, וכמדת זהירותו ופחדו כנגד זה שמרהו, וכמו שנודע לנו מעשים מכל גדולי ישראל בכל דור ודור עד דורנו זה, [וכמ"ש חולין ו' א'], ומי שיראתו חלושה, כך שמירתו מן השמים עליו בדרך זה, ובודאי עלול להכשל בכל מיני איסורים רח"ל, כי בכל מדה שאדם מודד, בה מודדין לו, וכו', עכ"ל.

יושר (ערך יראת חטא), וז"ל, וזה ענין יראת חטא, שזה מראה שיש לו אמונה חושית, ושמרגיש שעבירה היא אש שורפת, [וכמו שמספרים על הגר"א זצ"ל שבילדותו נגע בשבת בלי כוונה במוקצה ונתעלף] וכל מה שיראת חטאו גדולה יותר, זה מראה שאמונתו גדולה יותר, ויראת שמים שלו גדולה יותר, וזה כל האדם. ומי שאין מתיירא מעבירה, זה מראה שאין האמונה שלו שלימה וממילא אין תורתו יכולה להצליח, והוא רחוק מהקב"ה, וכל מה שהאדם קרוב יותר להקב"ה, גם הקב"ה קרוב

וְעַל כָּלֵם (יב) עוֹבֵר בְּזֶה הַזְמַן שֶׁל סְפֹר לְשׁוֹן הָרַע וּרְכִילוֹת עַל מַצּוֹת
עֲשֵׂה שֶׁל לַמּוֹד תּוֹרָה, שֶׁהִיא מַצּוֹת עֲשֵׂה גְמוּרָה, כְּמוֹ שֶׁמִּפְּרָשׁ בְּרַמְבַּ"ם
בְּהַלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה (פּרָק א') וּבִסְפָר הַמַּצּוֹת שֶׁלּוֹ (מַצּוֹת עֲשֵׂה י"א) וּבְכָל
מוֹנֵי הַמַּצּוֹת. וְאִין קֵץ לְשֹׁכֵר מַצּוֹת עֲשֵׂה זֶה, שֶׁהִיא שְׁקוּלָה בְּנֶגֶד כָּל
הַמַּצּוֹת, כְּמוֹ שֶׁמִּפְּרָשׁ בְּמַשְׁנָה דְּפָאָה (פּרָק א' מִשְׁנָה א') וּבִירוּשָׁלַיִם פֶּרֶק א'
דְּפָאָה (הֵלָכָה א'), שֶׁכָּל הַמַּצּוֹת אֵינָן שְׁווֹת לְדַבּוּר אֶחָד מִן הַתּוֹרָה, וּלְהַפְּקָהּ,
עֲנֵשׁ בְּטוּלָה שְׁקוּלָה בְּנֶגֶד כָּל הָעֲוֹנוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חַז"ל (פְּתִיחָה, דְּאִיכָה רַבְתִּי
אוֹת ב'): וְהִר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עוֹן עֲבוּדָה וְרָה וְגִלּוֹי עֲרִיּוֹת וְשִׁפְיָכוֹת

זְכוּר לַאֲבֹרָה

עשה יב

עיקר המצוה

כתוב (דברים ו ז) ושננתם לבניך, גם כתוב
(יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה, ומכאן
ילפינן שיש מצוה דאורייתא ללמוד תורה. ואיתא
במס' מנחות (דף צט:): אמר רבי יוחנן משום
ר"ש בן יוחי אפי' לא קרא אדם אלא קריאת
שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה
אסור לאומרו בפני עמי הארץ ורבא אמר מצוה
לאומרו בפני עמי הארץ, ע"כ.

ולכאור' משמע מזה שאין חיוב ללמוד יותר
ממשהו בכל יום ויום. אמנם מצינו

מח' גדול בראשונים ואחרונים בזה. והנני
להביא מעט מן המעט מדבריהם, כדי שנראה
תוכן הסוגיא.

הנה ז"ל הר"ן במס' נדרים (דף ח.). הא קמ"ל
דכיון דאי בעי פטר נפשיה וכו'. מסתברא
לי דלאו דווקא דבהכי מיפטר שהרי חייב כל
אדם ללמוד תמיד יום ולילה כפי כחו ואמרינן
בפ"ק דקדושין (דף ל.) ת"ר ושננתם שיהו דברי
תורה מחודדין בפ"ך שאם ישאלך אדם דבר
שלא תגמגם ותאמר לו וכו'. וק"ש שחרית
וערבית לא סגי להכי וכו', עכ"ל. הרי שלפי הר"ן

ח. ז"ל האור"ש (פ"א מהל' ת"ת) ודע דמצוות ת"ת הוא מן קרא דושננתם וכמה פסוקים דאילו פסוק והגית בו יומם ולילה
הוא בדברי קבלה.

דמים, ולא ותר על עון בטול תורה. ושאר זמנים לפעמים יוצא האדם נקי מזה העון מדין של מעלה, עבור שעסק בפרנסתו, או שמחשב ברעיוניו באיזה אופן להשיג את מחיתו * הגה"ח: אך גם בזה צריך לזהר מאד, שלא יוציא על זה זמן ליותר מכדי ההכרח האמתי ושלא להניח להיצר את דרכו בזה, כי הוא יאמר שהכל הוא הכרח. ובחן אחי וראה, היאך היצר מסמא את עינינו בזה, כי הלא לפי טבע האדם, אם ייטיב עמו רעהו, אשר הוא בשר ודם כמוהו, במתנת חנם, או אם הוא בעל מלאכה, וישכרנו בעל בית אחד למלאכתו, כל שיתן לו יותר, הוא יותר נכנע ויותר זריז בעבודתו לעשותה על צד הטוב, ואלו בעבודת מלכו של עולם, אשר גם בה אנו נחשבין כשכירי יום, כמאמרם ז"ל: אנן אנגרי יומי אנן, היצר הרע מטה את דרכנו לעשותה מהפוך להפוך, כי כל מה שהקדוש ברוך הוא יוסיף לו בטובה וירויה לו בעסקיו יותר, יסיתנו היצר לאמר: כי עתה לפי

זכור לאברהם

בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפלו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפלו בעל אשה ובנים חייב לקבע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר (יהושע א ח) "והגית בו יומם ולילה", עכ"ל. וכתב שם הלח"מ ז"ל ולא רצה רבינו לפסוק כר' יוחנן דאמר שם אפי' לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים מצות לא ימיש אע"ג דבפ"ק דנדרים (דף ח') משמע

יש חיוב גמור לכל אדם ללמוד כפי יכולתו, ולא מספיק במשהו בכל יום ויום.

מאידך גיסא, מצינו ברדב"ז (שו"ת, ח"ג סי' תתנ"ט) שכתב שרוב הראשונים^ט חולקים על הר"ן וסברי שללמוד כל היום הוי רשות ולא חובה, ומעיקר הדין אין חיוב יותר מקריאת שמע שחרית וערבית.

והרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת ה"ח) כתב ז"ל כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה

ט. הביא כן בשם רש"י, ויראים, ורבינו יונה, ורשב"א, וריטב"א, ורא"ש. וראיתי שיש מוסיפים גם תוס' הרא"ש ותוס' ר' יהודה החסיד עמ"ס ברכות דף לה:.

עשרך שנתן לך הקדוש ברוך הוא, אתה מכרח לדור בדירה נאה יותר ולילך במלבושי רקמה ולחתנהג בדרך בעלי הבתים הגבוהים, שאם לא בן תתבזה לעיני חבריך, ולכן אתה מכרח עתה לבטל בפעם הזאת את הקביעות עתים לתורה שלך ולסע למקום פלוני ופלוני להרויח. ואחר כך כשיעזור לו הקדוש ברוך הוא ויצליח למעלה מעלה, יסיתנו היצר, שיטול עסקים רבים תחת ידו, וכשלא יהיה ביכלתו בעצמו לפרנס בכל העסקים ההם, יראנו היצר הכרח אחר, ויאמר: שעתה לפי רבוי העסקים שנתן לך הקדוש ברוך הוא, אתה מוכרח ליטול אנשים רבים תחת משמרתך ולהעמיד כל איש על פקודתו, כדי שישרתוך בעסקיך, ויהיו לך לבד כל העסקים. ומידי יום ויום יתרבו עסקיו יותר ויותר ומרדויותיו יותר ויותר. בקצור, סוף דבר יהיה כל מה שהקדוש ברוך הוא יוסיף לו בטובה ויתן לו

זכור לאברהם

וביו"ד (סי' רמ"ו סעיף א') העתיק המחבר לשון הרמב"ם, והרמ"א הוסיף וז"ל ובשעת הדחק אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית לא ימושו מפ"ך קרינן ביה, עכ"ל. ובשו"ת שלמת חיים (מהדורת שנת תשס"ז, הל' ת"ת סי' צ"ב) כתב שמי שעדיין אינו בקי בדיני התורה הנצרכים אינו רשאי לפטור עצמו, אבל מי שהוא כבר בקי ואין עליו חיוב כ"א חיוב לימוד התורה, הוה כמו מצות תפילין תפילין ולולב שבשעה מועטת יוצא בה, והשאר הוא בגדר חיבוב מצוה.

לכאורה דהלכתא כותיה דר' יוחנן שהרי אמרו שם גבי מימרא דרב גידל הא קמ"ל דאי בעי פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית נראה כר' יוחנן, מ"מ משמע ליה קולא גדולה, והלך להחמיר, דהא ר' יוחנן בעצמו אמר, ודבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ, עכ"ל. וכן מבואר דעת הגר"א (יו"ד סי' רמ"ו אות ה') בדעת הרמב"ם, שסובר דלא קי"ל כר' יוחנן. **אמנם** הרבה אחרונים אחרים, סברי בדעת הרמב"ם, שגם הרמב"ם פוסק כר' יוחנן, למשל עיין בערוך השלחן (סי' רמ"ו סעיף ז') ובאו"ש (ריש הל' ת"ת).

י. וכעין זה בשו"ע הרב (הל' ת"ת פ"ג, קונטרס אחרון אות א'). ובשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ד סי' ל"ו אות ה') ביאר עוד, שיש חיוב

הצלחה בעסקיו, יותר יסיתנו היצר על פי דרכי הכרחיותיו לבטל מתורה ועבודה, עד שלבסוף לא יניח לו פנאי, אפילו לתפלה בצבור, ויראה לו היצר בכל זה, כי הוא מכרח לפי עשרו וכבודו ועסקיו הרבים, וידמה את עצמו כאוהבו באמת ומתבון רק למוכתו, כדי שלא יהיה ללעג ולבוזון בפני שארי חבריו שבעיר, כשלא יעלה מעלה מעלה. ובעניני עולם הבא ירגילנו היצר במדת ההסתפקות, שיהיה אפילו עני שבעניים, שלא יהיה לו אפילו מקום מחסה להסתר מן הקליפות, כמאמרם ז"ל: בנתה ביתה זו תורה וכו', שכל מי שקנה לו דברי תורה קנה לו בית לעולם הבא וכו', כי סביב חגן עדן הוא הגיהנם, וממילא, חם וחלילה, כשלא יהיה לו בית בגן עדן, מכרח הוא להיות, חם וחלילה, תחת ידי הקליפות רחמנא ליצלן,

זכור לאברהם

מובא שהחזו"א סבר, שמכיון שכל לה"ר הוי נמי ביטול תורה, והתורה אסרה לה איסור בפני עצמו, הרי שאין לומר שעובר על ביטול תורה, אלא הא שמא לחוד והא שמא לחוד. והא לך לשון הגאון ר' חיים קניבסקי זצ"ל (טעמא דקרא, מהדורה חדשה, ריש מגילת אסתר) ולכן חלק על הח"ח, שכתב המדבר לה"ר עובר ג"כ משום ביטול תורה, ואמר שלדעתו אינו כן, כיון שלה"ר הוא תמיד ביטול תורה, א"כ כשאסרתו תורה, הוא שם חדש, ואין עובר אלא איסור זה", עכ"ל.

הרי שנחלקו הראשונים והאחרונים בזה, אם חיוב ת"ת הוא ללמוד כל רגע ורגע, או רק שיעור מסויים בכל יום ויום. ורבינו כאן נראה שנקט, שהחיוב הוא בכל רגע ורגע.

לה"ר וביטול תורה שני עבירות או עבירה אחת

גם מבואר מדברי רבינו, דס"ל שאע"פ שבכל מספר לה"ר הוי גם ביטול תורה, מ"מ נחשב לשני עבירות מחולקים שעבר. אמנם,

לימוד התורה ללמוד כל שעה ולא ליבטל יותר מוכדי פרנסתו, ושיעור הפרנסה, לפרנס בני ביתו כאנשים בינונים. אמנם כל זה, לאלו שמקיימים מצות ת"ת כראוי, אמנם מ"מ מי שאינו נוהג כן, אלא עוסק בפרנסה להתעשר, אינו עובר איסור ממש, אלא שאינו מקיים המצוה כראוי, עיי"ש.
יא. והנה כנראה שהחזו"א אזיל בזה לשיטתו בעוד מקומות, עיין חזו"א (ב"ק סי' ט"ז אות כ"א ד"ה ויש לעיין) וס' שארית

ותחת שהראה לו היצר בזה העולם פנים צהובות לילך במלבושי רקמה, שם יקמרג הוא בעצמו עליו, שיהיה לבוש בגדים הצואים הנעשים מחלאת עונותיו, כמו שמפרש בזכריה: "ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך וגו' הסירו הבגדים הצואים" וגו', וכמו שמפרש בספרים הקדושים על בן מאד ומאד צריך לחתישב בזה, איזה הוא הכרח אמיתי, שבלתו אי אפשר בשום פנים, והיותר יחרים. עד כאן ההגה"ה, אַבְל בְּעֵת שְׁמִסְפָּר לְשׁוֹן הָרַע אוֹ רְכִילוֹת, מֶה תוֹעֵלֶת יַגִּיעַ לוֹ בְּפִרְנָסְתּוֹ מִזֶּה? וְגַם עוֹבֵר בְּעֵת הַזֶּה שֶׁל סְפּוּרוֹ עַל פֶּמָּה לְאוֹיֵן גַּם בֶּן, כְּמִכְבָּר בְּסִמָּ"ג (כלא תעשה י"ג), עֵינֵי שָׁם, שֶׁהִזְהִרְנוּ מִן הַתּוֹרָה בְּכִמָּה לְאוֹיֵן, שֶׁלֹּא לִפְרֹשׁ מִן הַתּוֹרָה בְּשׁוּם פְּנִים, כִּי בְּאִיזָה אֵפֶן שֶׁהוּא יָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה דְתּוֹרָה, אִם

זכור לאברהם

לקבוע כל עיקר לימודם בספרי יראה ומוסר כל הימים. בלא קביעות עיקר העסק בתורה"ק במקראות והלכות מרובות. ועדין לא ראו מאורות מימיהם ולא נגה עליהם אור התורה. ה' יסלח להם. כי כוונתם לשמ"י. אבל לא זו הדרך ישכון בם אור התורה ... אמנם כל איש תבונות אשר שכלו ישר הולך. יבין מדעתו כי לא כיונו בהם להזניח ח"ו העסק בגופי התורה. ולהיות אך עסוק כל הימים בספרי מוסרם. אלא כוונתם רצויה היתה שכל עיקר קביעת לימוד עם הקדש. יהיה רק בתורה הקדושה שבכתב ובעל פה והלכות מרובות. הן הן גופי תורה. וגם ביראת ה' טהורה, וכו', עכ"ל.

באיזה לימוד מקיים מצות תלמוד תורה
הנה רבינו כתב שבאיזה אופן שהוא, הוא יכול לקיים מצות לימוד התורה, אם הוא למדן גדול לפי לימודו, ואם אינו, גם הוא יכול לקיימו ע"י לימוד ספרי מוסר.

אמנם אע"פ שכתב הח"ח שמי שאינו בר הכי מקיים מצות ת"ת ע"י לימוד ספרי מוסר, מ"מ יש לדעת, שלמי שהוא בר הכי, עיקר לימוד התורה הוא ע"י לימוד ההלכות מתוך הסוגיות, וכמו שהאיר עיינינו הגאון ר' חיים מוואלאזי"ן זצ"ל בס' נפש החיים (שער התורה פרק א') וז"ל .. וגם כמה מאותן אשר קרבת אלהים יחפצון. המה בחרו לעצמם

יעקב (ח"א סי' ט' אות י').

הוא למדן גדול, לפי למודו, ואף אם הוא איש שאינו למדן, גם הוא יכול
ללמוד ספרי קדש המעתיקים ללשון אשכנזי בזמננו, כגון "חובות הלכות"
ו"מנורת המאור" וכיוצא בזה, המכניסים בלבב האדם יראתו של הקדוש
ברוך הוא, ולא לישוב בטל מן התורה ולספר לשון הרע ורכילות. וכן
ראיתי כתוב בשם הגר"א (קול אליהו החדש, אבות פרק ג'), שפרש מהו דין
ומהו חשבון, ופרש: דין הינו על עברה עצמה, וחשבון הינו שמחשבין עמו
בעת הדין על הזמן שעבר עברה, שהיה יכול לקיים מצוה. ואזי לנו מיום
הדין, מה נענה, אפלו אם רק יחשב הקדוש ברוך הוא עמנו על כל רגע

זכור לאברהם

ההיתיר של צורך פרנסה

הנה הח"ח כאן כתב שכל זמן שעוסק בצרכי
פרנסתו לא מקרי ביטול תורה. והוסיף
בהג"ה בזה"ל אך גם בזה צריך לזהר מאד, שלא
יציא על זה זמן ליותר מכדי ההכרח האמתי
ושלא להניח להיצר את דרכו בזה, כי הוא יאמר
שהכל הוא הכרח ... על כן מאד ומאד צריך
להתישב בזה, איזה הוא הכרח אמיתי, שבלתו
אי אפשר בשום פנים, והיותר יחרים, עכ"ל.

ובשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' י"ט) ביאר עוד
וז"ל ונראה דמש"כ הרא"ש ז"ל 'כדי
להתפרנס כדי חייו' לאו דוקא כדי חייו בצמצום,
אלא כל שיהיה מתעסק כדי להחיות את נפשו,
כדי חייו קרינן בה, ודיקא דכתב ולא להתעשר
ולא כתב ולא ליותר מכדי חייו, ודבר זה פשוט
הוא, שיבא על האדם פתאום כמה מקרים
מחולאים וזולתם, שיצטרך בהם להוצאה

ובש"ך (יו"ד סי' רמ"ו סעק"ה) איתא שיש ללמוד
ספרי הפוסקים דיני התורה כמו הר"ף
והמרדכי והרא"ש ודומיהן דזהו שורש ועיקר
לתורתנו ואינם יוצאים כלל בלימוד גפ"ת וכו',
עכ"ל.

ואפי' בלימוד גופי תורה יש מדריגות רבות,
וכל אחד לפי מדריגתו, ויתכן ביטול
התורה באיכות, כשאינו לומד לפי מדריגתו.
והא לך לשון הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל
בזה (ס' דברות משה מס' קידושין סי' מ"ג ענף ד') ...
אבל חסרון השני שמחוייב להתעמק להבין כפי
כשרונותיו, אם בהפסק למלאכתו יטריד כ"כ עד
שיתקלקלו כשרונותיו ולא יוכל להתעמק כפי
כשרונותיו אף בהזמן שלומד, נמצא שההפסק
למלאכתו ולשאר צרכי החיים שלו הוא ביטול
המצוה דתלמוד תורה בחיוב איכות הלימוד
וכו', עכ"ל.

וְרַנַּע, שְׂדֵפְרָנוּ שִׁיחָה בְּמִלָּה שֶׁל גִּנָּאי וְקָלוֹת רֹאשׁ אוֹ רְכִילוֹת וְלִשְׁוֹן הָרַע
עַל הָעוֹן שֶׁל פְּרִישַׁת הַתּוֹרָה בְּזֶה הַזְּמַן בְּלִבָּר, כִּי בְּאַמֶּת כָּבֵל תִּבָּה וְתִבָּה
שֶׁל לְמוֹד הַתּוֹרָה הוּא מְקַיֵּם מִצְוֹת עֹשֶׂה בְּפָנֶי עֲצָמָה, וְאִם לֹמֵד פֶּרֶק
מִשְׁנֵיּוֹת אוֹ דָף גִּמְרָא, הוּא מְקַיֵּם כִּמָּה מֵאוֹת מִצְוֹת כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַגָּר"א
ו"ל בְּשִׁנּוֹת אֵלֶיהוּ פֶּרֶק א' דְּפִאָּה (מִשְׁנָה א' בַּפְּרוּשׁ הָאֲרוּךְ) בְּשֵׁם הִירוֹשְׁלָמִי,
וְאִם כֵּן נִבּוֹא לְחֻשְׁבּוֹן כִּמָּה אֲלָפִים תִּבּוֹת קְדוּשׁוֹת שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁכָּל אַחַת
בְּפָנֶי עֲצָמָה הִיא מִצְוָה רַבָּה שֶׁכְּטִלְנוּ בִּידֵים, וּבְנִגְדֵם הַכִּנְסָנוּ כִּמָּה אֲלָפִים
עֲוֹנוֹת שֶׁל בְּטוּל מִצְוֹת עֹשֶׂה דִּתְלִמּוֹד תּוֹרָה בָּעֵת הַזֶּה גּוֹפֵא * וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב

זכור לאברהם

לבטל שום רגע מדברי תורה. וז"ל רבינו יונה,
הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ודברים
בטלים כדרך יושבי קרנות, ושתים רעות יש
בדבר. האחת - כי כל המרבה דברים מביא
חטא. והשנית - כי הוא בטל מדברי התורה. ויש
בדבר הזה דרכי מוות. כי איך לא זכר, ולא שם
על לבו, כי בעתים ההם אשר הוא משחיתם,
יוכל להשיג הנעימות לקנות חיי עולם, אם
יקבע העתים המזומנים לתורה. אשר הוא פנוי
מהם ממלאכת שמים מעליו, אין זה כי אם
בזות לבו את המצוות, ואת שכר העולם הבא,
ומלבד אשר אבד טובה הרבה, ישא את עונו, כי
אשמת הבטול מן התורה, בעת היכולת לעסוק
בה, אש היא עד אבדון תאכל, כאשר אמרו כי

מרובה, ודבר שאין לו קצבה הוא, עכ"ל.¹

נשים

הנה לכאן נראה, שמכיון שנשים פטורות
ממצוות ת"ת, הרי שאינם עוברים
באזהרה זו כשמדברים לה"ר. ולא נראה לומר,
שמכיון שמצוות ללמוד הלכות הנוגעים
להן, הרי עוברין נמי על ביטול תורה, אם לא
שבקיאין לגמרי בלימודן, ועיין.

גודל הענין שלא לבטל שום רגע

נראה שנכון להביא לשון רבינו יונה בזה (שע"ת
שער ג' אות קע"ז) ודברי היסוד ושרש העבודה
(שער הנצוץ פ"א), כדי להבין גודל ענין זה שלא

יב. וכל זה הוא לענין להיות נקרא ת"ח, אבל להיות יהודי כשר מותר להתעסק בפרנסה ואפי' להתעשר ובלבד שיקבע
עתים לתורה, כמו שהבאנו למעלה משו"ת אג"מ. וכעין זה כתב רבינו בס' שמירת הלשון (ח"ב, פרק י"ט) וז"ל לא חייבה
תורה לבעל הבית, שילמד כל היום וכל הלילה ולא יתעסק בעסק כלל, רק שיתעסק בעסק ויקבע עתים לתורה. אכן זה

רבנו יונה בשערי תשובה, שאם אדם עושה במזיד, אפילו דבר אחד שלא כדיון תורה הקדושה, כמה פעמים, נחשב לו כאלו עשה עונות חלוקין, וראיה ממכות (דף כ"א) בנזיר שאמרו לו: אל תשתה. אל תשתה. חייב על כל אחת, כאלו היו עונות חלוקין. וממילא פשוט שהוא הדין במצות עשה בנדרון דידן. ואינו דומה לנמילת לולב או שופר וכדומה, דשאני התם, שצווי ה' היה רק פעם אחת ביום, מה שאין בן באן, שהמצוה היא כל רגע ורגע, ולא נפטר רגע זו כמה שלפניה, ממילא דהמבטל כמה שעות, עובר בכל רגע מצוה בפני עצמה. (הגהה). ועל אחת כמה וכמה שפיעת הקוה, שהוא פורש עצמו מן התורה הוא מספר לשון הרע וכדומה לזה, כי בכל ספור וספור של גנות שהוא מספר על חברו עובר על לאו בפני עצמו, ובאמרו במכות (דף כ') אל תלבש וכו', ובכ"ל בשם רבנו יונה. והנה אם באנו לחשב רק בעון של פרישת התורה בכל רגע ועון של דבור לשון הרע, יתרבו עליו כמה מאות לאוין ועשין, ואף כי יצרף לזה הרבה לאוין ועשין אחרים, שהארבנו עד פה, ולכן צריך לזהר מספורי הכלים באלה.

זכור לאברהם

דבר ה' בזה, כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו', עכ"ל.

וז"ל היסוש"ה, עתה בא ברוך ה', למה תמעית? חוס וחמול על נפשך היקרה, ואיך לא יחם לבבו בקרבו בהתלהבות גדולה אל התמדת הלמוד של תורתנו הקדושה, כי בכל רגע ורגע

שיש לאדם שהות ללמוד והולך בטל, באותו רגע כמה וכמה טובות כפולות ומכופלות בידים מאבד, הון עולם שכולו ארוך, וכמה ענשים קשים ומרים יסבול על זה בעולם שכולו ארוך, ואיך הוא גורם העדר נחת רוח מיוצרו ובוראו ית"ש ויתעלה וכו', עכ"ל.

צותה התורה, שיהיה העסק באמונה ובלי תרמית, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שבת ל"א), ששואלין לו לאדם: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? וכן לכל המצות, כאשר נתבונן היטב נמצא, שלא החמירה התורה כלל על האדם, וזהו מה דכתיב בקרא (מיכה ו' ג'): "עמי, מה עשיתי לך ומה הלאתיך, ענה בי", עכ"ל.

וְכָל זֶה שֶׁדִּבַּרְנוּ עַד עַתָּה הוּא אֶפְלוּ אִם הוּא מְסַפֵּר דְּבַר אֱמֶת עַל חֲבֵרוֹ, אֲבָל אִם בְּתוֹךְ הַלְשׁוֹן הָרַע אוֹ הִרְכִּילוֹת שֶׁלוֹ נִתְעַרֵּב (יג) תַּעֲרֹכֶת שֶׁל שֶׁקֶר בְּמִקְצָתוֹ עוֹזֵר גַּם בֵּין עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (שְׁמוֹת כ"ג ו'): "מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחֹק", וְגַם נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ לִפְנֵים עַל יְדֵי זֶה לְהִקְרָא עַתָּה בְּשֵׁם מוֹצִיא שֵׁם רָע, וְעֲנִשׁוֹ חֲמוּר הַרְבֵּה יוֹתֵר מִסֵּתֶם לְשׁוֹן הָרַע וְהִרְכִּילוֹת.

זכור לאברהם

עשה יג

עיקר המצוה

ובאמת מצינו גם בס' ארח מישרים (שו"ע למדות, פרק ט' ביאורים אות א') ש"כ כ בדעת הרמב"ם. הנה הח"ח כאן נקט ששקר הוא איסור דאו' לכל הדיעות, אמנם לא ביאר באיזה סוג שקר איירי.

גודל מדת האמת

מובא בס' ארחות יושר (ערך אמת) בשם ספר חסידים וז"ל כל הדובר אמת ואינו רוצה לחשוב שקר ולא לדבר שקר אפי' דברים שיחשב ושידבר אע"פ שלא יתכוין להם, כל מחשבותיו ודבריו יתקיימו שנא' ותגזר אמר ויקם לך עכ"ל. עוד שם בשם השל"ה וז"ל כלל גדול יהי' לאב המייסר בנו ושיהי' בטוח שהבן הולך בדרך הישר אף בסתר שלא בפני האב יראה בכל כוחו להדריכו במדת אמת ויגדיל לו עונש השקר אפי' בשיחה בטלה וכו', עכ"ל.

כתוב בפ' משפטים מדבר שקר תרחק, ומצינו שנחלקו הראשונים מה נכלל בזה, ובעיקרם של דברים מצינו ג' שיטות בזה, והנני לבארם בעזה"ת. הנה איתא בס' חרדים (פ"ד במ"ע מה"ת התלויות בפה ובקנה מ' כ"ו) שיש בזה מצוות עשה לדבר אמת אפי' במילי דעלמא דליכא בהו דררא דממונא, ומקורו מדברי הרשב"ץ. ביראים (מצוה רל"ה) מבואר שסובר נמי שהוא אחד מתרי"ג מצוות, אמנם כתב שנצטוינו בזה שלא להגיד שקר, אבל רק באופנים שיוכל לבא לידי היזיק, או כל מיני רעה לבריות, (ולאו דוקא אם מביא רעה בדבר ממון). ובביאור למס' כותים מאת הגר"ח קניבסקי זצ"ל (סימן ל') איתא שדעת רבינו יונה היא שדוקא בדיינים ועדות ממון נאמרה פסוק זה.¹

יג. ובס' ניב שפתים (פרק א' סעיף א' בחידושים ד"ה רעה) הוכיח כדבריו מדברי רבינו יונה בס' היראה.

עוד נראה (יד) שעובר גם על מצות עשה ד"והלכת בדרכיו", שנצטוונו בזה לילך במדותיו של הקדוש ברוך הוא אשר הם כלם רק לטוב, במאמרם ו"ל (שבת קל"ג): מה הוא רחום, אף אתה רחום; מה הוא חנון, אף אתה חנון, וכיוצא בזה בשאר מדות טובות, כמו שמבאר ברמב"ם בהלכות דעות (פרק א' הלכה ה' ו'). ומצינו בהקדוש ברוך הוא, במדותיו הקדושות והטהורות, שהוא שווא דלמוריא בכל אפנים אפלו על איש גרוע עד מאד, במאמרם ו"ל בסנהדרין (דף י"א): וכי דלמור אני לך? גבי מעשה דעבן, עין שם. וצופה לטובה ואין צופה לרעה, וכמו שאיתא בתנא דבי אליהו (פרק א'). ואמרו (סוטה מב): ארבע בתות אין מקבלות פני שכינה וכו'.

זכור לאברהם

עשה י"ד

עיקר המצוה

כתוב (דברים כ"ה ט) והלכת בדרכיו, וכתב הרמב"ם (ספר המצות עשה ח') על פי חז"ל, שזהו ציווי להדמות לו יתברך, מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון, וכו'. אמנם יש כמה דיעות אחרות בראשונים מהו עיקר המצוה. הסמ"ק (סי' מ"ו) ביאר שהוא מצוה לעשות חסד, וכן הוא דעת הבה"ג לדעת הרמב"ן¹, והיראים (ת"ח) ביאר שהוא ציווי ללכת בדרכי המצוות והיא מצוה נוספת לקבל שכר, והרמב"ן (עה"ת) ביאר שהוא ציווי שלא נלך אחר עצת נביא השקר.

ורבינו הח"ח תופס כאן, כדעת הרמב"ם ודעימ', וכתב, שלדעתו בסיפור לה"ר עובר גם בעשה זו. וזהו לפי מה שמבאר שלה"ר לא הוי רק עון, אלא הוי מדה רעה נמי, והוא אחד ממדותיו של הקב"ה להתרחק מדליטוריא. וכן בכמה מקומות תוך ספריו כתב ענין זה, שסיפור לה"ר הוא מדה רעה, ואולי יש ללמוד כן גם מהרמב"ם מדהביאו בהל' דיעות. גם נראה מדבריו שרק במי שרגיל לספר לה"ר עובר בעשה זו, ולכאן' כוונתו דאולי רק מי שרגיל בכך, הוי ביטול למדה זו של הליכה בדרכיו יתברך.

יד. אמנם לפי הרמב"ם בדעת הבה"ג, הבה"ג סובר כהרמב"ם.

בת מספרי לשון הרע, ודבתיב (תהלים ה' ה'): "כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרד רע". ואם בן מי שמרגיל עצמו במדה רעה הזו, אינו חולך בדרכי ה' שהוא רק להיטיב לו ולתו, והוא עושה להפכו, ומפני זה בנהו הכתוב בשם רע, לכן עובר על מצות עשה זו גם בן. הרי שחשבנו י"ד מצות עשה, שרגילין לעבר עליהם על ידי ספור לשון הרע ורכילות, לבר מי"ז לאוין הנ"ל. ואף שכל הי"ז לאוין וי"ד עשין אין יכול לבוא באיש אחד ובספור אחד, במבאר למעין, אף על פי בן מי שרגיל, חס ושלום, במדה רעה זו, בנראי יעבר על כלן בהרחב הזמן, כי פעמים יארע לו לדבר לשון הרע על זקן, ופעמים על חכם, ופעמים יגנהו בלשון הרע שלו בפניו, ופעמים שלא בפניו, והכל בנ"ל.

זכור לאברהם

גודל הענין

ומאד צריך להתחזק בענין הזה, וממילא אנו למדין לעניננו להיות זהירים מאסור לשון הרע, שגם זה מדרכי מדותיו של הקדוש ברוך הוא, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה במעשה דעכן (סנהדרין מ"ג): שמעל מעל בחרם, ונפלו ישראל על ידי זה במלחמה. "ויפל יהושע לפני ארון ברית ה' " וגו'; ואמר לו הקדוש ברוך הוא (יהושע ז' י'): "למה זה אתה נפל על פניך גו', וגם גנבו גם כחשו וגו', לא אוסיף להיות עמכם, אם לא תשמידו החרם מקרבכם". אמר לו יהושע: אמר לי מי מעל. אמר לו: וכי דילטור אני? לך, הטל גורלות ויתודע לך. ואפלו בדבר שמצוה לברר, כמעשה דעכן, שהיו מחיבין לבער החרם, אפלו הכי, כל מה שיכול להתברר ממילא ולא לומר בפה, יש לעשות כן.

ונראה שנכון להביא דברי רבינו בס' שמירת הלשון (ח"ב פכ"ג) לראות גודל חשיבות מצוה זו. וז"ל, את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו וגו' (דברים כ"ו י"ז), מזה הפסוק אנו למדין גדל מדרגת המתחזק לילך בדרכי מדותיו של הקדוש ברוך הוא להיות רחום וחנון וכדומה, שהרי מנה הכתוב מעלה זו קדם שמירת החקים והמצות והמשפטים. הא למדת, שהיא קודמת במעלה. [דגמא מה שאמרו בברכות (דף מ"א:): על הפסוק, שמוזכר בשבחה של ארץ ישראל, (דברים ח' ח') "ארץ חטה ושערה" וגו' כל הקודם, קודם לברכה].

ובאמת, כיון שבראו הקדוש ברוך הוא בצלמו, ככתוב בתורה, יש להתדמוות להבורא יתברך בכל מה שיוכל. והנה בעבור גדלת המדה הזאת, שהוא העקר הגדול בעבודת ה' יתברך, פרט לנו הכתוב בפרוש (דברים י"ט, ט'): "וללכת בדרכיו כל הימים". והינו, שלא די שיהיה האדם במקרה איש טוב, רחום וחנון ורב חסד וכדומה, כי אם כל הימים יהיה זהיר במדה הקדושה הזו ללכת בדרכיו. ושאר כל המצות, אף שגם אותן צריך לשמר כל הימים, לא פרט לנו הכתוב על כל מצוה בפרט, כי אם בדרך כלל. (דברים כ"ט כ"ח) "הנסתרת לה' אלקינו, והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת". והטעם כמו שכתבנו.

שיר של החזו"א

אם רצונך לבקש דבר מאת רעך,
שקול בפלס – אם תפיק בקשתך,
ואל תאמר: מה מגי יהלוך אם אשאלהו וימנע מבוקשי?
דע, כי הרבה הפסדת במעשיך,
כי אינך בטוח בעצמך, מהעדרת כעס הלב – על מיאון אחיך.
גם בלב רעך מתגנב כי לבך עליו.
ואתה בין אחים הפרדת, והרבית שנאת חנם.
ומי שדבריו קלים ודגיל בבקשות –
הוא שונא ושנאוי.

[מובא בקובץ אגרות חזו"א ח"ג איגרת קל"ד]

ארורין

וְעָתָה נִבְאָר בְּעִזְרַת ה', מִה שִׁיעֲדָנוּ לְעִיל בְּתַחֲלֵת הַפְּתִיחָה לְפָרָט, בְּמֵה אַרְוִרִין מִקְבֵּל עַל עֲצָמוֹ, מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵר אֶת עֲצָמוֹ מִמְּדָה רָעָה חֲזוּ. לְבַד כָּל הַלְאִוִין וְהַעֲשִׂיין הַנִּלְל, עֹזֵבֵר (א) עַל (דְּבָרִים כ"ז כ"ד): "אַרְוִר מִכָּה רָעָהוּ בִּסְתֵר", שֶׁהוּא קָאִי עַל לְשׁוֹן הָרַע, כְּמוֹ דְּאִיתָא בְּסִפְרֵי וּבְפִירוּשׁ רַשִׁי בְּחֻמְשׁ.

זכור לאברהם

ארורין

ארור ראשון

דהתם עיקר. עוד נלענ"ד, דלאו בכל לה"ר שלא בפניו נתחייב הוא בארור, שהרי הארורין הם דברים חמורים^{טז}, ולא נתחייב בארור ע"י אמירה אחת שלא בפניו, וכמו שאינו אובד חלקו בעוה"ב, ע"י פעם אחת של לה"ר. וכן נראה מדברי הח"ח עצמו בס' שמירת הלשון (ח"ב פרק כ"ג) וז"ל ולהיפך לבעל לה"ר נאמר עליו ארור, עכ"ל.

כתב הח"ח שמי שסיפר לה"ר נתחייב^{טז} בארור מכה רעהו בסתר, שהרי פירשו חז"ל דקאי על לה"ר. בבאר מים חיים כאן כתב שעובר על הארור בין כשסיפר בפניו ובין שלא בפניו, אמנם להלן (כלל ג' סעיף א') כתב שאינו עובר הארור רק כשסיפר שלא בפניו, וכן נראה מלשון הפסוק, וכן נקטו האחרונים, שדבריו

טו. לשון הח"ח הוא שעובר בארורין, ועיין ס' נחל יבק (סי' מ"ז) שהעיר, שלכאור' דבר חידוש הוא לומר שארורין אלו הם איסורים נוספים, הלא לכאור' רק עונשים הם, ולא מצינו בשום אחד ממוני המצוות שמנה הארורין לבדן, אמנם ציין לדברי רש"י (סנהדרין דף עו: ד"ה ר"ע) שכתב שיש איסור מכח הארור, עיי"ש.

טז. בכלל יש לעיין, למה דוקא באיסורים אלו ענשם התורה בארור, שהרי לפי הנראה, עבירות שנתחייבו בארור, לאו דוקא הם החמורים ביותר, כגון משגה עור בדרך שמתחייב בארור, אינו חמור יותר מחילול שבת שלא נתחייב בארור. ונראה שכדאי לציין דברי הרשב"ם (עה"ת) וז"ל וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר והן ע"ז ומכה רעהו ולכן פירש בשניהם בסתר כי על עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי ב"ד יענשוהו על הגלויות כמו שכת' בסוף כל הקללות הנסותרות לה' אלקינו וכו', עכ"ל. וכעין דבריו איתא נמי בדעת זקנים וחזקוני, עיי"ש.

עובר גם בן (ב) על (דברים כ"ז י"ח): "ארור משגה עור בדרךך", דידוע דפונת הכתוב לארר, על מי שגזתן מכשול לפני אחר שיעשה על ידו אסור, דימא דלאו (ויקרא י"ט י"ד) ד"לפני עור לא תתן מכשול", וכבר בארנו לעיל בלאוין אות ד' שהוא גם בן בכלל זה, עין שם.

ואם, חס ושלום, נעשה הדבר אצלו כמו הפקר, שאינו מקבל על עצמו להשמר ממנו, (ג) עובר עוד על ארור שלישי והוא (דברים כ"ז כ"ו): "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם", שפרשו אפר לא יקבל על עצמו לקיים את כל התורה, והוא נקרא מומר (ד) לדבר אחד על ידי זה, כיון שבשאר נפש עובר על אסור החמור הזה, והוא מחזיק דבר זה של תורת ה' אצלו להפקר, כמו שאר מומר לכל התורה בלה, ועל בן גדול עונו מנשא. הרי חשבנו ג' ארורין המצויין לבוא על ידי מדה רעה הזו.

(ואם, חס ושלום, תלשון הרע היה על אביו ואמו, עובר עוד על ארור רביעי, והוא (דברים כ"ז ט"ז): "ארור מקלה אביו ואמו", וכמו שבארנו לעיל בפעשין אות יו"ד במקור החיים ובבאר מים חיים, עין שם).

זכור לאברהם

ארור שני

להניח לפניו אבן שיכשל בו או לתת לו עיצה שאינה הוגנת לו, ולא במכשיל לעשות איסור, עיין משנה למלך (פ"ד מהל' מלוה ולוה ה"ו ד"ה כתב הרב).

ארור שלישי

כתב הח"ח, שמי שהפקיר עצמו לעבירה זו, ונעשית מומר לדבר זה, מתחייב בארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם.

כתב הח"ח, שכל שעובר על לאו דלפני עיור מתחייב בארור משגה עור בדרך, וכל מספר לה"ר, והרבה שומעי לה"ר, עוברים בלפני עיור, ולכן מתחייבים גם בארור. אמנם יש לדעת, דלאו כו"ע ס"ל הכי, שהרי יש סוברים שהארור לא שייך רק במכשיל אדם באופן שיגרום לו היזיק או חבלה או צער כגון

וידוע מאמר הנמרא בשבועות (דף ל"ו) "דארוור, בו קללה, בו נדוי" וכו'.
לכן כל איש, שיודע בעצמו שלא נזהר מעון המר הזה, צריך להיות חרד
בנפשו אולי, חס ושלום, נדוהו בשמים על זה, וכעין מה שכתב בספר
"חרדים" לענין מקלה אביו ואמו, עין שם.

ועוד כמה ענינים רעים נסבב על ידי חטא המר של לשון הרע, כגון,
מדת האכזריות הנרועה ומדת הפעם, שהוא עון חמור, כמו שהפליגו
חו"ל בשבת (דף ק"ה), וגם כמה פעמים בא על ידי זה לליצנות ולשארי
מדות רעות ביוצא בהן. על כן, על כל דברי הפתיחה הזאת, שממנה
נוכל להבין את גדל הקלקול הבא על ידי לשון הרע ורכילות, בארה לנו
התורה בפרוש אסור זה, וכתבה עליה לאו מיוחד והוא (ויקרא י"ט ט"ז): "לא
תלך רכיל בעמך" יותר מעל כל המדות רעות, וכמו שכתבנו בתחלת
הפתיחה, ובו נשלם הפתיחה.

ואבקש לידדי הקורא, שזאת הפתיחה יקרא ויחזר ויקרא, כי היא בודאי
מועילה לענין זה על להבא יותר מן הכל, כי היא מלקטת מאת הראשונים,
אשר דבריהם קדושים וטהורים, בוערות במראה הלפידים, ובודאי שמרו
את עצמן ממדה נרועה הזו עד תכליתה, על כן דבריהן פועלין מאוד בלב
קוראיהן, וגם ידע הקורא שלא לקחתי את הלאוין והעשין כפי ההודמון,
רק חקרתי ודרשתי היטב את התרי"ג מצות, והרבה יגיעות יגעתי עד
שעורני הקדוש ברוד הוא, שמצאתי את אלו הנאותים לעניננו.

וכדי שלא יפלא בעיני הקורא, כיון שגדול כל כך בח האסור של לשון
הרע וכן של אונאת דברים, למה מצינו בנמרא כמה פעמים, שיראה
לבאורה שאמורא אחד מקנמר לחברו, גם על זה פקחתי עיני והעתקתי
מחמת זה תשובת "חזקת יאיר" בסוף הספר, וגם הרבה מאמרים תרצתי
בעצמי בתוך הספר ועיר שם ועיר שם.

חלק ראשון

מעירא

זכור לאברהם

סעיף א

תמצית הסעיף

הח"ח כאן הצייע עיקר האיסור של לה"ר, שהוא לא גמור מה"ת, וביאר שלה"ר היינו כשהוא דיבורים של אמת, ושם יש בהם שקר נקרא מוציא שם רע, וחמור יותר. והנה באמת מצינו ג' סוגים של לה"ר. יש לה"ר בזה שהוא מספר גנאי על חבריו, ויש לה"ר ע"י שגורם צער הגוף או ביוש לחבריו בדיבורו,

חֲבֵרוֹ יוֹתֵר הוּא בְּכָלֵל מוֹצִיא שֵׁם רַע וְעוֹנֵנוּ גְדוֹל הַרְפָּה יוֹתֵר), וְחֲמִסְפֵּר
עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שְׁנֵאֲמַר (ויקרא יט, מז): (ג) "לֹא תִלְךָ רֶכִיל בְּעַמֶּיךָ", (ד)
וְזֶה גַם כֵּן בְּכָלֵל רִכִּילוֹת הוּא.

זכור לאברהם

הטעם שמוציא שם רע חמור יותר
הנה רבינו נקט כאן, שמוציא שם רע חמיר
מלה"ר, ומקורו מדברי הרמב"ם בהל'
דיעות. ומלשון רבינו "ועבור זה נתגנה יותר",
משמע, שטעם החומר של מוציא שם רע הוא
מכח שע"י השקר הוא מוסיף גנאי על חברו.
אמנם עיין רבינו יונה (שע"ת שער ג' אות רי"א)
דמשמע מדבריו שחומר מוציא שם רע הוא
משום שעובר על שתי מידות, מידת שקר
ומידת לה"ר. גם יש לציין, מש"כ רבינו יונה
עוד (שער ג' אות רט"ו), שמצד אחד חמיר לה"ר
ממוציא שם רע, כי בספרו לה"ר על דבר אמת,
יאמינו לו השומעים יותר, כי ניכרים דברי אמת,
ונמצא שהרי הוא גורם יותר בזיון לנידון בעיני
השומעים.^א

כמה סוגי מוציא שם רע

עיין בהערות של מו"ר הגאון ר' א. ד.
וואכטפויגל שליט"א שהעיר, שלפי
טעם של הח"ח, נראה לומר, שיתכן שאמר
שקר תוך דבריו, ומ"מ לא הוי מוציא שם

שקר נמי מיקרי לה"ר, וכיון שכן, הקשה, שמנלן
לומר שחומר איסור לה"ר הוא במספר דברי
אמת, דילמא כל מאמרי חז"ל שהפליגו בגנות
המספר לה"ר, מיירי רק במספר גנאי של שקר,
אמנם בסוף כתב, שאף שהאמת הוא דלה"ר
נופל בין אמדבר אמת ובין אמדבר שקר, מ"מ
הדין אמת שגם בגנאי של אמת עונשו גדול.

ובעיקר הערתו, שמצינו שגנאי של שקר נמי
מיקרי לה"ר, באמת מצינו בס' ארח
מישרים (שו"ע למדות, ס' ח' אות קטן ד') שהעיר
יותר מזה, שהעיר, שמצינו איפכא נמי, שמצינו
מוציא שם רע שנקרא לה"ר, וגם לפעמים
מצינו שרכילות נקרא לה"ר, ולכן ביאר, שאפי'
לדעת הרמב"ם [והח"ח], בלשון המשנה
והגמרא, מילת "לה"ר" לפעמים כולל שלשתן,
ומ"מ גם חלק אחד מחלוקי לה"ר קרוי בפרטות
ג"כ לה"ר, ואשכחן כה"ג טובא, כמו שכל
ישראל נקראים בשם אפרים, ומ"מ גם שבת
אחד נקרא אפרים בפרטות, עיי"ש.

א. עיין עוד פ"ת (חו"מ ס"ת כ"ס ק"ז) בשם שו"ת שבות יעקב (ח"א ס' ע"ט) בשם האגודה (פרק הזהב) שיותר יש להחמיר
דברי בזיון שהן אמת מכשהוא משקר.

רע, והוא בגוונא שלא הוסיף גנאי על חבירו ע"י שקריו. ונראה, שכדאי להוסיף, שמצינו לאידך גיסא נמי, שהרי מצינו שאפי' בלי אמירת שקר ממש, נמי נחשב מוציא שם רע, והוא ע"י שמספר גנאי על חבירו ומשמיט פרטים שיש בהם זכות על הנידון, שהח"ח כתב (הל' לה"ר כלל י' באר מים חיים ט') שזה נמי בגדר מוציא שם רע.

גם מצינו שיש ציור שסיפר כל המעשה כמו שהי', ולא חיסר שום פרטים, ומ"מ נקרא מוציא שם רע, והוא אם הי' לו לדון הנידון לכף זכות, והוא על פי מה שדנו לכף חובה מגנהו, קרי ל' הנצי"ב (העמק דבר דברים כ"ד ט) מוציא שם רע. אמנם עיין קובץ מרפא לשון (ח"ח עמ' ר"ח) שמדייק מהרמב"ן פ' כי תצא והח"ח (הל' לה"ר כלל ח' סעיף א') שהם חולקים על הנצי"ב בזה, שהרי ביארו שמעשה מרים הי' לה"ר, והרי היא טעתה בדמיונה ודן משה רבינו לכף חובה, ונמצא שלדעתם, נחשבת כה"ג לה"ר, ולא מוציא ש"ר.

חומרתו הגדולה של מוציא שם רע

הנה מצינו חומרות גדולות בחומר עון מוציא שם רע, והא לך לשון רבינו יונה (שע"ת ג קיא), וז"ל, והמוציא שם רע שנאמר (במדבר יד) וימותו האנשים מוציא דבת הארץ רעה

במגפה לפני ה'. אמרו רבותינו ז"ל (ערכין טו.) אם המוציא שם רע על הארץ עונשו במיתה. הוציא שם רע על איש ישראל שנתחייב בתורה ובמצוות על אחת כמה וכמה. ונאמר (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף ונתן לאבי הנערה כי הוציא שם רע וגו'. הנה לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעדי שקר אשר הביא על זנותה. והזכיר עון הוצאת שם רע. כי הוא העון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה. כי צער הכלימה מור ממזות וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה על הוצאת שם רע חייב הכתוב מלקות וממון. לא על דבר אשר בקש להמיתה. ואמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז) כי המוציא שם רע בדברי פגם משפחה אין לו כפרה עולמית. כי לא דין במחילת החיים אשר המה חיים עדנה. כי סיבב להחפיר ולהבאיש מולדתם אשר יולידו. וכו', עכ"ל.

הרי שמי שהוציא שם רע חייב מיתה בידי שמים, וגם אין לו כפרה עולמית. וביאר התרומות הדשן (סי' ש"ז, ופסקי מהרא"י סי' רי"ב) שהא דאין לו כפרה עולמית, הכוונה שאי"צ המבוייש למחול לו, ואינו נקרא אכזרי, וכתב שהטעם הוא משום דדילמא איכא איניש ששמע הההוצאת שם רע ולא שמע הפיוס, ודין זה הובא להלכה במשנ"ב (סי' תר"ו סעקי"א).²

ב. אמנם מ"מ מצינו שהפוסקים (כפ החיים או"ח סי' תר"ו אות ל"ג בשם ישועות יעקב ופתחי עולם, ובשו"ת מהרי"ל דיסקין, קו"א, אות פ"ב) כתבו, שמ"מ אין חיוב על החוטא לבקש מחילה יותר מוג' פעמים. ועיין עוד בס' לב דוד (להחיד"א, פרק ג') שכתב שהמצורע הי' מקבל כפרה ע"י צרעתו, אפי' הי' עון של מוציא שם רע ולא מחלו הנפגע.

שתוצאה מדינים אלו, נשתלשל המנהג לנדות המבייש חבריו בדברים או המוציא ש"ר על חבריו, עד שיפייסנו כראוי, וכדאיתא מנהג זה בטור ושו"ע (חו"מ סי' א' סעיף ו', וסי' ת"כ סעיף ל"ח).

אמנם גם חומרות אלו שייכים רק כשהוא מוציא שם רע חמור, וכדביארנו לעיל. ונראה שההגדרה שוה כמו שכתבנו לעיל, דהיינו דוקא אם מפרסם בפירסום ובשקר, שחבירו עשה עון גדול. והנה לך לשונות של כמה פוסקים שתראה כדברינו, דז"ל המהרש"ל (יש"ש, ב"ק פ"ח סי' מ"ב), ומ"מ אם המתחיל אמר לו טמא מטומא או עזות פנים או נבל או שקרן או זיפן או ריק, בכל אותם הדברים אין בהם דין הוצאת שם רע, רק מוטל על נשמת המחרף לפייסו, אבל אין כח ביד ב"ד לכונף אותו, אם לא שמורגל בכך לבייש הבריות, או משום גדר וסייג כאשר כתב הרא"ש לעיל, והכל לפי הענין והמבייש והמתבייש, וכו', עכ"ל. והא לך לשון התשב"ץ (ח"א סי' נ"ה) שזה שם רע שאינו שם רע, מאי אמרת אפי"ה לאו שפיר עבד וכו', משום לעז כזה שהוציא עליו וכו', אין חייב נידוי שלא חשדו באיסור מן האיסורים, עכ"ל.

והא לך לשון הרדב"ז (שו"ת, ח"ג סי' תתקי"ח [רפ]), .. כי שמעתי משם הגאונים ז"ל שלא נאמרו דברים אלו אלא במתכוין לפגום אותו וקורא אותו ממזר שלא מתוך מריבה, והוי כעד אחד המעיד על אחד שעבר עבירה

אמנם לפי הנראה, לא בכל מוציא שם רע אמרי' חומרות אלו, וכן איתא בס' ארח מישרים (פרק ח' אות קטן ג'), עיי"ש. ונראה, דדוקא אם מפרסם בפירסום ובשקר, שחבירו עשה עון גדול, אמרינן הני חומרות, שהרי כד תעיין בהרבה פוסקים נראה שזהו הגדר. והנני להעתיק כמה פוסקים שתראה כדברינו, בעזה"י. וז"ל הס' חסידים (סי' מ"ד) מי שהוציא שם רע על חבריו או חירפו בחרפות שלא הי' חשוד בה ולא הכיר בה אדם מעולם, וזה גילהו, אין עונו מתכפר וכו' וכן שנו בתלמוד ירושלמי וכו' אבל הוציא שם רע אין לו כפרה עולמית, עכ"ל. ועיין להלן שנביא עוד פוסקים שכתבו כעין זה.

עוד חומרא מצינו במוציא שם רע, שהוא חייב מלקות או נידוי, וכדאיתא במס' קידושין (דף כח.), וז"ל הגמ', דתניא הקורא לחבירו עבד יהא בנידוי ממזר סופג את הארבעים רשע יורד עמו לחייו, עכ"ל. וביארו רוב הראשונים (הלא הם רש"י, ותוס', והר"ן, והמאירי, והרא"ש בתשובה, והרדב"ז, ורבינו יונה), דהאי מלקות הוה רק מדרבנן משום קנס, וכן נהגו להלכתא (עיין ח"ח בפתחה לאו"ב באר מים חיים).

אמנם, בהרבה מקומות נהגו לפדות האי מלקות במזון, והראשונים והאחרונים הצדיקו המנהג (עיין שו"ת הרא"ש כלל ק"א אות א', והרדב"ז (שו"ת, ח"ג סי' תתקי"ח [רפ]). ובשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קפ"א) כתב שנהגו לפדות הני מלקות במזון. ונראה,

סעיף ב

הָלֹא זֶה שֶׁתִּבְנֶנּוּ הוּא מֵה שֶׁתִּבְתְּבוּ הַתּוֹרָה בְּפֶרוֹשׁ מִיָּחָד לְאִסּוּר זֶה שֶׁל
לְשׁוֹן הָרַע וְרִכִּילוֹת, אֲבָל בְּלֹא הָכִי (כלא זה) יֵשׁ עוֹד הֶרְבֵּה לְאוֹיֵן וְעֹשִׂין
אַחֲרֵים, שֶׁהוּא עוֹבֵר עֲלֵיהֶן עַל יְדֵי סִפּוּר הָרַע הַזֶּה, כְּמִבְאָר לְעֵיל בְּפִתְיָחָה
הַקּוֹדֶמֶת, עֵין שָׁם.

זכור לאברהם

עוד לאוין ועשין שעובר עליהם נמי בהרבה
צוירים שמספר לה"ר או מוציא שם רע. וכתב
ס' עיקרי דינים (לה"ר כלל ח' הע' 2) שיש נפק"מ
להל' בזה ששייך לעבור על כמה לאוין אחרים
נמי, למשל, אם יש צורך לספר לה"ר, ומוותר
לצורך תועלת, מ"מ, אם אפשר לספר על אדם
שיהא בו פחות איסורים חייב לעשות כן. כגון,
אם יכול להביא אותו תועלת גופא בסיפור על
מי שאינו כהן או על מי שאינו זקן, אל יספר על
הכהן או על הזקן.

ובהג"ה על הבאר מים חיים, כתב הח"ח

מדעת עצמו, וכתב שאח"כ מצא כן

בשל"ה הקדוש, שמכיון שהתורה כתב הלאו
באופן "לא תלך" לשון הליכה, ילפינן שמכיון
שהזמין עצמו לילך ולספר לה"ר, עובר כבר על
לאו זה.

שחייבין מלקות שהוא לוקה כההיא דטובי'
וכו', וצריך שתדע שמלקות אלו אינו אלא קנס
חכמים ולא מה"ת, ולפיכך יש מקומות שנהגו
לקנוס ממון על זה, ובכאן במצרים נהגו לנדותו,
ונהגה נהרא ופשטי', וכו', ותו כיון דדשו בו
הויה כשאר גידופין וחירופי דעלמא ולא ירחקו
אותו מן הקהל, ולא יחוש אדם לפסול את זרעו
משום דבריו של זה, שיודעים שלא אמרו אלא
לחרפו ולגדפו ולא לפוסלו, וכו', נ"ל דבנ"ד
פטור מן המלקות, וכן לפי מנהג מצרים פטור
מן הנידוי, מטעמים שזכרתי, אבל ראוי לביישו
בדברים ולגעור בו שלא יקרא עוד שם זה וכו',
עכ"ל.

סעיף ב

תמצית הסעיף

הח"ח ביאר שאף שראינו בסעיף א' שמי
שמספר לה"ר או מוציא שם רע
עובר על לאו דלא תלך רכיל, יש לדעת שיש

סעיף ג

כָּל זֶה, אֶפְלוּ אִם רַק בְּמִקְרָה סֵפֶר גְּנוּת חֲבֵרוֹ, אֲכָל אִם, חֵם וְשָׁלוֹם, הִרְגִּיל
בְּעֵזֶן זֶה בְּתַמִּידוּת, כְּמוֹ אֱלֹהִי (ה) שְׁרָגִילִין תָּמִיד לֵישֵׁב וּלְסַפֵּר: כֶּךָ וְכֶךָ
מַעֲשֵׂה פְלוֹנִי, כֶּךָ וְכֶךָ עָשׂוּ אֲבוֹתָיו, כֶּךָ וְכֶךָ שְׁמַעְתִּי עָלָיו, וְהוּא דְּבָרִים שֶׁל

זכור לאברהם

סעיף ג

תמצית הסעיף

הח"ח כתב כאן שמי שמרגיל בעון זה, נקרא בשם בפני עצמו של "בעל לה"ר" וענשו חמור הרבה יותר. וכתב, שעליהם שיין מה שנאמר בקבלה יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. ובס' זכור למרים (פ"ז) ביאר הח"ח יותר, דהכוונה בזה, שהקב"ה יבטל ממנו כח הדיבור שיש לו בנפש, ועי"ז יהי' כאילם לא יפתח פיו בגן עדן, שאפי' אחרי שינקה מדינה של גיהנם וישב בגן עדן, יהי' שמה כאילם, וכמה בזיון וחרפה יהי' לנפשו מזה, ובפרט שיהי' ידוע לכל גם סיבת הדברים שהוא גרם כל זה בעצמו לנפשו.

עוד חומרות לבעל לה"ר

עוד מצינו כמה חומרות אחרות במי שהוא בעל לה"ר, עיין לקמן סעיף ד' שרואים שם, שמי שהוא בעל לה"ר הוא חמור מג' עבירות חמורות ואין לו חלק לעוה"ב. ובס'

לבבו נאמן (עמ' תק"ה) מובא בשם הגאון ר' י. ש. אלישיב זצ"ל, והגאון ר"א פאם זצ"ל, והגאון ר"מ שוואב זצ"ל שדברי החובות הלבבות שהמספר מקבל עוונות הנדון, והנדון מקבל מצות המספר, שייכים רק במי שהוא בעל לה"ר.¹

הגדר של בעל לה"ר

עיין כס"מ (דיעות זא) שכתב, שבעל לה"ר היינו מי שמורגל תמיד לספר, ומורגל לדבר דברים כאלו, ובשע"ת (שער גאות ר"ג) כתב שמי שהוא בעל לה"ר כופל אולתו עשר פעמים בכל יום. אמנם רבינו הוסיף עוד, שבעל לה"ר היינו מי שאינו מקבל על עצמו להשמר ממנו מפני שהדבר נעשה אצלו כהיתיר. ועל פי דבריו, מובא בס' לבבו נאמן (עמ' י"ב וקכ"ו) בשם הגר"מ שוואב זצ"ל שעל ידי לימוד הלכות לה"ר האדם ניצל מלהיות בעל לה"ר, שמכיון שעוסק בהל' לה"ר, הרי הוא מקבל על עצמו להיות נזהר כפי יכלתו.

ג. ועיין עוד בס' לבבו נאמן (עמ' ס"ב ותקכ"ג) שמפלפל אם העונשים של צרעת וגלגול בכלב שייכים רק לבעל לה"ר.

גְּנוּת, אֲנָשִׁים כָּאֵלוּ הֵם נִקְרְאוּ בְּפִי חַו"ל בְּשֵׁם פְּעֻלָּי לְשׁוֹן הָרַע וְעִנְשָׁן הָרַבָּה
 יוֹתֵר גָּדוֹל, אַחֲרֵי שֶׁבִּשְׂאֵט נִפְשָׁם וַיִּזְדוֹן לָבָם עוֹבְרִין עַל תּוֹרַת ה', וְנַעֲשֶׂה זֶה
 אֲצֵלָם בְּהַפְקָר, כִּמּוֹ שֶׁמִּבְּאֵר לְעֵיל פְּסוּף הַפְּתִיחָה, וְעַלִּיהֶם נֶאֱמַר בַּקֶּלָה:
 "יִכְרֹת ה' כָּל שְׁפָתַי חֲלָקוֹת לְשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֻלוֹת" (תהלים יב, ד).

סעיף ד

אָמְרוּ חַו"ל: עַל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נִפְרָעִין מִן הָאָדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵין לוֹ חֵלֶק
 לְעוֹלָם הַבָּא, וְאֵלוּ הֵן: עֲבוּרָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרִיזוֹת וְשִׁפְיכוֹת דָּמִים, וְלְשׁוֹן

זכור לאברהם

שם "בעל" לה"ר

סעיף ד

תמצית הסעיף

הח"ח הביא כאן מדברי חז"ל שבעלי לה"ר
 נפרעין מהן בעוה"ז ואין להם חלק
 לעוה"ב, וכמו בג' עבירות חמורות. ובלשון
 חז"ל לה"ר הוא כנגד כל הג' עבירות חמורות.

חומרת בעל לה"ר שהוא יותר חמור מג'
 החמורות

הנה המפרשים תמהו, איך אפשר לומר שלה"ר
 חמורה יותר מג' עבירות חמורות, והלא
 בג' עבירות חמורות יש עונש של חיוב מיתה
 בידי ב"ד ואילו בלה"ר לא מצינו כן, ואפי'
 מלקות אין בו (עיין מש"כ בזה להלן סעיף ח'). ועוד,
 שבג' עבירות חמורות אמר' יהרג ואל יעבור,
 ואילו בלה"ר לא אמר' כן.

ראיתי בכתבי זקני הגאון ר' דוד גרינוואלד
 זצ"ל, שביאר הטעם שקורים מי שרגיל
 לספר לשון הרע בשם "בעל" לה"ר, ואין קורים
 לו "בן" לה"ר, וכן לענין עבירה, מצינו שקורים
 לו "בעל" עבירה, וכן "בעל" גאווה, ואילו לגבי
 תורה ומצוה מצינו שקורים לו "בן" תורה ו"בר"
 מצוה, וביאר משום שיש חילוק גדול בין היחס
 הבעל לאשתו לבין היחס של האב לבנו, היחס
 שבין האב לבנו א"א בשום פנים להפסיקו,
 משא"כ היחס בין בעל לאשתו אפשר להפסיקו
 ע"י גירושין, ולכן אנו מרמזים לבעל לה"ר ובעל
 עבירה ובעל גאווה שהם יכולים לתקן עצמן
 ולחזור כמקדם, משא"כ תורה ומצוות עושים
 רושם על האדם שלא יופסק לעולם.

הָרַע נֶגֶד בָּלָן. וְהִבְיֵאוּ חֹז"ל עַל זֶה רְאִיָּה מִן הַפְּתוּכִים, וּפְרָשׁוֹ הָרִאשׁוֹנִים,
דִּהְיֹנָה עַל אֱלֹו שְׁחַרְגָלוּ בַּעֲזוֹן זֶה בַּתְּמִידוּת, וְאִין מְקַבְּלִים עַל עֲצָמָם
לְהִשְׁמֵר מִמֶּנּוּ, מִפְּנֵי שְׁנַעֲשָׂה הַדָּבָר אֲצֵלָם בְּחֶתֶר.

זכור לאברהם

יש להם חלק לעוה"ב, ורק אם לא נהרגו אין להם חלק לעוה"ב, ואילו בלה"ר לא ניתנה לו התורה מיתה שיתכפר בו שיזכה לעוה"ב, ורק אם שב בתשובה זוכה לעוה"ב, עיי"ש.

ג רבינו יונה (שע"ת, שער ג' אותיות ר"ג, ר"ד, ר"ה, ר"ח, ור"ט) הלך בדרך אחר וביאר, דאיה"נ מי שמספר לה"ר באקראי אין עונו חמור כאחד מן החמורות, אמנם מי שהוא בעל לה"ר הרי הלה"ר שלו חמור כג' חמורות, ובע"ל לה"ר באמת מתחייב בנפשו, שאין לו חלק לעוה"ב, ומכמה טעמים נעשית כן להיות חמור מאוד כשהוא בעל לה"ר, א] דבעל לה"ר כופל עונו ללא גבול, ב] תשובתו קשה כי מרוב הרגלו אינו שליט ברוחו, ג] בעל לה"ר חטאו קל בעיניו, ועל כן אינו מרגיש צורך לשוב בתשובה, ד] אפילו כששב, קשה לו לזכור כל אלו שניזקקו ממנו, לעשות תשובה הגונה, ה] וגם בעל לה"ר בא לידי הטחת דברים כלפי מעלה. ועיין דברי

ומצינו שלשה דרכים במפרשים ליישב זה.

א הריב"ש (שו"ת, ס"י קע"א), וכן המהרש"א (ח"א, ערכין טו:)¹, ביארו, שחז"ל הפליגו כאן בעון לה"ר, כדי שישמר האדם מליכשל בו, אבל באמת לה"ר אינו חמור כ"כ, כמו הג' חמורות.²

ב החסיד יעב"ץ (אבות פ"ד מ"ה), וכן הסדר משנה (על הרמב"ם פ' זמלה' דיעות ה"ב), ביארו, שעון לה"ר הוא באמת חמור כג' חמורות, ולא גוזמא היא.³ היעב"ץ ביאר שמה"ט העובר בלה"ר עובר נמי בעון חילול ה', (עיין בפתיחה לאו ו' בהע' מס' 8 שהבאנו דבריו). ובסדר משנה ביאר שאע"פ שבלה"ר אין בו מיתה ולא יהרג ואל יעבור, מ"מ העון עצמו חמורה היא, ולא בכל מקום משערים חומר העון בהסתכלות על חומר העונש שבי"ד של מטה מענישים אותו, או אם יש בו יהרג ואל יעבור. וכתב שאדרבה ג' עבירות קילי מלה"ר, שבג' עבירות אם נהרגו

ד. וכן איתא בשו"ת פנ"י (ח"ב אה"ע ס"י מ"ד).

ה. עיין בקובץ מרפא לשון (קובץ ח', עמ' רמ"ה בהג"ה) שהעיר על הריב"ש ועימיו, שהרי ביומא דף ט: איתא שבית ראשון חרב מפני הג' עבירות חמורות, ובית שני חרב מפני שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד הג' חמורות, ולכאור' משמע שבדיקא קאמר, ולא בדרך גוזמא.

ו. וכן מבואר מדברי הגר"א (באגרתו המפורסמת).

סעיף ה

אין חלוק פאסור הספור, בין אם ספר מעצמו ברצונו ובין אם (ו) עמד עליו חברו בדברים והפצירו עד שיספר לו, מכל מקום אסור. ואפלו (ח) אביו או רבו, שמחייב בכבודם ובמוראם, שלא לסתור דבריהם, אם הם (ט)

זכור לאברהם

שאר איסורי התורה שאין נפק"מ בזה, וא"כ מאי קמ"ל, ונראה לבאר החידוש, וקודם יש להקדים.

דהנה לה"ר כולל שני ענפים, א] כשמדבר ענין של גנאי על המדובר, ובאופן כזה הוי לה"ר אפי' אינו גורם שום צער או ביוש למדובר, וכמו שמבואר מדברי הבאר מים חיים (הל' לה"ר כלל ג' אות ז') וז"ל "אבל כן מוכח מהרמב"ם שזה לשונו בפרק ז' מהלכות דיעות, ויש עון גדול מזה עד מאוד והוא בכלל לאו זה והוא המספר בגנות חבירו אף על פי שאומר אמת. וגם הסמ"ג כתב כלשון הזה ולא הזכירו שם רמז תנאי לזה, מזה משמע דטעמם משום זה גופא דהתורה אינה רוצה שישראל אחד יגנה את חבירו.

וכן מוכח משערי תשובה במאמר רט"ז וזה לשונו והמספר לשון הרע שתים הנה קוראותיו הנזק והבשת אשר יגרום לחבירו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבירו ושמחתו לאידם, ובענינינו דאירינן על כל פנים ענין רע א' מהנ"ל נמצא בו, וזה לשון רבינו יונה בשערי

רבינו בהקדמה (בהג"ה) שנקט כדברי רבינו יונה בזה, וז"ל, עוד ימצא תועלת גדולה מלמוד ענינים אלו, שעל ידי זה לא יהיה דבר זה בעיניו כהפקר, ואז אפילו אם יהיה, חס ושלו, נכשל בזה לפרקים, איננו בכלל בעלי לשון הרע, שעל זה אמרו חז"ל בערכין, ששקול כנגד ג' עונות החמורות, ואינם מקבלין פני שכינה, וכיוצא מענשין החמורין, כמו שמוכח מדברי רבנו יונה ב"שערי תשובה" ומדברי ה"כסף משנה" ברמב"ם בפרק ז' מהלכות דעות, רק כשאר לאו דעלמא, עכ"ל.

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שהאיסור לה"ר שייך בין אם אמר כן מדעת עצמו ובין אם חבירו עמד עליו והפצירו לספר, ואפי' הי' אביו או רבו שהפצירוהו לספר, מ"מ עובר עליו משום לה"ר, שאין לו לשמוע להם לעבור על האיסור.

ויש לבאר מהו ההו"א שתהא מותר לספר מחמת שהפצירוהו חבירו, מאי שנא מכל

בְּקִשׁוֹ מִמֶּנּוּ שִׁיסְפֹר לָהֶם עֲנִין פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי, וְהוּא יוֹדֵעַ, שֶׁבְּתוֹךְ הַסְפּוֹר
יִבְרַח לְבּוֹא לְיָדֵי לָשׁוֹן הָרַע אוֹ אֶפְלוֹ רַק לְאַבֵּק שֶׁל לָשׁוֹן הָרַע, אֲסוּר לוֹ
לְשַׁמֵּעַ לָהֶם.

זכור לאברהם

בנזקי ממון לא מיירי התורה רק בדיעבד, אם
הזיקו לענין תשלומין, ולכך פטרה בהם גרמא,
מה שאין כן בעניננו בלשה"ר דאיירינן לענין
לכתחלה, אם הוא מותר לדבר דבר זה או לא,
ולכך אסרה התורה אפילו אם רק גורם היזק
בדיבורו לחבירו, כי בגרמא בניזקין גם כן דינא
הכי דאסור לכתחלה כדאמרינן בב"ב (דף כ"ב
ע"ב) זאת אומרת גרמא בניזקין אסור.

ואם כן נוכל לידע מזה דמי שמסבב בדיבורו
רעה לחבירו, כגון, שאחד רוצה להשתתף
במסחרו עם אחד, או להשכיר את עצמו אצל
אחד, (וה"ה בכל הציורים דלקמן) והוא הולך וטוען
דברים מזה לזה (כי כן לשון התורת כהנים על הפסוק
דלא תלך רכיל: שלא תהיה כרוכל שטוען דברים מזה
לזה) עד שעי"ז נתבטל הענין שביניהם, וגורם
לו בזה היזק, בכלל לשה"ר הוא."

ועל פי זה, יש לומר דסד"א שיש רק איסור
שלא לבזות בן ישראל, ואיסור זה משום
שבוחר ברע, ולכן אם חבירו הפצירוהו לספר,
הרי אינו בוחר ברע בסיפורו, קמ"ל, דמ"מ
אסור משום שכלול באיסור לה"ר, איסור נמי,
שלא לגרום היזק, והרי מ"מ הוא גורם היזק.

תשובה במאמר רי"ז ואמר שלמה ע"ה (במשלי
י"ד) אוילים יליץ חובה, כי יחפש מזומי בני אדם
ואשמתם ויתן בהם דופי ולא ידבר לעולם
בשבח ודבר טוב הנמצא בהם וכו' ואמרו רבותינו
כל הפסול פוסל ואינו מדבר בשבחו של עולם
ודרכו לפסול בני אדם במומו, ובין ישרים רצון,
כי דרך הישרים לכסות על כל פשעים ולשבח
האדם כי נמצא בו דבר טוב וכו' מכל זה נלמוד
שסיפור דבר גנות על חבירו אף אם לא יזיקו
כלל בזה, מכלל עון לא נפקא."

ב ויש עוד ענף של לה"ר, והוא, כשאומר
דברים הגורמים היזק או צער או ביוש
להמדובר, ובאופן כזה, הוי לה"ר אפי' לא הוי
דברים של גנאי, וכן מבואר מדברי הבאר
מים חיים (בהקדמתו לרכילות כלל ט') וז"ל "דע
דממה שכתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות
דיעות הלכה ה' בזה הלשון: והמספר לחבירו
דברים, שגורמים אם נשמעו איש מפי איש,
להזיק חבירו בגופו, או בממונו, או להצר לו,
או להפחידו, הרי זה לשון הרע. מוכח שדין
זה דלשה"ר איננו כשאר חלקי נזקי ממון,
שלא כתבתם התורה לחיוב על גרמא, מה
שאין כן בלאו זה דלשה"ר. וטעם לזה, כי שם

סעיף ו

אֶפְלוּ אִם הוּא רוֹאֶה, שְׁאֵם הוּא יִרְגִּיל עֲצָמוֹ בַּמָּדָה הַזֹּאת, שֶׁלֹּא לְסַפֵּר
לְעוֹלָם בְּגִנּוּתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּבְדוֹמָה מַדְבּוּרִים הָאֲסוּרִים, יִסְבֵּב לוֹ הַפְסֵד
גָּדוֹל בְּעֵינֵי פְרִנְסָתוֹ, בְּגוֹן, שֶׁהוּא תַחַת רְשׁוּת אַחֲרִים, וְהֵם אֲנָשִׁים שְׂאִין
בָּהֶם רֵיחַ תּוֹרָה, וְיָדוּעַ הוּא, שֶׁפְּעוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, אֲנָשִׁים כָּאֵלוּ הֵם פְּרוֹצִים

זכור לאברהם

מישראל, וזהו בזיון לדבר של קדש, שהרי הוא
מבזה נשמה שהוא חלק אלו-ק ממעל, והרי זהו
דבר חמור מאוד לבזות דבר של קדושה, בין
שגורם היזק בזה או לאו.

סעיף ו

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאפי' אם ע"י מניעה מסיפור
לה"ר, יגיע לו הפסד בפרנסתו, אין לו
היתיר לספר, משום שחייב לאבד כל ממון
שלא לעבור על איסור לה"ר, כמו שחייב
לאבד כל ממון שלא לעבור על כל שאר לאוין
שבתורה". ואע"פ שמצינו היתיר באיסור לה"ר

ועוד נראה לענ"ד לומר, שיש באמת בכלל
האיסור לה"ר, ענף שלישי, והוא האיסור
לספר גנאי אפי' הוא אינו בוחר ברע וגם אינו
גורם היזק, והיינו משום שיש בכלל איסור
לה"ר ענין שלא לספר גנאי על איש ישראל,
מחמת שהוא מבזה בזה נשמת ישראל שהוא
דבר חשוב מאוד. ומקור לזה, הוא מדברי הזהר
(פ' משפטים דף קכ"ב) וז"ל תאנא ישראל אקרון
קדש ובגין דאינון קדש אסיר ליה לאיניש למקרי
לחבריה בשמא דגנאי ולא לכנאה שמא לחברי'
וענשיה סגי וכל שכן במילי אחרנין תאנא כתיב
נצור לשונך מרע וגו' וכו', עכ"ל. הרי שיש
בכל מדבר לה"ר, איסור מחמת שמבזה אדם

ז. ויש לציין נמי דברי המהר"ל (חי' אגדות למס' גיטין דף נז.). שכתב וז"ל אבל להחריב ביהמ"ק שהוא משכן שכינתו למה
חרב, כי זה הוא אל השי"ת, ועל זה אמר גדולה בושה, כי הבושה הוא אל צלם אלקים, וכמו שפירשנו במס' ב"מ בפרק
הזהב נט. אצל המלכין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב, ובמס' אבות פ"ג מ"א ג"כ. ונקרא הצלם שהוא "צלם
אלקים" כמו שיקרא בית המקדש "בית אלקינו", והאדם בשביל צלם אלקים שהוא עליו יש לו כח ענין אלקי מאוד,
ולכן המלכין פני חבירו אין לו חלק לעוה"ב, כי עוה"ב הוא ענין אלקי, וכו', עכ"ל. וגם לציין לס' תפארת ישראל על
המשניות (אבות פ"ג מ"א) בשם ס' יין לבנון, וז"ל, אבל המבזה חבירו, ר"ל שלא עשה לו שום רעה ואפי"ה מבזהו, הוא
הוא האפיקורוס שעשה כן ביד רמה ומבזה וכופר בצלם אלקים שבאדם, עכ"ל.

ח. יש מקשים, שלכאז' זה תלוי במח', דעיין הגהות רע"א לשו"ע (יו"ד סי' קנ"ז) שהביא מח' אם יש חיוב לבזוז כל ממון
שלא לעבור לאו שאין בו מעשה, והרי כפשוטו איסור לה"ר הוי לאו שאין בו מעשה (עיין מש"כ להלן סעיף ח'), ועיין מה

מֵאֵד בְּזֶה הָעוֹן הַחֲמוּר, עַד שָׁאֵם יֵרְאוּ אֶת מִי, שְׂאִין פִּי פִתּוֹת כָּל בֶּךְ
בְּמוֹתָם, יִחְזִיקוּ אוֹתוֹ לְשׁוֹמֵה וּפְתִי, וְעַל יְדֵי זֶה יִסְלְקוּהוּ מִמְּשַׁמְרָתוֹ וְלֹא
יִהְיֶה לוֹ בְּמָה לְפָרְנֵם אֶת בְּנֵי בֵיתוֹ, אֵף עַל פִּי בֶן אֲסוּר, (י) כָּכָל שְׂאֵר לְאוֹיֵן,
שְׂמַחֲיָב לִתֵּן כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא לַעֲבֹר עָלֵיהֶן, כְּמִבְאָר בִּיּוֹרָה יִדְעָה (בְּסִימָן קנ"ז
סעיף א' בהגה"ה), עֵינֵי שָׂם.

זכור לאברהם

לספר ולגנות שום בר ישראל שלא יצא עדיין
מכל עמיתך לגמרי, ואפי' במקום אונס ממון.

אלא שמ"מ יש לבאר דין זה, דלכאוי' יש לחלק
בין הסוגים של לה"ר. דבשלמא
כשהלה"ר הם דברי גנאי ובזיון או שיכולים
לגרום בזיון וכדומה, יש לומר שאסרה התורה
אפי' במקום הפסד. אבל כשהלה"ר אין בו גנאי,
אלא שיש בהם אפשרות לגרום הפסד ממון
לחבירו, ואם מונע מלומר לה"ר מגיע לעצמו
הפסד, הרי לכאוי' יש לומר שאם הפסד שלו
גדולה מהפסד חבירו והוא מוכן לשלם בשביל
הפסד חבירו אין עליו שום איסור, אמנם נראה
שזה במח' שנוי' אם יכול להציל הפסד ממון
שלו בממון של חבירו על מנת לשלם, עיין
שני הדיעות שברמ"א (ח"מ סי' רס"ד סעיף ה'),
ולפי הסמ"ע שם (סעיף"ה) בממון דלא שייך
לומר אדם רוצה בקב שלו, כו"ע מודים, אמנם
רע"א (שם על הסמ"ע) והגר"א (ח"מ סי' ש"ח
אות ח') לפי הנראה חולקים על הסמ"ע בזה.

לספר במקום תועלת, היינו באופנים שהסיפור
עצמו הוא תועלת, ואז מופקע מאיסור לה"ר,
משום שיסוד לה"ר הוא דיבורים שגורם גנאי
ובזיון והשחתה, ובמקום שהוא לתועלת, וכפי
התנאים הנצרכים, הרי אז אינו דיבור של
השחתה אלא דיבור של בנין ותועלת, משא"כ
כאן שהם דיבורים של גנאי והיזיק, אלא שמצד
אחר הוא מונע עצמו בזה מן ההיזיק, וזה לא
הותרה.

וביתר ביאור, שתועלת היינו כשהוא מסלק
את ההיזיק שהמדובר עשה, כגון,
אם משהו גזל והוא מספר זאת לאחרים כדי
שיושב הממון לבעליו וזה היתירו התורה, שאין
זה סתם גנאי על הגזלן, אלא אדרבה זהו תיקון
המעוות שעשה הגזלן, משא"כ אם אין סיכוי
שיוחזר הממון לבעליו, והוא מספר רק לגנותו
מחמת שישלו הנאה לשחק על חבירו, או אפילו
בשביל הנאת עצמו כדי שיקבל איזה פרס, אין
זה אלא דברי גנאי והשחתה שאסרת התורה

שפלפל ס' נחל יבק (סי' מ"ט) בזה.

סעיף ז

ומזה נובל לידע, דכל שפן אם נוגע לו רק בכבוד בעלמא, כגון, שיזשב בין חבורת אנשים, ואין לו עצה איך להשמיט מהם, והם מדררים בדברים האסורים על פי דין, ובשיהיה יושב ודומם ולא יסיע עמם בספוריהם כלל, יחשב בעיניהם כמשתגע, (יא) בודאי דאסור. ועל זה וכיוצא בזה אמרו חז"ל: מוטב לאדם שיקרא שוטח כל ימיו, ואל יתיה רשע שעשה אחת לפני המקום, ויורז עצמו בשעת מעשה בכל בחותיו לעמד על נפשו ויתיה נכון לבו בטוח, כי שברו יתיה עבור זה מה' יתברך עד אין קץ, כמאמר חז"ל: לפום צערא אגרא (כפי הצער השכר). ואיתא (ובתוב) באבות דרבי נתן, כי פעם אחת בצער ממאח פעמים שלא בצער, (ובאורו: כי דבר מצוה או לפרש מדבר אסור שבא לו על ידי צער, שברו מאח פעמים יותר ממצוה אחרת כמותה, שבא לו שלא בצער). ועל עת כזה בודאי שיך מאמר חז"ל במדרש: כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו, וזכה לאור הגנוז, שאין כל מלאך ובריה יכול לשער. ולענין איך יתנהג, אם נתפס בחבורה רעה כזו לענין הוכחה וקבלה, עין לקמן בכלל ו' סעיף ד' ה' ו' ועין לעיל בפתיחה בלאוין אות ט"ז, כי שיך לבאן.

זכור לאברהם

סעיף ז

תמצית הסעיף

צער ובזיון בעלמא שמוגיע לו במה שמונע עצמו מלספר לה"ר, שאין שום היתיר לספר, אלא שייך מה שאמרו חז"ל לפום צערא אגרא, והגר"א הביא מהמדרש, שעל כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו, זוכה האדם לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכול לשער גודל השכר.

כתב הח"ח, שממה שראינו בסעיף הקודם שחייב ליתן כל ממונו ולא לעבור על לה"ר, א"כ כ"ש, באופנים שהוא רק נידון של

סעיף ח

אסור זה של לשון הרע הוא בין אם הוא מספר עליו בפיו ממש, או שחוא (יב) בותב עליו דבר זה במכתבו, וגם אין בו חלוק בין אם הוא מספר עליו הלשון הרע שלו בפרוש ובין אם הוא מספר עליו הלשון הרע (יג) בדרך רמז, בכל גווי (בכל האפנים) (יד) בכלל לשון הרע הוא.

זכור לאברהם

סעיף ח

למה אין מלקות למספר לה"ר

הנה מצינו בחינוך (רל"ו) ובקריית ספר (פ"ז מהל' דיעות) שכתבו דאין לוקין על לאו דלא תלך רכיל משום דהוי לאו שאין בו מעשה. ולדבריהם יש לעיין אם לוקה כשכתב לשון הרע, שהרי בכה"ג יש בו מעשה. ובאמת מצינו בערוך לנר (מכות ד: ד"ה מוציא ש"ר) שכתב דלה"ר או מוציא ש"ר בכתב לוקה עליו. אמנם במים חיים (לבעל הפר"ח, על הרמב"ם פ"ז מהל' דיעות) כתב שאין לוקין על לא תלך רכיל משום שאין בו מעשה ועוד דהוי לאו שבכללות. ולדבריו, גם בכתב אינו לוקה משום דהוי לאו שבכללות. ועיין עוד בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' פ"א) דנקט בפשיטות דאין לוקין על לא תלך רכיל אף בכתבת לה"ר, וכתב שהוא או מטעם שהוא רק אזהרה ואין לוקין עליו, או מטעם דהוי לאו שבכללות.

תמצית הסעיף

הח"ח כתב כאן שאין חילוק בין סיפר בפיו או כתב הלה"ר והראהו או שלחו לחבירו, ואין חילוק בין אמר הדברי גנאי או הדברי היזיק להדיא או שאמרו בדרך רמז, בכולהו הוי איסור גמור של לה"ר. ובאמת מצינו שלפעמים ע"י מניעת סיפור נמי הוי לה"ר, שהרי איתא בשו"ת חו"י (סי' קמ"ז, הובא בפ"ת חו"מ סי' י"ט סעק"ד) שדיין המונע מלחתום על הפסק דין, ועי"ז מתגלה שלא הסכים בפסק דין, הוא בגדר הולך רכיל מגלה סוד. ונראה, שיתכן עוד ציורים דומה לזה שע"י מניעת דיבור הוא מגלה סוד או לה"ר, ודעת לנבון קל.

סעיף ט

וְדַע עוֹד, דְּאִפְלוּ אִם בְּתוֹךְ הַגְּנוּת, שְׁנֵנָה אֶת חֲבֵרוֹ, גִּנָּה אֶת עַצְמוֹ (טו) גַּם
בֵּין בִּזְוָה הַגְּנוּת גּוּפָא, וְאִפְלוּ הַקְּנֵדִים לְהַתְרִיעַם עַל עַצְמוֹ בִּזְוָה, אִפְלוּ הָכִי (אף
עַל פִּי כו) מִכָּלֵל דִּילְטוֹרִיא לֹא נִפְקִי (לא יצא).

זכור לאברהם

סעיף ט

תמצית הסעיף

הח"ח כתב שאפי' כולל עצמו באותו גנות
גופא, מ"מ הוי לה"ר, שאע"פ שרשאי לומר כן
על עצמו, אינו רשאי לומר כן על חברו.

לה"ר על עצמו

האחרונים דייקו מכאן, דעכ"פ נשמע,
שעל עצמו יכול לספר, ואין בו
משום איסור לה"ר כשמספר על עצמו. ויש
מקשים מכאן מהמעשה המובא (בס' תנועת
המוסר עמ' 103, ועוד מקומות) שהח"ח אמר שהלה
למדו שאסור לדבר לה"ר על עצמו. ובס' חוט
שני (עמ' ש"ג) מיישב, שבאותו מעשה השומע
לא ידע שהח"ח הי' מדבר על עצמו, ולכן הח"ח
הי' מכשילו באיסור שמיעת לה"ר, וזה הי'
כוונת הח"ח.

ובדעת הח"ח שאין בו איסור לה"ר על עצמו
יש לבאר בתרי אנפי. יתכן לבאר

שהוא משום שהוא מוחל את עצמו ומשו"ה
אין בו משום לה"ר. אמנם זה תלוי במח' אם
מותר לומר עליו לה"ר כשמחל אותו והיתיר
לך לומר עליו דברי גנאי, עיין להלן (כלל ב' סעיף
י"ג) שנכתוב בזה בעזה"י. עוד יתכן לבאר, שעל
עצמו לא הוי כלל חפצא דאיסור לה"ר, ואי"צ
להגיע כלל לדין מחילה להפקיעו מאיסור
לה"ר. וכצד שני זה, ביאר הגרא"י קוק שליט"א
(מובא בקובץ מרפא לשון ח"ח עמ' קע"ו).

אמנם יש להעיר, שמ"מ אינו מן הנכון לספר
גנאי על עצמו, אע"פ שאינו איסור
לה"ר, שהרי מצינו בתפא"י (פאה פ"ח מ"ט אות
נ"א) שכתב שאדם העושה עצמו כחיגר או
כסומא הוא ממעט בזה כבוד שמים, ועל פי זה
כתב הגר"י זילברשטיין שליט"א (מובא בארחות
חיים על ח"ח עמ' קכ"ב) דה"ה המספר גנאי על
עצמו. וגם עיין בר"ח (פסחים ג:) שרב הרימק
תלמיד אחד משום שדיבר גנאי על עצמו.^ט

ט. ועיין עוד ס' מסורת משה (עמ' תצ"ט)

כלל ב

בְּכֻלָּל זֶה יִבְאֵר דִּין לְשׁוֹן הָרַע בְּאִפִּי תִלְתָּא בְּכָל פְּרָטִיּוֹ, וְבוֹ י"ג סְעִיפִים.

זכור לאברהם

כלל ב'

הקדמה

הנה נראה, שיש לכתוב הקדמה לכלל זה כדי להקל על המעיינים בהבנת העניינים. הנה הכי איתא במס' ערכין (דף טז.) [וכן במס' ב"ב (דף טל.)] אמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא מ"ט חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה. ומצינו כמה ביאורים בראשונים לבאר הסוגיא, וחילקם הח"ח לחמש שיטות של ראשונים.

א [רש"י (שם בערכין) כתב וז"ל, דמיתאמרא באפי תלתא. שהבעלים אמרוה בפני ג' המגלה אותה אינו לשון הרע שזה גילה תחלה דעתו שאם מגלה אותו אינו חושש דמידע ידע דסופה להגלות דחברך חברא אית ליה וזה מגלה לחבירו וזה לחבירו עד שידע, עכ"ל. הרי שלדעתו ההיתיר של רבה בר רב הונא הוא לספר סוד שגילה בעל הסוד עצמו לפני שלשה.

ב [תוס' (במס' ב"ב שם) כתב וז"ל, לית בה משום לישנא בישא. פירוש לאותו שאומר לפני ג' דבפרק יש בערכין (ערכין דף טו:) מיייתי עלה הא דא"ר יוסי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי פי' שלא היה חושש אם ישמעו בעלים, עכ"ל. הרי שלדעתו ההיתיר של רבה בר רב הונא הוא לספר דבר שיש בו שני משמעויות, וכיון שמספרו לפני שלשה בהכרח שמכוין למשמעות טוב.

ג [הרמב"ם (פ"ז מהל' דיעות ה"ה) כתב וז"ל, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע. ואם ספר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע. והוא שלא יתכון להעביר הקול ולגלותו יותר, עכ"ל. הרי שלדעתו ההיתיר של רבה בר רב הונא הוא לספר דבר שאחד סיפר כבר לפני שלשה.

ד [הרשב"ם (מס' ב"ב שם) כתב וז"ל, דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא.

ברבים היו עמו בעת אשר שספר הדברים. אכן נודע הדבר לחברו והנה זה כאלו אמר הדברים בפניו, עכ"ל. הרי שלדעתו ההיתיר של רבה בר רב הונא הוא להודיע לבני אדם אשמת איש החוטא, כשלא יועיל התוכחה קודם, בפני שלשה אע"פ שאינו אומרו בפני המדובר, ואז אי"צ לחשוש שיחשדוהו שרצונו להחניף או לשקר בסיפורו שלא בפני חברו.

והנה אע"פ שכל הדיעות הנ"ל הם ביאורים נפרדים לבאר דברי הגמ' הנ"ל, מ"מ, הח"ח הביא כל הדיעות הנ"ל להלכה, [לפחות באופן של י"א], חוץ מדעת הרשב"ם הנ"ל, שכתב (הל' רכילות כלל ב' סעיף ג') שהפוסקים הכריעו שלא כדבריו. דעת תוס' הובא להלכה בכלל זה סעיף ב', דעת הרמב"ם הובא בכלל זה סעיפים ג' ואילך, דעת רש"י הובא בכלל זה סעיף י"ג, ודעת רבינו יונה הובא להלן בהל' לה"ר כלל י' סעיף ז'.

ועתה תראה שרוב ההלכות המובאים בכלל זה, באו לבאר ההלכות היוצאות מביאורים שונים של הראשונים שבאו לבאר סוגיא הנ"ל, ותראה שיש עוד הרבה פרטי דינים בכל דיעה ודיעה שהוזכרה כאן.

אם יחזרו ויאמרו לזה כך אמר פלוני עליך וטעמא כדמפרש בערכין ביש בערכין מ"ט חברך חברה אית ליה ואמר אב"י התם דכל מילתא דעבידא לאיגלו"י לית בה משום לישנא בישא והלכך גבי מחאה נמי מילתא דעבידא לאיגלו"י בעינן כדי שיזהר המחזיק בשטרו ולהכי פליגי מ"ד בפני שנים לית ליה דרבה בר רב הונא דבעי תלתא דהא אפי' בתרי עבידא לאיגלו"י והויא מחאה בפני שנים ולענין לשון הרע לית בה משום לישנא בישא היכא דמתאמרא קמי תרי, עכ"ל. הרי שלדעתו ההיתיר של רבה בר רב הונא הוא לספר דבר שאחד סיפר כבר לפני שלשה, וכדעת הרמב"ם הנ"ל, אלא שמבואר מדבריו חידוש יותר ממה שמצינו בדעת הרמב"ם, שלדעת הרשב"ם יש היתיר לזה אפי' בענין של רכילות.

ה [רבינו יונה (שע"ת, שער ג' אות רכ"ח) כתב וז"ל, על כן אמרו רבותינו כל דבר אשר יאמר בפני בעליו אין בו דרך לשון הרע. רצונו לומר - כי אם הקדים לחבירו תוכחת מגולה על מעשהו ולא הקשיב על דבריו, אחרי כן יוכל להודיע לבני אדם אשמת האיש ורוע מוסרו. ואל יחשד כי יחפוץ לתת דופי בחברו. וכו', עוד אמרו כל דבר אשר יאמר בפני שלשה אין בו דרך לשון הרע. רצונו לומר - אחרי כי

סעיף א

(א) אסור לספר לשון הרע על חברו, אף שהוא אמת, אפלו בפני יחיד. וכל שכן בפני רבים. וכל שיתרבו השומעים, יתרבה עון המספר, מפני שחברו מתגנה יותר על ידי זה, שנתפרסם גנותו בפני כמה אנשים, גם שעל ידי זה מכשיל כמה אנשים באסור שמיעת לשון הרע (הסכמת כל הפוסקים).

זכור לאברהם

סעיף א

תמצית הסעיף

הח"ח מביא שהאיסור לה"ר אסור בין בפני יחיד ובין בפני רבים, ואין שום היתיר מחמת שאומרו ברבים לומר שבהכרח אין כוונתו לגנות מכיון שאומרו בפני רבים, וגם אין ללמוד מסוגיות דאפי תלתא ואפי מרא שתהא שום היתיר לספר לה"ר בפני רבים. אלא אדרבה, כל שיתרבו השומעים יתרבו עוונות המספר, מתרי טעמי, משום שגורם יותר גנאי להמדובר, וגם מפני שמכשיל יותר שומעים בדברי לה"ר.

דעת המהר"ל בענין דברי היזיק בפני המדובר

הח"ח כאן בבאר מים חיים, הביא דעת המהר"ל שדברי גנאי שמספר בפני המדובר לא מיקרי לה"ר, והח"ח מתמיה עליו מדברי הגמ' שיש מ"ד שאזהרת מוציא שם רע

הוא מלא תלך רכיל הגם שהוא בפני האשה, וגם ממ"ד בספרי שמרים סיפרה לפני משה ומ"מ נחשבה ללה"ר. עיין מה שתי' בזה הגאון ר' י. הוטנר זצ"ל (מובא בפחד יצחק לחג שבועות מאמר ג', וס' זכרון על שמו עמ' של"ג) וגם מה שתי' הגאון ר' משה שפירא (בקובץ נחלת שלמה, שנת תשנ"ה, עמ' כ"ו).

ורצוני להעתיק כאן מה שתי' הגאון ר' א. גורביץ שליט"א (מגיטסהעד) המובאים בס' דברי יושר (עה"ת, במילואים לפ' משפטים), וז"ל, ראיתי מה שכתב בהענינים לפ' משפטים לטעון על דברי הח"ח (בהל' לה"ר כלל ב' אות ג') שדברי הרמב"ם שהתיר ספור לה"ר שכבר נאמר באפי תלתא, נאמר רק בלה"ר שאינה דברי גנות על חברו רק דברים שאם נאמרו עלולים לגרום היזיק לחבירו, אבל בדברי גנות ממש אין היתיר של אפי תלתא. הנה יעויין ס' עבודת המלך שם (בפ"ז מהל' דיעות ה"ה) שכבר טען כן על הח"ח ז"ל עיי"ש.

י. יסוד זה מצינו הרבה פעמים תוך דברי הח"ח, שהעבירה נחשבת יותר חמורה כפי השיעור שגורם יותר היזיק.

סעיף ב

וּמָה שֶׁנִּמְצָא הֵתֵר בְּדִבְרֵי חו"ל לֹאמַר בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה, חִינּוּ (ב) בְּדִבְרֵי שְׁאִינְנוּ גִנְאֵי גְמוּר וְהַדְבּוּר שֶׁלֹּא יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי פָנִים. וְעֵינֵן בְּזֶה יָדוּעַ שֶׁתְּלֹוֹי לְפִי הַדְבּוּר, שְׁאוֹמֵר אוֹתוֹ הַמְסַפֵּר בְּעֵת סְפּוּרוֹ, בְּזֶה הַתִּירוּהוּ חו"ל לֹאמַר בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה וְתִלְוֵהוּ, בֵּינֵן שְׁאוֹמֵר הַדְּבָרִים בְּפָנֵי שְׁלֹשָׁה, יוֹדֵעַ בְּוָדָאֵי שְׁיִבּוּאוֹ הַדְּבָרִים לְאֻזְנָיו, וְחֻכְרָךְ חֻכְרָא אֵית לָהּ (שְׁחֻכְרָךְ חֻכְרָא יֵשׁ לוֹ), וְעַל כֵּן הוּא שׁוֹמֵר אֶת עֲצָמוֹ בְּעֵת אֲמִירָה לֹאמַר, בְּאִפֵּן שְׁלֹא יִהְיֶה מְנַכֵּר מִלְּשׁוֹנוֹ לְשׁוֹן גִּנְאֵי.

זכור לאברהם

דיעות ה"ה), ורש"י (יומא מד. ד"ה על לה"ר), ומג"א (סי' קנ"ו), וגר"ז (הל' אונאה סעיף כ"ח), וקיצור שו"ע (סי' ל' אות ה').

סעיף ב

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שדברים שיש להם שני פנים, אחד לגנאי ואחד שאינו של גנאי, ואפי' על הצד של גנאי, איננו גנאי גמור, אז בכה"ג, שתלוי לפי הדיבור והאופן שאומרו אם הכיוון לגנאי או לא, והמספר בדעתו לאומרו סתמא, ובהרגש קטן יתחלק הדבר בין גנאי לשאינו גנאי, ולכן הזהירו חז"ל לאומרו או בפני המדובר או באפי' תלתא, משום דאז בטוחים אנו שלא יעבור את הגבול. [ודין זה נובע מפירושו של תוס' בדינא דאפי' תלתא שהבאנו לעיל בהקדמה לכלל זה.] אמנם, וודאי אם ניכר שאומרו באופן שהוא גנאי, דאז אסור לאומרו, ובאופן שניכר

ונראה, דלפי דבריו, יש לדון ליישב קושיית הח"ח על דברי המהר"ל (בס' נתיבות עולם פ"ז), שכתב שם המהר"ל, להתיר לה"ר אם אומרו לפני מי שנאמרו הדברים כנגדו, והח"ח (בכלל ב' בהגהה שניה על הבאר מים חיים סעק"א) תמה עליו מכמה מקומות מפורשות. אולם המתבונן בדברי המהר"ל ז"ל יראה שביאר טעמו משום דכשאומר הדברים בפניו בלא"ה יכול להזיקו, ואין כחו דוקא להזיקו בפיו, לכן כה"ג לא נאסרה לה"ר, ועוד הוסיף שם שבנאמרו הדברים בפני מי שהדברים הם להזיקו יכול להשיב כנגדו ולהגן על עצמו, וא"כ מבואר ג"כ, שדברי המהר"ל נאמרו רק בלה"ר שיסוד איסורם הוה משום שמזיק חבירו ע"י דבריו, ולא בדברי גנות על חבירו, וכל המקורות שהביא הח"ח לאסור גם בדברים שנאמרו בפני חבירו, בדברי גנות נאמרו, עיי"ש היטיב, עכ"ל.

אמנם הח"ח פסק דלא כהמהר"ל בזה, וכן מבואר שהוא דעת הרמב"ם (פ"ז מהל'

(וּנְצִיר דְּבַר אַחֵר, וּמִזֶּה נִקְיָשׁ לְכָל כִּיּוּצָא בְּזֶה. בְּגוֹן, שְׁשׂוּאָלִין לוֹ: אֵיזָה נִמְצָא אִישׁ? וְהוּא מַשִּׁיב: שֶׁם תִּמְצָא, שְׁמִכְשָׁלִין תְּמִיד בְּשֹׁר וְדָגִים. וְדָבָר זֶה תִּלְוִי לְפִי אֲמִירָתוֹ בְּשַׁעַת מַעֲשֶׂה, אִם רוּצָה, מוֹצִיא זֶה בְּלִשׁוֹן שְׂאִין בּוֹ גִּנְאִי לְחִבְרוֹ, דְּבִאֲמַת לְפַעֲמִים אֵין בּוֹ עוֹלָה, בְּגוֹן, שִׁישׁ לוֹ בְּנֵי בֵּית הַרְבֵּה, וְעוֹרֵי תְּקֻדָּשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׁישׁ לוֹ הוֹן רַב, אוֹ שְׁמַחֲזִיק אֲכִסְנִיא שֶׁל אוֹרְחִים וְכְדוּמָה, וְהוּא שׂוֹאֵלוֹ: אֵיזָה נִמְצָא אִישׁ? וְהוּא מַשִּׁיב לוֹ: לֹא תִמְצָא עֲתָה אִישׁ, כִּי אִם בְּבֵית פְּלוֹנִי שְׁמִכְשָׁלִין תְּמִיד וְכוּנְתוֹ כִּנ"ל, וְכָל כִּי הָאִי גִּנְאִי (וּכְמוֹ כּוֹ) בְּעֵינֵי אֲבָק לִשׁוֹן תִּרְעַ תִּלְוִי בְּאִפֶּן אֲמִירָת הַמְּסַפֵּר בְּעַת דְּבוּרוֹ. (ג) אֲכָל אִם מוֹצִיא אוֹתוֹ בְּקוֹלוֹ וּבִתְנוּעוֹתָיו, דְּמִנְכָּר שְׁפִנְתּוֹ, שֶׁהוּא מְרַבֵּה בְּסַעֲדַת מְרַעוֹת תְּמִיד, אִף שֶׁדָּבָר זֶה אֵינְנוּ גִּנְאִי גָמוּר, אֲפִלּוּ הִכִּי (אִף עַל פִּי כּוֹ) קָרְאוּהוּ חו"ל אֲבָק לִשׁוֹן תִּרְעַ, וְאִסּוּר לִזְמַר אֲפִלּוּ בְּפִנֵּי שְׁלֹשָׁה).

סעיף ג

יֵשׁ אוֹמְרִים, (ד) דָּאִם אַחֵר סִפֵּר (ה) גְּנוּת עַל חִבְרוֹ בְּפִנֵּי שְׁלֹשָׁה, אִף דְּהוּא עֹבֵר בְּיֻדָּאֵי עַל אִסּוּר לִשׁוֹן תִּרְעַ וְכוּנ"ל, אִף עַל פִּי כּוֹ אִם אַחֵר מִהַשְׁלֹשָׁה, שִׁשְׁמַע דְּבַר זֶה, סִפֵּר אַחֵר כֶּךָ לְאַחֲרִים, לֹא עֹבֵר בְּזֶה עַל אִסּוּר לִשׁוֹן תִּרְעַ, מִטַּעַם דְּכִיּוֹן דְּשְׁלֹשָׁה יוֹדְעִים מְזֶה, מִמִּילָא בְּכָר נִשְׁמַע הַדְּבָר וְנוֹדַע לְכָל,

זכור לאברהם

סעיף ג

שאומרו שלא לגנאי, מותר לאומרו, אפי' שלא בפני המדובר ושלא באפי' תלתא.

תמצית הסעיף

הח"ח כאן הביא דעת הרמב"ם ודעימ', דסברי שאם מִיִּשְׁהוּ אָמַר דְּבַרִּי גִנְאִי" או הִיזִיק בְּפִנֵּי שְׁלֹשָׁה, או יוֹתֵר, הַשּׁוֹמְעִים מוֹתֵרִים לְסִפֵּר מִה שִׁשְׁמַעוּ, וּבִלְבַד שֶׁלֹא יִתְכוּוֹנוּ לְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר, אִלָּא שֶׁהוּא מְסַפֵּרוֹ דֶּרֶךְ אֲקָרָא.² וְלִדְעָתָם

וְנִרְאָה שֶׁאִם הַשּׁוֹמֵעַ הוּא מֵאוֹתָם אֲנָשִׁים שֶׁמִּסְתַּמָּא יִדּוֹן לְכַף חוּב, אֵין מוֹעִיל שֶׁהוּא בְּפִנֵּי שְׁלֹשָׁה, כִּיּוֹן שֶׁלֹּמַעֲשֶׂה יֵשׁ צַד גָּדוֹל שֶׁהוּא יֵבִין גִּנְאִי מִתּוֹךְ דִּיבּוּר זֶה. (וְכַעֵין זֶה אֵיִתָּא בְּקוּבָץ מִרְפָּא לִשׁוֹן ח"א מְדוּר שו"ת).

יא. הח"ח כאן כתב שההיתיר של הרמב"ם שייך בין בדברי גנאי ובין בדברי היזיק, אמנם עיין לעיל סעיף א' שהבאנו מס' עבודת המלך שלדעתו ההיתיר של הרמב"ם שייך רק בדברי היזיק ולא בדברי גנאי.
יב. בס' ארחות חיים (אות קטן נ"ה) ביאר שדרך אקראי היינו שזה לא ה' היוזם של השיחה, וכגון שחבירו שאלו מה

דְּתַכְרֶךְ תַּכְרָא אֵית לָהּ, וּבְדָכְר הָעֲשׂוּי לְהַתְנַלּוֹת לֹא אָסְרָה תַּתּוֹרָה מִשּׁוּם
לְשׁוֹן הָרַע. וְדוֹקָא לְסִפְר (ו) בְּדָרְךְ אַקְרָא, אֲבָל לֹא שִׁיתְבּוֹן לְהַעֲבִיר תַּקּוּל
וּלְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר.

הגה"ה: ויש אומרים עוד, (ז) דאפלו בדרך אקראי אינו מתר, רק אם נתגלגל זה הענין דרך
אגב בתוך דבורו, אבל לא שיכון לספר זה הענין לבד. (הגהה)

(ח) אֲפִלּוּ אִם לֹא יִסְפֵּר בְּשֵׁם מִי שֶׁסִּפֵּר לוֹ, רַק יִסְפֵּר סֶתֶם, שֶׁכֵּךְ וְכֵךְ נִשְׁמַע
עַל פְּלוֹנִי, אִתּוֹ עַל פִּי בֶן אֵינָנו נִמְלֵט מֵאֲסוּר לְשׁוֹן הָרַע.

זכור לאברהם

יש לדעת שיש חילוק בין אפי תלתא ובין
כשהוא מפורסם לכל, שהרי מבואר מתוך
הח"ח בכמה מקומות (לה"ר כלל ב' באמ"ח א', כלל
ג' באמ"ח י"ב, כלל ד' באמ"ח ס"ק ו' וס"ק מ"א, כלל ח'
באמ"ח ט"ז בהגה) שאפי' נימא ששאר הראשונים
חולקים על הרמב"ם לענין אפי תלתא, מ"מ
מודו שאם הוא כבר מפורסם לרבים", מותר
לספרו הלאה. אמנם מ"מ כתבו כמה פוסקים
(שו"ת לחפץ בחיים ח"א סי' כ"ז ול"א, ועיין חלקת בנימין
אות מ"ב) שמ"מ אסור לכוין לגלותו יותר, אפי'
בכה"ג.

עוד יש לדעת שהרבה פוסקים פסקו לגמרי
כהרמב"ם, הלא הם המוג"א (סי' קנ"ו),
והגר"ז (או"ח סי' קנ"ו סעיף י"א), והערוך השלחן
(או"ח סי' קנ"ו), וקיצור שו"ע (סי' ל' סעיף ה').

זה מותר, שכן הוא ביאור הגמ' לדעתם, [עיין
לעיל בהקדמה לכלל זה], וטעם ההיתיר, משום
שאינו מוסיף היזיק בדיבורו כיון דבלא"ה נמי
הי' נשמע כל הדברים האלו ע"י הכלל של
חברך חברא אית לי'.

והח"ח בבאר מים חיים כתב שאף שאין כ"כ
פשוט להכריע כדיעה זו, שהרי
מסתמא שאר הראשונים שלא ביארו הגמ'
כרמב"ם חולקים עליו וסוברים שכה"ג אסור,
מ"מ כיון שיש ראשונים חשובים שפסקו כן, אין
לדחותו לגמרי מהלכה, ולכן הביאו באופן של
"יש אומרים." ויש לעיין, לענין איזה ענין הלכה
למעשה, נוגע דין זה, שאין אנו מדחים אותו
לגמרי מהלכה, ונראה, שהכוונה שבעוד צירופים
אחרים או בשעת הדחק, יש מקום להקל.

נשמע, והוא משיב הסיפור הזה ששמע באפי תלתא.
ג. אמנם מהו שיעור רבים לענין זה, אינו ידוע לי.

סעיף ד

ואפלו מה שהתּרנו באם אינו מתּפּוּן לְגִלוּת, (ט) וְנִקָּא הַשּׁוּמַע הָרִאשׁוֹן, שְׁשֻׁמַע בְּעֵצְמוֹ מִה שְׁרֵאוּבֵן סִפֵּר עַל שְׁמֵעוֹן בְּאִפִּי תִלְתָּא (כפני שלשה), אֲבָל מִי שְׁשֻׁמַע מִמֶּנּוּ, אֲסוּר לִילֵךְ אַחֵר בְּךָ עַל סִמְךָ הַזֶּה, שְׁאָמַר לוֹ הַמִּסְפֵּר לוֹ, שְׁשֻׁמַע דְּבָר זֶה בְּאִפִּי תִלְתָּא, וְלִסְפֵּר לְאַחֵר מִהֲגִנּוּת שְׁשֻׁמַע עַל שְׁמֵעוֹן, אִם לֹא יִזְכִּיר מִי הוּא הַמּוֹצִיא וְהַמְכִּיא חֲלֵעֵז הַזֶּה עַל שְׁמֵעוֹן, אִם לֹא (י) שְׁבָכָר נִתְפָּרְסָם הַדְּבָר וְנִדְעָ לְכָל. וְלֹא מִבְּעִי (ואין צריך לומר) אִם הַשּׁוּמַע הַשֵּׁנִי הָיָה אִינוֹ יוֹדֵעַ כָּלֵל מַעֲצָמוֹ אֶת עֵצָם הַמַּעֲשֶׂה, אִם הוּא אָמַת שְׁרֵאוּבֵן סִפֵּר גִּנּוּת עַל שְׁמֵעוֹן, (יא) בְּיָדָאֵי אֵין לוֹ לְהֶאֱמִינוֹ, בְּזֶה שְׁרֵאוּבֵן עָבַר עַל אֲסוּר לְשׁוֹן הָרַע, אֲלֵא אֲפִלוֹ אִם הוּא יוֹדֵעַ בְּעֵצְמוֹ, שְׁרֵאוּבֵן סִפֵּר גִּנּוּת עַל שְׁמֵעוֹן, אִךְ אֵינְנוּ יוֹדֵעַ אִם הָיָה בְּאִפִּי תִלְתָּא, וְהַשּׁוּמַע הָרִאשׁוֹן הָיָה גָּלָה לוֹ שְׁהָיָה בְּאִפִּי תִלְתָּא, אִם עַל פִּי בֶן אֲסוּר לוֹ לְסִמְךָ עַל דְּבָרָיו בְּזֶה וְחִישִׁינָן דִּילְמָא לֹא הָיָה זֶה בְּאִפִּי תִלְתָּא, וְאֵינְנוּ עֹשִׂי לְהַתְּגַלּוּת, וְעַל בֶּן אֲסוּר לְזֶה לְסִפֵּר לְשׁוֹם אָדָם.

זכור לאברהם

סעיף ד

תמצית הסעיף

שהרי המספר מכשיל השומע ממנו באיסור שמיעה, אע"כ שגם זה בכלל ההיתיר. "והח"ח כאן הוסיף עוד, שאע"פ שאין איסור על השומע לשמוע, מ"מ אסור לשומע לספרו לעוד מישהו על פי מה שנאמרה לו שהדברים נאמרו באפי תלתא, משום שאין למספר כח נאמנות על זה שיתירנו לספרו הלאה.

הנה מבואר מהנאמר לעיל, שכמו שהמספר מותר לספר מה ששמע באפי תלתא, כמו כן מותר להשומע לשמוע ממנו, דאל"כ לעולם לא תמצא ההיתיר של אפי תלתא,

יד. ויש לעיין טובא מהו הטעם לזה, (עיין ח"ח מהדורת דרשו מס' 37 מש"כ בזה), אבל בהכרח שההלכה הוא כן. וראיתי בס' נחל יבק (סי' נ"א) שכתב, שלענין איסור שמיעה נאמן עד אחד לומר שהדברים נאמרו באפי תלתא, ועל פי דבריו, נראה הכא.

סעיף ה

נראה לי, דאם הספור באפי תלתא תיה (יב) בפני אנשים יראי אלקים שנוהרים מאסורי לשון הרע, ממילא אין דבר זה עשוי להתגלות ואם בן אסור מן התורה לספר אחר כך דבר זה לאחר. ואפלו אם רק אחד מהשלושה תיה איש ירא אלקים, שנוהר מאסור לשון הרע, גם בן דינא חבי דתו ליכא (ששוב אין) שלושה מפרסמים. ואפשר דהוא תדין אם אחד מהשלושה תיה מקרוביו או (יג) אוהביו של מי שנאמר עליו הגנות, גם בן שיך האי טעמא, דהוא בודאי לא ילך ויגלה להעולם הגנות של קרובו ואוהבו, אם בן תו ליכא תלתא.

סעיף ו

עוד נראה לי דדוקא (יד) באותה העיר, ששמע באפי תלתא, מתר לגלות משום דחברך חברא וכו', אבל לא בעיר אחרת, אף דשירות מצויות מזו לזו, ועין בבאר מים חיים.

זכור לאברהם

סעיף ה

תמצית הסעיף

מ"מ לא ימלט, שהשמועה לא ישמט מפיהם, ולכן הסיפור עומד להיוודע, וכיון שעומד להיוודע, חשבינן ל" כאילו כבר נתוודע, ומה שכבר נתוודע אין בו איסור לה"ר. ולכן, אם אחד או יותר מן השלשה הוא ירא שמים או אוהב, והרי אדם כזה ישמור עצמו שבוודאי לא ישמט מפיו דברים אלו, ולכן שוב ליכא שלשה ששייך עליהם לומר חזקה זו, שבוודאי לא ימלט מתוכם הדברים, ולכן חזר הדין שהוא בכלל איסור לה"ר.

הח"ח כאן כתב שנראה לו מסברא שאם אחד או יותר מן השלשה שומעים הם יראי שמים או מאוהביו או קרוביו של המדובר, לא שייך ההיתיר של אפי תלתא. ולפי הבנתי, כוונת הח"ח לומר, שכלל ההיתיר של אפי תלתא היינו, שאמדו חז"ל, שמכיון ששלשה אנשים שמעו הגנאי הזה, על פי דרך הטבע אף אם הם אנשים שבדרך כלל נוהרים מלה"ר,

סעיף ו

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שההיתיר של אפי תלתא לא שיין רק לספרו לעוד אנשים שבאותו העיר, אבל לא לספרו הלאה לאנשים שבעיר אחרת, משום שכל הטעם של ההיתיר הוא, משום שהי' ממילא מתגלה גם בלאו סיפור שלו ע"י חברך חברה, וזה לא שיין רק באותו העיר. והח"ח בבאר מים חיים (סוף אות י"ד) הוסיף, דאפי' באותו העיר, אם העיר גדולה לא שיין ההיתיר, כיון שא"א להחזיק שהי' ודאי מתגלה להאי שומע. אמנם חילק הח"ח, שבדברים גדולים שהוא מרעיש אזני השומעים, כמו שמועה שבא אחד על אשת איש, איה"נ הדבר יתפרסם אפי' מעיר לעיר, ורק בדברים קטנים שאין דרכם להשמע כ"כ, אין להחזיק שיתפרסמו מעיר לעיר.

והשתא על פי דברי ח"ח הללו, לענין הלכה למעשה, יש קושי גדול לסמוך על היתיר זה, שהרי אע"ג דמחד גיסא יתכן שבזמנינו יש סברא שיש להחזיק שאפי' בעיר אחרת הי' הדבר נשמע ממש כמו באותה העיר, לפי דרכי ההתקשרות שנתחדשו בזמנינו, אמנם מאידך גיסא רוב ערי יהודים בזמנינו הם עיירות גדולות, ובפרט לפי חשבון הנ"ל שכל העולם מקושר, וא"כ יתכן דאזלא כל ההיתיר

על פי רוב, דאפשר שיש סברא להיפך, דאמרי' מהיכא תיתי שהי' מתגלגל לאזני שומע זה, ומיהו שיגיד לנו מהו השיעור שיכולים אנו לומר שלשומעים אלו הוי כמו גדר של אותו העיר שהי' בימי חז"ל. ועיין עוד כמה הגדרות שכתבו החלקת בנימין וארחות חיים בזה.

Online Reviews

הח"ח כאן בבאר מים חיים כתב, שאם אומר על אחד שאיננו בעל מלאכה כלל, הוא לה"ר גמורה משום דמאמר כזה אם יתפרסם יכול לסבב לו היזיק גדול, אמנם אם יודע באמת שהוא כן והוא מכין לסלק בזה היזיק מאחר כגון שיודע שאחד רוצה ליתן לו בגד לתפור אז מותר. ונראה שכוונת הח"ח לומר, שאם מזהיר על ענין פרטי, שהפועל הזה אינו מאומן לעשות פעולה מיוחדת, ואומרו למי שעומד ליתן לו מלאכה כזו, שפיר דמי, אמנם אם אומר בכלליות שאותו פועל איננו בעל מלאכה, זהו ודאי שקר, ויכול לגרום היזיק יותר מן הראוי, שהרי ודאי הוא יכול לעשות איזה דברים, ולכן אין ראוי לומר עליו שאיננו בעל מלאכה כלל, ועוד שהרבה מן השומעים לאו דוקא צריכים למלאכתו כלל, ואצלם הוי סתם דברי בזיון.

ומכאן נלמד לענין Online Reviews, שהרבה מן הכותבים אינם יודעים

סעיף ז

ואם האומר הזהיר שלא לגלותו, אפלו אמר (טו) בפני רבים, יש בו משום לשון הרע, למי שיגלה אחר כך אפלו במקרה. ואפלו אם הוא רואה שאחד

זכור לאברהם

סעיף ז

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאם האומר הזהיר שלא לגלותו, לא שייך ההיתיר של אפי תלתא, ואפי' אם שנים מהשלשה שומעים לא הקשיבו להאזהרה, מ"מ אסור לשלישי לגלותו. ובבאר מים חיים ביאר דבריו, שבאמת יש להסתפק מהו טעם ההיתיר של אפי תלתא האם הוא משום שיש שלשה שמספרים מה ששמעו, וע"י כן עשוי להתגלות, או דילמא, טעם ההיתיר משום שמתוך השלשה ששמעו שיערו חז"ל שבודאי אחד יגלה ועי"ז יתגלה לרבים. וכפשוטו ציור הנ"ל תלוי בספק זה, שבאופן שהי' אזהרה, אם נימא כצד הראשון הרי הכא מעולם לא הי' שלשה מספרים, ואפי' אחר ששנים גילו הדבר עדין ליכא שלשה מספרים רק שנים, וא"כ אסור להשלישי לספרו, משא"כ לצד השני, מותר לשלישי לספרו שהרי כאן כבר גילו שנים מהשומעים. וכתב הח"ח שמסתבר כצד הראשון, ועוד שאפי' נימא כצד השני, מ"מ אסור לספרו הלאה מכיון שקיבלו בסוד מהמספר הראשון.

אם האומן אינו ראוי כלל, רק מקרה אחד אירע להם, ואעפ"כ כותבין נוסח שהאומן או המוכר אינו ראוי כלל, ועוד, שכוללים הרבה ענינים יחד, אע"פ שאירוע שלהם הי' ענין אחד, והכותבים כותבים באופן כללי שהוא אינו ראוי, ואולי רק הי' אינו ראוי לאותו ענין, אבל לשאר כל הדברים הוא ראוי, ועוד הרבה דברים תלוי לפי השגות של אותו איש והקורא יבין אחרת, ועוד, מי יאמר שכל הקוראים הם עומדים לקנות אצלו שיהא מותר לפרסם להם דברים כאלו, ועוד, הדברים שכותבים באיטרנט מונחים שם זמן ארוך, ואולי כבר תיקן עצמו ועכשיו הוא ראוי והגון, ומכל הלין נראה שראוי להתרחק מלכתוב דברים כאלו הנקראים Online Reviews.

אמנם שמעתי מר' דניאל א. קליינמאן שליט"א ששמע מאת הגאון ר' שמואל קמנצקי שליט"א שאם מישהו הסכים שיהא יכולת לכל אדם לכתוב עליו Online Review, כגון שזהו אחד מהתנאים להשתמש באותו אתר של אינטרנט, א"כ אין איסור לכתוב עליו Online Review, ובלבד שיכתוב רק את האמת בלא הגזמה ולא יתכוין לגנותו.

מהשומעים או שנים לא שמרו את האזהרה הזו וגלוהו לאחרים, אף על פי כן (טז) השלישי הזה אין לו לגלות את הדבר לאחרים אפלו במקרה, ועין בבאר מים חיים.

סעיף ח

אין חלוק בלשון האזהרה, בין שצום (יז) שלא ידברו עוד מזה הענין כלל, ובין שאמר להם, שאל יודע מכם דבר, בכל גונו (בכל האפנים) אסור לגלות מהננות של פלוני אפלו לאחר, וכל שכן למי שנאמר עליו, דעל ידי שיגלה לאחר, יתגלה לבסוף לכל ואפלו לו, דחקךד חכרא אית לה * . עוד נראה פשוט, (יט) דדוקא אם השומעים היו שלשה, לאפוקי (להוציא) אם שנים ספרו בפני שנים לא שיד האזהרה כלל, ועין בבאר מים חיים.

* אבל אם צוה שלא יגלו זה לאותו פלוני, אפשר דמתר (יח) לגלות במקרה לאחר. ואף דבכל מקום אסור לשון הרע ורכילות הוא אפלו אם לא נשמע מהמספר שום אזהרה על זה, הינו במספר שלא באפי תלתא (בפני שלשה), אבל בנדרון דידן, אם אין לשון אזהרתו כוללת לזה, אם כן הוא דבר שעשוי להתגלות לבסוף, ולא אסרה התורה בזה משום לשון הרע, אם אינו מכון לגלות, וצריך עיון. (חנהה)

זכור לאברהם

סעיף ח

תמצית הסעיף

כתב הח"ח דמה שכתבנו לעיל שאסור לפרסם אף שאמרו בפני שלשה באופן שהמספר הזהיר שלא לגלות, אין חילוק באופן שהזהיר בין שהזהיר שלא לגלותו כלל, או שהזהיר

שלא לגלות להנפגע, בכל אופן אין היתיר. עוד כתב הח"ח, שההיתיר הוא רק אם יש שלשה שומעים, ולא מספיק שהיו שם ארבעה אנשים, והיינו שאם היו שני מספרים ושני שומעים, לא שייך היתיר כלל. ובבאר מים חיים ביאר דבריו, משום שחז"ל גילו לנו, שחוטאים הם מלאים

סעיף ט

וְכָל זֶה שֶׁדִּבְרָנוּ הוּא מֵצֵד אֲסוּר הָאִמִּירָה בְּעֲצָמוֹ, אֲכָל, חֵם וְשָׁלוֹם, לְהוֹסִיף
אֶפְלוּ תִּבְּהָ אַחַת אוֹ לְהַטְעִים אֶת הַדְּבָר בְּפָנֵי הַשּׁוֹמֵעַ, לִזְמַר שֶׁהַמַּעֲשֶׂה
שֶׁנִּשְׁמָע עַל שְׁמַעוֹן, יָפָה נִשְׁמָע עָלָיו וְכִיּוֹצֵא בִּזְוָה, זֶה וְדֹאֵי אֲסוּר בְּכָל גִּוְנִי,
דִּהוּא מִקְלָקֵל אוֹתוֹ בְּדִבְרָיו, יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה נִשְׁמָע עָלָיו לְבִסּוֹף מַעֲצָמוֹ
עַל פִּי הַסִּבְרָא דְאִפִּי תִּלְתָּא. וְעוֹד, דְּבִזְוָה מוֹכַח שֶׁמִּקְבֵּל דְּבָר זֶה לְאַמֶּת,
זֶה אֲסוּר לְבַלִּי עֲלָמָא בְּכָל גִּוְנִי, וְכִמּוֹ שִׁיתְבָּאֵר אִם יִרְצֶה ה' לְקַמֵּן בְּכָל־
ו' סעיף א', עֵין שָׁם.

וְעַל בֶּן צְרִיף לְזַחַר מְאֹד, אֶפְלוּ אִם מִפְּרָסֵם (כ) עַל אָדָם עֲנִיָּן אַחֵד לְרַע
שֶׁעָשָׂה בְּנִעְרוּתוֹ, אֵךְ מֵאִזּוֹ וְעַד עַתָּה הוּא מְתַנַּהֵג בִּשְׁוִירָה, אוֹ שֶׁמִּפְּרָסֵם עַל
אֲבוֹתָיו, שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹחָגִים בִּשְׁוִירָה כָּלֵל, וְהוּא אֵינּוּ אוֹחִז בְּדִרְכֵיהֶם, וְכָל
בְּהֵאֵי גִוְנָא (וְכָל כִּיּוֹצֵא בִּזְוָה) בְּדִבְרֵי שֶׁעַל פִּי אֶמֶת אֵין עוֹלָה עָלָיו, אֲסוּר לְגַנוּזוֹ
וּלְבִזּוֹתוֹ אֲצֵל חֲבֵרָיו בִּזְוָה, וְכִי שֶׁהוּא עוֹזֵר עַל זֶה וּמִסְפֵּר בְּדִבְרֵים אֵלּוּ בְּפָנֵי

זכור לאברהם

להטעים הדברים לומר שיפה נאמרו דברים
הללו, משום שזה נמי מיקרי הוספה. ועל פי
זה כתב הח"ח שאפי' לקשר מעשה שהי'
מלפנים שהוא ידוע לכל, למצב של היום, הוי
כמו הוספה ואסור, ולכן אסור לבזות ולגנות
אדם במעשה אבותיו אפי' הם ידועים, או
במעשים של עצמו שהיו מלפנים אפי' הם
ידועים, משום שזה נמי מיקרי הוספה לעשות
קשר זה, לקשר מעשים של אתמול להיום.^{טו}

חרטות, ולכן מאוד יתכן שהמספר מתחרט על
מעשיו ולא יגלהו עוד, ולכן המספרים אינם
עולים מן החשבון, וצריך דוקא שלשה שומעים.

סעיף ט

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שכל ההיתיר של אפי' תלתא הוא
רק לומר אותם דברים שנאמרו בפני
שלשה ולא להוסיף עליו אפי' משהו, וכן אסור

טו. וזה"ל אסור אפי' אין כוונתו לגנותו בזה, ויש לעיין למה הדגיש הח"ח משום שכוונתו לגנותו.

בְּנֵי אָדָם, אֲפֹלוּ שְׁלֹא בִפְנֵיו, בְּדִי לְבוּזוֹתָיו בְּעֵינֵי עַמּוֹ, אֲפֹלוּ לֹא יוֹסִיף שׁוֹם דְּבָר עַל הָאֱמֶת, הוּא מְבַלְל בֵּת מְסַפְּרֵי לְשׁוֹן הָרַע, שְׂאִינָם מְקַבְּלִים פְּנֵי שְׂכִינָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשַׁעְרֵי תְּשׁוּבָה בְּמֵאמָר רִי"ה, וְלֹא שֶׁיֵּד עַל זֶה כָּלֹל הַתֵּרָא דְאִפִּי תֵלְתָא (הַחֲתָר שֶׁל בִּפְנֵי שְׁלוּשָׁה), אִם שֶׁדְּבָר זֶה מְפָרְסָם בְּפִי כָל, אַחֲרֵי שֶׁעַל פִּי אֱמֶת אֵין עָלָיו שׁוֹם גִּנְאֵי בְּזָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בִּיחְזִיקָא לִי"ח: "בֶּן לֹא יִשָּׂא בְּעֵין הָאָב וְגו' כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יוֹכְרוּ" וְגו' וְהוּא עוֹשֶׂהוּ עֲבוּר זֶה לְלַעַג בְּפִי הַבְּרִיּוֹת.

סעיף י

יודע עוד דְּכָל הַחֲתָר דְאִפִּי תֵלְתָא הוּא מְצַד הָאוֹמֶר, אֲבָל מְצַד הַשּׁוֹמֵעַ, דְּהֵינּוּ, אִם הוּא יוֹדֵעַ אֶת טַבַּע הַשּׁוֹמֵעַ, שֶׁתִּכְפֹּף בְּשִׁישְׁמַע יִקְבַּל דְּבָר זֶה לְאֱמֶת עַל שְׁמִעוֹן וְיֻבַּל לְהִיּוֹת, שְׂיֻסְיָה עוֹד דְּבָרִים לְגִנְאֵי עָלָיו, לְאָדָם כְּזֶה אֲסוּר לִזְמַר שׁוֹם רְמֹז שֶׁל גִּנְאֵי עַל חֲבֵרוֹ כְּכָל גִּנְי, וְהַמְסַפֵּר לוֹ עוֹבֵר א"לפְּנֵי עוֹד לֹא תִתֵּן מְכַשׁוּל", וְכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל בְּפִתְיָה כְּלָאוּ זֶה,

זכור לאברהם

סעיף י

תמצית הסעיף

אחר, אין היתיר לספרו לו, אע"פ ששמע הדברים באפי תלתא, ואם מספרו הרי הוא עובר בלאו דלפני עיור, שהרי בלעדו לא הי' בא השומע הזה לקבלו, ועל ידו הוא בא לקבלו. ועל פי כל הנ"ל שנתבאר בסעיפים שעברנו, כתב הח"ח שרואים כמה קשה הוא לסמוך על היתיר זה של אפי תלתא, שאפי' אם נימא שההלכה הוא כהרמב"ם ודעימ"י, מ"מ, קשה למצוא שיקיים כל התנאים הנצרכים להיתיר זה.

כתב הח"ח שההיתיר של אפי תלתא מתיר כל אותן ששמעו באפי תלתא לספרו הלאה, ומותר לשומע לשמעו, אמנם מ"מ אסור לשום אדם לקבלו, דהיינו בין אותן ראשונים ששמעו הדברים בפני שלשה, ובין אותן ששמעו מהן, אסורים מלקבל הדברים. וכיון שכן, כתב הח"ח שאם יש חשש שהשומעים שלו יקבלו יותר ממנו מאילו הי' שומעו מאיש

עין שם. וכל זה שכתבנו בכלל זה לאסור, הוא אפלו אם לא יזכיר המספר הזה שם המספר הראשון שספר באפי תלתא, רק יספר סתם, שכתב וכתב נשמע על פלוני, אפלו הכי (אף על פי כן) אסור. ואחרי כל הדברים והאמת האלה שבארנו, ראה אחי, כמה יש להתרחק מקלא זו, שבמעט אין לה מקום במציאות, ובפרט שאף אם יצטרפו כל הפרטים, גם כן צריך עיון אם הלכה בדיעה זו, אחרי שלדעת הרבה פוסקים אין שום מקור לקלא זו מהש"ס (ובמו שכתבנו בסוף סעיף קטן ד' בבאר מים חיים), לכן השומר נפשו ירחק מזה.

סעיף יא

והנה לפי מה שבארנו בעזרת ה' יתברך הכללים דאפי תלתא, צריך לזהר, בשיושבין שבועה טובי העיר לעין בדבר הנהגת אנשי העיר בעניני הערכות וכיוצא בזה, בדבר שהוא חוב לזה וזכות לזה, ונחלקו בדעות ועמדו למנין והלכו פתר רבא (אחר הרוב), בשיוצאו מחדר הקהל, (כא) צריכין לזהר מאד

זכור לאברהם

סעיף יא

תמצית הסעיף

דנין בענין שהי' חוב לאחד, והשתא אם אחד מהשבעה טובי העיר יגיד לאותו איש שדעתו הוא שלא יחובהו, אבל רבו עליו חביריו, בכה"ג לא שייך היתירא דאפי תלתא והוי רכילות. וטעמא דמילתא, שאם הסכימו שלא לגלות^{טז}, אז הוי איסור גילוי סוד, וגם דלא שייך היתירא דאפי תלתא באופן שהזהיר שלא לגלות. ואפי' לא הזהירו שלא לגלות, מ"מ הכא הוי ענין של

כתב הח"ח דוגמא איך לדמות הלכות אלו להלכה למעשה, שמלפנים העירות הי' להם ז' טובי העיר שהיו דנים כמה מחוייב כל אחד ליתן בעד חלק שותפותו לצרכי העיר, והיו דנים יחד על כל אחד ואחד, ולפעמים היו

טז. ועיין השו"ע (חו"מ סי' י"ט סעיף א') שפסק של ב"ד הוי סוד אפי' לא הסכימו שיהא בסוד, ודיין המגלה עובר על איסור גילוי סוד.

כל אחד ואחד, שלא לספר אחר כך דעתו או דעת פלוני, שתייה מתחלה בענין זה להקל על אותו פלוני, אך חבריו רבו עליו והכריחוהו לילך בדרך דעתם. ולא מפעי (וא"צ לומר) אם הסכם ביניהם מתחלה, פשיטא מחדר הקהל שלא לגלות או (בב) לספר לאיש הנזכרי גופא, שאליו נוגע החוב ההוא, בודאי אסור גמור הוא, אלא אפלו בסתמא, וגם איננו מכין לגלות, (בג) רק במקרה לספר לאחר בלשון שיראה מדבריו, שדעתו איננו נוטה לזה גם עתה, אך שאינו יכול לריב עבור זה עם חבריו הנשארים, גם בן אסור גמור הוא, (ולפי כד) דעת תיר הקמנה, אפלו אם יספר סתם, איך שדעתו תיה מתחלה להקל על אותו פלוני, ואחר כך עמדו למנין והלכו בדרך רבא, גם בן אסור), ואין שום נפקא מנה (הבדל) בין למספר דבר זה מעצמו, ובין אם עמד עליו חברו בחרופין על דבר זה הפסק שיצא מאתם על דבר פלוני ופלוני, בכל גווי (בכל האפנים) אסור להטיל את העולה על חברו ולסלקה מעליו, אף שהוא אמת.

זכור לאברהם

של סוף, אחד מהם הי' דעתו לטובתו, שאז יאמר בלבבו, שהאחרים שלא הסכימו לו, הם טועים ופושעים במה שחייבוהו, דאילו אם בסוף הסכימו כולם, א"א לו להיות בטענה עליהם, שהרי כולם רואים בעין אחת שחייב, והרי הוא בהכרח הוא הטועה מחמת נגיעותו, משא"כ אם אפי' לבסוף, חלק מהם היו חושבים שייטיבו לו.

רכילות, ולענין רכילות פסק הח"ח (עיין להלן הל' רכילות כלל ב') דלא שייך ההיתיר של אפי' תלתא של הרמב"ם.

וכי תימא, מהו הגנות או הרכילות כלל, הלא הבעל דבר עצמו יודע שיתכן שהיו מקצת דיעות לטובתו, אמנם הלכו אחר רוב, על זה כתב הח"ח, שמו"מ גורם לשנאה, במה שמחדש להנפגע שאפי' בשעת ההסכמה

סעיף יב

עוד ראיתי לכתב דבר אחד בפרוש מפני שראיתי שתרבה אנשים מרגלין בזה, והוא בשדורש אחד בבית המדרש אסור על פי הדין להלעיג ממנו ולומר, שאין בדרשותיו ממש ושאין מה לשמע, ובעונותינו הרבים, ראינו שתרבה אנשים פרוצין בזה, ולא יחשבו הלעג הזה לאסור כלל, ועל פי הדין הוא לשון הרע גמורה, שעל ידי דבור בזה מצוי הוא שגורם הזק לחברו בממונו ובמה פעמים צער וביוש גם כן, כי לו יהי שהוא דבר אמת, הלא לשון הרע אסור אפלו על אמת, כי מה תועלת מכוון המלעיג ומתלוצץ אחר זה בליצנותו, כי אם בעל נפש הוא, אדרבה, צריך ליעץ לו אחר כך בינו לבין עצמו ולהעריך לפניו, שיאמר באפנים אחרים, שבאפן זה שהוא אומר עתה, אין דבריו נשמעים, ובעצה זו היה מקנים גם כן "ואהבת לרעך כמוך", ועל כל פנים שלא לעשותו על ידי זה ללעג בפי הבריות, (כה) ולא מהני בזה התרא דאפי תלתא * כמו שבארתי היטב בבאר מים חיים.

*ודע אחי דכל זה הוא אפלו היו כל דברי המלעיג אמת, אף על פי כן אסור להטעים את הדבר לפני השומע כדי לגנות לזה, וכאשר תחשב היטב, תמצא שהמלעיג מערב גם כן הרבה שקרים בהתולו, כי הרבה פעמים מצוי הוא שהמלעיגין, כשפותחין פיהם להלעיג מהדרשן, אומרים

זכור לאברהם

סעיף יב

תמצית הסעיף

מ"מ הלעג שאומר, דהיינו הביקורת שאומר, לא הי' נאמר ברבים, ולכן נידון כמו הוספה שלו, ואפי' כשיש היתיר של אפי תלתא אסור להוסיף כלום.

כתב הח"ח שאין היתיר ללעוג מן הדורש ברבים, דאע"פ שהדרשה הי' ברבים,

שהדרשן בעצמו אינו יודע מה הוא מדבר והוא מתעתע בדבריו, וכיוצא בהתולים וליצנות, אשר מבעיתים את לב שומעיהן. (ויותר מזה, שמוציאין לעו עליו ואומרים, שכל הדרשה שהוא דורש אין בונתו, רק בשביל הנאת עצמו ובאמת לא בן הדבר, כי אפלו אם נאמר, שאם לא דחקו הכרח ביתו, לא היה נוסע מביתו כדי להוכיח, אבל מכל מקום מנין להמלע'ג לומר שאין בונתו רק בשביל עצמו? דלמא, בשעה שהוא דורש, מכון העקר שהעולם ישמעו דברי מוסר ויראת ה', רק שרצונו גם בן שהעולם יספיקו אותו, כמו שמצינו במאמרי חז"ל, שמחביין אנו להחזיק תופשי התורה בכל יכלתנו, ובמחשבה כזו הוא נחשב לצדיק גמור, כמו שאמרו חז"ל בבבא בתרא (דף י'): האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, ובעין זה בבבא מציעא (דף פ"ב) במלוה צריך למשכון, מר סבר מצוה קעביד (עשה) שחלוה, ומר סבר שלחנאתו מתכון, ואין כאן מצוה, וידוע דהלכה כר' עקיבא מחברו. רק שצריך לזהר, שמאיזה סבה שיתחזה אחר כך לבנו, חס ושלום, או בעניננו, שלא יספיקו לו אנשי העיר, לא יתחרט אחר כך למפרע על המצוה של צדקה או הוכחה שלו, ועין בתוספות פסחים (דף ח': דבור המתחיל "שיזכה"), ועל פי אמת נצטוינו דבר זה בתורה לדונו לכף זכות, שזה הוא בונתו כמה דכתיב: "בצדק תשפט עמיתך"). ועל פי הרב, הלעג הזה הוא מצוי באותן האנשים, שאין להם יראת ה' על פניהם, ולכך כששומעין דברי מוסר והוכחה על ההתרשלות משמירת התורה, שהוא נגד רצונם, כמו שנאמר: "לא יאהב ל'ן הוכח לו", רואין למצא פגם בהמוכח ובאמת, כבר אמרו חז"ל בקדושין בפרק עשרה יוחסין: כל הפוסל במומו פוסל, ובפרט שהרבה פעמים מצוי שאין ממה להלע'ג, כי באמת במה פעמים תלוי הדרשה לפי רצון השומע, כי יש אנשים שרצונם ותשוקתם הוא רק לפרוש חדש בפסוקים, ויש לחקירה, ויש למשלים, ועתה נחזה, וכי אם הדרשה שלו איננה לפי תשוקתו, ראוי לומר עליו שאין בדבריו ממש, הלא זה הוא שקר גמור? ובפרט מה שמצוי, בעונותינו הרבים, שהוא מדבר רק

מתוך שנאה, כגון, שיש לו שנאה על הרב שבעיר, שלא זכה אצלו בדין, או שהרב הוא מן האנשים השלמים מאד ביראת אלהים ובמצותיו, ומטבע אלו הלצים ובעלי הלשון לשנא את אלו האנשים בתכלית השנאה, עבור שיודעין שאין מסכימין לדבריהן ופעלותיהן המגנות, ודרך אנשים כאלו, כששומעין אחר כך להרב שדורש בבית הכנסת, גם הם רצים לשמע, וכונתם להרע כדי לגנותו אחר כך. כי כשהרב דורש דרשה גדולה בהרבה דברים, ויש מהן הרבה דברים טובים ומועילים מאד, כגון, שהוא מזרז את העם ליראת ה' ושמירת התורה, ודברים אחרים למטה מזה, בדרך של הדרשנים, זה האיש השונא לא יאמר עליו האמת, שזה הדבר שדרש הוא טוב מאד, וזה הוא גרוע מזה, רק יאמר הכל בדרך כלל, שאין ממש בדבריו. היש לשון הרע ושקר גדול מזה?; ויותר מזה, שבעת מרוצתו לבית הכנסת לשמע, איננו מתכוון, רק לתפסו באיזה דבר, כדי שיהיה לו אחר כך במה להלעיג ולהתלוצץ מהרב, אף שהוא מועה בדמיונו, שהוא חושב שלא יודעו רעיונותיו לעין כל, אבל באמת לא כן הוא, כי לעתיד לבוא יתגלה גנות רעיונותיו לעין כל, כמו שכתוב: "סוף דבר הכל נשמע", ותרגם בתרגום: כי לבסוף יתגלה לעין הכל, ואז אוי ואבוי יהיה לאיש הזה עבור הליכתו לבית הכנסת ועבור שמיעתו ועבור הלישנא בישא שהוא מדבר אחר זה. כי באמת מצינו באבות (פרק ה): ארבע מדות בהולכי בית המדרש: הולך ואינו עושה שבר הליכה בידו; עושה ואינו הולך שבר מעשה בידו וכו'. והבא הוא מהפך להפך, שמתחלה עון הליכה בידו ואחר כך עון מעשה בידו, כי התורה הקדושה צותה: "לא תלך רכיל בעמך", להורות לנו שגם על הליכה יש אסור, לבד עון הרכילות בעצמו, כמו שמבאר בשל"ה. ועל איש כזה שיש מאמר חז"ל: המקדים רגליו לדבר עברה מקדימין לו מלאך המות. כי איש כזה, לבד שהוא מקדים רגליו לדבר בהליכתו לבית הכנסת, כדי שיהיה לו אחר כך ממה להלעיג,

תראהו גם כן שתכף אחר הדרשה בעת אמירת הקדיש וענית אמן יהא שמייה רבה, שעל זה העולם קים, כמו שאמרו חז"ל בסוטה: על מה העולם קים? א"אמן יהא שמייה רבה" דאגדתא, הוא לא יחוש לזה כלל, ותכף רץ אל חבריו, אשר הוא מכירם מכבר, שגם הם יסכימו עמו לבזות להרב, ויתחבר עמם בליצנות והתולים להלעיג מהדרשה: זה בנסח של ליצנות, וזה בנסח זה. וכמה פעמים יארע שמחמת זה אין שומעים גם כן לברכות של הש"ץ. והנה אם נבוא לחשב האסורין שעבר הוא והשומעין לדבריו אין להם שעור. וכאשר תדקדק, תמצא בהם כל הלאוין והעשין המבאירין לעיל בפתיחה, עין שם. ובאיש כזה מצויין הן כל השלש כתות שאמרו חז"ל: כת שקרים, כת לצים, כת מספרי לשון הרע. וביותר, שהוא מונע את הרבים מעבודת ה' בזה, כי על ידי שהוא משפיל את כבוד הרב, לא יהיו דבריו נשמעין אחר כך לאנשי העיר כשיצום על עניני התורה והמצות. ה' ישמרנו מאיש כזה ומחבריו, השומעין לדברי הלץ ובעל לשון הרע הזה ושותקין, כמו שאמרו חז"ל: כל המתלוצץ יסורין באין עליו, ואף השומע ושותק נענש. ועין לקמן בכלל ח', שם בארנו היטב את גדל היסורין של מבזה תלמיד חכם. (הגהה)

סעיף יג

אם אחר (כו) גלה לחברו באפי תלתא ענין עסקו ומסחרו וכיוצא בזה, (כו)
דברים אשר בסתמא אסור אחר כך לגלות לאחר, פן יוכל להגיע לו על
ידי זה חזק או צער, אך עתה שגלה לו דבר זה באפי תלתא, אם כן ראינו

זכור לאברהם

סעיף יג

אמירת לה"ר ע"י רשות מבעל דבר עצמו

והנה רואים מזה, שאע"פ שיש סודות
האסורים משום איסור לה"ר, מ"מ,
מותרים לגלותם ע"י רשות מבעל הדברים,
וכפשוטו משמע שמותר לספר לה"ר אם
בעל הדברים התיר לך. ובאמת יש להוכיח כן
מדברי הח"ח, שהרי הח"ח בבאר מים חיים
(אות כ"ח) כתב שבלה"ר של בושא אע"פ שנתן
בעל הדברים רשות, מ"מ, אין היתיר אלא אם
המספר אינו מכין לגלות בושתו, הרי, דמירי
בלה"ר של בושא, ומ"מ מתירו מכין שנתן
הבעל דבר רשות. אמנם, יש להעיר כמה
הערות בענין זה. ראשית, לכאוי יש להקשות
סתירה לזה, מהא שהח"ח עצמו כתב להלן (כלל
ח' סעיף א') שאפי' הבעל דבר אינו מקפיד על
כך יש בו איסור לה"ר, והביא רא' לזה ממעשה
מרים, שכתב הרמב"ם שמשא רבינו עצמו לא
הקפיד על הדברים, ואעפ"כ הי' לה"ר.

אמנם נראה, שיש לדחות, שהביאור בהא
דאמרי' לא הקפיד, היינו באופן שלא נתן

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שלמדנו חז"ל (במס' יומא דף ד:):
שיש מידה טובה שלא לספר דבר
שנראה קצת כסוד, והיינו, אם חבירו הכניסו
בביתו ביחידי, וגילה לו דבר, הרי נראה שרוצה
שיהי' בסוד, ולכן יש מידה טובה שלא לגלותו
בלא רשותו, וכן אם חבירו גילה לו דבר ויוכל
להיות לו קצת ריעותא אם תגלהו, בכה"ג יש
נמי מידה טובה שלא לגלותו". אמנם אעפ"כ,
אם חבירו גילה לו באופן כנ"ל בפני שלשה, ולא
הזהיר שלא לגלותו, אז מותר לגלותו על פי
יסוד של אפי תלתא, שמכין ששלשה יודעים
מסתמא יתגלה לכל, והיינו מכין שהלה גילהו
בפני שלשה ומכיר שיתוודע מכך לעלמא
ולא הזהיר, רואים שהוא עצמו אינו מקפיד
אם יתגלה, ולכן מותר לגלותו. [ודין זה נובע
מדין הגמ' של אפי תלתא אליבא דרש"י, וכמו
שהבאנו דבריו לעיל בהקדמה לכלל זה.]

יז. ועיין להלן מש"כ בסוף כלל ט' לבאר שיש שלשה סוגי סודות הנאסרות.

שְׁאִינוּ חוֹשֵׁשׁ לָזֶה, אִפֹּה אִם יִתְגַּלֶּה לְבִסּוֹף, וְלִכְּנֵן מִתָּר לָזֶה הַשּׁוּמַע מִמֶּנּוּ
לְכַתְּחֻלָּה לְגִלּוֹת לְאַחֲרֵים, כָּל כֻּמָּה שְׁלֹא גִלָּה דַּעְתּוֹ שֶׁהוּא מִקְפִּיד עַל זֶה,
אֲךְ (כח) שְׁלֹא יַחְסְרוּ לָזֶה הַפְּרָטִים הַמְּבֹאָרִים לְעִיל פְּעֻנָּנָא דְאַפִּי תִלְתָּא
וְעֵין בְּבֹאֵר מִים חַיִּים.

זכור לאברהם

המעלות, מהני נמי רשות, אבל ג] דבר שהוא
באמת צער או בזיון, לא מהני רשות להתירו.
וכל זה כשנתן רשות להדיא, אבל באופן שלא
נתן רשות להדיא, רק שלפי מה שרואים נראה
שאינו מקפיד, כתב הח"ח (כלל ח' סעיף א') שאין
היתיר כלל.

האיסור שלא יכוין לביישו

הנה לעיל ביארנו, שיש אופנים שמוותר לספר
לה"ר במה שחבירו הרשה לספר עליו,
אמנם, הח"ח בבאר מים חיים (אות כ"ח) כתב,
שמ"מ אם המספר מכוין לגלות בושותו,
הדבר אסור. והביא רא' מדברי רש"י (מס'
ב"מ דף נח: וז"ל, דדש ביה. כבר הורגל בכך
שמכנים אותו כן ואין פניו מתלבנות ומכל
מקום זה להכלימו מתכוין, עכ"ל. והח"ח
הבין, שכוונת רש"י, שאע"פ שהלה אינו
מתבייש מזה, מ"מ, עבירה חמורה היא,
מכיון שכוונתו לבייש. אמנם יש להעיר בזה,
שהרי המהרש"א שם הק', שלכאוף דוחק הוא
לומר שנענש כ"כ מחמת כוונתו, עיי"ש.

רשות להדיא, רק שאינו מקפיד. [א"נ י"ל דמשה
רבינו מחל מיד אח"כ, אבל אין מזה רא' לאסור
כשנתן רשות לפני כן.] שנית, יש להעיר, ממה
דאיתא בס' עלינו לשבח (דברים ח"א, עמ' תקס"ח,
ועיין עוד חשוקי חמד סנהדרין דף לא.) שהביא בשם
חמיו הגאון ר' י. ש. אלישיב זצ"ל דלא מוועיל
מחילה לספר עליו לה"ר כשהוא באמת צער
הגוף, שהרי מצינו בהרבה מקומות דלא מוועיל
מחילה על צער הגוף. גם בס' משפטי בני אדם
(ח"ב עמ' רכ"א) כתב שבלה"ר שיש באמת בושה
לאדם לא מהני מחילה להתיר, אבל בדברים של
שליטת המעלות וכדומה, מוועיל רשות להתיר.
ונלענ"ד, להביא רא' דלא מהני מחילה בדבר
של בושה, ומשום שצער הגוף לא ניתן למחילה,
מדברי שו"ת הריב"ש (סי' תפ"ד) שכתב דלא
מוועיל רשות מה שחבירו מתירו להכותו או
לצערו, ואפי' להתנות שיהא לו כנושה, לא מהני
מה שמתירו. ונלענ"ד לומר, שיש לחלק בין ג'
סוגי לה"ר, א] בלה"ר של היזיק ממון כמו סעיף
זה, מהני רשות, ב] בלה"ר שאינו בושה ממשי, רק
שיתכן שמקפיד או מצטער קצת, כמו שלילת

יח. עיין ס' הל' משפט (סי' רכ"ח, מקור משפט אות ו') שביאר שי"ל שהאיסור מכנה שם רע לחבירו הוא דומה לאיסור

כלל ג

בו יבאר, שאין חלוק באסור לשון הרע, בין בפניו ובין שלא בפניו, ואסור לשון הרע אפלו דרך שחוק, ואפלו אינו מבאר בעת הספור את האיש, שהוא מבין עליו ועוד שאר פרטים, ובו ח' סעיפים.

זכור לאברהם

ובקובץ מרפא לשון (ח"ה, עמ' ט') כתב, שבאמת יש לבאר רש"י, שאין כוונתו שהלה אינו מתבייש כלל, אלא כוונתו, שאין פניו מתלבנים מכיון דדש בי', אבל עדין מצטער במקצת הוא, וכן ראיתי פי' זה בגמ', מובא בשם רבינו יהונתן^ט. א"נ י"ל, שאע"פ שבדרך כלל אינו מתבייש מכיון דרגיל בי', אבל כשחבירו מכיון לביישו, מתבייש הוא, וכביאור זה משמע מדברי השו"ע הרב (הל' אונאה סעיף כ"ט)².

אמירת שקר, אשר ביאר רבינו יונה (שע"ת, שער ג', אות קפ"ד) שהקפידה תורה על השקר מפני שנתחייבנו על גדרי אמות, וי"ל דה"נ באיסור אונאת דברים ומכנה שם רע, שהתורה אסרה מעשים שיש בהם אונאת דברים, הגם שכעת לא מתבייש המתאנה בזה.

יט. וכן מבואר מדברי הלבוש (חומ"מ סי' רכ"ח), וכ"כ המשנה כסף על הרמב"ם (הל' תשובה) דכוונת רש"י שאין פניו מתלבנות כ"כ, ומ"מ נכלם קצת. ועיין ס' אורח השלחן (על הל' אונאה, מאת הגאון ר' יששכר דוב כהנא שליט"א, סי' רכ"ח, סעיף ה', רוחב השלחן) שהביא עוד הרבה מפרשים שפי' כן.

כ. גם בס' אורח השלחן (שם) הביא פי' זה. גם כתב שם, דהא דאיתא במאירי (שם מס' ב"מ) שכוונת הגמ' שאיסור חמור הוא ואע"פ שהלה אינו מקפיד בכך, י"ל שהמאירי לא פי' כן רק לשיטתו (מגילה דף כז:) דמירי בכינוי שיש בו פגם משפחה.

סעיף א

במה גדול אסור לשון הרע, שאסרתו התורה אפלו על אמת ובכל גונו, דלא מפעי אם הוא שומר את עצמו לספר עליו בסתר ומקפיד על זה שלא יתגלה לו דאסור, שעל ידי זה מקבל על עצמו גם בן ארור, במה דבתיב "ארור מכה רעהו בסתר", אלא אפלו אם הוא משיער בעצמו, (א) שהיה אומר דבר זה אך בפניו, או שהוא מספר לשון הרע על חברו בפניו ממש, גם בן אסור ולשון הרע מקרי, ובצד אחד גדול אסורו בפניו משלא בפניו, דבפניו, לבר אסור לשון הרע, הוא מלביש את עצמו על ידי זה במדת העזות ותחצפה והוא מעורר יותר מדנים על ידי זה, וכמה פעמים בא על ידי זה גם בן לידי הלבנת פנים, וכמו שהארבנו לעיל בפתיחה בלאו ד"לא תשא עליו חמא". עין שם.

זכור לאברהם

כלל ג

סעיף א

תמצית הסעיף

ממש. ואע"פ שכולם אסורים, מ"מ, יש חומר בענין אחד, כשמסתיר עצמו שלא ישמע המדובר, שאז עובר נמי בארור מכה רעהו בסתר^{כא}. וגם כשאומרו בפני המדובר יש חומר בענין אחד, שאז הוא מלביש עצמו במידת העזות והחוצפה, וגם יתכן שיעבור גם משום אונאת דברים או הלבנת פנים.

כתב הח"ח, שלה"ר אסורה, בין כשאומרו שלא בפני המדובר ומסתיר עצמו שלא ישמע המדובר, ובין כשמספר שלא בפני המדובר ואינו מסתירו מן המדובר, והי' אומרו גם בפני המדובר, ובין כשאומרו בפני המדובר

כא. הרבה אחרונים מקשים, שדבריו כאן סותרים מש"כ הוא עצמו בפתיחה (אורוין, א', בבאר מים חיים) שהארור שייך בין על לה"ר בפניו ובין על לה"ר שלא בפניו. וכתבו האחרונים, שדבריו שבכאן הם העיקר.

סעיף ב

ומה שנמצא לפעמים החר בדברי חז"ל, באם לא היה מונע את עצמו מלומר זה בפניו, היינו דוקא באבק לשון הרע, ודבר עליו לישנא דמשתמע לתרי אפי (שמשתמע לשני אופנים), ואם נבאר דבריו באפן אחר, לא יהיה עליו שום גנאי, וענין כזה ידוע שתלוי לפי רצון האומר ולפי האמירה בשעת מעשה, שאם הוא רוצה מוציא בקולו ובתנועותיו בלשון קל מאד, דלא יהיה מנכר מלשונו שום גנאי על חברו ואם רוצה מוציא מפיו, באפן שהשומע מבין שפונתו בבאור אחר שיש בדבריו לגנאי, וענין זה קשה מאד לצמצם, לכן אמרו חז"ל, דאם באפני תנועותיו, שהוא מוציא עתה דבר זה מפיו, אין אדם מתבייש לומר אפלו בפני חברו, אם בן מוכח שאין פונתו לגנותו, ועל בן מתר, אכל אם מנכר מתנועותיו שפונתו לגנותו, ואם בן טבע האדם להיות מתבייש לומר באפן זה בפני חברו, אף שכל הענין בעצמותו, אפלו אם נפרשו לגנאי, הוא רק אבק לשון הרע והוא אמת והוא יודע בעצמו, שהוא היה אומר דבר זה אף בפניו, אפלו הכי אסור.

זכור לאברהם

סעיף ב

תמצית הסעיף

הכיוון לגנאי או לא, והמספר בדעתו לאומרם סתמא, ובהרגש קטן יתחלק הדבר בין גנאי לשאינו גנאי, ולכן הזהירו חז"ל לאומרו או בפני המדובר או באפי תלתא, משום דאז בטוחים אנו שלא יעבור את הגבול. ובכזה אמרו, שאם משער בנפשו, שאדם רגיל הי' אומר באופן כזה בפני המדובר ולא הי' מתבייש, מותר נמי לאומר.

כתב הח"ח, שההיתר הנמצא בדברי חז"ל הנקרא "אפי מרא", היינו, בדברים שיש להם שני פנים, אחד לגנאי ואחד שאינו של גנאי, ואפי' על הצד של גנאי, איננו גנאי גמור, ואז בכה"ג, שתלוי לפי הדיבור והאופן שאומר, אם

סעיף ג

וְרָאָה עוֹד אֶת גִּדְּלֵי אִסּוּר לְשׁוֹן הָרֶעַ, (ב) שְׁאִפְלוּ אִינוּ מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הַשְּׁנָאָה וְלֹא נִתְכַּוֵּן בְּהַסְפּוֹר לְגִנּוּתוֹ, רַק אָמְרוּ דֶּרֶךְ שְׁחֹק וְדֶרֶךְ קְלוּת רֹאשׁ, אֵף עַל פִּי כֵן בִּיּוֹן שְׁעַל פִּי אִמֶּת דְּבָרֵי גִנָּאֵי הוּא, אִסּוּר מִן הַתּוֹרָה.

סעיף ד

אִסּוּר סְפּוֹר לְשׁוֹן הָרֶעַ הוּא אִפְלוּ אִם אִינוּ (ג) מְבַאֵר בְּעֵת הַסְפּוֹר אֶת הָאִישׁ שֶׁהוּא מְדַבֵּר עָלָיו, רַק הוּא מְסַפֵּר סֶתֶם, וּמִתּוֹךְ עֲנִין הַסְפּוֹר נִשְׁמָע

זכור לאברהם

סעיף ג

סעיף ד

תמצית הסעיף

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאפי' אומר הלה"ר דרך שחוק, נמי אסור הוא, וכמו שמפורש ברמב"ם. ולענין לחקות תנועותיו או קולו של אדם, לשם "גילוי כשרונות חיקוי", וגם יודע שלא יגרום לו בזיון, מובא בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל, שאע"פ שמעיקר הדין אינו אסור, מ"מ, אין זה הנהגה ראוי'.

כתב הח"ח, שאפי' אינו מגלה בפירוש מי הוא האיש שמדבר עליו, מ"מ, אם יודע^כ שהשומעים יבינו מי הוא האיש שמדבר עליו, הוי לה"ר גמורה, ואסורה מעיקר הדין. ויותר מזה שאפי' אינו אומר שום גנאי, רק גורם שמתוך דבריו יבא היזיק או בזיון למישהו, הוי נמי לה"ר גמורה, ודבר זה נקרא לה"ר בצינעה^כ. ועל פי הנ"ל כתב הגר"י רוט (קובץ מרפא לשון,

כב. כתב זאת לאפוקי ציורים שלא הי' לו להעלות על הדעת שיבינו על מי מדבר, שבאופנים כאלו, לא רק דהוי אנוס, אלא, לא הוי לה"ר כלל, מכיון שלא הי' לו לידע. אמנם, אם לא ידע שיבינו, אבל הי' לו לידע שיבינו, דהיינו שפשע, אז עבר על איסור לה"ר, כמבואר ברבינו יונה (שער ג, אות ע"ד, הובא בח"ח, הל' רכילות, באר מים חיים סעק"ז), וז"ל, עוד יתפרש המקרא על ענין לשון הרע כי יענש על הפשיעה בו, אף על פי שלא נתכוין לבזות לחבירו, עכ"ל.
כג. ומבואר בדברי חז"ל, שלה"ר בצינעה הוי איסור דאול, והכפרה שלו הוא הקרבת הקטורת. ועיין ס' עלת תמיד (מהגאון ר' שמואל הומינר זצ"ל) שכתב שראוי להרהר בתשובה על עון לה"ר קודם אמירת פ' הקטרת, כדי שיעלה לו לכפרה, מכיון שקטרת מכפר על לה"ר, ואמרו חז"ל ונשלמה פרים שפתינו.

לְהִשְׁמָעַע עַל אִיזָה אִישׁ בֶּן הַמִּסְפָּר הַזֶּה, בְּכָל־ל לְשׁוֹן הָרַע הוּא. וְיִזְתַּר
מִזֶּה, שְׁאֵפְלוּ אִם בְּדִבְרֵי סְפִירוֹ לֹא הָיָה (ד) שׁוֹם עֲנִין גִּנְאִי כָּל־ל, רַק שְׁעַל
יְדֵי דִבְרָיו נִסְבֵּב רָעָה אוֹ גְנוּת לְחִבְרוֹ, וְהַמִּסְפָּר הַזֶּה נִתְּבִין לְזֶה בְּרִמָּאוֹתוֹ,
גַּם זֶה בְּכָל־ל לְשׁוֹן הָרַע הוּא, וְדָבָר זֶה נִקְרָא בְּפִי חַז"ל בְּשֵׁם לְשׁוֹן הָרַע
בְּצַנְעָא.

סעיף ה

וְיִשׁ עוֹד הִרְבֵּה אַפְּנִים בְּבַעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע הַמִּסְפָּרִין דֶּרֶךְ רִמָּאוֹת. וְהוּא,
שְׁמִסְפָּרִין הָעֲנִין לְפִי (ה) תִּמְן עַל חִבְרִיתָן, כְּאֵלּוּ אֵינָם יוֹדְעִין שְׁדָּבָר זֶה
שְׁדָּבָרוֹ לְשׁוֹן הָרַע הוּא, אוֹ שְׁאֵלּוּ מַעֲשֵׂיו שֶׁל פְּלוֹנִי, כֹּל זֶה וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה
בְּכָל־ל לְשׁוֹן הָרַע הוּא.

זכור לאברהם

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שיש הרבה אופנים שבעלי לה"ר
מספרים לה"ר דרך רמאות, כגון שעושים
עצמם כאילו הם מספרים לפי תומם, וכאילו
אינם מכירים שזהו דרכו של פלוני, ואין נפק"מ,
שמ"מ הוי לה"ר, ויודע מחשבות רואה את
כוונתם, ואע"פ שא"א לפרט כל הציוורים, ותן
לחכם ויחכם עוד.

ח"ה) שאם חבירו סיפר לו גנאי על השני,
והמדובר איננו מוכר אצל השומע, והשומע
השיב למספר עוד ניתוח וביקורת על המדובר
(על פי מה שמע עכשיו), הרי עבר השומע הזה
על איסור לה"ר, אע"פ שאינו יודע על איזה
אדם הוא מספר, מכיון שהמספר מכיר האיש
ההוא, והרי השומע הוסיף גנאי בעיני המספר
על המדובר.

סעיף ו

וְדַע, (ו) דְּאִפְּלוּ אִם לֹא בָּא עַל יְדֵי הַלְשׁוֹן הָרַע שְׁלוֹ שׁוֹם רָעָה לְהֵאִישׁ הַהוּא, בְּגִזּוֹן, שְׁלֹא קִבְּלוּ הַשּׁוֹמְעִין אֶת דְּבָרָיו, וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה, אִף עַל פִּי בֶן מִכְּלָל לְשׁוֹן הָרַע לֹא נִפְקָא (לֹא יֵצֵא), וְצָרִיד בַּפֶּה. וְיִוְתֵר מִזֶּה, דְּאִפְּלוּ (ז) אִם הוּא מְשַׁעֵר לְבִתְחִלָּה, שְׁלֹא יָבוֹא לְנִדּוֹן שׁוֹם רָעָה עַל יְדֵי דְבוּרוֹ, אִף עַל פִּי בֶן אָסוּר לוֹ לְסַפֵּר בְּגִנּוּתוֹ.

סעיף ז

וְדַע עוֹד כָּלֵל גָּדוֹל וְעֶקֶר בְּעֵינֵינוּ אֵלּוּ, (ח) אִם הוּא רוֹאֶה אָדָם, שֶׁדִּבֶּר דָּבָר

זכור לאברהם

סעיף ו

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאם ה' בדבריו דברי גנאי, או שהי' יכולת בדבריו להרע את המדובר, אע"פ שלבסוף לא קיבלו השומעים את דבריו, ולא בא שום היזיק לשום אדם, מ"מ, עבר על איסור לה"ר, וזהו מה שאמרו חז"ל, שלה"ר דלא אהני מעשיו צריך כפרה של קטרת או של מעיל. וצרת, באה לכפרה על לה"ר של אהני מעשיו.

הח"ח (בבאר מים חיים) הביא קושית הגאון ר' ישעי' פיק זצ"ל, שהק' אמאי נענשה מרים בצרעת, הלא לא אהני מעשיה, שהרי לא נתקוטטו אהרן ומשה על ידה. ותי' הח"ח, על פי מה דאיתא בספרי שהועיל בדיבורה שגם

אהרן התחיל לדבר, ולכן נענשה. עיין להלן (כלל ז', סעיף ז') שמבואר מדברי הח"ח, שאם המספר גרם שהשומע קיבל דבריו, שוב קרינן לי' "אהני מעשיו", ולפי"ז, אי"צ לומר שאהרן הכהן דיבר לה"ר, רק מספיק לומר, שקיבל הדברים. ובס' עלי באר תי', על פי מה שכתב הח"ח בס' שמירת הלשון (שער הזכירה פ"ה), על פי המדרש, שכל מי שמדבר במי שגדול ממנו גורם שיבא עליו נגעים, וא"כ יתכן, שאצלה הנגעים לא באו בשביל שהועיל דבריה, אלא משום שדיברה במי שגדול ממנה.

סעיף ז

תמצית הסעיף

עיין לעיל בפתיחה (עשה ג') כל הדינים של מצוה לדון לכף זכות. וכתב הח"ח, שמי

או עֲשֵׂה מַעֲשֶׂה, בֵּין מִמָּה שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם אוֹ מִמָּה שֶׁבֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ, וַיֵּשׁ לְשֹׁפֵט דְּבָרוֹ וּמַעֲשָׂהוּ לְצַד הַטּוֹב וּלְצַד הַזָּכוֹת, אִם הָאִישׁ הַהוּא יֵרָא אֱלֹהִים, נִתְחַיֵּב לְדוֹן אוֹתוֹ לְכַף זָכוֹת, אֲפִלּוֹ אִם הַדְּבָר קָרוֹב וְנוֹטָה אֲצֵל הַדַּעַת יוֹתֵר לְכַף חוֹבָה. וְאִם הוּא מִן הַבִּינוּנִים, אֲשֶׁר יוֹחֲרוּ מִן הַחֲטָא וּפְעָמִים יִכְשְׁלוּ בוֹ, אִם הִסְפֵּק שְׁקוּל, צָרִיד לְהַטּוֹת הִסְפֵּק וּלְהַכְרִיעַ לְכַף זָכוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַ"ל: הֵדֵן אֶת חֵבְרוֹ לְכַף זָכוֹת, הַמָּקוֹם יִדְיָנָהוּ לְכַף זָכוֹת, (ט) וְהוּא נִכְנָס בְּכֹלל מֵאָמְרוֹ יִתְבָּרֵךְ: "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ". וְאֲפִלּוֹ אִם הַדְּבָר נוֹטָה יוֹתֵר לְכַף חוֹבָה, (י) נִכּוֹן מְאֹד שִׁיתִּיהַ הַדְּבָר אֲצֵלוֹ כְּמוֹ סֵפֶק וְאֵל יַכְרִיעֵהוּ לְכַף חוֹבָה. וּבַמָּקוֹם שֶׁהַדְּבָר נוֹטָה לְכַף זָכוֹת, דְּבוּדָאֵי אֲסוּר עַל פִּי תֵדִין לְדוֹנוֹ לְכַף חוֹבָה, וְהוּא דֵּן אוֹתוֹ לְכַף חוֹבָה, וּבִשְׂבִיל זֶה הֵלֵךְ וְנִגְנָהוּ, לְכַד שְׁעֵבֶר בְּזֶה עַל "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ", (יא) עוֹד עֵבֶר בְּזֶה עַל אֲסוּר סְפוּר לְשׁוֹן הִרְעָה.

זכור לאברהם

באמת חטא, הרי נמצא שאז הי' לו היתיר לספר על חבירו, ולכן נימא, שמכיון שלפי דעת האומר אדם זה רשע הוא, הרי לא כיון לגנות איש כשר, אלא לגנות רשע על רשעתו, ולכן לא יעבור רק משום מה שדנו לכף חובה, קמ"ל, שאם הי' לו לדונו לכף זכות, ונכשל ודנו לכף חובה, עובר נמי על הסיפור, מכיון שלפי דין התורה של מצוה לדון לכף זכות, אותו איש הוא איש כשר, שאין הולכים בתר מחשבת המספר, אלא לפי מה שדיני התורה מגדיר אותו איש.

שראה חבירו שעשה או דיבר דבר, והי' לו לרואה לדון את חבירו לכף זכות, ולא עשה כן, אלא דן אותו לכף חובה, ועי"ז הלך וסיפר על חבירו על מה שעשה, לא רק שעבר על מצות בצדק תשפוט, במה שחשב במחשבתו על חבירו לכף חובה, אלא עבר נמי על סיפורו את המעשה משום עון לה"ר.

ונראה, דקמ"ל בזה, דלא נימא, דאע"ג שעבר על בצדק תשפוט, מ"מ, לא יעבור נמי משום לה"ר, באופנים ששייך לומר שאם הוא אמת כפי מה שחושב על חבירו, שחבירו

סעיף ח

וְאִפְּלוּ בְּמָקוֹם שֶׁחֶכֶךְ חוֹב מְכַרְיֵעַ יוֹתֵר, וְדַמְצַד הֲדִין לִיכָא אֲסוּרָא כָּל כָּךְ, אִם יִכְרִיעֵהוּ לְכַף חוֹבָה, הִינּוּ לְעִנְיָן (יב) שִׁיֶּסְכֶם בְּעִינֵי עֲצָמוֹ עָלָיו, שְׁעָשָׂה שְׁלֹא בְּדִין, אֲבָל אֵין לְמַחֵר לִילֵךְ וּלְבִזּוֹתוֹ עֲבוּר זֶה אֲצֵל אַחֲרִים, אִם לֹא שִׁישְׁלִימוּ כָּל הַפְּרָטִים הַמְּבֹאָרִים לְקֶמֶן בְּכָלֵל ד' וְה' וּבְכָלֵל י' כִּי יֵשׁ הֶרְבֵּה דְבָרִים, שֶׁאִפְּלוּ אִם אֵין הֲדִין עָמוֹ, גַּם בֵּן אֲסוּר לְבִזּוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, בְּמִבְּאֵר לְהַמְעִין בְּכָלֵלִים אֱלֹו.

כלל ד'

בְּכָלֵל זֶה יִבְאֵר אֲסוּר לְשׁוֹן הֶרַע מִבֵּין אָדָם לְמָקוֹם. וְתִקּוֹן עַל חֲטָא זֶה, וְבוֹ י"ב סְעִיפִים.

זכור לאברהם

סעיף ח

לכף זכות, רק יש מידה טובה להחשיבו כספק, דהיינו בציורים שהמדובר הוא איש בינוני, והדברים נוטים יותר לכף חובה, מ"מ, אסור לו לספר עליו לה"ר בשביל מעשה זו שראה, ואם עבר וסיפר, נחשב ללה"ר.

תמצית הסעיף

הח"ח כאן מוסיף על סעיף דלעיל, וכתב, שאפי' בציורים שאין חיוב לדון חבירו

כלל ד'

הקדמה

והנה כלל זה, סובב על שני היתירים שמצינו בענין לה"ר, א] לספר כשהוא לתועלת, ב] לספר על מי שיצא מכלל עמיתך. וכל אחד

הנה נראה, שיש לכתוב הקדמה לכלל זה, כדי להקל על המעינים בהבנת הענינים.

קרובה, הח"ח מתיר לספר אפי' כוונתו בעירוב כוונות, לתועלת ושלל לתועלת^{כז}. משא"כ בתועלת רחוקה, צריך להיות כל כולו רק לתועלת, בלי עירוב כוונה אחרת. ועוד, בתועלת קרובה, הח"ח מתיר לפעמים אפי' אם רק שמע מן ההיזיק אע"פ דלא ברירא לי', משא"כ בתועלת רחוקה, אינו מותר רק בידוע לו ידיעה ברורה כמו ע"י ראיית עצמו, ולא סגי בשמיעה לבד. ועוד, בתועלת קרובה בהרבה אופנים הוי חיוב לספר, משום לא תעמוד על דם רעיך, משא"כ בתועלת רחוקה הוי רק כמו רשות או דבר הראוי, ולא חיוב גמור. עוד נפק"מ שבתועלת רחוקה צריך להוכיח החוטא קודם, או לספר בפני גי'^{כח}, משא"כ בתועלת קרובה, לפעמים, אי"צ לזה כלל. וכשהוא עון שבין אדם לחבירו, יש חילוק נוסף, שבתועלת קרובה לתועלת ממשיית, מותר לספר אפי' הוא עצמו הוא הנפגע, משא"כ בתועלת רחוקה, אסור אם הוא הנפגע.

מומר לתיאבון ומומר להכעיס

גם מצינו שיש שני סוגי רשעים, יש רשע בגדר מומר לתיאבון, ויש רשע שהוא בגדר מומר להכעיס. אין המקום כאן לבאר מהו מומר לתיאבון ומהו מומר להכעיס, אבל כוונתנו לבאר שיש שני סוגים, וחלוקים הם בדיניהם. עוד יש לדעת, שמחלל שבת בפרהסיא או אפיקורוס, שוים הם בדיניהם למומר להכעיס.

משניהם, נמי מתחלק לשנים, שיש תועלת קרובה, ויש תועלת רחוקה, ויש רשע בגדר של מומר לתיאבון, ויש רשע שהוא בגדר מומר להכעיס.

מקור להיתיר לה"ר לתועלת

קודם כל, כדאי להביא מקור להיתיר לה"ר לתועלת, וכבר מצינו כן בדברי הרשב"ם במס' ב"ב (דף טל: ד"ה ומ"ד בפני ג') וז"ל ולא מילתא היא דלא דמי ללשון הרע כלל דעיקר מחאה היינו משום דבעינן שיבא הדבר לאזניו של מחזיק ומצוה היא לומר לו כדי שיזהר בשטרו ולכן תקנו למערער שימחה בפני עדים כדי שיוציאו את הקול תדע דהיכא דאמר להו לא תפיק לכו שותא לא היא מחאה, עכ"ל.

שני סוגי תועלת - תועלת רחוקה ותועלת קרובה

והנה מצינו בדברי רבינו הח"ח שיש שני סוגי תועלת, יש תועלת קרובה ויש תועלת רחוקה. תועלת קרובה הוא, כשיש סיכוי גדול שדברים אלו, או ימנעו היזיק, או שיגרם שיוחזר ההיזיק שנעשית כבר למקומה, כגון שיוחזר לו הגזל או העושק, משא"כ תועלת רחוקה היינו כשהוא רק צד רחוק שהנפגע יוחזר לו ממנו או ימנע ממנו היזיק.

ומצינו כמה חלוקים ביניהם, דאילו בתועלת

כז. כמבואר בבאר מים חיים (רכילות כלל ט' אות ג') כה. ובמקומו, כתב הח"ח כמה ציורים שהם יוצאין מן הכלל.

שמעידים עליו כנ"ל, הוא נעשה פסול לעדות ע"י חטא של פעם אחת עד שיעידו עדים ששב מדרכו, ומדרבנן נעשית פסול לעדות בעשיית כל לאו דאורייתא ואפ"י אין בו מכות ולא הוי חמס, וגם בזה הוי ע"י פעם אחת אחר שהכריזו עליו ב"ד בבתי כנסיות ובתי מדרשות, וכל זה מבואר בשו"ע (חו"מ סי' ל"ד).

גם יש מצוה לשנוא בעל עבירה, וכדכתב ומשנאיך ה' אשנא, וגם בזה החיוב הוא, אפ"י אם החוטא חטא רק פעם אחת, עד שיכולים לשער ששב, דהיינו אם עבר זמן רב ולא ראינוהו עוד שחטא. גם אם חטא רק פעם אחת, יש חיוב להוכיחו, ולא לפטור עצמו מספק שמא כבר שב, ואפ"י הוא ת"ח שאסור לחשדו ולשונאו, דאמר' שבוודאי שב, מ"מ לענין תוכחה עדין יש חיוב תוכחה.^{כו} אמנם לענין לספר עליו לה"ר, ולגלות חטאו לרבים כדי שימנעו אחרים ללמוד ממעשיו, ואולי גם החוטא עצמו ישוב מדרכו, אין לספר עליו עד שיראנו שעבר עליו ג' פעמים, שאם חטא רק פעם אחת או שתיים, לענין סיפור לה"ר עליו, צריך לחשוש שאולי כבר עשה תשובה.^{כז} עוד יש דין לענין רשע, שאין חיוב לדונו לכף זכות, ובעזה"י תוך הכלל יתבאר כל הדינים הנ"ל.

והח"ח כתב, שבאיש שהוא מומר לתיאבון, שעבר על עבירה בין אדם למקום במזיד ולא שב עליו, ובתנאי שאנו יודעים בברירות שהוא ה' מזיד גמור, ואנו יודעים בברירות שלא שב, אז מותר לספר עליו לה"ר על החטאים שעשה, משום שאדם כזה יצא במקצת מכלל עמיתך, ואך ורק בצירוף, דהוי תועלת רחוקה, דהיינו, כדי שימנעו אחרים ללמוד ממעשיו, ואולי גם החוטא עצמו ישוב מדרכו, וגם צריך שהמספר יכוין לתועלת זה. ובתוך הכלל יתבאר כל התנאים הנצרכים להיתיר זה.^{כח} ובאופן שהרשע הוא בגדר מומר להכעיס, מותר לספר עליו לה"ר בכל ענין ובכל אופן, (לכל הפחות מעיקר הדין) ואפ"י אין כוונתו לתועלת כלל, משום שבכה"ג יצא לגמרי מכלל עמיתך.

דינים השייכים לרשע (מומר לתיאבון)

עוד כדאי לבאר ההלכות השייכים לרשע שהוא מומר לתיאבון, ולראות שיש חילוקים ביניהם. הנה מצינו שמי שעבר על לאו שיש בו חיוב מכות או שעבר על לאו של חימוד ממון ואפ"י אין בו מכות, שהוא פסול לעדות מדאורייתא, ואפ"י לא חטא רק פעם אחת, נפסל הוא לעדות עד ששב, והיינו שאם יש עדים

כו. ולענין חטאים שבין אדם לחבירו עיין להלן כלל י' שיש כמה חילוקים בהלכות אלו.

כז. ולענין החיוב תוכחה למומר, עיין מש"כ בזה בפתיחה עשה ה'.

כח. אמנם נחוץ לבאר, שלענין זה חלוק מאוד עבירות שבין אדם לחבירו, שבהם אין חוששין שמא שב, שהרי יכול לראות שלא שב, וכמו שנראה בעזה"י להלן בכלל י'.

סעיף א

אסור לספר על חברו, אפלו שלא בפניו, והוא אמת, דבר שיתפזה על ידי זה, ולא מפעי (ואין צריך לומר) בדברים של גנאי בעלמא, כגון (א) לזכר עליו מעשה אבותיו וקרוזביו או לזכר עליו מעשיו הראשונים, בין שהיו (ב) דברים שפין אדם למקום או (ג) דברים שפין אדם לחברו, בין שהוא מתנהג עתה כשורה, אסור לגנותו בזה ולשון הרע מקרי. אלא אפלו אם ראהו זה מקרוב בינו לבין עצמו, (ד) שעשה דבר שאין ראוי על פי הדין, והוא מהדברים שפין אדם למקום, (בדברים שפין אדם לחברו, יש בזה חלוקים רבים, ונקיאר אם ירצה ה' לקמן בכלל י'), גם כן אסור לגנותו בזה, אפלו שלא בפניו, אם לא על פי הפרטים המבארים לקמן בסעיף ו' *.

זכור לאברהם

סעיף א

תמצית הסעיף

בשוגג. והח"ח מבאר שזהו וודאי דברי גנאי לומר על אחד שחטא בחטא בין אדם למקום, ובאמת האיש עצמו כשר הוא משום שכבר עשה תשובה או שהי' שוגג. ולהלן תוך כלל זה יתבאר, מתי אמרי' שיש לחשוש דילמא עשה תשובה, ומתי אמרי' שמא שוגג הוא, ואיזה חטא מיקרי דברי גנאי אם אומר שעבר עליו, והוא באמת כשר הוא.

הח"ח בכלל זה בא לבאר מתי מותר לספר על איש שעבר על עון שבין אדם למקום, מכח ההיתיר של יצא מכלל עמיתך. י"ו וליזה כתב הח"ח, שאין היתיר כלל לספר על שום עון בין אדם למקום^ל שעשה אדם, אם יש לנו לתלות שעשה תשובה או שחטא רק

כט. להלן נראה שיש באמת שני היתירים של יצא מכלל עמיתך, ועיקר כלל זה סובב על ההיתיר של יצא מכלל עמיתך, בצירוף שהנדון הוא בגדר רשע של מומר לתיאבון, וההיתיר הוא בצירוף שיש תועלת כדי שיתרחקו בני אדם מדרך רשע כשישמעו שהבריות מגנות פועלי און, גם הוא בעצמו אולי ישוב עי"ז מדרכיו הרעים, כמבואר כל זה מהבאר מים חיים (להלן אות ל"ב).

ל. ואם הוא עבירה שבין אדם לחבירו יש היתיר נוסף לגלות, דהיינו אם יש בגלותו את הדברים ענין של השבת ממון להנפגע, ואפי' אינו מצוי כ"כ שינצל הנגול והנעשק, רק דאפשר שע"י רינונם של השומעים אולי ישוב מעצמו מדרכיו הרעים, ודינים אלו יתבארו להלן כלל י' בעזה"ת.

*ודע, דכל זה בסתם איש ישראל, כמו שיבאר לקמן בסעיף ג', אבל אם נתברר לו לפי הענין, שסבת העון הוא מפני שיש בו אפיקורסות, חס ושלום, על איש כזה לא נצטוינו בלאו ד"לא תלך רכיל", שאיננו בכלל "עמיתך", ופרטי דין האיש הזה מבאר לקמן בכלל ח'.

סעיף ב

ואין חלוק בזה, בין אם הוא לאו גמור או עשה גמורה דאורייתא המפרסם שהוא אסור, שגוראי יתבזה מאד לפני השומע על ידי ספורו, אפלו אם הוא דבר, (ה) שאין נזהרין בזה הרבה מהמוני ישראל, ואין לו בזה גנות גדול כל כך, כגון לומר על אחד (ו) שאינו רוצה ללמד תורה או שדבר פלוני שספר הוא שקר (אם לא שיש תועלת בזה שהודיע לחברו שהמעשה הוא שקר ומכונן רק לתועלת ובעין שנבאר לקמן בכלל י') וכל ביוצא בזה את על פי בן אסור, כיון שעל כל פנים לפי דבריו הוא איש, שאיננו מקים את התורה. ואפלו לספר עליו בענפי המצות, כגון שהוא עצור בממון ואינו מכבד שבת כראוי, שדבר זה נכלל במצות עשה דזכור, וכמו שכתב בספר "חרדים", או אפלו הוא מלתא דרפנן בעלמא, שהם אמרו, (ז) שאין ראוי לעשות זה הדבר לכתחלה, והוא מספר עליו, אפלו שלא בפניו, והוא אמת, שראהו בעצמו שעשה הדבר הזה, (ח) גם בן אסור.

זכור לאברהם

סעיף ב

או בקטנות העולה שעשה, ואפי' עשה המדובר רק עולה קטנה כמו איסור דרבנן או רק דין לכתחילה שלא קיים, בכל זה, הוי איסור גמור לשפוך בוז עליו שעשה כן.

תמצית הסעיף

הח"ח מבאר שאין חילוק בדינים אלו בגודל

סעיף ג

אך יתחלק זה הדין לפרטים אחרים וכמו שאבאר, דאם הוא (ט) איש בינוני בסתם איש ישראל, שדרכו להשמר מחטא ונכשל בחטא רק לפעמים, (י) ויש לתלות, שעשה דבר זה שלא במתבונן, (יא) או שלא היה יודע שדבר זה אסור, או שהיה סבור שהוא חמרא ומדה טובה בעלמא, שהבשרים נזהרין בזה, (יב) או אפלו ראוהו כמה פעמים שעבר על זה, בודאי יש לתלות בזה, ואסורים לגלותו, כדי שלא יהיה לבו בעיני עמו, ואפלו בעיני עצמו גם כן לא יתבנה, ואסור לשנא אותו עבור זה, דצריך לדנונו לבת זכות, והוא מצות עשה דאורייתא של "בצדק תשפט עמיתך" לבמה פוסקים.

סעיף ד

אבל אם (יג) יראה להן, שתחזיק ידע את עצם אסורו וגם במתבונן עשה את החטא בביאת עריות ואכילת דברים אסורים וכיוצא בזה, (יד) שנתפשט ידיעת אסורו בישראל, תלוי בזה, אם הוא אדם בינוני בשארי דברים, שדרכו להשתמר על פי הרב מהחטא, ובזה לא ראוהו שנכשל, רק פעם

זכור לאברהם

סעיף ג

תמצית הסעיף

הח"ח מבאר שאם המדובר הוא איש בינוני, וכל שכן ירא חטא, ואפשר לתלות עליו שה' שוגג במה שחטא, או במה שלא ידע כלל שהוא אסור, או שלא הכיר חומר האיסור, אסור לשפוך בוז עליו ולספר זאת לאחרים, אפי' ראינוהו שעשה כן כמה פעמים.

סעיף ד

תמצית הסעיף

הח"ח מבאר שאם ראה משהו שחטא, בחטא אשר כל שער עמו יודעים שהוא חטא, וה' ניכר שה' מזיד, אבל לא ראה אותו שחטא רק פעם אחת או שתיים, אסור לפרסם הדבר לאחרים, דזהו לה"ר, משום שלענין סיפור לה"ר חייב לחוש שמא עשה כבר תשובה,

אחת בסתר, אסורין לגלות את חטאם לאחרים, (טו) אפלו שלא בפניו, והמגלה אותו, אשום אשם על זה כי אולי החוטא ההוא שב מדרבו הרעה ויגזיזו פרעיוניו על זה החטא והוא נשוא עון לפני ה', כי עקר התשובה לפי מדירות הלב, ובשיספר זה את החטא לפני ההמון, יהיה לבו ולקלון בעיניהם, אחר אשר נחם על רעתו ונסלח לו על עונו, על כן יחטא ואשם האויל המזכיר עונו. (טז) ואפלו לדיני העיר אין לגלות, ואף שיש אתו עד שני להקים דבר (דאי לא בלאו הכי בלא זה) אסור לגלות, כי אסורין הדינים להאמין לדבריו ויחזיקו אותו רק לבעל לשון הרע, וכמו שנכתב אחר כך) כיון שלא יהיה תועלת מדבר זה, רק צריך להוכיח אותו (יז) כינו לבין עצמו, על אשר המרה את אלהיו בחטאו, ושיראה לגדר את עצמו מכאן ואילך מהסבות שהביאוהו לזה, כדי שלא יבוא עוד לידי חטא, ויזהר המוכיחו לדבר לו בלשון רפה כדי שלא יכלימנו, בדכתיב: "הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (יח) וכל זה שכתבנו הוא אפלו אם הוא רק אדם כינוני בשאר דברים, וכל שכן אם הוא איש תלמיד חכם וירא חטא, אך עתה נבר יצרו עליו, בודאי עון גדול הוא לפרסם חטאו

זכור לאברהם

מכל הנ"ל, ולענין לגנותו צריך לחוש שמא שב, ואסור לספר עליו.

ואפי' לבי"ד אין לו להגיד, ואם אין עד אחר איתו, הוי לה"ר גמורה להעיד עליו, ובי"ד מלקין אותו, ואם יש עד שני איתו, עדין אינו מן הנכון ללכת לבי"ד, אלא א"כ אותו

מכיון שלא ראינוהו שחטא רק פעם אחת או שתיים^{לא}. ואע"ג שעדין יש חיוב להוכיח את החוטא ולא לחוש שמא שב, וכן אילו העידו עליו עדים שחטא, יתכן שהי' נפסל לעדות ולא הי' חוזר להכשירו עד שרואים ששב, וכן יש חיוב לשנוא את החוטא עד שישוב ואין תולין בבינוני ששב מיד, מ"מ, דין לה"ר חלוק

לא. שיעור זה של פעם אחת או שתיים נלמד מדברי הח"ח (הל' לה"ר כלל ה' באמ"ח ה').

וְאִסּוּר אֶפְלוּ לְהִתְרַחֵק אַחֲרָיו כִּי בְּיָדָיו עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְאִם יֵצְרוּ נִתְחַזֵּק
עָלָיו פַּעַם אַחַת, נִפְשׁוּ מָרָה לוֹ אַחֵר כִּךְ עַל זֶה וּלְכַבּוֹ יֵרָא וְחִרְדַּם מְאֹד עַל
אֲשָׁמָתוֹ, וַיִּכְמוּ שְׂאֵמָרוֹ חו"ל: אִם רָאִיתָ תִּלְמִיד חָכָם, שֶׁעָבַר עֲבָרָה בְּלִילָה
אֶל תִּתְרַחֵק אַחֲרָיו בַּיּוֹם, שֶׁבְּיָדָיו עָשָׂה תְּשׁוּבָה *.

* וְכֵן זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּאֵלּוּ הַסְּעִיפִים הוּא בְּשֵׁאִין הַדָּבָר הַזֶּה מוֹעִיל לִאֲפֻרְוֵי
מֵאִסּוּרָא, אֲבָל אִם הוּא (יט) מוֹעִיל לִאֲפֻרְוֵי מֵאִסּוּרָא, כְּגוֹן, שֶׁרָאָה לֹאֲשֵׁת

זכור לאברהם

נראה שנקט הח"ח. וכתב הח"ח (בבאר מים חיים
אות י"ד) דאע"ג דעדין בכלל עמיתך הוא לענין
שאסור לספר עליו לה"ר אם לא נכשל רק פעם
אחת או שתיים, מ"מ, לענין הדין שנאה הוי כבר
כרשע ומותר לשנאותו. מ"מ, אם עבר זמן רב
ולא נראה עליו שום שמץ פסול, יש לתלות
ששב כבר ואין לשנאותו יותר (באר מים חיים אות
ב').

האיש הולך כבר להעיד, אמנם מ"מ, אם כוונת
השני עדים להעיד לפוסלו על הצד שיבא אותו
איש באיזה זמן להגיד עדות, לא הוי איסור
לה"ר, אע"פ שאינו נכון. אמנם בכל אופנים
כאלו, עדין יש לו להוכיח החוטא ולשנאותו עד
שישוב.

דין לשנוא את הרשע

עוד כתב הח"ח, שאם החוטא הוא ת"ח אסור
לשנאותו כשראהו חוטא פעם אחת
או שתיים, משום דאמר' שבדאי עשה כבר
תשובה, כדאיתא בגמ' (ברכות יט:) וכמו שפסק
רבינו יונה^ל, ואע"ג דלענין פסולי עדות לא
מחלקינן בין ת"ח לשאר אדם ות"ח נמי נפסל
לעדויות ע"י מעשה של פעם אחת, מ"מ, לענין

תוך דברי הח"ח רואים שיש דין לשנוא את
הרשע^ל, ומקור הדברים בסוגי' דפסחים,
ונלמד מפסוק הלא משנאיך ה' אשנא (תהלים
קל"ט), ואף דבגמ' פסחים (דף קיג:) יש מח' אם
הוי רשות או מצוה לשנוא את הרשע, מ"מ,
מדברי הרמב"ם (סוף הל' רוצח) והחינוך (סוף מצוה
רל"ח) מבואר דנקטי שיש מצוה לשנאותו, וכן

לב. אמנם עיין משך חכמה (כי תצא כ"ב ד') דאף אם יראה אדם בחבירו שחטא, אסור לשנוא איש כזה רק מי שהוא
בעצמו סור מרע וצדיק תמים בדרכיו, אבל קשה למצוא כזה, דראיתי בני עלי' והם מועטים, עיי"ש.
לג. מקור הח"ח בזה הוא מדברי רבינו יונה בשע"ת (שער ג' אות ר"ט) ושם כתב רבינו יונה עוד טעם לדין זה, שאם הוא
ירא שמים, מסתמא זכויותיו מרובים מעוונותיו והוי צדיק גמור, ויש לעיין למה השמיט הח"ח טעם זה של ר"י.

איש שזנתה, דמן הדין נאסרה עבור זה להבעל, אפלו ראה דבר זה ביחידיו, צריך (ב) לגלות (כא) להבעל כדי להפרישו מאסור, ודוקא אם ראה בעצמו שזנתה, דמן הדין נאסרה על ידי זנות להבעל, אבל אם שמע זה מאנשים אחרים, דמן הדין לא נאסרה על ידי זה להבעל, או שאר אפנים כיוצא בזה אסור לגלות. ואפלו אם ראה בעצמו שזנתה, לא יגלה, רק אם הוא משער, (כב) שאפשר שהבעל יאמין לו כבי תרי (כשני עדים) ויפרש על ידי זה ממנה, אבל בלאו הכי אסור לו לגלות דבר זה להבעל וכל שכן לזולתו.

סעיף ה

אבל (כג) אם הוא רואה שהחוטא הוא מהאוילים הלצים השונאים למוכיחם, בדרךתיב (משלי ט' ח'): "אל תזכח לץ פן ישנאך", ובדאי לא יתקבלו דבריו באזניו, ואנשים כאלו בנקל להם לשנות פאולתם, ואם בן יוכל להיות שיבוא עוד הפעם לידי חטא, על בן טוב להם, שיגידו לדיני העיר, כדי שהם ייסרוהו על עונו ויפרישוהו מהאסור על להפא, ונראה

זכור לאברהם

סעיף ה

תמצית הסעיף

כהמשך מסעיף דלעיל, כתב הח"ח כאן, שיש שני אופנים שמוותר לספר על איש שחטא בעון בין אדם למקום, רק פעם אחת או שתיים, או כדי שאחרים יפרשוהו מן החטא שלא יחטא עוד, או כדי שהשומע ישנא אותו ויתרחק ממנו עד שישוב, וכל אחד מאלו יש לו תנאים מיוחדים. באופנים שהתועלת כדי

איסור שנאה חייב לחשוש שמסתמא כבר שב. אמנם מ"מ, לענין תוכחה יוכיחנו ולא יסמוך שעשה כבר תשובה (באר מים חיים י"ח). וענין שנאה זו שהזכרנו, כפשוטו הוא מח' הראשונים אם לשנא רק הרע שבו ועדין אסור לשונאו על סיבות נוספות, או שמוותר לגמרי לשונאו, ושהזהר המח' הראשונים אם יש מצוה לפרוק ולטעון למי שהוא שונאו מחמת שראה שעבר על איסור. ועיין ס' אמרי יצחק סי' י"ח שהאריך בזה.

דהוא הדין (כד) לקרוביו של החוטא, אם דבריהם יהיו מתקבלין לו, ועיין בבאר מים חיים. וכל פונת המספר תהיה לשם שמים ובקנאת ה', לא בשנאתו לו על דבר אחר. והשופטים גם כן ייסרו את החוטא (כה) בהצנע ולא ילבינו פניו ברבים, בדבתיב "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" וכל זה אם ראוינו בשנים, אבל אם הוא עד אחד, (כו) לא יעיד על חברו, כי עדותו חנם, לפי שאין סומכין עליה כמו שנאמר (דברים י"ט ט"ו): "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת". לכן מוציא שם רע יחשב, ואמרו רבותינו: כל המעיד יחידו על חברו בדבר עברה וכו' ואמרו חז"ל: ג' הקדוש ברוד הוא שונאן, ואחד מהם תרואה דבר ערוה בחברו ומעיד בו ביחידו. (כו) אך יכול לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע כי יאמין דבריו (כה) בדברי שני עדים, ומתן לרבו לשנא אותו עבור זה ולהתרחק מחברתו, עד אשר יודע לו, ששכח מדברו הרעה, אבל אסור

זכור לאברהם

שאחרים יוכיחוהו ויפרשוהו מן החטא, אין לו להגיד רק אם יש חשש שיסנה באולתו כיון שהוא לץ, ורק לספר לקרוב או רבו של החוטא, כשהם יאמינו לו כבי תרי"ד, ויש ציפוי שיוכיחוהו, ודבריהם יתקבלו אצל החוטא.

ועוד אופן יש שמותר לספר, והוא כשיש שני עדים בדבר, אז הם יכולים להגיד לבית דין, כדי שהבי"ד ייסרוהו ויפרישוהו מן החטא. אבל עד אחד לא יגיד לבי"ד, משום שבי"ד לא יאמינו כלל לעד אחד^ה.

לד. בקרובו של החוטא, יש לעיין אם הח"ח מצריך שיחא מהימן לי' כבי תרי, וקצת משמע מדבריו שבוה אי"צ שיחא מהימן לי' כבי תרי, ואולי משום שהקרוב חפץ מאוד שקרובו יהי' שלם, ולכן יחוש לדבריו ולהוכיח קרובו, אפי' אינו מהימן לי' כבי תרי, ועיין.

לה. עיין מש"כ לעיל בפתחה (לאו י') לתמוה על דברי רבינו כאן. ויש לעיין למש"כ ס' שבילי חיים, דאיה"נ אם יספר לבי"ד שלא בתורת עדות אלא בצינעא כדי שבי"ד יוכיחוהו, והוא מהימן להם כבי תרי, איה"נ מותר אפי' הוא עד אחד בדבר, דלא גרע מלספר לרבו או לקרובו, ואפי' הח"ח יודה לזה, אלא דלא מיירי הח"ח בזה. וכעין זה כתב החלקת בנימין (כאן אות מ"ד). (אמנם לענ"ד לא משמע כן מדברי הח"ח בבאר מים חיים אות כ"ו)

לרבו לספר דבר זה לאחרים, ולא עדיף מאם ראה בעצמו, וכמו שפיתחנו לעיל בסעיף ד'.

סעיף ו

ונראה לי עוד באיש, אשר משפטו לשנות באולתו, דאף אם רבו איננו צנוע כל כך ואפשר שיתודע ממנו להמון, אבל הוא איש שדבריו יהיו נשמעין בתוכחה להחוטא, שלא ישנה עוד באולתו, אפשר גם כן שמתר לנלות לו, כיון שפונת המספר הוא לתועלת החוטא ולא לננותו. ועתה נחזור לעניננו הנ"ל, דאפלו אם ראוהו שנים בעת עשיית החטא והוא איש, שנקל לו לשנות באולתו, אף על פי כן אין מתר רק לנלות לדיני העיר ולא לאחרים, כי על כל פנים הלא לא ראינוהו שעבר על זה האסור, רק פעם

זכור לאברהם

סעיף ו

תמצית הסעיף

כהמשך מסעיף דלעיל, כתב הח"ח, דמה שכתבנו לעיל שמותר לספר לרבו של החוטא, כשיאמין לו כבי תרי, ויש ציפוי

ובשניהם שהזכרנו, כל כוונת המספר תהי' לשם שמים לא בשנאתו על דבר אחר^ל. וההיתיר השני הוא, לספר לרבו של עצמו כשהוא איש סודי^ל, כשיאמין לו כשני עדים, כדי שישנא את הרשע וכדי שיתרחק ממנו, עד שישוב^{לח}.

לו. כ"כ הח"ח, וכפשוטו משמע שאם אין כל כוונתו לשם שמים אסור להגיד, אמנם נראה, שא"א לומר כן, שהרי כאן הוא תועלת קרובה, ובכח"ג מחוייב לעשות כפי יכלתו לכון לשם שמים, אבל גם אם אינו מכון לשם שמים מחוייב להגיד.

לו. ראיתי בס' אחד שביאר, שכוונת הח"ח במה שכתב "לרבו ולאישי סודי" כלומר "לרבו או לאיש סודי", אמנם בהכרח שאין זה כוונתו, שהרי בבאר מים חיים סעקכ"ח כתב שהיתיר זה שייך רק לת"ח צנוע שאם יודע לו ששב מדרכו הרעה יאבהו ולא יזכור לו עונותיו הראשונים, משא"כ אם יספר ליתר ההמון יתפרסם לעיניהם לגנאי ולבזיון לעד אף אחר שישוב לה' וינחם על רעתו ונסלח לו.

לח. משמע שהוא לא יאמין לו רק מכח מהימן ל' כבי תרי, ויש לעיין למה לא מהני דין עד אחד נאמן באיסורים, ועיין בס' דבר שמואל (עמ"ס פסחים דף קיג:) שתי' משום שנאת הרשע הוי בגדר עונש, ואין עד אחד נאמן לענין עונשים.

אחת, אולי גבר אז יצרו עליו ואחר כך שב בתשובה ונאנח במרירות לב
על זה, על כן לא יצא החוטא עדין מבבל "עמיתך" בזה.

סעיף ז

וכל אלו הדינים שכתבנו הוא דוקא באיש, אשר מנהגו ודרךו להתחרט
על חטאיו, (כט) אבל אם פחת את דרכו, כי אין פחד אלהים לנגד עיניו

זכור לאברהם

סעיף ז

תמצית הסעיף

הח"ח כתב, שבאם החוטא הוא מומר לתיאבון
ע"י עון שבין אדם למקום^ט, דהיינו
שעבר על עבירה בין אדם למקום^ט במזיד
כמה פעמים ולא שב עליו, ובתנאי שאנו
יודעים בברירות שהוא הי' מזיד גמור, והיינו
שהוא חטא ידוע אשר כל שער עמו יודעים
שהיא עבירה^{טא}, כגון אכילת מאכלות אסורות,

שיוכחוהו, ודבריו יתקבלו אצל החוטא, די
לומר שמותר לספר לו, ואפי' הרב אינו צנוע
כ"כ, ואפשר שממנו יתגלה להמון חטא זה של
החוטא, דמ"מ מותר. והח"ח לא ביאר טעמו,
ולענ"ד נראה שהטעם משום דהוי תועלת
הרבה יותר במה שישפר מעשיו ויזכה לעוה"ב
ממה שיפסד ע"י השמועה דלא טובה, ואי
משום המכשול של הרב שיעבור על איסור
לה"ר, אדרבה הוי יותר תיקון המעוות מקלקול,
ולכן מותר, ועיין עוד.

לט. הנה הח"ח כאן לא ביאר אם יש נפק"מ איזה עון עבר החוטא, אמנם להלן (באר מים חיים כלל ה' אות ה') מצדד לומר
שאין היתר הנאמר בסעיף זה שייך, אלא א"כ נעשית רשע דאוי' וכדיני פסולי עדות, והיינו שרק אם עבר החוטא על
לאו שיש בו מלקות. מאידך גיסא, הוא עצמו כתב לעיל (כלל זה באר מים חיים אות ז') שאפי' אם הוא חוטא לעבור בשאט
נפש על איסורים דרבנן, נקרא רשע ושייך דינים שבסעיף זה, ועדין לא מצאתי יישוב לזה. אמנם לענין הלכה למעשה,
אפי' נימא שמעיקר הדין שייכים דינים אלו גם לחוטא על איסור דרבנן, אינו כדאי לסמוך על דין זה ולגנותו, וכדאיתא
בס' מעשה איש ("ג עמ' ר') שהחזו"א אמר שאינו כדאי, משום שקשה לך לומר על עצמך שנקי אתה מלעבור על
איסורים דרבנן, והרי מצינו שכתב הח"ח (בס' שמירת הלשון שער התבונה פרק י"ז) שהמספר בגנותו של רשע ימלא רתת
וזיע, שאם המספר עצמו ימצא חוטא כמות אותו רשע, הרי יענש עבור הצער של האיש שסיפר עליו כאילו סיפר על
אדם צדיק, עיי"ש.

מ. ולענין חטאים שבין אדם לחבירו, עיין להלן כלל י' שיש כמה חילוקים בהלכות אלו.

מא. מדברי הח"ח (באר מים חיים אות ל"א) משמע, שאפי' אינו עבירה אשר כל עמו מכירים שהוא עבירה, אבל הוכיחו
אדם נכבד שראוי לסמוך עליו ולא חזר, אז ג"כ הדין שוה לעבירה מפורסמת.

וְתָמִיד יִתְיַצֵּב עַל דְּרֹךְ לֹא טוֹב, כְּמוֹ הַפּוֹרֵק מֵעָלָיו עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם אוֹ שְׂאִינֹ נִזְהָר מֵעֲבֶרָה אַחַת, אֲשֶׁר כָּל שֹׁעַר עִמּוֹ יוֹדְעִים שֶׁהִיא עֲבֶרָה, דְּהִינּוּ בֵּין שְׂאוֹתָהּ הָעֲבֶרָה, שֶׁהוּא רוֹצֵה לְגַלּוֹת, עֲשֵׂה חֲחוּטָא כְּמָה פְּעָמִים בְּמִזִּיד אוֹ שֹׁעֵבֶר בְּמִזִּיד כְּמָה פְּעָמִים עֲבֶרָה אַחַת הַמִּפְרָסְמַת לְכָל שֶׁהִיא עֲבֶרָה, אִם בֶּן מוֹכַח מִנֶּה שֶׁלֹּא מִחֲמַת שְׁנֵבֶר יֵצֵר עָלָיו עֲבֵר עַל דְּבָרֵי ה' כִּי אִם בְּשִׁרְיוֹת לְבָב הוּא הוֹלֵךְ, וְאִין פֶּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו, לְכֵן מִתֵּר לְחֻבְלִימוֹ

זכור לאברהם

וגם בתנאי שאנו יודעים בברירות שלא שב, דהיינו שראינוהו שחטא ג' פעמים או יותר, אז מותר לספר עליו לה"ר על החטאים שעשה^{מב}, והטעם להיתיר זה, משום שאדם כזה יצא במקצת מכלל עמיתך, ובצירוף^{מג}, דהוי תועלת רחוקה, דהיינו, כדי שימנעו אחרים

ללמוד ממעשיו, ואולי גם החוטא עצמו ישוב מדרכו, ונכלל בזה ג"כ, שהמספר צריך לכון לתועלת זה.^{מד}

והח"ח כתב שהמקור להיתיר זה הוא מדברי חז"ל שאמרו לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונוהו, ואמרו

מב. מדברי הח"ח בבאר מים חיים (אות ל"ב, ממה שציין לדבריו בכלל י', עיין ס' אמרי שיה עמ' רל"ה), מבואר שאין צריך להוכיח החוטא תחילה. אמנם בס' חלקת בנימין (אות ס') הק' למה באמת אין חיוב להוכיחו תחילה, דאף שנאמר שאין חיוב תוכחה על רשע מומר לתיאבון מחמת מצות תוכחה, מ"מ, הלא אסור לספר גנותו באופן שיכול להגיע לתועלת בלי לספר גנותו, וה"נ כאן כיון שיש אפשרות שיעיל תוכחתו יהא מחוייב להוכיח קודם שמספר כדי שלא יצטרך לספר גנותו. ונלענ"ד ליישב, שלדעת הח"ח, זה גופא נכלל בהא שאין צריך להוכיח החוטא שהוא מומר, שפטור תוכחה הוא גם להתירו לספר מיד גנותו על העבירה שעשה בלי תוכחה תחילה, ועיין.

מג. ובביאור צירוף זה, נחבטו האחרונים, דכפשוטו קשה טובא דמכיון שהוא מומר ואמר' שיצא מכלל עמיתך, א"כ יהא מותר לספר עליו בלי כוונה לתועלת, וביארו כמה אחרונים, שיש לומר שבמומר לתיאבון לעבירה אחת לא יצא מכלל עמיתך רק לענין אותו עון, ולכן אסור לגנותו רק לענין אותו עון, וכן כתבו האבני נזר (יו"ד ס' תס"א) והערוך השלחן (חו"מ ס' רכ"ח) לענין ההיתיר להונות מי שהונות אותך, שדוקא להונותו על רשעתו בכוונה לשם שמים מותרת. אמנם, לענין מומר להכעיס לא אמר' כן, אלא מותר לבזותו ולהונותו בכל ענין אפי' שלא לתועלת, ויש לעיין איך שייך לחלק בזה, כששני הדינים נלמדים מפסוק אחד, ונראה שהוא קבלת חז"ל, או שהוא דבר המסור לחכמים לבאר הדינים של "יצא מכלל עמיתך".

מד. הח"ח בבאר מים חיים (אות ל"ב) התנה עוד תנאי, שלא יטמין עצמו לגנותו בצנעא, ובפניו יחניף לו, רק כשיספר יספר בפרסום, אם לא שיש לו ממנו אימה שיש לאל ידו להרע עמו, או מפני חשש מחלוקת מותר לגנותו בצנעא בפני כל אחד ואחד.

(ל) ולספר בגנותו בין בפניו ובין שלא בפניו. ואם הוא יעשה מעשה או ידבר דבר, ויש לשפטו לצד תזכות ולצד תחוב, צריך לשפטו לצד החוב, אחרי שנתחזק לרשע נמור בשאר עניניו, וכן אמרו רבותינו "לא תנו איש את עמיתו", עם שאתה בתורה ובמצות, אל תונהו בדברים, ואשר לא שית לבו לדבר ה', מתר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפך בוז עליו, ועוד אמרו: מפרסמין את החנפים מפני חילול ה', וכל שכן (לא) אם הוכיח אותו בזה ולא חזר, דמתר לפרסמו ולגלות על חטאיו בשער פת רבים ולשפך בוז עליו, עד שיחזר למוטב, ובמו שכתב הרמב"ם בסוף פירק ו' מהלכות דעות (הלכה ח'), אך יש לזהר שלא לשבח (לכ) פְּרָטִים אַחֲרֵים הַמִּצְטָרְכִים לָזֶה, וכתבתים בבאר מים חיים.

זכור לאברהם

שהרשע הוא בגדר מומר להכעיס, מותר לספר עליו לה"ר בכל ענין ובכל אופן, (לכל הפחות מעיקר הדין) ואפי' אין כוונתו לתועלת כלל, משום שבכה"ג יצא לגמרי מכלל עמיתך (כן מבאר מדברי הבאר מים חיים אות ל"ב בסופו).

תינוק שנשבה

והאינם שומרים תורה ומצות בזמנינו, יש סוברים שיש להם דין תינוק שנשבה, ואז עדיפי הם ממומר לתיאבון, ויש פוסקים שסוברים שקשה ליתן להם דין זה בזמנינו.

מצוה לפרסם את החנפים מפני חילול ה'. גם כתב הח"ח, שברשע הנ"ל אם ראית אותו שעשה מעשה או דיבר דבר יש לשפטו לצד החוב^מ, ואין מצוה לדונו לכף זכות. וכדאי להעיר, שעם כל מה שנתבאר עדין יש הרבה חיובים שאנו חייבים להיטיב עם רשע מומר לתיאבון, דמצוה לגמול עמו חסד, ולהשיב לו אבידה, ולרחם עליו, שעדין בכלל ישראל הוא (באר מים חיים להלן כלל ו' אות כ"ז, ועיין עוד בס' אהבת חסד ח"א פ"ג סעיף ב').

וכל הנ"ל הוא במומר לתיאבון, אבל באופן

מה. מלשון הח"ח משמע שיש חיוב לדונו לכף חוב, ויש לעיין למה יש חיוב לעשות כן, ואולי נכלל הוא בדין מפרסמים את החנפים מפני חילול ה'.

סעיף ח

בְּשִׁפְיַת דִּין (לג) אוֹמְרִים לְאָדָם דִּין אֶחָד בְּמָה שֶׁהוּא (לד) בָּקוּם וַעֲשֵׂה, בֵּין שֶׁהוּא דְּבָרִים שְׂבִין אָדָם לְמָקוֹם אוֹ דְּבָרִים שְׂבִין אָדָם לְחֶבְרוֹ, וְאִינוּ רוֹצֵה לְקַיֵּם בְּשׁוּם אָפֶן, וְאִין לוֹ תְּשׁוּבָה בְּמָה שֶׁאִינוּ מְקַיִם, מִתֵּר לְסַפֵּר גְּנוּתוֹ וְאֵף לְרֹשֶׁם אֶת גְּנוּתוֹ בְּסַפֵּר הַזְכָּרונות לְדוֹר דוֹרִים. וְאִם הִשִּׁיב תְּשׁוּבָה בְּאַמְתְּלָאוֹת, שֶׁתְּלוּי לְפִי דְּבָר הַמְּסוּר לְלֵב, דִּינוּ בָּהּ, אִם אָנוּ מְבִינִים שֶׁתְּשׁוּבָה זוֹ אֵינָנָה אֶמֶת רַק לְהוֹצִיא מִדַּעְתָּנוּ, אִין אָנוּ צָרִיכִין לְהֶאֱמִינוּ (לה) וּמִתֵּר לְסַפֵּר בְּגְנוּתוֹ וְאֵף לְרֹשֶׁם בְּנ"ל, אֲבָל אִם תִּדְבֵּר סִפְקָא, אִסוּר לְסַפֵּר בְּגְנוּתוֹ.

זכור לאברהם

לשם תועלת, מ"מ, מותר לקרות מי שאינו מקיים ציווי של ב"ד "עבריינא", ולכתוב כן לדורי דורות, ואע"פ שאחר מיתתו לכאוף ליכא שוב תועלת, מ"מ, בכה"ג מותר למען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים. והיתיר זה לא שייך רק בשציוו לו לקיים דבריהם ועומד במרדו ואינו מקיים, אבל ציוו לו שלא לעשות ועשה, דילמא מתחרט על העבר ולא יעשה עוד. והיתיר זה שייך אפי' הוא נותן אמתלא אם ב"ד רואים שהאמתלא אינו אמת. והיתיר זה נלמד מדברי המשנה במס' יומא (דף לה). דאיתא התם "ואלו לגנאי וכו'".

גם יתכן, שתלוי בכל אדם ואדם כמה הי' לו התגלות לשומרי תורה ומצות. ועכ"פ, איתא בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' תע"ח) שאם החוטא שייך לכת וחברה שהם שונאי הדת, ומטרותן הריסת התורה, ראוי להשפילו ולבזותו לשם שמים כדי להשניא מעשיו.

סעיף ח

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, דאע"פ שביררנו לעיל שאסור לגנות אדם על עונותיו בין אדם למקום כשהחוטא הוא מומר לתיאבון אלא א"כ מכוין

סעיף ט

וְעֵתָה נִחֹזֵר לְעֵנִין שֶׁפִּתְחָנוּ בּוֹ, (לו) דְּמִמָּה שֶׁפִּתְכָּנוּ בְּרֹאשׁ הַסִּימָן נִלְמַד, דְּאִסּוּר לְגַנּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ לְסַפֵּר עָלָיו מִדּוֹת הַמְּגִנּוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ, כְּגוֹן שֶׁרָאָה עָלָיו שְׁנֵתִנָּאָה, (לו) אוֹ כְּעֵם בְּדָבָר שֶׁלֹּא בִּהְיוֹ אוֹ שְׁאֵרֵי מִדּוֹת מְגִנּוֹת, דְּזוֹה וְדֹאֵי גִנְאֵי גָמּוּר הוּא, וְאִם שֶׁהוּא אִמְתָּ, מִי יוֹדֵעַ, אִם לֹא עָשָׂה תִּשְׁוּבָה וְלָבּוֹ מֵר לוֹ עַל הַמִּדּוֹת הֶרְעוֹת הָאֵלּוּ, וְאִפְּלוּ אִם הוּא רוֹאֶה עָלָיו, שֶׁהִרְגֵּל בְּאוֹתָן הַמִּדּוֹת הֶרְעוֹת וְאִין לָבוֹ מֵר עֲלֵיהֶם כָּלֵל, אִם עַל פִּי בֶן אִסּוּר לוֹ לִילֵךְ וּלְהִלְעִיג עָלָיו, (לח) דְּאוּלֵי אֵינּוּ יוֹדֵעַ אֶת חֲמַר אִסּוּרָן, כִּי בְּאִמְתָּ זֶה אָנוּ רוֹאִין בְּחוּשׁ לְכַמָּה אֲנָשִׁים וְאִפְּלוּ מִבְּעָלֵי תוֹרָה, שְׂאִין מִחֻזְקֵין הַמִּדּוֹת הֶרְעוֹת הָאֵלּוּ לְאִסּוּר גָּדוֹל כָּל כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁהֵם עַל פִּי אִמְתָּ לְמִתְבּוֹנֵן בָּהֶם בְּכַתּוּבִים וּמֵאֲמָרֵי חו"ל, רַק לְדָבָר שֶׁאֵינּוּ הִגּוֹן סֵתָם, וְאוּלֵי גַם הַחוּמָּא הַזֶּה דַּעְתּוֹ בֶּן, וְאִם הִיא יוֹדֵעַ אֶת חֲמַר אִסּוּרָן כְּמוֹ שֶׁהֵם, אִפְּשֵׁר שֶׁהִיא מִתְחַזֵּק בְּכָל בְּחוּזֵתָיו שֶׁלֹּא לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן, (וּכְבָּר נִמְצָא בְּשֵׁבֶת (דף ס"ט): שֶׁגַּג בְּכֶרֶת וְחֹזֵד בְּלֹא שָׁמָּה שְׁנֵנָה) וְאִדְרָבָה, אִם רוֹאֶה אוֹתוֹ שֶׁהִרְגֵּל בְּאַחַת מִהַמִּדּוֹת הֶרְעוֹת חו"ל, יֵשׁ לוֹ לְהוֹכִיחוֹ וּלְהַצִּיעַ לְפָנָיו אֶת חֲמַר אִסּוּרָן, וּבִקּוֹה יִקְיָם מִצּוֹת עֲשֵׂה ד' הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ", (לט) וְאִפְּשֵׁר שִׁיּוּדָה לוֹ

זכור לאברהם

סעיף ט

תמצית הסעיף

גמור, ואנו יודעים בבירור שלא שב, אבל בלא"ה אסור לספר עליו לה"ר על החטאים שעשה, לכן אסור לספר על אדם שכועס או שעובר על שאר מדות רעות, ואפי' מורגל בהן, דדילמא אינו מכיר חומר איסורן. ובבאר מים חיים (אות מ') כתב, דאע"ג דאיתא במס' תענית (דף ז:): שאדם שהוא עז פנים מותר

כתב הח"ח, דכיון שביררנו לעיל שאסור לגנות בן ישראל בעון בין אדם למקום שעשה, אא"כ שעבר על עבירה במזיד ולא שב עליו, ובתנאי שאנו יודעים בבירור שהוא הי' מזיד

שְׁעוֹלָה הוּא עוֹשֶׂה, אֲכַל עֵתָה דְרָכּוֹ יִשְׂרָה בְּעֵינָיו, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ"א ב'): "כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יִשְׂרָה בְּעֵינָיו" עַל כֵּן (מ) אָסוּר לְהַחְזִיקוֹ עַל יָדֵי זֶה לְרַשָּׁע וְלִילֹךְ לְסִפּוֹר עָלָיו.

סעיף י

וְאִם עַל פִּי בֶן (מא) אִם רוֹאֶה אָדָם (מב) בְּאַחַד מִדֵּה מְגִנָּה, כְּגוֹן: גִּנְאוֹה אוֹ כַּעַס אוֹ שְׂאָרֵי מִדּוֹת רָעוֹת אוֹ שֶׁהוּא בְּמָלֵן מִתּוֹרָה וּבִיּוֹצֵא בָּזָה, נִכּוֹן לוֹ לְסַפֵּר דָּבָר זֶה לְבָנוֹ אוֹ לְתַלְמִידּוֹ וּלְחֹתֶמֶת, שְׁלֹא יִתְחַכְּרוּ עִמּוֹ, כְּדֵי שְׁלֹא יִלְמְדוּ מִמֶּעֲשָׂיו, כִּי הָעֶקֶר מִה שֶׁהוֹחִירָה הַתּוֹרָה בְּלִשׁוֹן הָרַע, אֲפִלּוּ עַל

זכור לאברהם

במזיד ולא שב עליו, הוא רק בתנאי שאנו יודעים בברירות שהוא ה' מזיד גמור, ושאנו יודעים בברירות שלא שב, ולכן אסור לספר על מישהו שיש לו מידות רעות, מ"מ, מותר ומצווה לספר לבניו ותלמידיו דברים הללו, כדי שלא ילמדו ממעשיו הרעים של החוטא, ואפי' לא ראה הדברים בעצמו יכול לספר משום שמותר לקבל מה ששמע לענין לחוש לעצמו וגם לאחרים, ואפשר שמותר נמי לגזם^מ, אם

לקרותו רשע, מ"מ הני מיילי דוקא לענין עזות^מ, ולא בשאר מידות רעות, וגם דוקא במי שנקרא בשם זה, ויש להתישב מתי נקרא בשם זה.

סעיף י

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, דאע"פ שביארנו שההיתיר לספר על מי שעבר על עבירה בין אדם למקום

מו. יש להעיר שמצינו בכמה ראשונים (ריקאנטי בס' טעמי המצוות וס' הקנה, מובא בס' מצות הלבבות) שהיתיר הגמ' שייד נמי למי שהוא בעל גאווה. עוד יש להעיר שמדברי תוס' על הסוגיא שם אין ההיתיר מחמת העזות לבד, אלא דמכיון שיש בו עזות, בודאי נכשל בעבירה ועומד במרדו. ובס' שבילי חיים כתב, שכל ההיתיר לקרותו רשע היינו רק בינו לבניו לבדו ולשם תוכחה, ולא ברבים כדי שיבוש, ולפי"ז בכלל ליכא ראי' מסוגי' זו.

מז. בס' חלקת בנימין (כלל י' אות י"ז) העיר דאיתא להלן (שם בכלל י') שאפי' לתועלת דלהחזיר הגזילה לבעליו אסור לגזם, ומשמע אפי' לא יוכל להציל ממון חבירו בלעדו, וצ"ל שיש חילוק בגדלות התועלת, וההיתיר של הח"ח כאן הוא מכח גודל התועלת של הצלת בניו ותלמידיו שלא לבא לריעותא ברוחניות מתירים, משא"כ בשביל הצלת הפסד ממון אסור, ועיין.

אמת, הוא אם פונתו לבזות את חברו ולשמוח לקלונו, אבל אם פונתו לשמר את חברו שלא ילמד ממעשיו (מג) פשוט דמתר ומצוה נמי איכא (גם בן יש). אך באפן זה וכיוצא בזה נראה, דמצוה להמספר לבאר הטעם, למה מספר בגנותו של חברו, כדי שלא יטעה השומע להתיר על ידו יותר מזה, וגם שלא יבוא לתמה עליו, שהוא סותר את עצמו, כי פעם יאמר לו, שאסור לספר אפלו על אמת, כמו שיתבאר לקמן בכלל ט', שמצוה רבה היא להפריש בגיו הקטנים מזה העון, ועתה הוא מספר בעצמו, (ובהאי גונא איתא (וכיוצא בזה כתוב) בשלחן ערוך יורה דעה, אם הוא מתיר דבר, שיש פוסקים לאסור בערב שבת וכיוצא בזה).

סעיף יא

ודע עוד עקר גדול בענינים אלו, אם אחד רוצה להכניס את חברו בעניניו, בגון, לשכרו למלאכתו או להשתתף עמו או לעשות שדוה עמו וכל כהאי גונא (וכל כיוצא בזה), אפלו לא שמע עליו עד עתה שום רעה, אפלו הכי (פרוש: אעפ"כ) מתר לדרוש ולחקר אצל אנשים על מהותו וענינו, אף דיכול להיות, שיספרו לו גנותו, אפלו הכי מתר, כיון דבגנותו למוכת עצמו לבר, כדי שלא יצטרך אחר כך לבוא לידי חזק ולידי (מר)

זכור לאברהם

סעיף יא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שיש עוד היתר לספר חסרונות של חברו, והוא כשבר לספר למי ששואל מאיתו מהותו וענינו של אחד כדי לדעת

לא ישמעו לו להתרחק מאתו בלא זה (באר מים חיים מ"ג). אמנם, כתב הח"ח שיש לו לבאר לבניו ותלמידיו טעם ההיתר, כדי שלא יקשו עליו, למה פעם הוא מזהיר שלא לספר לה"ר, ופעם הוא בעצמו מספר.

מצה ומריבה וחסול ה', חס ושלום. אך נראה לי, שצריך שידיע למי ששואל מאתו עליו, שרוצה לעשות שדוך עמו או כל עניני השתתפות וכנ"ל, ובה לא יהיה עליו שום חשש אסור לא מפני שאלתו, שהוא אין מתכוון לגנותו רק לטובת עצמו באשר בארנו, (אך יותר שלא יאמין את תשובתו בהחלטה מפני קבלת לשון הרע רק דרך חשש בעלמא לשמר את עצמו), וגם אין לו שום אסור מפני תשובת חברו דנימא דעבר בזה על "לפני עור לא תתן מכשול", כי אף אם יספר עליו חברו את עצם גנותו, אין הוא עושה בזה אסור גם כן, כיון שגם הוא אינו מתכוון בתשובתו לספר גנותו של חברו, רק הוא אומר האמת בכדי להיטיב עם זה השואל מאתו עצה בענין זה, באשר בארנו במקום אחר, דזה מתר מן הדין, אך מאד יותר שלא לגזום את הדבר, יותר מפני שהוא יודע את פרור הדבר, ועוד איזה פרטים הנצרכים לזה, ועין לקמן בכלל ט' בהלכות רכילות מענין זה.*

אבל אם לא יודיע לחברו את סבת דרישתו, ויעשה עצמו כמתנבר, כדי שידע לו בטוב מחותו של אותו האיש, נראה פשוט דעובר בזה על "לפני עור", שעל ידו יעשה חברו אסור אם יספר עליו דברים של דפי אפלו אם אמת הוא, באשר בארנו במקום אחר, דאסור לשון הרע הוא אפלו על אמת לכל הפוסקים, ולא נתן להאמר רק אם מכוון שעל ידי ספורו בגנותו, (מה) יצמח מזה טובה לאחר, אבל בלאו הכי לא, ואף

זכור לאברהם

חייב השואל לבאר למה שואל על זה, כדי ששניהם לא יעברו על איסורים אלו. והח"ח האריך בדינים אלו להלן הל' רכילות כלל ט' ובציורים.

אם להשתתף עמו או להשתדך עמו או לא, ובכה"ג מותר לשואל לשאול, ומותר לנשאל לענות, ואינם עוברים משום איסור לה"ר, ובלבד שיכוונו שניהם לתועלת, ומשום זה

שְׁעַל יְדֵי סְפּוּרוֹ נִסְכָּב מוֹכָה לְאַחֵר, מִכָּל מָקוֹם (מו) הוּא לְגִנּוּתוֹ הַתְּפִינָן,
עַל כֵּן צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁכָּתְבֵנוּ**.

*עוד זאת צריך לזהר מאד, שלא ידרש את מהותו וענינו אצל מי שהוא משער שהוא שונאו, ואפלו איננה שנאה גמורה, רק שגם הוא באותו אמנות ובאותו עסק, בידוע, בעונותינו הרבים, שכל אמן וכו', כי מלבד שלא יבוא לו שום תועלת מזה, דרגיל הוא לשקר לגמרי או לפחות לגנום את הדבר מחמת שנאתו, עוד הוא מביאו בזה ללשון הרע גמורה, כי הוא בודאי יכון בתשובתו מחמת שנאה, הגם שיאמר לך בפיו, שתשובתו איננה מחמת שנאה, רק שלא יוכל לראות ברעה שיגיעך על ידי זה אבל בלבו לא כן יחשוב.

**ואולם באמת אין אנו צריכין לתשובה זו כלל, שכאשר יבוא לחברו ויאמר לו אחי אמר לי ענין אחד שאני רוצה לדרש מעמך, ולא תגום את הדבר, רק תאמר לי כפי מה שאתה יודע, ולא יהיה עליך אסור אם תגלה לי כי בונת שנינו הוא רק לתועלת ולא לגנות למי, ואני מבטיחך שלא יודע ממני דבר, ואחר כך יציע לו את הענין, בודאי ישיב לו האמת בזה. ורב העולם נכשלים בזה, בעונותינו הרבים, בענין שדוך וכדומה שרוצים לידע עצם מהותו של המשתתף עמם, ורוצים לדרש ולחקר, הם מתנכרים ועושין עצמן כאלו אין נוגע להם מזה שמץ דבר, ועושין בזה אסור שמביאין את חבריהן ללשון הרע, ועוד יותר עושין שאין מתחילין לשאל על מי שרוצים להשתתף עמו, רק על אנשים אחרים, הכל כדי שלא יבינו שיש להם שום נגיעה בזה, ומתוך זה מביאין לחבריהם לדבר לשון הרע גמורה על הרבה אנשים, שאין שום תועלת נצמח מזה, על כן צריך לעשות כמו שכתבנו. אך בעצם הדין איך להשיב ומתי להשיב וכל

פרטיו יתבאר לקמן, אם ירצה ה', בחלק ב' כלל ט' בארכה. וכן יקרה כמה פעמים, שאחד דורש על בנו או קרובו, הדר בעיר אחרת, את מצבו וענינו, ובתוכם שואל גם כן על תורתו, אם הוא לומד עדין או לא, הנה על פי דין הוא כך, אם דעתו בשאלתו הוא כדי שיהיה מזה תועלת על להבא, דהינו, אם יודע לו שפרש מן התורה, יורזנו על להבא, בודאי מתר ונכון הדבר, וגם הנשאל צריך להשיב לו האמת (וכזה איתא בערכין ט"ז: הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי וכו'), ובלבד שיודיענו השואל מתחלה שהוא קרובו ורוצה לידע האמת, שבוה יוסר עון לשון הרע מן המשיב ו"לפני עור" מן השואל, אבל מה שרגילין העולם, בשאחד עוקר דירתו מעירו לעיר אחרת, ואחר כך כשרואה את אחד מעירו הראשונה הוא חוקר ודורש אחר כל אנשי העיר בכלל, ובפרט על מצבם ותהלכותם בדברים, שבין אדם למקום ובבין אדם לחברו, אם הם לטובה או לרעה, ובפרט שואל על בני בעלי בתים בעלי תורה, אשר היו לפניו, האם לומדים עדין תורה או פרשו הימנה, ובספור כזה אין שום התר מהתרים הנ"ל, כי השואל אין כונתו כדי שילך אחר כך ויזכיר את אנשי עירו הישנה, ובפרט המשיב לו בודאי אין כונתו לזה, וספור כזה הוא מערב בלשון הרע מראשו ועד סופו, כי הוא דורש אחר כל אחד ואחד מאנשי עירו, ויש לו מדה מיחדת על כל אחד ואחד איך לתארו ביראת ה' יתברך ואיך להגבילו במדותיו. הבט נא וראה למעלה בהפתיחה כמה לאוין ועשין עובר, כשמספר או מקבל לשון הרע על אחד מישראל, ובפרט בהספור הנ"ל, כל שיתרבו האנשים בעיר, ויתרבה הספור ירבו הלאוין והעשין עליו. ועל כל אחד ואחד יצטרך לתן דין וחשבון, על כן השומר נפשו ירחק מזה עד מאד.

סעיף יב

וְאִם עָבַר וְסָפַר לְשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵירוֹ וְכָא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, תְּלֹוּי בְּזָה, אִם הַשּׁוֹמְעִים דָּחוּ אֶת דְּבָרָיו, וְלֹא נִתְּנָה חֲבֵירוֹ עַל יְדֵי זֶה כָּלֵל בְּעֵינֵיהֶם, אִם בֵּן לֹא נִשְׁאָר עָלָיו, כִּי אִם הָעוֹן דְּבִין אָדָם לְמָקוֹם, דְּהִינּוּ שְׁעָבַר עַל

זכור לאברהם

סעיף יב

תמצית הסעיף

לעשות תשובה ככל עון שבין אדם למקום, ע"י חרטה על העבר ווידוי וקבלה על להבא. והוסיף הח"ח, שמכאן תראה כמה צריך להתרחק ממידה של לה"ר, שהרי מי שהיזיק הרבה בני אדם ע"י לה"ר שלו, לעולם לא יגיע לתשובה גמורה שהרי אפילו לא יזכור כל אלו שהכאיב ע"י דיבורו.

לגלות לחבירו כשהבירו אינו יודע מזה

עוד כתב הח"ח שבאופן שגרם היזיק או צער לחבירו, אז אפילו אם חבירו אינו יודע עדין כלל מזה, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה.

ועיין ספר מכתבי ח"ח (מאת ר' ארי' לייב הכהן, בנו

של הח"ח בחלק "שיחות החפץ חיים", חלק המכתבים, מכתב מאת א"א קאסאווסקי אב"ד יאנאווא לבנו של הח"ח, שכתב ששמע מפיו של הח"ח שבעת שהביא את הספר חפץ חיים לפני

כתב הח"ח שאם עבר וסיפר לה"ר, חייב לתקן מעשיו ולעשות תשובה, ודרך תשובתו תלוי בזה, שאם דיבוריו גרם היזיק או שום צער או בזיון לחבירו, ע"י שהשומעים קיבלו דבריו, אז צריך לתקן את אשר עיזת, שבהיזיק את חבירו בממונות ע"י החזרת הממון, ואם אמר דברי גנאי, להוציא את הדברים מלב השומעים^מ, ואם אינו מצליח לעשות כנ"ל, אז מחוייב לבקש מחילה מהנפגע, דאל"כ א"א להתכפר, שהרי הוא מהעוונות שבין אדם לחבירו שאינו מתכפר עד שמרצה את חבירו, ואחרי כן חייב לעשות תשובה על העבירה שבין אדם למקום, וכדלהלן.

ואם דבריו לא נתקבלו בעיני השומעים ולא עשו רושם של היזיק ולא צער ולא בזיון, אז הוי רק חטא שבין אדם למקום, וחייב

מח. כמבואר בבאר מים חיים (להלן כלל ו' אות ל"ד).

רצון ה', שצוה על זה כמו שפכתנו לעיל בפתיחה. תקונו, שיתחרט על שעבר ויתודה ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא, שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שפין אדם למקום. אבל אם חבירו נתננה על ידי זה בעיני השומעים ונסבב לו על ידי זה הזק בגופו או בממונו, או שהצטר לו על

זכור לאברהם

והוא אנוס מלבקש מחילה, זהו תיקון המעוות. והאמרי שיח (שם) הביא ראי' ליסוד זה ממהריק (סוף שרש קכ"ט) שדן שם במקרה שאם יודה לו שהוא הזיקו ויבקש מחילתו יתפרסם הדבר ותהי' עליו סכנה מן המלכות על המעשה שעשה, וכתב בזה שבמקום שהמזיק אנוס מלבקש מחילה, הרי הוא אנוס "וטענת אונס מן התורה".

והנה יש לעיין מי קיבל ממי, האם קיבל ר' ישראל זצ"ל מהח"ח, דכיון שאיתא כן ברבינו יונה כך הוא ההלכה, או דילמא, קיבל הח"ח מר' ישראל, שלענין מעשה שב ואל תעשה עדיף, או דילמא שניהם עמדו על מעמדם, והוי מוח' לענין הלכה למעשה.

ועיין ס' מועדים וזמנים (ח"א סי' נ"ד) שכתב ששמע מאת הגאון ר' אליהו דסלר זצ"ל שהגאון ר' ישראל זצ"ל הי' סובר שאין לפרט מה שדיבר על חבירו אם חבירו יצטער מזה, ולכאור' מבואר מזה שר' ישראל זצ"ל לא חזר מדבריו, וסבר שאע"פ שמבואר כן ברבינו יונה,

גאון ישראל וקדושו מרן ר"י סלנטר זצוק"ל וקבל ממנו את הספר לעיין בו, ואח"כ כאשר בא לפניו אמר לו שיש לו קושי' עצומה על דין אחד בספרו (הלכות איסורי לשה"ר כלל ד' סעיף י"ב) ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה ע"ז כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה, והקשה, הלא חבירו לא ידע עד הנה מאומה, וכאשר יספר לו יגרום לו צער, ומה חבירו אשם אם הוא חפץ לעשות תשובה, לגרום צער לחבירו, וענה אותו הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לר"י, עיי"ש.

הרי שר' ישראל זצ"ל הי' לו קושי' על הדין שצריך לפרט מה שדיבר על חבירו, והח"ח השיב שאפי' נימא שקשה להבין הדין, מ"מ רבינו יונה סובר כן.

ועיין ס' אמרי שיח (עמ' רנ"ו) שביאר בשם הגאון ר' י. הוטנר זצ"ל (פחד יצחק, יוה"כ, ב' י"ח) דאין הביאור שלדעת ר' ישראל שצריך מחילה ואין לו תקנה, אלא דכיון שרצונו לשוב

יְדִי זֶה, הָרִי הוּא כָּכָל עֲוֹנוֹת שְׁבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, שְׁאִפְלוּ יוֹם הַפְּפוּרִים וַיּוֹם
הַמִּיתָה, אֵין מִכְפֵּר עַד שִׁירְצָה אֶת חִבְרוֹ, עַל בֵּן (מוֹ) צָרִיד לְבַקֵּשׁ מַחִילָה
מִחִבְרוֹ עַל זֶה, וּבְשִׁיתְפִּים וַיִּמָּחַל לוֹ, לֹא נִשְׁאַר עָלָיו, כִּי אִם הָעוֹן דְּבִין

זכור לאברהם

שהעיקר להלכה כהח"ח, אלא שהכריע שתלוי
אם עשה עולה קטנה או גדולה ע"י סיפורו,
שבעולה קטנה מספיק לבקש מחילה באופן
כללי, כיון שיש אומדנא שמוחל בכך, ולכן אין
לפרט מה שעשה, משא"כ בעולה גדולה שאין
מספיק בזה.

ובס' אמרי יצחק (עמ' רנ"ו) כתב שנראה לכאור',

דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי,

והיינו, שכאשר תדייק בדברי רבינו יונה [וכן
היא לכאור' דעת הח"ח] תמצא דמיוני בגוונא
שהנפגע כבר הכיר שמישהו סיפר עליו ונצטער
ממנו, ורק שאינו מכיר מי הכהו, ובכה"ג ודאי
מסתבר שגם ר' ישראל יסכים שבכה"ג כדאי
להודיע להנפגע כי הוא הוא המכה, ולפייסו
ולבקש מחילתו, שהרי בכה"ג רק ימעט את
צערו ולא להיפיק. משא"כ ר' ישראל מירי
בגוונא שהנפגע אינו יודע כלל שהוא ניזוק
בגופו, ואינו יודע כלל שאחרים מסתכלים עליו
לגנאי מחמת שקיבלו הלשה"ר עליו, ובזה ע"י

מ"מ אין לעשות כן. והנה הח"ח הדפיס ספרו
הרבה פעמים אחרי פטירת ר' ישראל זצ"ל,
ואעפ"כ לא הגיה דין זה, וא"כ לכאור' נשמע מזה
שלא חזר בו הח"ח מדבריו. אמנם עיין משנ"ב
(סי' תר"ו סעק"ג) שהביא דברי המג"א שם אשר
נראה מדבריו שס"ל כר' ישראל זצ"ל, שאם
חבירו יצטער מזה, לא יפרט מה שדיבר עליו,
ועיין.^ט

הלכה למעשה בנידון הנ"ל

שמעתי שלענין הלכה, הגאון ר' אהרן קוטלר
זצ"ל אמר, שהגאון ר' ישראל סלנטר
זצ"ל ה"ה בגדר "תנא הוא ופליג" כלפי הראשונים
לענייני מוסר, ולכן הילכתא כר' ישראל, אע"פ
שמקור הח"ח הוא מרבינו יונה. וכן הכריע ר'
שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה,
תשרי, פ"ג דבר הלכה אות ו') להלכה, וכן הגאון ר'
י. ש. אלישיב זצ"ל (שו"ת וישמע משה ח"א עמ'
קצ"ו).^י אמנם מובא שהגאון ר' דוד פיינשטין
זצ"ל (שו"ת ודברת במ ח"א סי' קס"ג) נטה לומר

^ט עיין מש"כ ס' הליכות שלמה (פ"ג ארחות הלכה מס' 24) לחלק בין ביוש וצער, וכן חילק ס' מועדים וזמנים (ח"א סי'
נ"ד בהג"ח), וצ"ע.

^י וכן לכאור' מבואר מדברי הערוך השלחן (או"ח תר"ו ד') שהביא נמי דברי המג"א, ועיין בהערה דלעיל.

אדם למקום ויעשה כנ"ל. ואפלו אם חברו אינו יודע עדין כלל מזה, (מח) צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדיו, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע, שעל ידו נסבב לו דבר זה, (ממ) ומזה נובל

זכור לאברהם

שער הציון אות י"ג) שיש להסתפק במי שהקניט חברו בדברים אם צריך להתוודות על חטאו, או מספיק במה שמפייס חברו.^{נא} ונלענ"ד ליישב, שהמשנ"ב מיירי באופן שרק הקניט חברו, והיינו שהבזיון וצער ה' פחות משיעור מלבין פניו, וגם פחות משיעור של אונאת דברים, [וכמו שביררנו לעיל בלאוין (לאו י"ד) שיש לדברים אלו שיעור], ובכה"ג יתכן לומר שלא עבר כלל על איסור דאו"ב,^{נב} ולכן מסתפק המשנ"ב, דאולי בכה"ג אי"צ רק לבקש מחילה מחבירו, ואין חיוב לעשות תשובה בין עצמו למקום, משא"כ בענינינו דמיירי שעבר על חטא הלשון, שהיא לאו גמור, אז ודאי שצריך להתוודות על החטא ולשוב חוץ ממה שצריך לפייס את חברו.^{נג}

הודעתו להנפגע, הרי הוא מצערו והוי אונאת דברים. וכן ביאר הגאון ר' בנימין זילבר (ס' דרך תשובה עמ' קמ"ד). שוב מצאתי בס' לבבו נאמן (הע' קל"ד) ששמע מאת הגר"ח קניבסקי זצ"ל ליישב בזה הסתירה בין דבריו במשנ"ב לדבריו בס' ח"ח, על פי חילוק זה, לחלק בין אם יודע הנפגע מה שסיפר או לא, וזה מתאים עם דברי הני אחרונים.

לעשות תשובה אחר שחבירו מחל לו

והנה מה שמבואר מדברי הח"ח הנ"ל, שחוז' ממה שצריך לבקש מחילה מחבירו, גם צריך להתוודות ולקבל על עצמו להבא שלא לעשות כן עוד, והנה יש לעיין, איך זה מתאים עם מש"כ הוא עצמו במשנ"ב (ס' תר"ז

נא. שמעתי מר' אברהם וואלפסון זצ"ל בשם הגאון ר' פאלאר זצ"ל שיש לדייק מרש"י (יומא דף פז. ד"ה הכי קאמר) שאי"צ להתוודות בכה"ג, ושכן מבואר מדברי המהרש"א שם (ח' אגדה), ומאידך גיסא מדברי הרמב"ם (הל' תשובה פ"א ה"א) מבואר שחולק עליהם.

נב. והאמת הוא שמקור המשנ"ב הוא מהפמ"ג, והפמ"ג עצמו בס' תיבת גמא (בחקירות, חקירה ד' וה') כתב מפורש שכוונתו שיתכן לעבור על חטא בין אדם לחבירו ולא עבר על בין אדם למקום, באופנים מסויימים. עיין נמי ס' מועד לכל חי (ס' ט"ז אות י"א) שכתב שאפי' לא נתכוין לרעה מ"מ כיון שהשומע נצטער בסבתו חייב לפייסו, וגם מזה משמע, שאפי' לא עבר על איסור, מ"מ, עליו לפייסו.

נג. ונראה שכדאי להעיר, שהחיד"א (ס' לב דוד סי' ג') סובר שבכל עון שבין אדם לחבירו, אין צריך לעשות תשובה על הבין אדם למקום אחר שנתפייס חברו, אא"כ ה' בו חילול ה' ע"י שעבר העבירה.

לְהַבִּין בְּמָה יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לִזְהַר מִמֶּדָּה גְּרוּעָה הַזֹּאת בִּי מִי שֶׁמִּטְפֶּה, חֵם וְשָׁלוֹם, בָּזָה, בְּמַעַט אִי אֶפְשָׁר לוֹ בְּתִשּׁוּבָה, בִּי בּוֹדָאִי לֹא יוֹכֵר אֶת כָּל מִסְפֵּר הַנִּפְשׁוֹת שֶׁהָדָאִיב עַל יְדֵי הַלְשׁוֹן הָרַע שָׁלוֹ, וְאַפְלוּ אוֹתָם אֲנָשִׁים שֶׁהָיָה זֶכֶר בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, שֶׁחָדִיחַ עָלֵיהֶם הָרַעָה, הֵם לֹא יָדְעוּ מָזָה, וְעַל כֵּן יִתְבַּיֵּשׁ לְגִלּוֹת אֶת אֲזָנָם בָּזָה, גַּם פְּעָמִים שֶׁיִּדְבֹּר בְּפָנָם מִשְׁפָּחָה וַיּוֹיֵק

זכור לאברהם

שהנפגע ימחל לו. ובאופנים שגרם היזיק ממוני לאחרים ע"י דיבורו ואינו מכירם, בוודאי שייך העיצה המובא בשו"ע (ח"מ ש"ו ב) לכל גנב שאינו מכיר מי הם הנגזלים, שיעשה צרכי רבים כדי שרבים ינהנה מהם והוי תיקון קצת^נ.

בקשת מחילה כשהדברים לא נתקבלו

הנה מבואר מתוך דברי הח"ח במקור החיים (כאן) והבאר מים חיים (סעקמ"ח) שאם השומע לא קיבל דבריו, אז אי"צ לבקש מחילה מהנפגע^נ. אמנם נסתפק הח"ח, באופן שהשומע לא דחה לגמרי דברי השומע, ואולי בהמשך הזמן יתקבלו דברי הלה"ר אצלו, דילמא חייב כבר לבקש מחילה ממונו.

אופנים להשיג כפרה כשאנו יכול לבקש מחילה

כשאנו יודע מיהו הנפגע, כתב החובות הלכבות שאם הוא חפץ מאוד בתשובה יתן ה' בלב הנפגע למחול לו. והח"ח כתב בס' כבוד שמים (פ"ג) שבכה"ג יראה ללמוד ענינים אלו של איסור לה"ר ברבים מתוך ספרי הפוסקים ויתחזק לקיימם ואז בודאי הקב"ה ימחול לו^נ. ובביאור דבריו, עיין בס' לבבו נאמן (עמ' רל"ב) בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל דע"י שהנפגע שמח בעולם האמת, על שגרם לזה ללמוד הלכות אלו ויזהר מכאן ולהבא מלספר לה"ר, בגלל זכות זה בוודאי ימחול את המספר^נ. והגר"י זילבשטיין שליט"א (טובך יביעו ח"א עמ' של"ה) הוסיף שיתפלל לה'

נד. ובאמת כבר קדמו החיד"א (בס' לב דוד סי' ג') בזה, שכתב שע"י לימוד התורה יכול להשיג כפרה אפי' אם חבירו לא מחל אותו, ולמד כן מדברי הירושלמי (מס' תענית פ"א ה"א).
נה. ועי"ש מש"כ שם עוד ביאורים, בהג"ה שם (אות קמ"א).
נו. מש"כ תיקון קצת, הוא על פי מה דאיתא בשו"ע הרב (סי' ג' סעיף ט"ז) שכתב שאין זו תשובה הגונה, עיי"ש.
נז. אמנם עיין ס' לבבו נאמן (עמ' תקס"ד) מה שמביא מהגאון ר' יצחק הוטנר זצ"ל שרוצה לומר דלא כדברי רבינו, אלא שאפי' לא נתקבלו דבריו רק שעשה מעשה (דהיינו סיפור) לבטל ריעת חבירים שזה נמי צריך ריצוי ופיוס.

בְּזֶה כָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו, וְלֹא תִגִּיעַ אֵלָיו מַחִילָה עֲבוּר זֶה, כְּמוֹ
שֶׁאָמְרוּ רַז"ל: הַמְדַּבֵּר בְּפֶנֶם מִשְׁפָּחָה אֵין לוֹ כְּפָרָה עוֹלָמִית. עַל כֵּן צָרִיךְ
לְהִתְרַחֵק מִמֶּדָּה נְרוּעָה הַזֹּאת מְאֹד בְּיָדֵי שְׂלֵא יְהֵא, חֵם וְשָׁלוֹם, אַחֵר כִּי
בְּמַעֲוֹת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן.

זכור לאברהם

סי' פ"ג) שאם אמר דברי חירופין על חבריו, ראוי לו לפייס הנפגע בממון כדי לצאת ידי שמים.

ואם גרם היזיק לחבירו בעניני ממון ע"י דיבורו, יש חיוב לשלם עד כדי השיעור שיהא ראוי לפיוס כדי לצאת ידי שמים, וכמו בכל מזיק בגרמא שחייב לשלם או לפייס לצאת ידי שמים, וכן מובא בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל (קונטרס בקש שלום) לענין תיקון עון לה"ר כשגרם הפסד ע"י דיבורו. ובכל הנ"ל, לפעמים יהי' עליו חיוב לשלם סכום הגון כדי לפייס הנפגע, והכל לפי הענין.¹³ ולפעמים מנדין אותו עד שמסלק היזיקו, והוא באופנים שההיזיק שגרם עדין עומד וקיים, (וכמו שמצינו בחו"מ סי' קע"ה סעיף מ'). ועיין עוד מש"כ לעיל (כלל א סעיף א) לענין מנהג איזה מקומות לנדות מי שהוציא שם רע עד שיפייס בממון את הנפגע.

אופן התיקון והפיוס על דברי חירוף ולה"ר והוצאת שם רע

הח"ח כתב, שאם דבריו גרמו צער או היזיק להמדובר, אז חייב לרצותו ולבקש מחילה, אמנם לא ביאר עד כמה חייב לעשות כדי לפייס ולרצות את חבריו. ומצינו שהגאון ר' י. ש. אלישיב זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"כ אות ט') כתב שענין הפיוס הוא שמראה לחבירו שידע שחטא כנגדו והרע לו ומכניע את עצמו לבקש ממנו מחילה, אבל כשאינה בקשת מחילה באמת מליבו, או שרק אמר לשון "אני מבקש מחילה", אינו נחשב כמעשה פיוס כלל.

גם מצינו בדברי הערוך השלחן (חו"מ תכ"ב ב) שכתב שאם חירף וגידף חבריו ברבים, צריך לבקש ממנו מחילה ברבים, ויאמר שקר דיברתי, וכן במכנה שם בזיון לחבירו יבקש מחילה ויעקור הכינוי מפי חבריו, ובלא זה אי"צ הנפגע למחול לו. ועיין דרכי משה (אה"ע

נח. עיין ס' חשוקי חמד (מס' ב"ק דף צא: ודף צב. ומס' גיטין דף ל.) כמה מעשים שהיו.

כלל ה

בכלל זה יבאר קצת אסור לשון הרע מענינים, דבין אדם לחברו, וענין שילית המעלות ודיני לשון הרע, שתלוי לפי האיש, ואסור לשון הרע על נכסי חברו, ובו ח' סעיפים.

סעיף א

כשם שאסור לבזות את חברו בענינים דבין אדם למקום, כן אסור לבזותו בענינים דבין אדם לחברו, ואפלו אם לא נתערב בהספור הזה (א) שום תערובות של שקר. ולא אכחד תחת לשוני, כי יש בזה שרשים וענפים רבים, ותרבה פעמים ישתנה זה הדין ונבארים אם ירצה ה' לקמן בכלל

זכור לאברהם

כלל ה

סעיף א

תמצית הסעיף

אסור לבזות חברו במה שחבירו מנע מלהיטיב עימו, ואפי' ידוע לו שהי' יכול להיטיב עימו, ולא עשה, משום שע"י דבר כזה, בדרך כלל, לא נעשית חבירו רשע, וגם, בדרך כלל אין תועלת קרובה לגלותו, ולכן אין היתיר לגלותו. איה"נ, אם חבירו נעשית רשע, כגון, שאדם הראה לו במקורות וספרים החיוב להלוות וכיוצא בזה, או אדם חשוב הראוי לסמוך עליו, הגיד לו שחייב הוא להלוות, או כיוצא בזה, ועדין אינו מלווה (שהמשיך בדרכו לפחות ג' פעמים), הרי הוא מראה שאין פחד אלקים לנגד

כתב הח"ח שכשם שאסור לבזות חברו בשביל חטא בין אדם למקום שעשה, כן אסור, מדין לה"ר, לגנות חברו בשביל חטא בין אדם לחבירו שעשה. ואיה"נ, לפעמים מותר לפרסם חטא חבירו משום תועלת, והל' תועלת של ענינים אלו, יתבארו להלן (הל' לה"ר כלל י', והל' רכילות כלל ט'), בעזה"ת. אמנם, כאן נפרט כמה דברים שהם בוודאי אסורים.

י' באַרפּה, אַך עתה נבאָר מַהם פֿרַט אַחַד לְאַסור, אַזשׁר לֹא יפֿל בּו שׁוּם סֶפֶק, וְהוּא כְּגוֹן שְׂרֹאָה לְאַחַד, שְׂבִקְשׁ מֵאֵת חֲבֵרו שׁוֹלְטוֹ מַעוֹת (א) שֶׁהוּא מַצּוֹת עֲשֵׂה דְאוֹרִיתָא (שמות כ"ב כ"ד) ד' אַם כֶּסֶף תִּלְוֶה ", וּכְמוֹ שְׂמִפְרָשׁ בְּסֶפֶר הַמִּצְוֹת לְרַמְבַּ"ם), או שׁוֹיטִיב עֲמוֹ בְּשֹׂאֵר טוֹבוֹת וְלֹא הִיטִיבוֹ, או בְּלֹא וִינ דִּבִּין אָדָם לְחִבְרוֹ, (ב) כְּגוֹן, נְקִימָה וּנְמִירָה, (ג) (וּכְפִי מַה שְׂמִפְרָשׁ, (ביומא כ"ג) אִיזָה הִיא נְקִימָה וּנְמִירָה, עֵין שָׁם) בִּיזוֹן (ד) שְׂלֹא עֲשֵׂה לוֹ רָעָה, (וְגַם אֵין שׁוּם תּוֹעֵלֶת לְאוֹתוֹ פֿלוֹנִי שְׂכַנְגֵּדוֹ בְּסִפּוּרוֹ אֵת הַדָּבָר הַזֶּה לְכַנִּי אָדָם), לְכֵן תְּהוֹלֵךְ וּמַגְנֶה אוֹתוֹ בְּזֶה לְפָנֵי אֲנָשִׁים, לְשׁוֹן הָרַע נִקְרָא מִן הַדִּין. וְכֵל זֶה אַפֿלוֹ אִם רֹאָה דָּבָר זֶה בְּעֶצְמוֹ, וְנִתְבָּרַר גַּם בֵּן אַפֿלוֹ, שֶׁהִיָּה יָכוֹל לְהִיטִיב עֲמוֹ הַטּוֹבָה הַזֹּאת, אַךְ לֹא הִיטִיבוֹ (ה) מִפְּנֵי רַע טִבְעוֹ, וְשִׁיד בְּזֶה כָּל חֲלָקֵי הָאִסוּר, אַזשׁר נִתְבָּאָר בְּכָלֵל הָעֵבֶר בְּסִעִיף ג' לְעֵנִין בֵּין אָדָם לְמָקוֹם. וְאַפֿלוֹ אִם מְנִיעַת הַטּוֹבָה הִיָּתָה לְאָדָם אַחֵר, וְהַמִּסְפֵּר מְכוּן רַק לְקִנְיַת הָאֵמֶת, וְכֵל שְׂכֵן אִם מְנִיעַת הַטּוֹבָה הִיָּתָה לְהַמִּסְפֵּר בְּעֶצְמוֹ, בְּיֻדָּאֵי אִסוּר אַחֵר כִּד לִילְךְ וּלְגַנּוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, וְהָעוֹבֵר עַל זֶה לְבַד שְׂנִכְשֵׁל בְּעוֹן לְשׁוֹן הָרַע (ו) עוֹד נִכְשֵׁל בְּזֶה בְּלֹא ד' לֹא תִטַּר, וְאִם מְכוּן בְּהַסְפּוֹר הַהוּא לְנֶקֶם מִמֶּנּוּ עֲבוּר זֶה וּלְפָרְסָם אֵת רַע לְכַבּוֹ לְפָנֵי אֲנָשִׁים, עוֹבֵר גַּם בֵּן בְּלֹא ד' לֹא תִקֵּם, מְלַכְד אִסוּר לְשׁוֹן הָרַע.

זכור לאברהם

אבל באופנים דלא שייך התועליות הנ"ל, אסור לספר, אפי' אם מניעת הטובה הי' לחבירו. ואם מניעת הטובה הי' למספר עצמו, עובר גם משום לא תקום ולא תטור במה שמגלהו, באופנים שכוונתו לנקום ממנו.

עיניו, ומותר לגנותו לעין כל, אם מכוין המספר לתועלת, (עין בבאר מים חיים לעיל כלל ד', סע"ק ל"א). וכן באופן שאם יגלה לאחרים שיוכיחוהו, יגרום שיקיים המצוות המוטלות עליו, גם זה נקרא תועלת, ומותר לספר עליו.

סעיף ב

וְהָנָה עַד כֹּה הִצְעָנוּ מֵעַנְיֵי דְבוּר הָאִסּוּר הַרְבֵּה דְּבָרִים, שֶׁהֵם מִשְׁתַּנִּים
לְפַעֲמִים בְּדִינָא לְפִי הָעֵנִין. וְעַתָּה בְּסַעֲיָפִים הִלְלוּ נִדְבָר בְּחֶלֶק הַגְּדוֹל
שֶׁבְּחֶלְקִיו, מִפְּנֵי שֶׁאֵין שׁוּם צַד זְכוּת עַל הַמִּסְפֵּר, כִּי אֵינָנו מְכֻנֶּה לְשׁוּם
תּוֹעֵלֶת, רַק לְסִפּר בְּגִנּוּת חֲבֵרוֹ, וְהַמְכַשְׁלָה בּוֹ יוֹתֵר מְצוּי, שֶׁנִּכְשָׁלִין בּוֹ
בְּמַעַט רַב הָעוֹלָם וְרַק מִצַּד חֲסְרוֹן יָדִיעָה. וְלִכֵּן אֲבָקָשׁ, שֶׁאֵל יִהְיֶה לְפָלֵא
בְּעֵינֵי הַקּוֹרֵא בְּמָה שֶׁאֲאָרִיד בּוֹ וְאֶצִּיעַ כָּל פֶּרֶט בְּפִירוּשׁ, כִּי אַחֲשָׁב, אוֹלִי
יִתֵּן ה', שֶׁעַל יָדֵי זֶה תִּסּוּר מַעַט מִהַמְכַשְׁלָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּה.

וְאֵעֵן וְאָמַר, אִסּוּר לְבִזּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ מִצַּד חֲסְרוֹן שְׁלֵמוֹת הַמַּעֲלּוֹת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ,
הֵן בְּחֻמָּה, הֵן בְּגִבּוּרָה, הֵן בְּעִשָּׂר וְכָל כֹּהֲנֵי גִּזְרָה (וְכָל כִּיּוּצָא בּוֹה). וְאַפְרָשׁ
אֶת דְּבָרֵי כָּל הַפְּרָטִים. הֵן בְּחֻמָּה, כִּגוֹן לְהַצִּיעַ לְפָנֵי אֲנָשִׁים, אִיד שֶׁפְּלוּנִי
אֵינָנו חָכֵם, וְלֹא מִבְּעֵי אֵם הוּא דְּבַר שֶׁקָּרָא אוֹ הוּא אִמֶּת בְּמִקְצָתוֹ, וְהוּא

זכור לאברהם

סעיף ב

תמצית הסעיף

הוראה. ונכלל זה באיסור לה"ר, שהרי הרמב"ם
(פ"ז מהל' דיעות) הגדיר לנו שכל דברים שיכולים
לגרום לחבירו, או היזיק לגופו או לממונו, או
לגרום לו צער או בזיון, הוי לה"ר, והרי הכא,
דבר זה גורם לחבירו היזיק בממון וצער, במה
שאחרים אומרים כן עליו.

ואיה"נ, אם יש תועלת, כגון שאחד שואל
לו על חבירו, משום שרוצה לקחתו
לחתן או לפועל, וצריך לשאול עליו, צריך
הנשאל להגיד לו האמת, וכפי התנאים
הנצרכים לזה. אבל כשאין אדם שואלו, או אפי'

כתב הח"ח, שיש בענין זה של לה"ר, סוג אחד
של לה"ר שהרבה נכשלין בו, מחמת
שאִינִם יודעים שהוא לה"ר, והוא, שהרבה
מגנים את חבריהם בשלילת המעלות שלהם,
הן בחכמה, הן בגבורה, והן בעושר. כגון שאומר
על אחד שאִינִנו חכם, והרי זה יכול להזיק את
המדובר, שהרי אם יתפרסם זה בין האנשים,
לא ירצו אחרים לקחת אותו לחתן, או לא ירצו
להשכירו לפועל, או להשכירו להיות מורה

מגנים את הדבר יותר ממה שהוא, בודאי עון גדול הוא עד מאד, והוא יותר חמור מסתם לשון הרע, והוא בכלל מוציא שם רע, כי הוא משפיל את חברו בשקריו. אך אפלו הוא אמת גמור, הלא כבר השרישנו כל הראשונים וכן"ל בכלל א', דלשון הרע הוא אפלו על אמת. ודבר זה, דהינו, מה ששולל ממנו המעלות בודאי גם כן בכלל לשון הרע הוא, דהלא כתב הרמב"ם בפ"ק א' דאבות (מ"ז) וזה לשונו שם: ולשון הרע הוא ספור רעות האדם ומומיו ולגנותו באיזה צד שיהיה מן הגנות, ואפלו אם יהיה המגנה חסר וכו'. וכמו שהאריך שם דלשון הרע נקרא אם הוא אמת מה שדבר עליו, עין שם. וגם ממה שכתב בפ"ק ו' מהלכות דעות (הלכה ה'), שלשון הרע נקרא דבר שגורם, אם יתודע זה לאנשים, להזיק לו בגופו או בממונו או להצטר לו או להפחידו, נראה ברור, שחסרון שלילת המעלות לשון הרע גמורה הוא מן התורה, שאם נתבונן היטב נמצא, שיוכל להיות שישבב על ידי זה הוזהר בממונו או להצטר לו וכו'.

וראשונה נבאר את מה שאנו עוסקים בו עתה, דהינו, אם אמר עליו שאיננו חכם, אין חסרון גדול מזה על פי אמת, כי אם הוא עדין אינו נשוי, אם יתפרסם זה לאנשים לא ימצא מי שיצא להתחתן עמו, ואם הוא בעל עסק, איזה עסק שיש לו, הן אמנות או מלמדות, לא ימצא מי שיצא

זכור לאברהם

כששואלו, והוא מגיד "שאיננו חכם", הוי לה"ר, שהרי אפי' הוא כן, שאיננו חכם כ"כ כמו אחרים, מ"מ, אין זה אומר שבאופן כללי "איננו חכם", וגם, יש להקדים ולצרף שאר מעלות טובות שיש לו, שהרי כל אדם יש לו מעלות טובות, ואסור להגיד עליו שהוא "איש איננו חכם".

מפליג בשקר שבחו של חבירו
איתא בס' קובץ הערות (מהגר"א ווסרמן זצ"ל, הי"ד, דוגמאות לביאורי אגדות, סי' ח', אות ט') שגם המגדיל מדריגת חבירו בפני אחרים יותר מכפי שהיא באמת, הוי לה"ר, כי יגרום היזק בסיפורו שקר. למשל, אם יפליג בשבחיו

לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ בְּעֵינָיו, וּבְפֶרֶט אִם הוּא אִישׁ מוֹרָה הוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אוֹמֵר עָלָיו לְאֲנָשִׁים שְׂאִינָנוּ חֶכֶם, מִלְּבַד שֶׁהוּא אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע מִן הַתּוֹרָה, שֶׁבּוֹדָאִי אִם יִתְקַבֵּל זֶה לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים וְיִתְפָּרֶסֶם זֶה בְּעִיר, יִסְבֵּב לוֹ עַל יְדֵי זֶה הַפֶּסֶד בְּמִמּוֹנּוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִי שְׂיִרְצֶה לִילֹךְ אֶצְלוֹ לְדִין וּלְפִשְׁרָה.

וְגַם יוֹכֵל לְהִסְבֵּב יוֹתֵר מִזֶּה, שֶׁעַל יְדֵי סִבַּת הַשְּׁפָלָתוֹ לִפְנֵי אֲנָשֵׁי הָעִיר, יִסְתַּלַּק לְבִסּוֹף מִמְּקוֹמוֹ עַל יְדֵי זֶה, וְדַמּוֹ וְדָם וְרַעֲיוֹתָיו תְּלוּיִין בְּחִמְסֶסֶד הַזֶּה, כִּי עַל יְדֵי תִלְשׁוֹן הָרַע שֶׁלּוֹ יֵרֵד עִמּוֹ לְחֵייו מִמַּשׁ, עוֹד הוּא מְשֻׁפָּל בְּזֶה מְאֹד אֶת כְּבוֹד הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ וְנִקְרָא מִבְּזֶה תִּלְמִיד חֶכֶם, שְׂאִמְרוּ רַ"ל, שְׂאִין לוֹ רְפוּאָה לְמִבְּתוֹ, וְעַל יְדֵי זֶה יִתְמוּטֵט, חֵם וְשָׁלוֹם, מְאֹד מְאֹד קְיוּם הַתּוֹרָה, כִּי אַחֵר כֵּךְ, אִם יוֹהִירִם הָרַב עַל אֵיזֶה מִצְוָה מִהַתּוֹרָה, לֹא יִחְוֹשׁוּ בְּלָל לְדַבְּרֵיוֹ, מִכֵּיוֵן שֶׁכְּבֹר נִתְפָּרֶסֶם בְּעֵינֵיהֶם עַל יְדֵי בְּעָלֵי לְשׁוֹן הָרַע לְאִישׁ שְׂאִינוֹ חֶכֶם.

סעיף ג

עוֹד אֶשְׁאַלְךָ, אָחִי, עַל דְּבַר פְּתוּי חֵיצָר, שֶׁדָּבָר זֶה אֵינָנוּ בְּכָלֵל לְשׁוֹן הָרַע, שֶׁתִּבְחַן בְּעֶצְמָהּ, אִם יִתּוּדַע אֵלָיךְ בְּכִירוֹ, שֶׁאַחַד פָּרֶסֶם עָלֶיךָ לְאֲנָשִׁים שְׂאִינָךְ

זכור לאברהם

סעיף ג

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שהסוברים שאין זה לה"ר, יש להם לדעת, שזהו רק פיתוי יצרם, שהרי אם אחד ה' אומר כן עליו, ודאי ה' הוא מתרעם על המוציא, ועל כן, ודאי שבני אדם מקפידים על זה, והוי היזיק ולה"ר.

של אחד יותר ממדריגתו האמיתית, יטעו בו וימנעוהו למשרה שאינו ראוי לה, או שישדכנו עמו בטעות, וכדו', וזהו היזיק נורא, חוץ ממה שמזיק למדובר עצמו, במה שע"ז יהא חושב על עצמו שהוא אדם גדול וחשוב, ויעשה לאיש חכם בעיניו, אשר היא מדה שאין לה תקוה, וכיון שהוא דיבור המזיק, נחשב הוא ללה"ר.

חכם (וביצא בזה בשאר שלילת המעלות), כמה מהתרעומות היה לה עליו עבור זה, והיית חושב עליו לאמר: מה סימני שמונת ראה עלי? אין זה כי אם רע לב ובעל לשון הרע, שרצונו רק לגנות חברו ולהשפילו, וכשאתה עושה כן לחברך שבכמה ענינים הוא טוב יותר ממך לה' ולבריות אין זה נחשב בעיניך לעון כלל, ראה את העוררן הגדול שיש בזה, ובאמת כשתדקדק בו, תמצא בזה הענין מחלקי אסור לשון הרע הרבה יותר מחלקים אחרים. אחד מחמת המספר, והוא, כי בשאר ענינים שהוא מספר על חברו, שעבר איזה אסור, הן בבין אדם למקום או בבין אדם לחברו, מצוי מאד כמה פעמים שהוא מכון רק לקנאת האמת, ואף שאין זה מועיל לדינא, ובג"ל בכלל ד' סעיף ב' ובכלל זה סעיף א', על כל פנים מחשבתו לא היתה לרעה, מה שאין כן בזה, שבגנותו רק לגנות לחברו ולהשפילו והיא מדה רעה מאד, כמו שכתוב בשערי תשובה לרפנו יונה. עוד זאת מצד המקבל, כי בשאר עניני לשון הרע הנ"ל לא יתקבלו תקף דבריו, ובודאי יהיו הרבה מהשומעים שישבוהו: כל זמן שאין אנו רואים בעינינו, לא נאמין, ובודאי מה שספרת, אף אם אמת הוא, מסתמא היה איזה סבה שהביאו לזה, כי כפשוטו אי אפשר להאמין עליו, ואם יתברר אחר כך שהוא שקר, יהיה המספר עבור זה לבז ולקלון בעיני כל, מפני שהוציא שם רע על חברו, אבל בזה, אם ישפיל את חברו ויפרסמו לשוטה ולפתי לעין כל, ועל ידי זה יעשהו לבז ולקלון בעיני אנשי העיר, מצוי מאד, בעונותינו הרבים,

זכור לאברהם

שאומר הוא לשם תועלת, משא"כ בזה. וגם מצד השומעים, שבשאר חלקי לה"ר, הרבה פעמים אחד מן השומעים ישיב למה אתה מחרפהו, משא"כ בזה, שאינו מצוי כ"כ.

גם מצינו בסוג זה של לה"ר, פיתויי היצר הרע, יותר משאר חלקי לה"ר, והוא מתרי טעמי, חדא מצד המספר, שבשאר חלקי לה"ר הרבה פעמים לפחות הוא חושב שמה

שָׁאף אֶחָד מִהַשּׁוֹמְעִים לֹא יַעֲמֹד נִגְדּוֹ לֹאמֹר: הַמַּעֲט דְּבָרֶיךָ וְחוּם עַל כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל, לָמָּה אַתָּה צָרִיךְ לְבַזּוֹתוֹ כָּל כֶּךָ? וּכְאֵלּוּ לֹא עָשָׂה הַמַּסְפֵּר שׁוּם עוֹלָה בְּזוֹה, וְעַל הַמַּסְפֵּר הַזֶּה נֶאֱמַר (משלי ל, כ): "אֲכַלָּה וּמַחֲתָה פִּיהָ וְאִמְרָה לֹא פָעַלְתִּי אֲוִן" *.

*ואם מבין בזה להשקיט המריבה, כגון, שהוא רואה לראובן, שיש לו שנאה על שמעון על איזה דבר שעשה לו, או שדבר נגדו, (ז) מותר לו לומר לראובן, שלא נתבון בכל זה להתרים נגדו, רק סבת שמוותו גרמה לזה כדי להקל בזה השנאה שבלב, ומצוה נמי איכא.

סעיף ד

וְכָל זֶה בְּתַבְנֵנוּ, אֲפִלּוּ אִם לֹא אָמַר עָלָיו, רַק שְׁאִינְנוּ חָכָם בְּעִינֵי הָעוֹלָם, וְכָל שֶׁכֵּן אִם סֵפֶר עַל אִישׁ, שְׁסוֹבְרִים אֲנָשֵׁי הָעִיר (ח) שֶׁהוּא חָכָם בְּתוֹרָה, וְהוּא אָמַר עָלָיו שְׁאִינְנוּ חָכָם כָּל כֶּךָ, רַק מַעֲט הוּא יוֹדֵעַ בְּתוֹרָה, וְעַל יְדֵי זֶה נִתְמַעַט מִדְּרַגָּתוֹ בְּעִינֵיהֶם, בְּיֹדָאֵי הוּא בְּכָלֵל עוֹן לְשׁוֹן הָרַע, וְאֲפִלּוּ הוּא

זכור לאברהם

סעיף ד

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, דכל שכן וכל שכן שאסור לספר על מי שהוא בחזקת ת"ח, שאיננו חכם כ"כ כמו שחושבים העולם עליו, ואפי' הוא אמת, כיון שאין כוונתו לתועלת, ועוד שיוכל לגרום לו הפסד ממוני או צער שאינם ראויים להגיע אליו.

זהירות בכבוד חכמים ומורי הוראה

איתא בס' דעת תורה (פתיחה להל' טריפות אות מ"א) שאם הורה מורה הוראה להקל, ורוצה אחר לחלוק עליו ולהורות שלא כדבריו, שקול כבוד התורה של המורה הראשון כהפסד מרובה, ולכן במקום שמקילים בהפסד מרובה, יש לו להקל כדי שלא לבייש המורה שהורה להקל. אמנם, מ"מ, איתא בס' שדי חמד (מערכת השי"ן כלל פ"ו) בשם הגר"ח פלאג'י, שיש להוכיח

אמת, כיון שפונתו ללא תועלת רק להשפיל את חברו ממדרגתו לפני השומעים, כי על ידי זה, באיזה מצב שהוא עומד, יוכל להסבב לו לבסוף חזק או על כל פנים צער מזה. ואציר שני ציורים, כגון, לומר על הרב שבעיר לפני אנשי העיר, שאיננו חכם גדול בתורה, רק הוא יודע מעט את פסקי הלכות הנצרכות לו למעשה, אפלו הוא אמת, לשון הרע גמורה היא מדאורייתא, כי בזה הוא ממעט את כבודו לגמרי ויורד למחיתו ממש ומשפיל בזה כבוד התורה וקיום מצותיה וכן"ל בסעיף ב'. או לומר מעין זה על מי שהוא עתה מחדש נשוי בעיר הזאת, כי בודאי יתמוטט לבסוף כבודו על ידי זה לפני חמיו וחמותו ואנשי ביתו, כשיתודע להם, שמחזיקין אותו בעיר לבעל מעלה קטנה ואין לה חזק וצער יותר מזה וכל כהאי גוונא. וקשה לי לציר את הכל, אך (משלי ט' ט'): "תן לחכם ויחכם עוד", כי לא באתי רק לעורר והמשפיל יבין את הכל מדעתו. ודע עוד דהוא תדין אם מספר על אמן לפני אנשים שאיננו אמן בראוי, גם זה לשון הרע גמורה הוא, דבזה בודאי שיד גם כן כל הטעמים, ואם איננו מכון בזה ובכל הנ"ל לגנותו, רק לתועלת, יבאר הכל אם ירצה ה' לקמן בכלל ט' בהלכות רבילות.

סעיף ה

ועתה נבאר מה שכתבנו למעלה, הן בגבורה. חינו לספר על אחד לפני

זכור לאברהם

לגנות את חברו בשלילת המעלות שלו, "הן בגבורה", היינו, כגון לפרסם עליו שהוא איש חלוש בטבעו, אשר עי"ז יוכל לבוא לידי הפסד, שע"ז לא ירצו להשכירו למלמד או לפועל. ואיה"נ, אם אחד שואל לו עליו לצורך תועלת, לפעמים צריך להגיד להשואל את

מדברי הראשונים, שאין איסור לומר שרב פלוני גדול מרב פלוני, ואין בזה משום זלזול לשני.

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שמה שכתבנו לעיל, שאסור

אנשי העיר שהוא פטבעו איש חלוש, תלוי בזה, אם לפי עניניו יוכל להסבב לו מזה רעה, דהינו, אם הוא שכיר יום או מלמד וכיצא באלו הרבה, או בודאי בכלל עון לשון הרע הוא. והן בעשר, הינו לספר על אחד לפני אנשים שהוא איש עני או איננו אמיר, כמו שאומרים עליו בעיר, ומה שיש לו הוא חייב לאחרים פנגד זה, גם זה בכלל לשון הרע הוא, כי בודאי אם יתפרסם זה בעיר, לא ימצא אחר כך, מי שיתן לו באשראי, ויבוא מזה לידי הוק וצער גדול ובוה יורד לחייו ממש, ועל הכל צריך האיש הנלכב לשום עניו, ביון שאינו מכון לתועלת, בודאי צריך לזהר מאד מאד, שלא יצא מזה קלקול להנדון. ואם בכל אלו הכרח לספר לשום תועלת, מבאר הכל אם ירצה ה' לקמן בחלק ב' בכלל ט' באיזה ענין ובאיזה אופן, ומאד מאד יש לזהר שלא למהר להקל בדבר ולומר: אינני מכון לגנות להנדון, רק לתועלת שיצא מזה, כי יש בזה פרטים רבים כמו שמבאר להמעין היטב בכלל ט' עין שם

סעיף ו

ודע עוד כלל פשוט בענין לשון הרע, שתלוי לפי האיש שהוא מדבר עליו, וימצא, שאחד אומר דבר אחד על שני אנשים, באחד הוא מספר על ידי

זכור לאברהם

או שאינו עשיר כמו שחושבים עליו, וכאשר ישמעו השומעים, יתרחקו ממנו, אפי' כשאינם צריכים איש עשיר לצורכם.

סעיף ו

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, כלל גדול בענין לה"ר, שלפעמים מימרא אחד הנאמרה על אחד הוי גנאי,

האמת, וכפי התנאים המובאים להלן (הל' רכילות כלל ט'), אמנם, לפרסם סתם בפני הכל שהוא איש חלוש, אין זה רק מוציא עליו שם רע, שיגרום לו היזיק יותר מן הראוי, שהרבה מן המשכירים יתכן שאינם צריכים פועל שהוא רב כח, ועכשיו כאשר שומעים שמבאשים ריחו, לא ירצו להשכירו. וכן לענין מש"כ לעיל "הן בעושר, היינו לפרסם עליו שהוא איש עני

זֶה שִׁבְחוֹ וּבִאָחָד הוּא עוֹבֵר עַל יְדֵי זֶה עַל אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע. וְאִבְאָר דְּבָרֵי, כְּגוֹן אִם יֹאמֵר עַל אִישׁ, שְׁאַחֲרִים מִסְפִּיקִין לוֹ אֶת מְזוֹנוֹ, וְאִין לוֹ דְּאֵנֶת פִּרְנָסָה, שְׁחִוָּא לֹא מֵד לְעֶרְךָ ג' אוֹ ד' שְׁעוֹת בְּיוֹם, הֵנָּה, לְפִי עֶרְכוֹ יִהְיֶה לוֹ זֶה לְגִנְאֵי גְדוֹל, וְלְשׁוֹן הָרַע מִקְרִי, וְאִם יֹאמֵר זֶה גּוֹפֵא עַל בַּעַל בֵּית, שְׁמֵרוד בְּפִרְנָסָתוֹ, הוּא לוֹ לְשִׁבְח גְּדוֹל. וְכֵן בִּיּוֹצֵא בְּזֶה בְּשֹׂאֵר עֲנִינֵי מִצְוֹת עֲשֵׂה, שְׁתַּלּוּי לְפִי מִמּוֹן הָאִישׁ, כְּגוֹן לְכַבֵּד שִׁבְתָּ, שְׂאֵם יֹאמֵר עַל אַחֵר מִבְּעָלֵי בָתִּים הַשְּׂפָלִים, שְׁחִוָּא מוֹצִיא הוֹצָאוֹת כָּךְ וְכָךְ עַל שִׁבְתָּ קֹדֶשׁ, הוּא לוֹ לְשִׁבְח גְּדוֹל, וְזֶה גּוֹפֵא אִם יֹאמֵר עַל מִי שְׁחִוָּא נִחְשָׁב לְאִישׁ עֲשִׂיר, אִיךְ שְׁחִוָּא מִתְנַהֵג כָּךְ וְכָךְ בְּעֲנִינֵי שִׁבְתָּ קֹדֶשׁ, לְגִנְאֵי גְדוֹל יִחְשָׁב לוֹ, וְיִתְּיָה לְבוֹז בְּעֵינֵיהֶם עֲבוּר זֶה, וְלְשׁוֹן הָרַע מִקְרִי.

וְכֵן בְּאִפֻּן זֶה (ט) בְּעֲנִינֵי הַצְדָּקָה, שְׁתַּלּוּי לְפִי מִמּוֹן הָאִישׁ גַּם כֵּן, מַה שְׁיִתְּיָה לְזֶה לְשִׁבְתָּ, יִהְיֶה לְחֲשׁוֹנֵי לְגִנְאֵי. וְכֵן בְּעֲנִינֵי זֶה כְּבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, אִם יִסְפֹּר עַל אָדָם בִּינּוֹנִי, שְׁמִתְנַהֵג כָּךְ וְכָךְ עִם שְׂכִירָיו, לֹא יִתְּיָה לוֹ זֶה לְגִנְאֵי, וְאִם יִסְפֹּר זֶה גּוֹפֵא עַל הַחֲשׁוֹב שְׂפִישְׂרָאֵל, שְׁמִתְנַהֵג כָּךְ וְכָךְ עִם שְׂכִירָיו וּמְשָׁרְתָיו, יִתְּיָה לוֹ זֶה לְגִנְאֵי, וְכָל כֹּהֲאֵי גּוֹנָא, עַל כֵּן קָשָׁה מְאֹד לְהַעֲתִיק בְּסִפְרָא כָּל הָעֲנִינִים הַנִּכְשָׁלִים בּוֹ בְּעֲנִינֵי לְשׁוֹן הָרַע, רַק קַח דְּבָרֵי הַרְמַב"ם (פֶּרֶק ו' הַלֵּכָה ה' מַחֲלָכוֹת דְּעוֹת) עֲמָרָה לְרֹאשֶׁךָ וְזָכַר אוֹתוֹ תָּמִיד, דְּכָל דְּבָר שְׂאֵם יִתְּפָרְסֵם, יוֹכֵל לְגָרֵם לְחִבְרוֹ הָיֵק בְּגוֹפּוֹ אוֹ בְּמִמּוֹנוֹ אוֹ לְהַצֵּר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ, תְּרִי זֶה לְשׁוֹן הָרַע.

זכור לאברהם

ולומר כן על עשיר הוי גנאי. ולכן, אין לומר מה גנאי אמרתי עליו, "הלואי שהיו אומרים כן עלי", כי אין זה טענה, שהרי הכל תלוי לפי מה שהוא אדם, אם נחשב הדבר לשבח או לגנאי.

אע"פ שעל אחר הוי שבח. כגון, לומר על בעה"ב שלומד שלש שעות ביום, הוי שבח, אע"פ שאם אומר כן על בן כולל הוי גנאי. וכמו כן, לומר על עני שנותן כו"כ לצדקה הוי שבח,

וְהוֹחֵר אַחִי, שְׁאֵל יַטְעָה אוֹתָךְ תִּיַּצֵּר לְאֹמֶר: הֲלֹא אָמְרוּ חו"ל: כָּל מֵאֵי דְעֵלְךָ סְנִי - לְחִבְרָךְ לֹא תַעֲבֹד, וְתַטְעָה לֹאמֵר: מָה אָמַרְתִּי עָלָיו? שְׁחֹא אֵינִי לֹאמֵר תּוֹרָה רַק ג' אוֹ ד' שְׁעוֹת בְּיוֹם, הֲלֹא אֵינִי מַצְנֶה לְאַהֲב אוֹתוֹ יוֹתֵר מִכְמוֹנִי, וְחִלּוֹאִי שְׁחִיו אוֹמְרִים עָלַי, שְׁאֵנִי לֹאמֵר תּוֹרָה ג' אוֹ ד' שְׁעוֹת בְּיוֹם, וְכֵן כְּהֵאֵי גִּוְנָא (וכֵן כִּיוּצָא בֹזֵה) בְּעֵנֵינִי הַצְדָּקָה וּבְעֵנֵינִי הוֹצָאוֹת שְׁבֹת קֹדֶשׁ וְכִדּוּמָה, אֲכַל בְּאַמֶּת וְחֹ מַטְעוֹת, דְּכֹנֶנֶת הַגְמָרָא, כָּל מֵאֵי דְעֵלְךָ סְנִי וְכו', הִינֵנּוּ, אִם תִּיִּית בְּמִדְרָגְתּוֹ, הִיָּה דְבָר זֶה שְׁנֵאוֹי לָךְ, וּבְאַמֶּת זֶה תִּלְוִי לְפִי הָאִישׁ, שְׁדַּבֵּר עָלָיו, וְהַמָּקוֹם וְהַזְמַן, אִם לְפִי הָעֵנִין יִתִּיָּה זֶה לוֹ לְגִנְאִי, בְּוֹדָאִי לְשׁוֹן הָרַע הוּא מִן הַדִּין.

סעיף ז

וְדַע דְּכַשֵּׁם שְׁאִסּוֹר לְהוֹצִיא דְּבָה עַל חֲבֵרוֹ בֵּן עַל חֲפָצָיו (י) אִסּוֹר לְהוֹצִיא דְּבָה (רַבֵּנּוּ אֲלִיעֶזֶר מִמִּיָּן בַּסֵּפֶר יִרְאִים). וְזֶה מְצוֹי מְאֹד, בְּעֹנֹנוֹתֵינוּ תְּרַבִּים, שְׁחֵנֹנֵי אַחֵר מוֹצִיא דְּבָה עַל נְכֶסֶי חֲנֻנִי אַחֵר וְכָל כְּהֵאֵי גִּוְנָא מִפְּנֵי תַקְנָאָה, וְזוֹ הִיא לְשׁוֹן הָרַע גְּמוּרָה מְדֹאֲרִיתָא.

זכור לאברהם

סעיף ז

הָאִדָּם עֲצֻמוֹ, כִּמוֹ כֵּן אִסּוֹר לְסַפֵּר גִּנְאִי עַל חֲפָצָיו, בְּאוֹפְנִים שְׁגוּרִם לְבַעַל הַחֲפֶץ הַיִּזְיקִי.^ט
כַּגּוֹן, לֹאמֵר עַל חֲפָצָיו שְׁמוּכָר שְׁאִינֵם טוֹבִים, הוּא לֵה"ר כִּיוֹן שְׁגוּרִם לוֹ הַפֶּסֶד.

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שִׁכְמוֹ שְׁאִסּוֹר לְסַפֵּר לֵה"ר עַל לֵה"ר כִּיוֹן שְׁגוּרִם לוֹ הַפֶּסֶד.

נט. הנה מבואר מדברי הח"ח שבמקום שאין הפסד לבעל החפץ אין בו משום לה"ר. אף שבס' דבש לפי (מהחיד"א) מובא שיש איסור לספר גנאי על חפצים אפי' כשאין שום היזיק, ואפי' הם חפצים של הפקר, מ"מ, הח"ח לא הביא איסור כזה, ונראה בעליל, שסובר שאין זה איסור לה"ר, ואף שיש מקום לומר שאינו דיבור הגון.

סעיף ח

אסור ספור לשון הרע, שאסרה התורה לספר בגנות חברו, אפלו על אמת הוא, אפלו ביחיד, (יא) וכל שכן לספר בשנים דבר גנות על חברו דאסור, והעון הוא יותר גדול מן המספר ביחיד, כי יאמינו העם יותר, ויחיה לבוז בעיניהם בשמיעתם את הדברים מפי שנים. ובכל מקום שנכתב סתם אסור לשון הרע, הפונה היא בכל גוני (בכל האפנים), לבר אם נפרש בהדיא (בפרוש).

זכור לאברהם

סעיף ח

תמצית הסעיף

לה"ר ביחיד, כמו כן אסור לשנים לספר ביחד, ואדרבה, העבירה גדולה יותר מכיון שגורם יותר היזיק, שקרובים הדברים יותר להיות מתקבל כששנים אומרים כן.

כתב הח"ח, שכשם שאסור לאחד לספר

כלל ו

בְּכָלֹּל זֶה יִכָּאֵר אִסּוּר קִבְּלַת לְשׁוֹן הָרַע וּשְׁמִיעַת לְשׁוֹן הָרַע, וְאִיךְ יִתְנַהֵג
אָדָם בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ לְבִתְחִלָּה, וְגַם אִם נִתְּפָס בְּחִבּוּרָה רָעָה שֶׁל פְּעֻלַּי הַלְשׁוֹן,
אִיךְ יִתְנַהֵג לְצֵאת כְּזֶה עַל פִּי הַתּוֹרָה, וְעוֹד הִרְבֵּה עִנְיָנִים, וְכו' י"ב סְעִיפִים.

סעיף א

אִסּוּר לְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע מִן הַתּוֹרָה, בֵּין שֶׁהוּא מִהַדְּבָרִים, שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם,
אוּ מִהַדְּבָרִים, שֶׁבֵּין אָדָם לְחֵבֶר, דְּהִינּוּ (א) שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בְּלִבֵּנוּ שֶׁהִסְפּוּר

זכור לאברהם

כלל ו

סעיף א

חומר איסור קבלה מאיסור סיפור

תמצית הסעיף

הנה הוזכר לעיל מש"כ הח"ח (ומקורו מהרמב"ם)
שגדול עונש המקבלו יותר מן האומרו,^ס
אמנם לכאן הלכה זו אינו אומר אלא דרשוני,
שהרי אף שאמת הוא שהרמב"ם כתב כן, אבל
יש לתמונה מאוד איך יתכן זה, והרי האומרו
עובר בין בלאו של לא תלך רכיל ובין בלאו
של לא תשא שמע שוה, ואילו המקבלו אינו
עובר רק בלא תשא, ועוד, האומרו עובר משום
זכירת מעשה מרים, ולא המקבלו, ועוד דגם

כתב הח"ח שיש לאו דאו' שלא לקבל, דהיינו
להאמין, לה"ר ששמע, ונלמד מפסוק
לא תשא שמע שוה. וכל זה אפי' אינו מראה
שמסכים לדברי לה"ר שנאמרו לפניו, שאם
מראה שהוא מסכים להדברים, הרי הוא עובר
נמי באיסור סיפור לה"ר. וכתב הח"ח, שאמרו
חז"ל שגדול עונש המקבלו יותר מן האומרו.

ס. עיין ס' לבבו נאמן שהעיר דלכאן מדברי רבינו יונה מבואר שעונש שניהם שוה, ומדברי מהר"י ברונא מבואר שסיפור
חמיר טפי, ועיין.

הוא אמת, כי על ידי זה יבזה בעינינו, מי שנאמר עליו. ואפלו אם לא יסכים לו בפרוש לספורו, דאי לאו הכי, הרי הוא שונה את העון בכפלים, שהוא מספר ומקבל. והמקבל עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תשא שמע שוא". ואמרו חכמינו ו"ל במכילתא, שזו היא אוהרה למקבל לשון הרע, ולבר שאר לאוין ועשין המצטרפים לזה, כמו שכתוב לעיל בפתיחה, עין שם. ואמרו חז"ל, שכל המקבל לשון הרע, ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר "לא תשא שמע שוא" וסמך לה "לכלב תשליכו אותו". עוד אמרו, שגדול ענש המקבלו יותר מן האומר.

זכור לאברהם

פעם אחת בשביל שהאמינו, וכל המשך הזמן שתופסו בזכרוננו לא הוי איסור חדש, רק שלא תיקן עדין המעוות. בס' זכרון אבן ציון (עמ' תקמ"ג) מובא שהגאון ר' ראובן גרוזובסקי זצ"ל אמר בשם חמיו בעל ה"ברכת שמואל" שעיקר האיסור של קבלת לה"ר הוא מה שמאמין לדברים, וכל ההמשך אחרי כן אינו עובר עוד איסורים, וכמו בגזלן שאינו עובר על כל רגע שמחזיק הגזילה בידו. מאידך גיסא, הגאון ר' הלל זקס (קובץ מרפא לשון ח"ב עמ' 5) ביאר שעובר על כל רגע ורגע שמאמין לדברים וקובעם בליבו. ונלענ"ד לומר, שלפי דבריו, אפשר לבאר שמה"ט חמיר גדול עונש המקבלו יותר מן האומר, משום שמכפיל העבירה אלפי פעמים במה שממשיך להאמינו.

עוד נלענ"ד, שיתכן לבאר באופן אחר, לא כדברי זה ולא כדברי זה, שאינו עובר

לענין האיסור של השמר בנגע צרעת האומר וודאי עובר, ואילו המקבלו הוי ספק אם עובר, כמבואר כל זה בח"ח בדברי הפתיחה, הרי ברור לפנינו, שהאומר עובר על יותר איסורים, וא"כ איך יתכן שעונש המקבלו גדול יותר.

ונראה שכדאי לציין לדברי ס' ארח מישרים (שו"ע למדות, בביאוריו אות כ"ג) שהק' כן וכתב שהכוונה שלענין מכשולין הוי יותר חמור, שיותר קרוב שהמקבל יעבור על לא תשנא, ולא תקום ולא תטור וכו', וא"כ לבסוף יבוא ליותר חטאים, ויענש יותר. ועיין עוד מה שכתבתי להלן בזה.

כמה פעמים עובר על איסור קבלת לה"ר

הנה האחרונים דנו, כמה פעמים עובר המקבל לה"ר, האם עובר על כל רגע שממשיך להאמין דברי הלה"ר, או דילמא, אינו עובר רק

סעיף ב

אף על (ב) שמיעת לשון הרע לבר גם כן יש אסור מן התורה, אף דבעת השמיעה אין בדעתו לקבל את הדבר, כיון שמטה אוניו לשמע. אך יש חלוק בין שמיעה לקבלה בכמה ענינים, דבשמיעה אין אסור, רק אם אין הדבר נוגע לו על להבא, אבל אם הדבר נוגע לו על להבא, אם אמת הוא, כגון שהוא מבין מתחלת הספור, שהוא רוצה להראותו בספורו, איך שפלוני אינו איש מהימן ובהאי גונא, והיה בדעתו מתחלה להכניסו בעסקו או להשתתף עמו או לעשות שדוד עמו וכל כהאי גונא, (ג) מתר

זכור לאברהם

סעיף ב'

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאפי' לשמוע לה"ר ולא לקבלו הוי איסור דאונס^א, והוכיח כן בבאר מים חיים, וגם הביא שכן איתא בס' חרדים. אמנם איסור זה של שמיעה, שייך רק כשאין הדברים נוגע לו לתועלת, שאם יש לו תועלת לידע דברים אלו, ליכא איסור שמיעת לה"ר לשומעם^ב, ואפי' אם אין תועלת בשביל עצמו אלא בשביל חבירו, כגון שאם יברר שאמת

בכל רגע שתופס אותו בזכרונו, אלא שהוא עובר בכל עת שמחשב אודות ענין זה ויש לו נסיון להמשיך להאמינו או להפסיק מלהאמינו, והוא נכשל וממשיך להאמינו אז עובר, ודומיא למצות זכירת מעשה מרים לדעת המנחת חינוך והח"ח (הבאתי דבריהם לעיל בפתיחה עשה א'), שהחיוב הוא כשיש לו נסיון של לה"ר שיש לו חיוב אז לזכור מעשה מרים כדי לעזור עצמו לכבוש יצרו. וכן העבירה של לא תשנא, ביארנו (פתיחה לאו ז') בשם הח"ח כעין זה, שעובר על כל רגע שמתעורר השנאה בליבו.

סא. יש להעיר, שהח"ח לא כתב כאן שעובר בלאו ע"י שמיעתו, וכן להלן בהל' רכילות לא כתב שעובר בלאו, ונראה, דלא פשיטא לי' לומר דהוי לאו גמור דאו', אע"ג דפשיטא לי' דהוי איסור דאו'. ובס' אמרי שיש (פתיחה, לאו ד') כתב שיש מקומות שהח"ח בספרו הלך לפי הפשטות שאין איסור כלל על השומע כשאינו מאמין. ובס' ארח מישרים (פ"ח סעיף י"ג) כשהביא הלכות לה"ר, לא הביא רק איסור קבלת לה"ר, ולא הביא כלל איסור שמיעת לה"ר, ומשמע דסבירא לי' שאין איסור בזה.

סב. אבל עדיין יתכן שיש בשמיעתו איסור של לפני עיור, אם אין המדבר מכין נמי לשם תועלת, ועיין בפתיחה

לְבַתְחָלָה לְשִׁמְעַת בְּרִי לְחוּשׁ לָזֶה וּלְהַשְׁמֵר מִמֶּנּוּ, בֵּינָן דְּמָה שֶׁהוּא רוֹצֶה לְשִׁמְעַת, אֵין בּוֹנֵתוֹ לְשִׁמְעַת גְּנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, רַק הוּא רוֹצֶה לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ, בְּרִי שֶׁלֹא יָבוֹא אַחֵר בְּךָ לְיַד הָזֶק אוֹ לְיַד מַצָּה וּמְרִיבָה וּבְהֵאֵי גִּוְנָא. וְהוּא הָדִין הַיָּבֵא, דְּאֵין נוֹגֵעַ לוֹ שׁוּם מִזְבָּח מִחֲשָׁמִיעָה, רַק עַל יְדֵי שְׁמִיעָתוֹ יִסְבֵּב מִזְבָּח לְאַחֲרִים, גַּם בֵּן מִתֵּר, בְּגוֹן, שְׂרוּצָה לְשִׁמְעַת דְּבַר זֶה (ו) בְּרִי לְחַקֵּר אַחֵר בְּךָ, אִם אֱמֶת הוּא, וּלְהוֹכִיחַ לְפָלוּנִי עַל זֶה, וְאוּלֵי עַל יְדֵי זֶה יִתְּיָה סִבָּה, שֶׁיָּשׁוּב הַחוּטָא מִחֲטָא אוֹ שֶׁיִּשְׁיֵב אֶת הַגְּזוּלָה לְבַעֲלוֹ אוֹ שֶׁיִּפְּסֵם לְמִי שֶׁחֲרַף וְגִדַּף וְכִיּוּצָא בָּזָה, דְּמִתֵּר, וְחֲטָעִם בְּנ"ל. אֲכַל לְקַבֵּל, דְּחִינּוֹ, לְהַחֲלִיט הַדְּבַר בְּלִבּוֹ, שֶׁהוּא אֱמֶת, (ה) אֲסוּר בְּכָל גִּוְנִי.

סעיף ג

וְאֵל יִתְּיָה לְפָלֵא בְּעֵינֵי הַקּוֹרֵא, אִם בֵּן, אִיךְ נוֹכַל לְצַאת בָּזָה יְדֵי שְׁמִים, בֵּינָן שְׁגִדְרָתָ עָלֵינוּ אֶת הַדְּרָךְ, דְּאִפְּלוּ הַשְׁמִיעָה לְכַד בְּגִנוּת חֲבֵרוֹ אֲסוּר,

זכור לאברהם

שהאיסור הוא רק בענף של לה"ר של בוחר ברע, שעל זה יתכן לומר שאע"פ שאינו מאמין לדברים, מ"מ בזה גופא שמטה אזנו לשמעם, הרי הוא מתדבק ובוחר ברע.

סעיף ג

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאע"פ שביארנו לעיל שמותר לשמוע בשביל תועלת, אמנם, אעפ"כ אסור לשמוע כל לה"ר מספק שמא יש בו תועלת,

הוא, שיתן תוכחה לחוטא, או שימנע אחר מהיזקות, או שסייע שיוחזר ממון לבעליו.

ונלענ"ד לומר מסברא, שאין איסור זה של שמיעת לה"ר שייך רק לענף לה"ר של בחירתו רעה ולא לענף של גורם היזיק, שהרי לענין היזיק, כל שאין השומע מקבל הדברים, הרי אינו עושה בזה שום רעה לחבירו, ומה שייך לאוסרו (ורק יתכן לומר שהוא איסור דרבנן שמא יקבלנו, אבל לא איסור דאורייתא), ולזה נראה

שהאריך רבינו מתי שייך האיסור של לפני עיור.

וּפֶן יִהְיֶה נֹגַע לִי זֶה בְּעֵינַי עֶסְקִי וּכְיוּצָא בָּזֶה. תְּשׁוּבָה לְדָבָר: הַרְוָצָה לְצֵאת יְדֵי שְׁמִים בְּעֵינַי הַשְׁמִיעָה, יִתְנַחֵג בָּךְ, אִם אִישׁ אֶחָד בָּא אֵלָיו וְרוּצָה לְסַפֵּר לוֹ עַל חֲבֵרוֹ, וְהוּא מִבֵּין, שְׁרוּצָה לְסַפֵּר עָלָיו דְּבָרֵי גְנוּת, יִשְׁאַלְנוּ מִתְחִלָּה, אִם הָעֵינַן שְׁאַתָּה רוּצָה לְסַפֵּר לִי, יִהְיֶה נֹגַע לִי עַל לְהִבָּא, אוֹ שְׂאוּכַל לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר בְּהוֹכָחָה אוֹ כְּיוּצָא בָּזֶה וְכֵן"ל, אִם יֹאמֶר אֵלָיו, שְׁנוּגַע לוֹ עַל לְהִבָּא, אוֹ שְׁחֹא יָכוֹל לְתַקֵּן אֶת הַדָּבָר וְכֵן"ל, מִתֵּר לְשִׁמְעַ, וְלֹא יֶאֱמִין לַעֲת עֲתָה, רַק לְחֹשֶׁשׁ, עַד שְׂיִתְבָּרַר הַדָּבָר, אֲבָל אִם יָבִין מִתְּשׁוּבָתוֹ, שְׁלֹא יִהְיֶה תוֹעֵלֶת מְוָה, אוֹ שְׂיָבִין שְׁחֹא רַק דְּבָרֵי חֲרוּפִין וְגִדּוּפִין בְּעֵלְמָא, שְׁחֹא מַעְלִיל עָלָיו עֲלִילוֹת בְּרָשָׁע וּמְגַנֵּה אוֹתוֹ מִחֲמַת נָדָל שְׁנֵאתוֹ אוֹתוֹ אִסּוּר אֶפְלוֹ לְשִׁמְעַ*.

*ובאמת נוכל לראות זה בחוש, שמי שהוא שומע לשון הרע, אף שאין בדעתו לקבלה, הוא נותן יד לפושעים על ידי זה, כי אם פעם אחת יראה, אשר השומע ישמע לו, לא יחשוך פיו מזה תמיד, והיה בזה יום מחר ישנה עוד באולתו לספר תמיד דברי גדוף על חברו ולהעליל עלילות עליו, לא כן אם היה משיבו: אין רצוני לשמע דבר שלא ראיתי בעצמי, או לפחות היה מראה לו פנים ועומים עבור זה, על ידי זה היה שומר את עצמו על להבא, שלא לספר בגנות של חברו, בראותו כי ספורו לקלון יהיה לו, שיחזיקו אותו לבעל לשון הרע עבור זה, וכמו שנוכר ברבנו יונה במאמר רי"ב.

זכור לאברהם

אלא אם אחד בא אצלך לספר ענין רע על אחר, תשמע לדברים, ואם אין בו תועלת, מנע עצמך תשאל אותו אם הוא דבר שיש בו תועלת, וא"כ מהם.

סעיף ד

וּלְפַעֲמִים (ו) מְצוּה לְשִׁמְעַ, מֵה שְׁאֶחָד מִסֵּפֶר דְּבָרֵי גְנוּת עַל חֲבֵרוֹ, כְּגוֹן, שֶׁהוּא מְשַׁעַר שְׂעַל יְדֵי שְׁמִיעָתוֹ אֶת הָעֲנִין בְּשִׁלְמוֹת, יִהְיֶה אַחֵר כֶּךָ בְּכַחוֹ לְהִרְאוֹת לְפָנֵי הַמִּסְפֵּר אוֹ שְׁאֵר הַשּׁוֹמְעִים, שְׁאִין הַמַּעֲשֶׂה בֵּן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו אוֹ שְׁאֵר עֲנִינֵי זְכוּת*¹. וְעוֹד יֵשׁ אַפֵּן אַחֵר גַּם בֵּן דְּמַצּוּה לְשִׁמְעַ, כְּגוֹן, אִם בָּא אַחֵד לְפָנָיו לְקַבֵּל עַל חֲבֵרוֹ מְאִיזָה דְּכָר, שְׁעֵשֶׂה נִגְדּוֹ, וְהוּא מְכִיר בְּהַמִּסְפֵּר, שְׁבִזָּה שְׂיִתֵּן אֶזֶן לְדְבָרָיו, יִהְיֶה יִכְלֹת בִּידּוֹ לְהַשְׁקִיט אֶת אָפוֹ מַעֲלָיו, וְלֹא יֵשׁוּב עוֹד לְסִפֵּר לְאַנְשִׁים אַחֲרֵים, (כִּי אוֹלֵי הָאֲחֵרִים יֵאֱמִינוּ לְדְבָרָיו וְיִהְיוּ מִקְבְּלֵי לְשׁוֹן הָרַע), וּבִזָּה יִתְרַבֶּה הַשְּׁלוֹם בְּיִשְׂרָאֵל. אֲךָ בְּכָל הַהִתְרִים, שְׁאִמְרָנוּ בְּעֲנִין הַשְּׁמִיעָה, יוֹחֵר בְּנַפְשׁוֹ מְאֹד, שֶׁלֹּא יֵאֱמִין בְּעֵת הַשְּׁמִיעָה בְּהַחֲלֹט, רַק לְחֹשֶׁשׁ לָזֶה בְּלִבֵּר, בְּדִי שֶׁלֹּא יִלְכֹּד גַּם הוּא בְּרִשָּׁת עוֹן קַבְּלַת לְשׁוֹן הָרַע.

זכור לאברהם

סעיף ד

תיקון למי שנכשל באיסור לפני עיור ע"י
שמיעתו

הח"ח בהג"ה כתב בזה"ל, וזה גם כן באמת עיצה היעוצה בענין, שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תכף יחפש עליו, בכל כחותיו זכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בלבו עליו ועל ידי זה יתקן את האיסור למפרע, עכ"ל. הרי שהח"ח נתן עיצה טובה למי שנכשל על איסור לפני עיור ע"י שמיעתו, שאם ביכלתו לענות תיכף ולומר לימוד זכות על המדובר ולהשתדל עי"ז להוציא השנאה מלב המספר על המדובר, הרי הוא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שלפעמים לא רק הוי רשות לשמוע, אלא מצוה לשמוע את הדברים, והח"ח כתב שני דוגמאות. א] באופנים שאתה רואה שע"י שמיעתך את הדברים יהי' בכחך להוכיח למספר או שאר השומעים שאין המעשה כן כו שהוא מספר, או שיש לימוד זכות עליו. ב] באופנים שאתה מכיר שאם תשמע לו יש לך יכולת להשקיט כעסו ולא יספר זה לעוד אחרים².

סג. האמת הוא שדוגמא שני' זו מובא כבר בס' חסידים סי' ס"ד.

* וזה גם כן באמת עצה היעוצה בענין, שאם נכשל באסור שמיעת לשון הרע, תבך יחפש עליו, בכל כחותיו וזכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בלבו עליו ועל ידי זה יתקן את האסור למפרע [עין לקמן סעיף י"ב, (ז) תקון למי שנכשל באסור קבלת לשון הרע]. וכל זה בסתמא, אבל אם הוא מכיר את רע טבעו של המספר, שכל מה שיכריעוהו לכף זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אחר כך, כשילך המספר מאת השומעים, מצוה שיסביר אחד מהשומעים לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות, ולהשתדל עבור זה להוציא מלבם הננות שנאמר עליו, כדי שלא יתפשו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע.

סעיף ה

וְעֵתָה נִחֲזָר לְעִנְיָנוּ הַנ"ל, דְּמָה שֶׁכָּתְבֵנוּ בְּסֵעִיף ב' דְּאִפְלוּ שְׁמִיעַת לְשׁוֹן הָרֶעֱ הוּא אִסּוּר תּוֹרָה, הֵינּוּ לִילֵךְ וְלִשְׁמַע, אֲבָל אִם יֵשֵׁב בְּחִבּוּרֵת אֲנָשִׁים,

זכור לאברהם

לעבור איסור בזה הפעם שמספר, מ"מ אין זה נקרא "מכשול" אלא "תיקון". ועיין עוד מש"כ בזה בפתיחה (לאו ד') על פי דברי רע"א, ובמה שביארו בח"ח מהדורת דרשו (מס' 27).

מתקן בזה למפרע את עונו של לפני עיור במה שהכשיל המספר על עון סיפור לה"ר, שהרי באופן זה, ה' מותר אפי' לכתחילה לשמוע ממנו, כדי לעשות כן (באר מים חיים).

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שיש לדעת מה לעשות אם אדם מוצא עצמו תוך חבורה לצורך דבר מה, ובתוך הדברים מתחיל משהו לספר לה"ר, וקשה לו

אמנם זה גופא טעון ביאור, למה מותר להכשיל חברו בעבירה כדי לבטל שנאתו, וצ"ל דכיון שהוא גורם למעט איסורים גבי חברו, שמעתה לא יספר הלאה לעוד בני אדם, ונמצא שיעבור פחות איסורים במה שיספר עכשיו ולא עוד, אע"פ שגורם אותו

שְׁנֵת־קִבְצוֹ (ח) לְעֵנִין מָה, וְהִתְחִילוּ לְדַבֵּר דְּבָרִים אֲסוּרִים, וְהוּא מִשְׁעָר, (ט) שְׁדַבְּרֵי תוֹכְחָתוֹ לֹא יוֹעִילוּ לָהֶם מְאוּמָּה, תִּלְוִי בָּזָה (י) אִם אֶפְשָׁר לוֹ לִילֵךְ מִמִּסְפָּתָם, אוֹ לְהִנִּיחַ אֶצְפָּעוֹ בְּאֲזִינוֹ, מִצָּוָה רַבָּה הוּא עוֹשֶׂה בָּזָה, כְּמוֹ שְׁאָמְרוּ חֲזו"ל בְּבִתּוּבָת, (דף ה') אֲבָל אִם אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהִשְׁמִיט מִמִּסְפָּתָם, וּמִשְׁעָר בְּעֶצְמוֹ, שְׁעֵצָה זֶה דִּהְנַחַת אֶצְפָּעוֹ בְּאֲזִינוֹ, גַּם בֶּן קִשָּׁה לוֹ מְאֹד (יא) מִפְּנֵי שְׂלֵעָנוֹ עָלָיו, וּבִדְרָאֵי לֹא יַעֲשֶׂה עֵצָה זֶה, עַל כָּל פְּנִים יִרְאֶה אוֹ לִזְרוֹ אֶת עֵצְמוֹ וּלְהַעֲמִיד עַל נַפְשׁוֹ בְּעֵת צָרָה כְּזֶה וּלְלַחֵם מִלְחָמַת ה' עִם יִצְרוֹ,

זכור לאברהם

איסור דאו' בכל איסורי תורה (חוץ משבת, לפחות לפי הרבה ראשונים), אמנם, באיסור שעובר עליו בשב ואל תעשה, דהיינו שאינו עושה מעשה וגם לא ניחא לי', אין בו איסור כלל. ועל פי זה, כתב הח"ח, דכיון שאיסור שמיעת לה"ר הוי עבירה בשב ואל תעשה (אם לא שהלך לאותו מקום כשהיו כבר מספרים לה"ר או שה" יודע שמסתמא יספרו לה"ר), לכן בנידון דידן שמוצא עצמו תוך חבורה לצורך דבר מה, ובתוך הדברים מתחיל משהו לספר לה"ר, אינו עובר באיסור דאו' של שמיעת לה"ר^{סד} במה שנשאר שם ושומע הלה"ר^{סה}. אבל עדין חייב הוא להוכיח החוטאים, אם אפשר לו^{סו}.

לעזוב החבורה, וגם קשה לו להוכיחו, וגם קשה לו להניח אצבעו באזנו, מה לו לעשות שלא לעבור על איסור דאו' של שמיעת לה"ר. וקודם כל יש לדעת, איזה איסורים שייכים לאופנים כאלו. ואלו הם א] איסור דאו' שלא לשמוע לה"ר, ב] לאו דלפני עיור שמכשיל המספר בסיפור לה"ר, ג] חיוב תוכחה להוכיח המספר שלא לספר לה"ר, ד] חיוב דרבנן לשום אצבעו באזנו או לעזוב המקום כדי שלא לשמוע לה"ר.

עוד יש לדעת (הח"ח האריך לבאר זאת בבאר מים חיים אות י"ד) כלל יסודי, שאדם שעושה מעשה והוא אינו מתכוין, ולא ניחא לי', מ"מ הוי

סד. ולכאן' משמע שגם איסור לפני עיור אינו עובר, אפי' הוי השומע היחידי, ומשום דאיסור זה נמי נעשית כאן בשב ואל תעשה.

סה. אמנם, לכאן' ענין האיסור לשמוע לה"ר הוא משום התוצאה היוצא, שיבא לקבל את הדברים, ואיתא בחזו"א (הל' שבת סי' ס"ב אות כ"ו) שהיתיר אינו מתכוין לא שייך באיסורים שהאיסור היא התוצאה, וא"כ, יש לעיין למה שייך כאן ההיתיר של אינו מתכוין.

סו. עיין להלן (הל' לה"ר, כלל ט', סעיף ד') שהאריך רבינו יותר בזה, ושם כתב שאפי' אם משער שתוכחתו לא יועיל, אבל

בְּרִי (יב) שְׁלֹא יִכְשַׁל עַל כָּל פָּנִים בְּאִסּוּר דְּאוֹרֵיתָא שֶׁל שְׁמִיעַת וּקְפֻלַּת לְשׁוֹן הָרַע. וְלֹא צָרִיךְ ג' פְּרָטִים, שְׂיֻזְהָר בָּהֶן מְאֹד וַיִּנְצֵל עַל יְדֵי זֶה עַל כָּל פָּנִים מִהֶאֱסוּר תּוֹרָה, שִׁישׁ בְּהֶעֱוֹן הַנ"ל:

א יִחְלִיט בְּנַפְשׁוֹ בְּהֶסְכֵּם גָּמוּר, (יג) שְׁלֹא לְהֶאֱמִין לְהַדְבָּרִי גְנוּת, שְׁמֶסְפְּרִין עַל חֲבִירֵהֶם. ב (יד) לֹא יִתֵּיחַ נִיחָא לֵה בְּשִׁמְיעַת סְפוּרִיָּהֶם הָאֲסוּרִים הָאֵלֶּה. ג (טו) גַּם יַעֲמִיד עַל עֲצָמוֹ, שְׁלֹא לְהִרְאוֹת לְפָנֵי הַמֶּסְפְּרִין שׁוּם תְּנוּעָה,

זכור לאברהם

למעשיהם. והמעין בבאר מים חיים (אות י"א) יראה, שהח"ח ביאר שיתכן שאפי' משלים כל הני תנאים, מ"מ, עובר הוא על החיוב דרבנן להניח אצבעו באזנו או לעזוב המקום כדי שלא לשמוע לה"ר, מאידך גיסא, מצדד נמי הח"ח לפוטרו מאיסור זה, משום דאולי אפשר לומר דכיון שחושש שילעגו עליו, פטור הוא מחיוב דרבנן זה"ה, עיי"ש.

עוד כתב הח"ח, שכדי שלא לעבור על איסור דאו' של שמיעת לה"ר בכה"ג, צריך לקיים ג' תנאים, א] שיחליט בנפשו שלא יאמין הדברים, כדי שלא יבא לידי איסור קבלת לה"ר, ב] שלא יהא ניחא ל' בשמיעת דברים אלו, וכנ"ל, ג] שצריך לישב שם כאבן דומם ולא להראות שום תנועה שהוא מסכים למעשיהם שמדברים רע על חבריהם^{סז}, ואם אפשר יראה להם פנים נזעמים כדי שיבינו שאינו מסכים

לא יזיק, חייב הוא להוכיחם, שלא יאמרו כי הוא כמוהם, ועוד כדי למחות לכבוד צדיק אשר הם מדברים עליו. סז. התנאי הג' הזה הוא מותר טעמי, א, כדי שלא יעבור על איסור סיפור אם יוסיף משהו, ב, שלא יראה שמסכים למעשיהם ויתכן להיות איסור דחנופה (באר מים חיים אות ט"ו). ונראה שכדאי לציין לדברי רבינו יונה בשע"ת (שער ג' אות ר"ב) מש"כ בענין זה, וז"ל, ודע כי כאשר יודה השומע על לשון הרע. אחת דתו ומנת מדיו עם המספר לשון הרע. כי יאמרו אמור. הנה קבלו השומעים את הדבר. ואות הוא כי הנה אמת הנה נכון. גם אם הטה און השומע והראה את נפשו כמקשיב קשב ומאמין לדברים [ההם] בפני בני אדם. גם זה עוזר לרעה. וגורם קלון לחבירו. ומחזק יד המביא את דיבתו רעה אל הבריות. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כה) רוח צפון תהולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר. פירושו - כאשר רוח צפון תפזר העבים ותמנע הגשם, כן פנים נזעמים ימנעו לשון הרע. כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים. יחדל קול המון גשם דבריו. אבל אם יראה כי השומע ישמע לו. ישתה כמים עולה. ולא יחשוך פיו משקריו. והיה כזה יום מחר. כי ישנה באולתו לספר תמיד לשון שקר. ושב לשונו אחר גשם כזביו. תחולל מלשון חלילה. וכן (במדבר לג) לא יחל דברו, לא יבטל. וכן (בראשית ד) אז הוחל לקרוא. אז נמנע, עכ"ל. סח. יש לעיין, שהרי הוא עצמו כתב במשנ"ב (סי' י"ג סעקט"ז) שבגנאי גדול מותר לעבור אפי' על דאו' בשב ואל תעשה.

שִׁירָאָה מִמֶּנָּה, שֶׁהוּא מִסְפִּים לְדַבְרֵיהֶם, אֲךָ יֵשֵׁב כְּאֶבֶן דּוּמָם. וְאִם יוּכַל
לְהִרְאוֹת לַפְּנִיָּהם פָּנִים נִזְעָמִים, שִׁיבִינוּ מִמֶּנּוּ, שֶׁהוּא אֵינוֹ מִסְפִּים לְדַבְרֵיהֶם
הַחֲבָלִים, בְּוַדַּאי הוּא טוֹב יוֹתֵר.

סעיף ו

בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים? אִם בְּעֵת שֶׁיֵּשֵׁב בֵּינֵיהֶם, לֹא דִבְרוּ אֹז דְּבוּרִים
הָאֲסוּרִים, וְגַם עֲתָה אֵינוֹ יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּט מֵהֶם, אֲבָל אִם בְּעֵת, שֶׁהוּא רוֹצֶה
לֵיִשֵּׁב בֵּינֵיהֶם, (טו) כְּבָר הִתְחִילוּ לְדַבֵּר דְּבוּרִים הָאֲסוּרִים, אוֹ שֶׁהוּא (יו)
יָכוֹל לְהִשְׁמֵט וְלִילֹךְ מֵאֲתָם, וְהוּא מֵתַעֲצֵל בָּזָה, אוֹ שֶׁהוּא מִבִּיר מִכָּבָר
לְאֵלוֹ הָאֲנָשִׁים בְּמִבְעָם, שֶׁהֵם מִבְּעָלֵי הַלְשׁוֹן, שֶׁתְּשׁוּקָתָם תִּמִּיד לְדַבֵּר

זכור לאברהם

סעיף ו

תמצית הסעיף

על איסור דאו', ויתכן שהיתיר גמור הוא, אמנם
יש לדעת, שמ"מ, אם בשעה שהולך לשם
הם כבר מספרים לה"ר^{סט}, או יודע שיספרו
לה"ר, או שאפשר לו לעזוב המקום בלי קושי
ורק מתעצל לעזוב, אז עובר על החיוב דרבנן
להתרחק משמיעת דיבורים אסורים, כדאיתא
במס' כתובות (דף ה:): שאם ישמע דבר שאינו
הגון יניח אצבעו באזניו כדי שלא לשמוע^ט.

כתב הח"ח, דאע"פ שביארנו בסעיף דלעיל
שאם אדם מוצא עצמו תוך חבורה
לצורך דבר מה, ובתוך הדברים מתחיל משהו
לספר לה"ר, וקשה לו לעזוב החבורה, וגם קשה
לו להוכיחו, וגם קשה לו להניח אצבעו באזנו,
ואינו ניחא ל' בשמיעת הדברים, שאינו עובר

סט. בבאר מים חיים אות ט"ז כתב שבכה"ג עובר על איסור דאו' מכיון שעושה מעשה בהליכתו, אמנם, לא הבאתי
דבריו למעלה, כי כבר תמה ס' חלקת בנימין (אות כ"ב) שרבינו סתר משנתו בזה, דלעיל בבאר מים חיים (אות י"ד) כתב
הח"ח דכיון דבעת הליכתו יש לו יכולת לאטום אזניו ולא ישמע לדברי הלה"ר לא נחשב פסיק"ר הליכתו לשם, ונשאר
בצ"ע, ולכן סתמתי למעלה בזה.

ע. הח"ח (באר מים חיים אות י"ח) כתב שהובא דין זה בפוסקים, אמנם לענ"ד תמוה הוא, שהרי יש לעיין לאיזה פוסקים
כיון, שהרי הרי"ף, והרמב"ם, והרא"ש לא הביאו דין זה של הגמ' כלל, והסמ"ג והחרדים (במצות עשה מה"ת התלויות
באזון סע"ג, ובמצות ל"ת מה"ת התלויות באזנים סע"ג) שהביאוהו כתבו שהוא איסור דאו', וצ"ע. ובדעת הרי"ף, והרא"ש

מגנות חבריהם, והוא הולך ויושב ביניהם, אף שלא יסיע לדבריהם כלל ולא ניחא לה בהם, אף על פי כן פושע מקרי כמותם, (יח) שעבר על דברי חז"ל, שצונו להתרחק משמיעת דברים שאינם חנונים. וכל שכן (יט) אם הוא מכון לשמע את דבריהם גדול עונו מנשוא, ויחקק עבור זה למעלה בספר הזכרונות בשם איש רשע ובעל לשון הרע, וכדאיתא בפרקי דר' אליעזר בצואת ר' אליעזר הגדול, שצוה לבנו הורקנוס, וזה לשונו: בני, אל תשב בחבורת האומרים רע מחבריהם, כי פשתדברים עולים למעלה, בספר נכתבים, וכל העומדים שם נכתבים בשם חבורת רשע ובעלי לשון הרע, על כן צריך האדם להתרחק מאוד מאוד מחבורה רעה כזו.

סעיף ז

ודע דבשם שכתבנו בשם הפוסקים, דמן התורה אסור להאמין דברי גנות, שמשפירים על חבריהם, כן הדין, אפלו אם יודע שהדברים שספר לו הוא אמת, אך יש בהם לצדד לכאן ולכאן, והמספר לו דן אותו לכף חוב, ועל ידי זה הוא מגנה אותו, וידוע דמצוה להשומע לדון אותו לכף זכות, (והוא דינא דגמרא בשבועות דף ל') ומצות עשה דאורייתא לכמה פוסקים, והעובר על זה ואינו דן אותו לכף זכות והוא מסכים להמספר בגנותו, לא די

זכור לאברהם

סעיף ז

יודע כבר המעשה שמספרים לו, רק לא הי' ידוע לו כוונת המדובר, והמספרים מגלים שכוונת המדובר הי' להרע, אסור לו להאמין תלייתם בכוונת המדובר, אלא חייב הוא לדון לכף זכות כמו שהי' חייב מקודם לכן.

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, דכמו שיש איסור להאמין המעשה משום איסור קבלת לה"ר, כמו כן, אפי'

שלא הביאוהו להלכה כלל, יתכן דסברי כדברי כהמאירי (כתובות שם) שכתב על דרשה זו דדרך צחות אמרו, א"נ סברי כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פמ"ג) שדין זה הוא רק מדה טובה ולא חיוב גמור.

שְׁעֵבֶר עַל (ויקרא י"ט ט"ו): "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ", אֲלָא הוּא גַם כֵּן נִכְלָל
(ב) בְּשֵׁם מִקְבֵּל לְשׁוֹן הָרַע, בִּיּוֹן דְּעַל יְדֵי שְׁלֹא דִין אוֹתוֹ לְבַף זְבוּת, מִמִּילָא
נִשְׁתַּדְּבַב עָלָיו הַדְּבָרִי גְנוּת.

סעיף ח

וְכָל זֶה, אֲפִלּוּ אִם הַסְפּוֹר הָיָה עַל אִישׁ בִּינוֹנִי, אֲשֶׁר דָּרְבּוּ לְזַהֵר מִן הַחֲטָא
וּפְעָמִים יִכְשֹׁל בּוֹ, וְכָל שָׁכֵן אִם הַסְפּוֹר הָיָה עַל אִישׁ יֵרָא אֱלֹהִים, שְׁעָלָיו
שִׁינְךָ יוֹתֵר מְצוֹת עֲשֵׂה ד' "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ" (כמבואר ברמב"ם פרק א' דאבות
משנה ו', ובשערי תשובה לרבנו יונה, במאמר רי"ח) וְהוּא עוֹבֵר עַל זֶה וְדִין אוֹתוֹ לְבַף
חֹב וּמִסְפָּרִים לְהַמְסִיף בְּגִנוּתוֹ, בְּדֹאֵי עוֹבֵר עַל אֲסוּר קִבְּלַת לְשׁוֹן הָרַע *.

*וְעַתָּה נִבְאָר מַה שֶּׁנִּכְשְׁלִין בּוֹזֵה, בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, בַּעֲנִין קִבְּלַת לְשׁוֹן הָרַע
בְּלִי רְאוּת, וְאֶצֶּר צִיּוֹר אֶחָד וּמִמֶּנּוּ יִקִּישׁ הַמִּשְׁכִּיל לְכָל כִּיּוֹצֵא בּוֹזֵה, וְהוּא,
מַה שֶּׁמִּצְוֵי כִּשְׁאֶחָד יוֹצֵא מִבֵּית דִּין חֵיב, וְהוּא מִסְפָּר לְחִבְרוֹ וּמִסְדֵּר דְּבָרֵי

זכור לאברהם

סעיף ח

תמצית הסעיף

הפסק דין לשני להראות איך לדעתו קלקלו
הדיינים את הדין, אסור לשומע לקבל הדברים
שהדיינים קלקלו, ואע"פ שרואה בעיניו הפסק
דין, מ"מ מי אומר שדינם מקולקלת היא,
דילמא דנו לגמרי כהלכה, ואפי' אם לפי האמת
כלפי שמיא, חייבו את הראוי ליפטר, או פטרו
הראוי להיות חייב, עדין אינו מוכח שעשו שלא
כדת התורה, משום שלפעמים מזל דהאי
גברא קגרים שיפסקו כוותי' י"א.

כתב הח"ח, דמה שאמרנו בסעיף דלעיל,
שאסור להאמין תליית כוונת המדובר,
וצריך לדון המדובר לכף זכות כמו לפני כן, דין
זה שייך אפי' המדובר הוא איש בינוני. ובהג"ה,
כתב הח"ח ציור של דינים אלו, והוא, אם אחד
יצא חייב בדין לעניני ממונות, והוא מראה

עא. בס' קובץ הפוסקים (חו"מ סי' ל"ד סעיף א') הביא מס' דברי יחזקאל (עה"ת פ' משפטים) עפ"י הזוה"ק שיתכן שיהא

זכותו לפניו לאמר: ראה בעצמך איך שהדין עמי, ובית דין פסקו מהפך להפך, ואם היה בא דין שלי לפני רב פלוני ופלוני, שהוא מפרסם לחכם, בודאי היה מבין האמת עם מי ולא היה פוסק פסק מהפך ומקלקל כזה. ומדבר עוד על הבית דין עבור זה דברי חרופין וגדופין, אשר אין להעלות על הכתב. ואם חברו משיבו אינני מאמין שיפסקו כן, יאמר לו: ראה את הפסק וקרא אותו היטב ותראה בעצמך אשר לא ברעת ובהשכל נעשה, והוא מראה את הפסק וקורא אותו פעם אחרי פעם, ובכל פעם הוא מתפלא יותר, ומוצא גם כן בהפסק דברים אשר לא נראו לו לפי דעתו, [כידוע שפסקי בעלי בתים אינן שוין לפסקי התורה הקדושה], עד שנחלט בעיני שניהם, שהרב או הבית דין שבעיר הזאת אין להם שקול הדעת לידע איך לפסק דין על בריו. ועתה נבוא לעניננו, ראה איך בשאט נפש עבר על לאו ד"לא תשא שמע שוא", ועל עשה ד"בצדק תשפט עמיתך", ועוד שארי לאוין המבארין לעיל בפתחתה, ואלו היה השומע הולך בדרך התורה הקדושה, כשבא אחד לפניו בענין כזה, בודאי החיוב מטל עליו, אם יכול להוציא אף מלב הבעל דין, שלא יהיה לו תרעומות על הבית דין, ולהרחיב לפניו בדברי אמתלאות, שעל הבית דין אין שום עולה, חס ושלום, שהם פוסקין כפי המבאר בתורה הקדושה על פי הטענות, ואין לו לדין, אלא מה שענינו רואות, כי יש כמה פעמים, שאף שהאמת עם אחד, אף על פי כן נסבב מן השמים להשני שיזכה בדין, כמאמרם בברכות (דף ז'): ולא עוד אלא שזוכה בדין, שנאמר: "מרום משפטיך מנגדו" וכו', ואפשר דמזל דהאי גברא קגרים, (מזל אותו אדם גורם), [וכדאיתא בהרא"ש פרק אחד דיני ממונות סימן ה', ועין שם בפלפולא חריפתא סעיף קמץ י"ח], ואין לך לדאג, בודאי הקדוש ברוך הוא ישלים את גזלתך ממקום אחר, כמאמר: ולא עוד אלא שמטריחין אותי להשיב הגולה לבעליו, וכיוצא באלה דברי נחומים להסיר הצער מלבו ולהוציא מלבו התרעמת שעל

הבית דין [ועין לקמן בכלל ט' בבאר מים חיים סעיף קמן ה', מה ששיך לענין זה]. ואם רואה, שדבריו לא יועילו, על כל פנים יש לו להתחזק על עצמו, שלא לקבל לדברי הגנות והתרעמת של חברו, שהוא מתרעם על הבית דין שבעיר, כי האסור של קבלת לשון הרע והמצוה ד"בצדק תשפט עמיתך" הוא נאמר, אפלו על סתם אנשים מישראל, וכל שכן על מי שמחזק בעיר לתלמיד חכם, ובדידה המצוה ד"בצדק תשפט" הוא אפלו אם הדרך לכף חוב מכריע הרבה יותר מלכף זכות, (וכמו שכתב הרבנו יונה בשערי תשובה במאמר רי"ח, עין שם, והוא בעין מאמר הנמרא בברכות (י"ט) אם ראית וכו', עין שם), כל שכן בזה שהכף זכות מכריע הרבה יותר, כי ידוע הוא לכל יודעי דת ודין, שפעמים הרבה הדין משתנה מפני מענה אחת או מפני סברא אחת, ואפלו אם הוא חכם גדול בתורה ורואה הוא לפי דברי הבעל דין, שהוא מספר לו את מענותיו שהדין עמו, עם כל זה יש לו לחשב עליו, פן לא טען כך בשעת מעשה, ורק עתה, אחר שיצא חייב מבית דין, נתישב בדעתו שהיה לו לטען כך וכך. הכלל בענין זה יש הרבה והרבה מעניני זכות שנוטה יותר מלכף חובה, ואפלו אם הפך על כל צדדי הענין, ואין לו על הבית דין שום זכות, עם כל זה מן התורה אסור להחליט עליהם ולומר, שאינם יודעים היאך לפסק דיני התורה, אלא יש לילך אל הרב או אל הבית דין ולדרש מאתם המעם, וכמאמרם באבות: אל תדין את חברך וכו', אולי יראה לו שהמעשה לא היה, או יראה לו את טעם דבריו, מאיזה מקום הוציא את הפסק שלו, או יודה לו ויאמר: מעיתי, כי אפלו באמוראים הראשונים מצינו שטעו בפסקי הדינים ואחר כך חזרו בהן, (וכמאמרם בנדה (דף ס"ח.): הדר אוקי רבא אמורא עלה (לאחר מכן העמיד רבא אמורא) ודרש: דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בדי, ברם כך אמרו וכו'), וכמו שנאמר בתורה: "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", וכמו שפרש הרמב"ם בהלכותיו שפרוש הכתוב כך הוא,

שיתוכח עם חברו על מה עשה לו כך וכך, ולא שינקט לו בלבו על זה, עין שם. והעובר על דברינו אלה, דהינו, שמחליט בלבו אחר ספורו של חברו שהרב או שהבית דין לא דנו את הדין יפה, ומעות היה בהוראה זו, בלי דרישה וחקירת מעם הדבר מהבית דין עצמם, עובר על כמה גופי תורה, ובפרט על אסור קבלת לשון הרע ועל לאו ד"לא תשא עליו חטא" לפרוש הרמב"ם. וכל הדין את חברו לבקש זכות דנין אותו מן השמים לבקש זכות.

סעיף ט

בשם ששייך אסור קבלת לשון הרע, באם המספר ספר לו על אחד, שעשה עתה דבר שאינו הגון, שנצטוונו על זה, שלא להתחילט בלבנו, שהדבר אמת, ובכ"ל בסעיף א"ב שייך גם אסור קבלת לשון הרע לענין שאר חלקי אסור לשון הרע, שבארנו לעיל, (בגין לבנותו) (כא) במעשה אבותיו או במעשיו הראשונים, כיון שהוא (בב) מתנהג עתה בשורה או בחסרון חכמה, הן בתורה והן בעניני עולם, ובכ"ל ב"ה' וביצא בזה), בכל דבר שהוא גנות עליו, שנצטוונו גם כן, שלא להתקבל דברי המספר לפנינו להתפזות על ידי זה בעינינו, את מי שנאמרו עליו. כלל של דבר: (בג) כל דבר שיש על המספר אסור עבור דבורו, (כד) יש על המקבל אסור עבור קבלתו.

זכור לאברהם

סעיף ט

שנאמרה על עצמו שעשה עבירה, כמו כן יש איסור להאמין לה"ר בענין אבותיו או מעשיו הראשונים, וכן בענין שלילת המעלות.

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שכמו שיש איסור לקבל לה"ר

ב"ד פוסקין אחד זכאי ואחד חייב, ואותו שחייבוהו יודע בעצמו שהוא זכאי, ובחנים חייבוהו ב"ד, ולמה מזדמן לב"ד שיפסקו כן, לפי שבגלגול ראשון הי' הוא חייב לזה, ולא החזיר לו, לפיכך סיבב הקב"ה שיצא עכשיו כן.

סעיף י

אף על פי שפירנו, דקבלת לשון הרע, דהינו להחליט בלב שיהדבר אמת, אסור מן התורה, מכל מקום אמרו חז"ל, דלחוש מיהו פעי (שלחש אמן צריך). ובאור הדבר, דצריך לקבל את הדבר (כה) בדרך חשש בעלמא, הינו רק כדי לשמר את עצמו ממנו שלא יגיע לו חזק על ידו, ולא יהיה זה הדבר אפלו בגדר ספק דמעמידין לאדם בחזקת בשרות, ולכן מחיב עדין (כו) להיטיב עם הנדון בכל הטובות, שצותה התורה, לשאר אנשים מישראל, כי לא נגרע ערכו בעינינו על ידי הלישנא בישא (חלשה"ר) לשום דבר*, רק שחתורה התירה לחוש ללישנא בישא לענין לשמר את עצמו ואת אחרים ממנו, ועל כן כתבו הפוסקים דמה שמותר לחוש, הינו היכא שיוכל לבוא לידי חזק (כט) לו או לאחרים, אם לא יחוש לו, (דבר זה, דלאחרים צריך באור רחב וענין פה בבאר מים חיים ולקמן בחלק ב' בכלל ט' ענין שם היטב, כי שם נרחיב בזה, בעזרת ה'), אבל בענין אחר אסור לחוש ללשון הרע ולהאמינו בלל.

זכור לאברהם

סעיף י

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, אע"פ שיש איסור שלא להאמין לה"ר, מ"מ, מותר וחייב הוא לחשוש לדברי הלה"ר. ולחשוש, הינו, שכל ענין שיש בו לשמור עצמו או אחרים שלא יבואו לידי חזיק יכולים לחוש שהדברים אמת. אבל, כל טובות שהי' חייב להמדובר קודם שנאמרו הדברים, עדיין חייב להיטיב עם המדובר. ואפי' אם מקודם זה הי' מוחזק למומר לתיאבון,

ועכשיו אומרים שהוא מומר להכעיס, עדין חייבים להיטיב עמו כדרך שחייבים להטיב עם מומר לתיאבון, כגון להשיב לו אבידה וליתן לו צדקה.

דוגמאות לדינא ד"לחוש מיבעי"

אם שמע על אדם שאינו מחזיר הלואותיו, מותר לחוש לכך ואינו חייב להלוותו, מכיון שאין עליו חזקת כשרות שמחזיר הלואותיו (ח"ח מהדורת דרשו הע' 73).

*ולא מבעי היכא דבלאו (ואין צריך לומר כאן שנלא) הלישנא בישא הוא כשאר אנשים מישראל, אלא אפלו אם בלאו הכי (בלא כד) גם כן נתחזק בעיר לאדם רשע על ידי מעשיו הרעים, אך שעל ידם לא יצא עדין לגמרי מכלל שאר אנשים מישראל, כגון, (כו) להשיב לו אברה וכדי לתן לו צדקה או לפדותו וכיוצא בו, ועתה נשמע עליו עוד מאנשים שיצא לגמרי מכלל "עמיתך", כגון, דשביק התרא ואכיל אסורא (עויב התר ואוכל אסור), כיון שלא נתברר דבריהם בבית דין, רק שאמרו אנשים בדרך ספור בעלמא (כח) אין לקבל דבריהם לאמת כדי למנע את עצמו על ידי זה מפדיונו, אם נשבה וכיוצא בו.

סעיף יא

וַיֵּשׁ הַרְפָּה דְּבָרִים, שְׁנַכְשְׁלִין בּוֹ הָעוֹלָם פְּעֻנִין לְחוּשׁ, וְרֹאיוֹ לְדַבֵּר בְּזֶה הַרְפָּה, אֲךְ אֵין כָּאן מָקוֹם לְהַאֲרִיךְ בּוֹ, וְאֶכְתֵּב אוֹתָן אִם יִרְצֶה ה' לְקַמֵּן בְּפִלְל

זכור לאברהם

שעשה מעשים שאינם הגונים, חייב הוא לשמוע ולחשוש ולשמור על נפשותיהם של התלמידים, ויש לו לחשוש אפי' אם אינו מצוי כלל, משום שחייב הוא לשמור נפשותיהם של התלמידים מכל נדנוד ספק היזק, (שו"ת תשובות והנהגות, ח"ה סי' שצ"ח).

סעיף יא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, דבכלל דין זה שאסור להאמין ואינו מותר רק לחוש, שעדין מחוייב לעשות

מותר למנוע מליתן צדקה למי שאינו מכיר ולא ה' רגיל לפרנסו, ושמע עליו שאינו עני אמיתי, ורק ברגיל ליתן לו או שהי' מוחזק לכל לעני, אסור למנוע (נתיב חיים י"ז).

בעה"ב שיש לו פועל שעובד אצלו בלא חוזה המחייבו להשכירו לשנה הבאה, ושמע על פועלו שהפועל גונב ממנו, אין עליו חיוב להשכירו לשנה הבאה (ספר לרעך כמוך עמ' 175).

מנהל ת"ת ששמע על אחד ממלמדיו

האחרון. אך כללו של דבר, דמה שאמרו, דצריך לחוש ללישנא בישא, הינו רק לענין לשמר את עצמו מהנדון, אבל, חס ושלום, (ל) לעשות לו שום מעשה או לגרם לו שום הנזק או פיוש עבור זה, גדול או קטן, אפלו אם הלישנא בישא (הלשון הרע) יצא עליו על ידי עד אחד בשר, שהעיד עליו בן בבית דין, לא מהני, רק לשבועה. ויותר מזה, (לא) שאפלו רק לשנא אותו בלב עבור זה, אסור גם בן מן התורה, וכל שכן שאינו יכול לפטר את עצמו על ידי הלישנא בישא (לב) מהחייבין שהוא מחייב להנדון*.

*ובכאן נציר פרט אחד קטן, שכמה אנשים נכשלים בו, בעונותינו הרבים, כגון, שיש בעיר אנשים שמחזקים לעניים, וצריך לתן להם צדקה, וארע שאחד הוציא עליהם דבה שהם באמת אינם עניים, אך שעושים עצמם בעניים כדי לרמות בני אדם, ועל ידי הדבה מונעים אחר כך הרבה אנשים מלתן להם את קצבתם, אשר נהגו בהן מאז ומקדם. ועל פי דין תורה הוא עולה רבה, כי דבר זה נכנס בכלל מקבל לשון הרע ממש, כי אם היה הולך על פי התורה, שאין להאמין לשון הרע רק לחוש, לא היה פוטר את עצמו לעת עתה מן העני הזה, כי עדין הוא עומד בחזקתו, שנתחזק מקדמת דנא לאיש עני, כל זמן שלא נתברר בהפכו, ומחייבין אנשי העיר לפרנסו, וגדולה מזה אמרו: הרי שבא ואמר: פרנסוני, אין בודקין אחריו, וכל שכן בזה, שנתחזק עד עתה לאיש עני, היתבטל חזקתו וחייבו מאנשי העיר עבור זה המוציא דבה. ורק צריך לחוש לדברי המספר ולדרש אחר זה היטב, ובודאי כל זמן, שלא יתברר הדבר לאמתו, אין רשאים לפטר

זכור לאברהם

שהוא מוחזק לעני שאינו עני, עדין מחוייב ליתן לו צדקה, או אם שמע על פועל שלו שגנב ממנו, עדין חייב לשלם לו תשלומיו.

למדובר כל מה שהי' חייב מקודם לכן, ואסור לעשות שום מעשה להרע אותו, וגם לשנוא אותו בלב אסור, ולמשל, אם שמע על מי

את עצמן מדין חיוב צדקה, ועל זה וכיוצא בזה אמרו רז"ל על פסוק:
 "אל תגזל דל כי דל הוא", שקאי (שעולה) על הרגיל לתן צדקה לעני אחד,
 ופוסק ואינו נותן לו, נקרא עבור זה גזול הדל.

סעיף יב

וְאִם כָּבֵר עֹבֵר וְשָׁמַע לְשׁוֹן הָרָע וְהֶאֱמִין בְּלִבּוֹ, בֵּין שֶׁהוּא מַחְלֵקֵי הַגְּנוּת
 שְׁבִין אָדָם לְמָקוֹם וּבֵין שְׁבִין אָדָם לְחֵבְרוֹ, (לג) תַּקְוָנוּ, שְׂיִתְחַזֵּק לְהוֹצִיא
 הַדְּבָרִים מִלִּבּוֹ, שֶׁלֹּא לְהֶאֱמִינָם, וְיִקְבֹּל עַל עֲצָמוֹ עַל לְהַפֵּא, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל
 עוֹד לְשׁוֹן הָרָע עַל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, וְיִתְּנֶה עַל זֶה, וּבִזָּה יִתֵּן הַלְּאוּיִן וְהָעֲשִׂין
 שֶׁעֹבֵר עַל יְדֵי קִבְּלַת לְשׁוֹן הָרָע, כְּמִבְּאֵר לְעֵיל בְּפִתְיָחָהּ, (לד) אִם עָרִין לֹא
 סֵפֶר לְאַחֲרִים.

זכור לאברהם

סעיף יב

תמצית הסעיף

לעשות חרטה על העבר, ווידוי, וקבלה על
 העתיד שלא לחטוא עוד בזה^{עב}. וכדאי מאוד
 לציין, מש"כ הח"ח בבאר מים חיים (סע"ק א'),
 שאי"צ להוציא הדברים לגמרי מליבו, ולחשוב
 ששקר דיבר עליו, אלא מספיק שאינו מתקבל
 אצלו הגנות, ע"י שהוא דן את המדובר לכף
 זכות, ובזה נמי מתקן את אשר עיות.

כתב הח"ח שאם אחד עבר וקיבל לה"ר ובא
 לעשות תשובה, צריך לתקן מעשיו
 ולהוציא הדברים מליבו, וגם לעשות שאר
 הפרטים של תשובה על כל עבירות, דהיינו,

^{עב} הנה כאן לא כתב הח"ח לבקש מחילה מהמדובר, משום שלא הרע למדובר במה שקיבלו בליבו. אמנם יש לעיין
 למה אינו חייב לבקש מחילה מהמספר, שהרי הוא גרם למספר לעבור על איסור לה"ר כמה ששמע את הלה"ר ממנו,
 ונראה ליישב, דס"ל שעוון לפני עיור בכה"ג, לא הוי רק עבירה שבין אדם למקום ולא בין אדם לחבירו, ולכן אינו צריך
 לבקש מחילה ממנו.

כלל ז

בְּכָל־זֶה יִבָּאֵר אֲסוּר קְבֻלַּת לְשׁוֹן הָרַע, אִם נֶאֱמַר בְּפָנַי שְׁלֹשָׁה אוֹ בְּפָנָיו.
וְדִין אִם שָׁמַע הַסֹּפֵר מִהֶרְבֵּה אֲנָשִׁים, אוֹ שָׁקוּל יוֹצֵא בָּעִיר, אוֹ מִמַּסִּית לְפִי
תַּמּוּז, אוֹ מִמַּהֲיָמָן לֵאמֹר בְּכִי תִירִי, וּבֹי י"ד סְעִיפִים.

סעיף א

אֲסוּר קְבֻלַּת לְשׁוֹן הָרַע הוּא אֲפִלּוּ אִם הַמְסַפֵּר מְסַפֵּר אֶת הַדְּבָרִים בְּפָרְסוֹם
(א) לְפָנָי בְּמַה אֲנָשִׁים, אִף עַל פִּי בֶן אֵין לְהַחֲלִיט מִחֲמַת זֶה, שֶׁהַדְּבָר אֱמֶת,
רַק יֵשׁ לְהַשׁוּמְעִים לְחֹושׁ לָזֶה וּלְחַקֵּר אֶת הַדְּבָר, וְאִם יִתְבָּרַר לָהֶם, שֶׁהַדְּבָר
אֱמֶת, יוֹכִיחוּהוּ עַל זֶה.

סעיף ב

אֵין שׁוֹם הַתֵּר לְהֶאֱמִין בְּלְשׁוֹן הָרַע, אֲפִלּוּ אִם הַמְסַפֵּר סֵפֵר עָלָיו (ב) הַלְשׁוֹן

זכור לאברהם

כלל ז

סעיף א

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאין היתיר להאמין לה"ר אע"פ
שנאמרה בפני רבים, דאע"פ שיש קצת
סברא שלא ה' אומר שקר ברבים, מ"מ אין
בזה מספיק כדי להאמין. [לעיל ריש כלל ב'
כתב ענין זה לענין סיפור לה"ר שאסור לספר
בין בפני יחיד בין בפני רבים.]

סעיף ב

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאין היתיר להאמין לה"ר
שנאמרה בפני המדובר, ואפי' שמע
ושתק, ואפי' אין טבעו לשתוק כשאומרים
עליו רע ועכשיו הוא שותק, דעדין אין רא'י
שהדברים אמת, דדילמא נתגבר עתה על
טבעו, משום שיודע שלא יאמינוהו, שיש

הָרַע בְּפָנָיו, כִּיּוֹן שְׁלֹא שָׁמְעֵנוּ הוֹדָאָה עַל זֶה מִפִּי הַנְּדוֹן, וְכָל שָׁפֵן אִם אֵין מְסַפֵּר עֵתָה בְּפָנָיו, רַק אֹמֵר, שֶׁהָיָה אֹמֵר אֶת הַדְּבָרִים אֵלּוּ בְּפָנָיו, וְאִסּוּר לְהֶאֱמִינוּ מִטַּעַם זֶה, וּבְעֻנּוֹתֵינוּ הַרְבֵּים, הָעוֹלָם נִכְשָׁלִין בָּזֶה מְאֹד. (ג) וְאִפְלוּ אִם הוּא שׁוֹתֵק עֵתָה, בְּשַׁעֲה שְׂאוּמְרִים עָלָיו הַדְּבָרִי גְנוּת בְּפָנָיו, אִפְלוּ הִכִּי (אף על פי כן) אֵין לִקַּח מִזֶּה שׁוּם רְאִיָּה לְהַחֲלִיט, שֶׁתְּדַבֵּר אֱמֶת, וְאִפְלוּ אִם מִבְּעוֹ תְּמִיד, שְׁלֹא לְשִׁתֵּק, בְּשְׂאוּמְרִים לוֹ דְּבַר, שְׁלֹא בְּרִצּוֹנוֹ, וּבִזוֹ הַפַּעַם הוּא שׁוֹתֵק, כִּי אוֹלֵי נִתְגַּבֵּר עֵתָה עַל מִבְּעוֹ וְנִמְרַב בְּדַעְתּוֹ, שְׁלֹא לַעֲנוּת עַל רִיב, אוֹ מִפְּנֵי שְׂרָאָה, שֶׁבְּנִדְאֵי יֶאֱמִינוּ יוֹתֵר לְדְבָרֵי הַמְּסַפֵּר מִלְּדְבָרָיו, כַּמִּנְהֻג הָרַע שֶׁל הָעוֹלָם, שֶׁמִּסְבֵּם אֶצְלָם, שָׂאֵם רַק יִסְפֵּר אֶת הַדְּבָרִים בְּפָנָיו, אִפְלוּ אִם הַשִּׁכְנָנְדוֹ יִכְחִישְׁנוּ מֵאֵה פְּעָמִים, לֹא יֶאֱמִינוּ לוֹ שׁוֹב, וְלִכְךָ הַסִּבִּים אֹז בְּנִפְשׁוֹ, שֶׁטּוֹב יוֹתֵר לְשִׁתֵּק עַל זֶה וְלִהְיוֹת מַהֲנֵעַ לָכִים, עַל כֵּן אִסּוּר לִקַּח רְאִיָּה מִזֶּה לְהַחֲלִיט, שֶׁתְּדַבֵּר אֱמֶת.

סעיף ג

כִּשֵּׁם שֶׁאִסּוּר לִקְבֹּל לְשׁוֹן הָרַע, אִם שָׁמַע מֵאַחֶה, בֶּן הַדִּין, (ד) אִפְלוּ אִם שָׁמַע מִשְׁנִים אוֹ יוֹתֵר, וְלֹא מִבְּעִי (ואֵין צָרִיךְ לוֹמַר) בְּדְבָר, (ה) שֶׁנֶּעֱשׂוּ רְשָׁעִים

זכור לאברהם

סעיף ג

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאין היתיר להאמין לה"ר שנאמרה לו ע"י שנים, ואפי' אם הם כשרים להעיד בב"ד, משום שאינו נחשב לעדות רק אם העידו בפני בי"ד, ולא חוץ לבי"ד.

מנהג רע אצל כמה אנשים שמאמינים לדברים מכיון שנאמרו בפני המדובר, או דילמא, עכשיו שתק משום שרצה עכשיו להיות מן הנעלבים ואינם עולבין. אמנם אם המדובר התנצל להצדיק עצמו, ומתוך התנצלותו ניכר שהדברים אמת, מותר להאמין, משום שזה נחשב לדברים הניכרים, ואז מותר להאמין (באר מים חיים ב').

על ידי ספורם, בודאי אין להאמינם, אם ספרו לו, כיון דאפלו לפי דבריהן, שפלוני עשה שלא כהוגן, עברו על לאו ד"לא תלך רכיל", שהוא אפלו על אמת, אם בן רשעים הם, איך נאמינם על ישראל זה, שהוא פחזקת פשר גמור לעת עתה? דהחשוד על לאו דלשון הרע, חשוד לשקר ולהחליף ולהוסיף, ומה בכך שהם תרי, אפלו הרבה יותר, קשר רשעים אין מן המניין, אלא אפלו אם הוא דבר, שאין נעשין רשעים על ידי ספורם, אם האמת אתם, אפלו הכי (ו) אסור לקבל דבריהם (ו) ולהאמינם בהחלטה, דאין חל שם עדות, אפלו על שנים ויותר, אלא בבית דין, אבל חוץ לבית דין לא, דאפלו אם יאמרו שקר, אינם נקראים עדי שקר, כי אם מוציא שם רע בעלמא, וכדאיתא, בספר מצות קטן לא תעשה רל"ה), וכל זה להחליט, אבל לחוש מתר, אפלו אם לא שמע רק מאחד ובכ"ל.

סעיף ד

והוא תדין, אם יצא (ח) קול על אחד, שעשה מעשה או שדבר דבר, שלא כראוי על פי התורה, בין שהוא אסור חמור ובין שהוא אסור קל, אפלו

זכור לאברהם

סעיף ד

שלא כהוגן, ולא נתחזק עד עתה לזה, אפי' אם שמע זה מהרבה אנשים, אסור לסמוך על זה ולשנוא אותו, וכ"ש לדבר עליו לה"ר ולבזותו. אמנם, מי שיוצאות עליו שמועות רעות שעובר עבירות כמה פעמים, פעם יוצא עליו קול שעשה כך, ופעם יוצא עליו קול שעשה כך,

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שאין היתיר להאמין לה"ר שיצא בקול"ע על אדם שעשה דבר שלא כהוגן. דהיינו, אם במקרה נשמע על אדם שעשה דבר

עג. להבנת הענין, נראה שכדאי לציין מה דאיתא בפ"ת לאה"ע (סי' קנ"ב סעיף"ד) וז"ל קצורו של דבר גדר הקול הוא קול שיוצא מבלי הסכמה ואינו הולך ומתחזק לזמן קצר, וגדר החזקה שהולך ומתחזק הדבר בלי ערעור ולצנן ארוך, עכ"ל.

הָכִי אָסוּר לְקַבֵּלוֹ לְהֶאֱמִינוּ בְּהַחֲלָטָה, רַק לְחוּשׁ, עַד שִׁיתְּפָרַר הַדָּבָר, וְעַל
אַחַת בְּמָה וּבְמָה שִׁיזְהַר מְאֹד, אִם רוּצָה לְסַפֵּר אֶת הַדָּבָר לְאַחֲרִים, (ט)
שֶׁלֹּא יִכְוֶן לְהַעֲבִיר הַקּוֹל וּלְגַלוֹתוֹ יוֹתֵר, וּבְמֹז שֶׁבְּאַרְנוֹ לְעֵיל בְּכָלֵל ב' סְעִיף
ג', עֵינֵי שָׁם הֵיטֵב.

זכור לאברהם

ומצאנוהו בכמה מקומות בהלכה, למשל בהל'
גיטין (אה"ע סי' ק"כ) סומכים על קרוב ופסול
להגיד לנו שמות המגרש והמתגרשת, משום
דהוי מילתא דעבידא לאיגלוויי".

אמנם, יש לדעת שאינו פשוט להאמין בכל
דבר שהוא עביד לאיגלווי, שהרי,
איתא בשו"ת ריב"ש (סי' קנ"ה) דלא מהני
עבידא לאיגלווי רק בדבר שהוא מפורסם לכל
ועתיד להתגלות בוודאי בקרוב, וכעין זה כתב
הח"ח עצמו בהל' רכילות (כלל ט' באמ"ח ל"ו)
דרך בדבר שאם שיקר עביד מאוד לאיגלווי
השקר, מהני. גם, יש מח' גדול באחרונים אם
מהני מילתא דעבידא לאיגלווי כנגד איתחזק
איסורא, עיין בטורי אבן (שם במס' ר"ה) ובביאור
הגר"א (חו"מ סי' ל', סעיף ל', בליקוט, ועיין מה שביאר
שו"ת עמודי אש לר' א. ש. אישישקער ח"א עמ' 116) י".

[דהיינו פעם אחר פעם^{טז}] וגם אין לו אויבים
בעיר שנוכל לומר עליהם שהם הוציאו את
הקול^{טז}, שע"י קולות אלו נתחזק בעיר לחשוד
על העבירות הללו, ובודאי כל אנשי העיר לא
יטעו תמיד, לכן שרי להסכים ולהחליטו לרע,
ולבזותו, אפי' מי שאינו מכיר בעצם, ודבר זה
נקרא סני שומעני' (באר מים חיים).

מילתא דעבידא לאיגלווי

הח"ח בבאר מים חיים (סוף אות ח') כתב,
דמוותר להאמין אם הוו דברים דעבידא
לאיגלווי, ובזה מבאר סוגיא דגמ' (מס' מו"ק דף
טז:). ורבינו כתב יסוד דין זה גם להלן בכלל י'
(באר מים חיים אות ל"א בהג"ה) ובהל' רכילות כלל
ט' (באר מים חיים אות ל"ו). ויסוד זה, שבמקום
דעבידא לאיגלווי מותר להאמין, נלמד מסוגי'
דמס' ר"ה (דף כב:) ומסוגיא ד'במות (דף פח:),

עד. אבל קול של פעם אחת אע"פ שהוא קלא דלא פסיק אין ב"ד מלקין אותו, ואסור לספר לה"ר עליו (באר מים חיים),
ואינו נפסל לעדות (סמ"ע סי' ל"ד סע"ק ס"א).

עה. באר מים חיים אות י' בהג"ה

עו. גם זה אינו פשוט, שהרי איתא בערוך השלחן (שם אות מ"ה) שהטעם שסומכים על מילתא דעבידא לאיגלווי הוא
משום שכל דין הכרה הוא רק מדרבנן.

עז. עיין עוד ס' עלי באר (כאן), וס' אמרי שיח (כאן), וס' טורי אבן ממכון שאגת ארי' [ליקוואוד] (לדף כב: הע' מס' 5
ובהוספות להערות שבסוף הספר).

סעיף ה

וְכָל זֶה, שְׁדַּבְּרָנוּ, הוּא בְּסֵתֶם אִישׁ יִשְׂרָאֵל, אֲכָל אִם (י) נִתְחַזַּק מִכֶּכֶּר בְּלֹא
הָכִי לְאָדָם רָשָׁע, מִפְּנֵי שְׁנֵת־פָּרֶסֶם עָלָיו כְּמָה פְּעָמִים, שְׁעָבֵר בְּשֹׂאֵט נֶפֶשׁ
עַל אֲסוּרֵי הַיְדוּעִין לְכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא אֲסוּר בְּנִיזָא וְכִיזָא בָּזֶה, עַל אִישׁ
בָּזֶה מִתֵּר לְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע.

זכור לאברהם

כותרת של הכלל

הנה היוצא ממה שכתבנו בסעיף זה ובדלעיל
סעיף ב', שהח"ח הזכיר שלשה אופנים
שאפשר להאמין לה"ר, והוא, או כשיצא עליו
קלא דלא פסיק בגדר של סני שומעני' (כמו
שהזכרנו למעלה), או כשהם דברים דעבידי
לאיגלויי, או כשיש דברים הניכרים, וכשנגמור
הכלל נראה, שרק אלו השלשה הם סיבות
שמוותר להאמין לה"ר. אמנם, יש להעיר
הערה חזקה, והוא, ששנים מהיתירים הנ"ל לא
הזכירם הח"ח כלל וכלל בתוך מקור החיים בכל
ספרו, ועוד, בכותרת של הכלל כאן [וכן בהל'
רכילות כלל ח'], לא הביא אף אחד מאלו, רק
הביא שמה כל האופנים שאסור להאמין לה"ר.
ולכאנ' דבר זה אינו אומר אלא דרשוני, למה
השמיטם הח"ח, ונראה מזה, שצ"ל, שהח"ח
לא רצה שיסמכו העולם על היתירים אלו
מאיזה טעם שהוא, ולכן סנפן בין החרכים.

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאם המדובר הוא איש אשר

נתחזק בעיני כל אנשי העיר לאדם
רשע, מפני שנתפרסם שעבר עבירה אחת
כמה פעמים או כמה עבירות כמה פעמים, והן
עבירות הידועין לכל ישראל שהם אסורין, אז
הרי יצא מכלל עמיתך ומוותר לקבל עליו לה"ר
שחטא עוד פעם. ובבאר מים חיים כתב שהוא
נלמד מדין ההיתיר לספר עליו לה"ר אם רשע
הוא, שכמו שמוותר לספר עליו כמו כן מותר
לקבל עליו לה"ר. אמנם, צריכים אנו לבאר
זה, שהרי לעיל בכלל ד' ראינו שאינו מותר
לספר עליו לה"ר אפי' עשה עבירות כמה
פעמים במזיד, וא"כ כוונתו לתועלת, דהיינו,
כדי שימנעו אחרים ללמוד ממעשיו, ואולי גם
החוטא עצמו ישוב מדרכו, וא"כ מכיון שדין
דין נלמד מהתם, בהכרח שההיתיר אינו יותר
מהתם, וגם כאן אין היתיר להאמין אלא בצירוף
תועלת כזה.

אמנם, הא גופא קשי', דאיך שייך תועלת
בקבלתו את הדברים, הלא אפי' רק
יחוש ולא יקבל נמי יכול להביא אותו תועלת,
וא"כ איך שייך כאן דין תועלת, וצ"ל כמש"כ ס'

סעיף ו

וְאִם אַחֵר בָּא אַצְלוֹ וּמִסְפֵּר לוֹ אֶת עֲנִינָיו וּבִתְוֹךְ סְפֹרוֹ סֵפֶר לוֹ אִיזָה דְּבָר, שְׁהוּא גָּנוּת לְעֲצָמוֹ וְלַחֲבֵרוֹ, אֵינוֹ מִתֵּר לְהֶאֱמִינוֹ, רַק עַל עֲצָמוֹ (י"א) וְלֹא עַל חֲבֵרוֹ.

סעיף ז

וְעֵתָה נִתְחִיל לִבְאָר בְּעֵזְרַת ה' דִּין קְבֻלָּת לְשׁוֹן הָרַע מֵאִישׁ, שְׁהוּא מְהִימָן כְּבִי תְּרִי (כשני עדים), אוֹ מִמְּסִיח לְפִי תָּמוּ, אוֹ אִם יֵשׁ לוֹ עַל הַסְּפֹר הַהוּא דְּבָרִים הַנִּכְבָּרִים שְׁהוּא אֱמֶת, וְאִף שֶׁכָּרַב הַדִּינִים הֵם שְׁוִין, אִף עַל פִּי בֶן חֶלְקֵתִי אוֹתָם כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּסֻעִיפִין בְּפָנֵי עֲצָמוֹ, מִפְּנֵי שֵׁשׁ פְּרָטִים

זכור לאברהם

במה שאמר על עצמו, מ"מ אסור להאמינו במה שאמר כן על חברו. [הח"ח כתב כעין דין זה לעיל (כלל א' סעיף ט') לענין איסור סיפור, וכאן כתבו לענין איסור קבלה].

סעיף ז

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאסור לשמוע, וכ"ש לקבל, לה"ר, ממי שהוא מהימן ל"י כבי תרי"ח, אא"כ נתקיים ג' תנאים, והם, א] שיהא תועלת למספר בסיפורו את הדברים, ב] שהמספר

אמרי שיח שגם זה בכלל תועלת, דרצון התורה שנתרחק מאנשים שיצאו מכלל עמיתך ולא נבוא ללמוד ממעשיהם, וא"כ ככל שנאמין עליהם שהם פושעים בעבירות נוספות, הרי יותר ויותר נתרחק מהם.

סעיף ו

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאפ"י באופן שהמספר כולל עצמו באותו גנות גופא, אע"פ שמותר להאמינו

עת. האמת הוא, דאע"פ דמשמע כאן ששייך להמצא מהימן ל"י כבי תרי בזמנינו, מ"מ, הח"ח עצמו להלן בהל' רכילות (כלל ו' סעיף ז') כתב שהפוסקים כתבו שהיום אין לנו לומר שפלוני מהימן ל"י כבי תרי, והח"ח כאן (באר מים חיים אות י"ד) ציין למש"כ שם, (אמנם הכא כתב בלשון "שהדעת נוטה" ומשמע כאן דלא פשיטא ל"י בזה, ועיין עוד.)

אחרים, שמשתנה כל אחד בדינו מחברו, וגם שלא יתערבבו עיני הקורא מפני רבי הענפים, שמתפשטים מכל אחד ואחד. וזה החלי בעזרת החונן לאדם דעת.

אסור קבלת לשון הרע הוא אפלו אם שמע מאיש, שהוא מהימן לה בדברי שני עדים, ומה שכתבנו לעיל בכלל ד' סעיף ה', דמתר לגלות הענין בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע, אשר יאמין דבריו בדברי שני עדים, ומתר לרבו לקבל דבר זה ולשנא אותו ולהתרחק מחברתו, עד אשר יודע לו, ששכב מדבריו הרעה, הינו שם, שהוא דבר אשר לפי האמת מתר לספר בגנותו עבור זה, אם לא עשה תשובה, כיון שעבר במזיד על עון דבר המפרסם בישראל, שהוא אסור, שאין לתלות עליו עוד שום זכות, (כגון, יב) במעשה דמוביה בפסחים, (ק"ג) שהוא ענין נאוף וביצא בזה), לא כן (יג) בדבר, שיש לתלות עליו זכות, כגון בחסרון ידיעת אסור המעשה, או אולי בשגגה בא לידו, או לספר עליו דברי דפי וגנאי בעלמא, או בענין שלילת המעלות, וכנ"ל בכלל ה' סעיף ב', או לזכר עליו מעשי אבותיו וקרוכיו, או מעשיו הראשונים, בודאי לא שיך בזה מהימן כבי תרי (נאמן בשני עדים), דמאי הוי (שמה יהיה), אם תדבר הנה אינו שקר מעקרו, אף על פי כן אסרה התורה להמספר לספר בגנותו עבור זה, רק לדונו לצדק בענין הנה וכנ"ל בכלל ד' סעיף ג'.

זכור לאברהם

מכיון לתועלת זו"ט, ג] אף שנקרא תועלת בזה גופא שהשומע ישנא את המדובר [שעשה דבר עבירה] ויתרחק מחברתו, מ"מ, לא שייך לומר כן, אא"כ הוי עבירה מפורסמת, וידעין בבירור גמור שעבר כן במזיד ובשאת נפשו. ועיין עוד בסעיף דלהלן, עוד שני תנאים.

עט. דאל"כ, הרי השומע מכשיל את המספר בשמיעתו מזמנו את הלה"ר.

וְלַחֲמֻקָּבֵל גַּם בֵּן אֲסוּר לְהַחֲלִיט בְּלִבּוֹ אֶת חֲבֵרוֹ לְגִנּוּת עֲבוּר זֶה, וְכֵן "לִבְכָּל
ו' סְעִיף ז', (וּמִלְבַּד אֲסוּר הַקִּבְלָה עוֹבֵר עַל לֹא ד' לִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל" עִם כַּמָּה עֲשִׂין
וְלֹאִין הַמְבֹאֲרִין לְעִיל בְּפִתְיָחָהּ, בִּיּוֹן שְׁהַמְסַפֵּר בְּוֹדָאֵי עוֹבֵר עַל אֲסוּר לְשׁוֹן הָרַע, כַּמְבֹאֲרָה בְּכָל
חֲפֻזִּים, דְּלִשׁוֹן הָרַע הוּא אֶפְלוֹ עַל אֱמֶת, וְהוּא בְּשִׁמְיַעְתּוֹ חֲבִיאוֹ לְאֲסוּר זֶה, דְּאֵלּוּ לֹא הָיָה
רוֹצֵה לְשִׁמְעַת מֵאֵתוֹ, לֹא הָיָה חֲבֵרוֹ בָּא לְכָלֵּל אֲסוּר, וְכָל שְׂוִיתָקְבֵּל יוֹתֵר לִפְנֵי דְבָרֵי הַמְסַפֵּר
וְהָיָה אֲהֵנוּ מַעֲשִׂי, יִהְיֶה יוֹתֵר גְּרוּעַ לְחֲמֻקָּבֵל גַּם בֵּן, שְׁעַל יְדוֹ בָּא חֲבֵרוֹ לְאֲסוּר גְּדוֹל כּוֹחַ).

סעיף ח

וְאֶפְלוֹ בְּכַגּוֹן מַעֲשֵׂה דְּטוֹבִיָּה חֲנ"ל, אֵינּוּ מִתֵּר לְקַבֵּל סֶתֶם, רַק בְּהַצְטָרָף אֶל
זֶה שְׁנֵי הַפְּרָטִים, שְׁצָרִיד לְזִחָר בָּתָם בְּעִנֵּין הַקִּבְלָה.

א דִּין קָא אִם סִפֵּר לוֹ, שְׁרָאָה דְּכָר זֶה בְּעֶצְמוֹ, אֲבָל אִם (ד') שְׁמַע מִפִּי אַחֲרִים,
אֵין לְחֲמֻסָּר תְּוָה שׁוּם יִתְרוֹן כָּלֵל.

ב אֶפְלוֹ אִם סִפֵּר לוֹ, שְׁרָאָה בְּעֶצְמוֹ, אֵין מִתֵּר, רַק לְהֶאֱמִינוֹ וְלְהַרְחִיק אֶת
עֶצְמוֹ מִחֲבִרְתּוֹ, עַד אֲשֶׁר יוֹדַע, שְׁשָׁב מִדְּרָבּוֹ הָרַעָה, אֲבָל לֹא לִילֵךְ וּלְסַפֵּר
דְּכָר זֶה לְאַחֲרִים, וְכִמּוֹ שְׁכַתְּבֵנוּ לְעִיל בְּכָלֵל ד' סוּף סְעִיף ה', וּמִכָּל שְׁכֵן
שְׁאִין (טו) לְהַפְסִידוֹ בְּמִמּוֹן אוֹ לְהַכּוֹתוֹ, חֵם וְשָׁלוֹם, עַל יְדֵי זֶה.

זכור לאברהם

סעיף ח

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שכדי להיות מותר לקבל לה"ר
ממי שהוא מהימן לי' כתר', צריך לקיים
עוד ב' תנאים, והם, א) דוקא אם האי מהימן לי'
כבי תרי ראה בעצמו מה שקרה, דאל"כ, ערבך

ערבא צריך, שהרי אע"פ שאתה מאמין אותו,
אבל אינך מאמין אותו איש שהוא שמע ממנו,
ולכן אסור להאמין, ב) אין היתיר רק להאמין
כדי להתרחק ממנו או לשנאותו, אבל לא להרע
לו בממון או לספר לאחרים, שלענינים אלו לא
מהני מהימן לי' כבי תרי.

סעיף ט

ואם מי שספר לו הלשון הרע על אחד היה (טז) מסית לפי תמו כדבר זה, (ומה נקרא לפי תמו, יתבאר בבאר מים חיים) דינא הכי (הדין כד), אם יש פענין הזה, אפלו אם הוא אמת, לשפטו לצד הזכות, או שענין זה הוא פעניני שלילת המעלות או אחד ממשאר פרטים, שבארנו לעיל בסעיף ו, או שזה המספר (יז) לא ראה דבר זה בעצמו, רק שמע מפי אחרים, בודאי אסור לקבל הימנו ולהחליט בלבד לגנאי על חברו. ואפלו אם אין בו אחד מאלו הפרטים, (יח) מכל מקום, גם כן יש לזהר, שלא לקבל מאיש זה, המסית לפי תמו, דברי גנות על חברו, וכל שכן שאסור לסמוך על זה לילך אחר כך (יט) ולספר דבר זה לאחרים או (כ) לבזותו בדברים עבור זה, וקל וחמר כן בנו של קל וחמר לענין (כא) להפסידו עבור זה בממון או להבותו, חס ושלום, בודאי אסור מן התורה.

זכור לאברהם

סעיף ט

תמצית הסעיף

גמור שעבר כן במזיד ובשאת נפשו, [דאל"כ, חייב אתה לדון לכף זכות, ב] שהמסית לפי תומו ראה בעצמו מה שקרה, [דאל"כ, הרי ערבך ערבא צריך, דאע"פ שיש סיבה להאמין אותו, אבל אין לך סיבה להאמין אותו איש שהוא שמע ממנו]. ואפי' באופן שנתקיימו הני שני תנאים, מ"מ יש לזהר^פ מלהאמין

כתב הח"ח, שוודאי אסור לשמוע, ולקבל לה"ר, ממי שמסית לפי תומו^פ, כשלא נתקיימו ב' תנאים, והם, א] אופן דהוי עבירה מפורסמת, ולדברי המסית ידעין בבירור

פ. עיין אה"ז סי' י"ז (סעיף י"ד, ועוד סעיפים שם) מזה מיקרי מסית לפי תומו. וברמ"א (שם) הביא מח' אם מיקרי מסית לפי תומו כשאמר רק זה הדבר בלא קישור דברים, ועיי"ש בפ"ת (סעס"ג) מש"כ לענין הכרעת הפוסקים בדבר זה.
פא. הח"ח כאן במקור החיים נקט רק לשון "יש לזהר" ולא "אסור", וטעמו כמו שביאר בבאר מים חיים, משום ש"ל שמהני כאן לענין לה"ר מסית לפי תומו, ואע"ג שבכל התורה לא מהימנינן מסית לפי תומו לענין דאור, מ"מ, אולי שאני לה"ר, שכמו שסמכין על דברים הניכרים להאמין לה"ר, אולי ה"נ יש לסמוך על מסית לפי תומו, ומכיון שהוא ענין של איסור דאור, כתב הח"ח שיש לזהר בזה. אמנם להלן בהל' רכילות (כלל ו' סעיף ח') כתב שהוא איסור לקבל, [לא רק

סעיף י

וְאִם יֵשׁ עָלָיו (כג) דְּבָרִים הַנִּכְרִים, שֶׁנִּרְאָה עַל יְדֵי זֶה, שֶׁמָּה שֶׁמִּסְפָּרִין עָלָיו הוּא אֱמֶת, דִּינָא הָכִי (הדין כד), אִם יֵשׁ בְּעֵינֵי הַזֶּה, אֲפֹלוּ אִם הִדְבָּר אֱמֶת, (כג) לְשִׁפְטוֹ לְצַד זְכוּת, אוּ בְּעֵינֵי שְׁלִילַת הַמַּעֲלוֹת, אוּ בְּכָל שְׁאֵר הַפְּרָטִים, הַמִּבְאָרִים לְעֵיל בְּסַעֲיָף ו', לֹא שִׁיךְ בְּזֶה דְּבָרִים הַנִּכְרִים, דְּוָדַי אֲנוּ מַחְיִבִּין לְדוֹנוֹ לְכַף זְכוּת (כד) בִּיּוֹן שֶׁהוּא אִישׁ בִּינוֹנִי כְּדִי שְׁלֹא יִתְבָּזֶה עַל יְדֵי זֶה בְּעֵינֵינוּ וְכֵן"ל, אֲבָל אִם הוּא דָּבָר אֲשֶׁר אֵין לְמַצָּא צַד זְכוּת עַל הָעוֹשֶׁקוֹ, (כה) מִתֵּר לְהֶאֱמִין וּלְקַבֵּל*.

*וּבְכָל זֹאת צְרִיכִין לְהוֹדֵר מְאֹד וּלְחַקֵּר בִּשְׁבַע חֻקִּירוֹת, אִם הֵם בִּאֱמֶת דְּבָרִים הַנִּכְרִים, וּלְהוֹדֵר בְּכָל הַתְּנָאִים שֶׁצָּרִיךְ לָזֶה וּבְדִלְקָמֹן, כִּי הֵיכֵר מִטַּעַם אֵת הָאָדָם בֹּזֵה מְאֹד וּמִרְאָה לוֹ כְּמָה דְּבָרִים הַנִּכְרִים שֶׁהֵם אֱמֶת, כְּדִי שִׁיאֲמִין בֹּזֵה וּלְכַדְנוּ עַל יְדֵי זֶה בִּרְשַׁת שֶׁל עוֹן קִבְלַת לְשׁוֹן הָרַע, וְעַל בֶּן אֵל יִמְהַר לְהַקֵּל בֹּזֵה.

זכור לאברהם

סעיף י

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאם שמע לה"ר ויש דברים הניכרים שהשמועה אמת, ואין אפשרות לדון לכף זכות, מותר להאמין הלה"ר. אמנם יש כמה תנאים להיתיר זה כמבואר בסעיפים הבאים.

משום שאינו ברור שמסיח לפי תומו הוי סיבה מספיק, כדי להאמין לה"ר. ובכל אופן, וודאי אפי' נימא שמותר להאמין, מ"מ, אין היתיר רק להאמין כדי להתרחק ממנו או לשנאותו, אבל לא להרע לו בממון או לספר לאחרים, שלענינים אלו, וודאי לא מהני מסיח לפי תומו.

זהירות,] וצ"ע למה שינה לשונו ממש"כ כאן.

סעיף יא

וְדוֹקָא אַם הֵם נִפְרִים מִמֶּשׁ, דְּחִינוּ (כו) שְׁהֵם מְגִיעוֹת לְעִנְיָן הַסְּפּוּר, וְגַם רָאָה אֶת הַדְּבָרִים הַנִּפְרִים בְּעֶצְמוֹ. אָבֵל אִם הֵם רְחוּקִין מִזֶּה רַק הוּא בְּעִין דְּבַר הַנִּפְרָ קֶצֶת, אוֹ שְׁלֹא רָאָה אֶת הַדְּבָרִים הַנִּפְרִים בְּעֶצְמוֹ (כו) רַק שָׁמְעָן מִפִּי אֲחֵרִים, אֵין לוֹ בָּזָה שׁוּם יִתְרוֹן בְּלָל.

סעיף יב

וְדַע, דְּאִפְלוּ דְּבָרִים הַנִּפְרִים מִמֶּשׁ, אֵינּוּ מוֹעִיל רַק לְעִנְיָן, שְׁעַל יְדֵי זֶה יִהְיֶה מִתֵּר לְהֶאֱמִין בְּעֶצְמוֹ אֶת הַדְּבָר שְׁמִסְפָּרִין לוֹ, אָבֵל לְעִנְיָן לִילֵךְ אַחֵר בְּדֹ וּלְסַפֵּר דְּבַר זֶה לְאַחֲרִים, לֹא מִהֲנִי (לֹא מוֹעִיל), דְּלֹא עֲדִיף, מֵאִם רָאָה בְּעֶצְמוֹ דְּבַר גְּנוּת עַל חֲבֵרוֹ, (כח) שְׁאִסּוּר לְסַפֵּר אַחֵר בְּדֹ לְאַנְשִׁים, וּכְמוֹ שְׁמִכְאֹר לְעִיל בְּכָל ד' סְעִיף ג' וְד'. וְדַע עוֹד (כט) דְּבָכָל אִפֵּן אִסּוּר לְסַמֵּךְ עַל הַתֵּר

זכור לאברהם

סעיף יא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, לענין מש"כ לעיל שמוותר להאמין כשיש דברים הניכרים, מ"מ, צריכים שיהיו דברים הניכרים ממש המגיעים לענין הסיפור, לא רק כעין הדבר הנאמר. והח"ח לא כתב כאן משל של דברים הניכרים, ועיין לעיל מה שהבאנו בזה בסעיף ב'.

סעיף יב

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאפי' כשיש דברים הניכרים, מ"מ, אין היתיר רק להאמין כדי להתרחק ממנו או לשנאותו, אבל לא להכותו³³ או להרע לו במזון או לספר לאחרים, שלענינים אלו, לא מהני דברים הניכרים. ולענין אם מותר לגנותו בדברים מכח הנאמנות של דברים הניכרים, מסתפק בזה הח"ח (הל' רכילות, באר מים חיים, סוף אות כ').

פב. זהו דעת הח"ח שאפי' ב"ד אין פוסקין על פי אומדנא, וכ"ש יחיד. ועיין מש"כ הבאר מים חיים (אות ל') שצ"ן למש"כ הוא עצמו בהל' רכילות (כלל ו' באר מים חיים אות כ') להוכיח זה מכמה מקומות, ואחד מהם הוא תשובות המהר"ק (סי' קכ"ט). ויש להוסיף עוד את שו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קנ"ה). אמנם לאו כו"ע ס"ל הכי, למשל עיין חכמת שלמה (לר' שלמה קלוגר, חו"מ סי' שמ"ח סעיף א') שחולק, ועיין עוד ס' אמרי שיח (עמ' ש"ח ואילך) שהאריך בזה.

זֶה שֶׁל דְּבָרִים הַנִּכְרִים מִמֶּשֶׁשׁ (ל) לְהַפְסִידוֹ עַל יְדֵי זֶה בְּמִמּוֹן (לא) אוֹ לְהַכּוֹתוֹ.

סעיף יג

וְלַפְעָמִים (לב) נִתֵּן רְשׁוּת לְבֵית דִּין מִפְּנֵי צָרָה שְׂעָה, בְּגוֹן, שְׂאֵחַד בָּא לַצֶּעֶק לְפָנֵיהֶם עַל דְּבַר גִּנְבָּה שֶׁנִּגְנַב מִמֶּנּוּ, וְהוּא מֹשְׁעַר בּוֹדֵאֵי בְּדָבָרִים הַנִּכְרִים מִמֶּשֶׁשׁ, שְׁפָלוֹנִי גִנֵּב מִמֶּנּוּ הַחֲפֵץ, וְגַם הַבֵּית דִּין רוֹאִין אֶת הַדְּבָרִים הַנִּכְרִים, אוֹ שְׂעִידִים הַעִידוּ לְפָנֵיהֶם עַל הַדְּבָרִים הַנִּכְרִים, נִתֵּן לָהֶם רְשׁוּת לְהַכּוֹתוֹ, בְּדֵי שְׂיֹדֶה. אֲבָל לִיְחִיד, אוֹ אֶפְלוּ לְבֵית דִּין, רַק שְׁלֹא נִתְּבָרַר לָהֶם הַדְּבָרִים הַנִּכְרִים, כִּי אִם עַל יְדֵי הַתּוֹכֵעַ, לֹא נִתֵּן רְשׁוּת הַזֶּה.

סעיף יד

וּמִזֶּה תֵּרָאֶה, בְּמָה אֲנָשִׁים טוֹעִין בְּעֵנִינִים אֵלּוּ, שֶׁאִם נִגְנַב לָהֶם חֲפֵץ, וַיֵּשׁ לָהֶם עַל אֶחָד חֲשֹׁד, אוֹמְרִים לְטוֹבֵי הָעִיר, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עַל אֶחָד דְּבָרִים הַנִּכְרִים, וְהֵם מַכִּים וְעוֹנְשִׁין, שְׁלֹא מִן הַדִּין, בְּדֵי שְׂיֹדֶה. וּבִאֲמַת הוּא שְׁלֹא

זכור לאברהם

סעיף יג

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שלפעמים יש רשות לבי"ד להכות אדם כדי שיוודה שגנב, ודוקא כשידוע לבי"ד שהחפץ נגנב, וגם יש לבי"ד דברים הניכרים [בין שראו הדברים הניכרים בעצמם ובין שקיבלו עדות משני עדים על הדברים הניכרים] שאיש זה הוא הגנב.

סעיף יד

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שעל פי מה שביארנו לעיל, יש ללמוד שמה שרואים בני אדם שטוענים לשבעה טובי העיר שאחד גנב מהם, והם מכים אותו איש, שטעות הוא בידם, מכמה טעמי, [א] שצריך להיות ידוע שנגנב, [ב] שהבי"ד צריכים לידע ידיעה ברורה שיש דברים הניכרים, [ג] אין להם כח לענוש רק להכותו שיוודה, [ד] אינו ברור ששבעה טובי העיר דינם כבי"ד.

בדין, דלו יהא דדברים הנכרים הוא כמו ראייה לעצם המעשה, ומובי
העיר חשיבי כמו בית דין, הלא צריף, שידעו מתחלה שנגנב, וגם עדים
להדברים הנכרים, או שהם בעצמם יראו (כמו במעשה דמר זומרא), אבל לא
לסמך על התובע ולהכבות את ישראל בחנם. ואפלו רק להאמין לתובע
בלב, שאיש זה גנב מאתו, אסור מפני קבלת לשון הרע, ועל אחת כמה
וכמה לסמך על זה ולהכבותו, ואסור גדול עושים בזה, ועוברים על לאו
ד"לא יוסיף".

כלל ח

הנה בכללים שעברו בארנו, מה נקרא לשון הרע בכל עניניו, וכן בהאי ג'ונא (וכן כיוצא בזה) ברין קבלת לשון הרע. ועתה בכלל זה נבאר באסור ספור לשון הרע, שאסרה לנו התורה, מהותו של המספר, ואת שהוא מספר עליו, והאיש שהוא מספר לפניו, הכל בסדרן, וכן בהאי ג'ונא נבאר בענין קבלת לשון הרע, ולכן אל יפלא בעיני הקורא, כי לפעמים אני מעתיק דבר פשוט מאד, והוא מפני שיהיו המשך המאמרים בסדרן, או מפני שהוא דבר, שרבים משתבשין בו, וגם פשיעין היטב, ימצא בסוף כל ענין דבר חדוש. וראשונה נבאר את מהותו של המספר.

סעיף א

אין חלוק באסור ספור לשון הרע, בין אם המספר איש או (א) אשה, קרוב או רחוק, אף דרגילות הוא כמה פעמים, (ב) שלא יקפיד האיש, שנאמר הננות עליו, על המספר מצד אהבת הקרבה אשר ביניהם, וגם דרך קרוב הוא, בשמספר לאחד על קרובו, איננו מכין לגנותו בעצם, רק מפני קנאות

זכור לאברהם

כלל ח

סעיף א

הוא בין על איש ובין על אשה לספר, והאיסור שייך גם כשאין המדובר מקפיד עליו, וגם כשמכוין לקנאת האמת, במקום דלא שייך התנאים של סיפור על בעל עבירה.

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאסור לספר לה"ר בין אם המספר הוא קרוב או רחוק, והאיסור

הָאִמָּת, שְׁלָפִי דַעְתּוֹ, שְׁלֹא כַחֲנֵן עָשָׂה לְאִישׁ פְּלוֹנִי בְּעֵינֵי פְלוֹנִי, אִף עַל פִּי
כֵן (ג) אִם מַעַה בְּדַמְיוֹנָו בָּזָה, דִּתְיִנּוּ, שְׂמַחֵר לְהַחֲלִימוֹ לְכַף חוֹב, וְעַל פִּי
אִמָּת לֹא הָיָה חֵיב בָּזָה, אִין דְּבַר זֶה יוֹצֵא מְכַלֵּל לְשׁוֹן הָרַע גְּמוּרָה.

סעיף ב

וְעַתָּה נִתְחִיל לְבַאֵר עַל מִי אִסְרָה הַתּוֹרָה לְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע. אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע
הוּא בֵּין עַל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, וְאִין חֲלוּק (ד) בֵּין אִשְׁתּוֹ לְאִשָּׁה אַחֶרֶת, וְרַבִּים
נִכְשְׁלִין בָּזָה, בְּעוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, שְׂחַתֵּר בְּעֵינֵיהֶם לְסַפֵּר גְּנוּת עַל אִשְׁתּוֹ
וּבֵית חוֹתְנָו לְפָנֵי אָחִיו וּבֵית אָבִיו, וּמְדִינָא אִין שׁוּם נִפְקָא מִנָּה בָּזָה, אִם
לֹא שְׂחַתּוּ מִכּוֹן בָּזָה לְתוֹעֵלַת עַל לְהַפֵּא וְלֹא לְגְנוּתָם, וְגַם לֹא יַעֲרַב בְּדַבְּרֵיו
שׁוּם שְׂקָר, וְכָל דִּינֵו הוּא בְּפִי מַה שְׂמַכְבָּאֵר לְקַמֵּן בְּכָלֵל י' מִסְּעִיף י"ג וְאִילָדָה,
עֵין שָׁם.

סעיף ג

וְלַפְעָמִים (ה) שִׁיךְ אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע, אִפְּלוּ עַל קָטָן, כְּגוֹן, לְסַפֵּר גְּנוּתוֹ שֶׁל
יָתוּם קָטָן, שְׂמַגְדִּלִין אוֹתוֹ אַחֲרֵים בְּתוֹךְ בֵּיתָם, דַּעַל יְדֵי זֶה יוּכַל לְהַסְכֵּב,
שִׁינְרָשׁוּ אוֹתוֹ מֵאֲתָם, וְכֵן כָּל בְּהָאֵי גִּנְיָא, חֵיבָא שְׂעַל יְדֵי סְפּוּרוֹ יְסוּכֵב

זכור לאברהם

סעיף ב

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאסור לספר לה"ר על איש
ובין על אשה, ואפי' על אשתו. ומכאן
שיש ללמוד שיש לזהר מלספר על בית חותנו
לפני משפחתו, שאין שום היתיר לזה.

סעיף ג

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שלפעמים שייך איסור לה"ר גם
על קטן, כגון אם מספר גנותו של קטן
שמגדלין אותו אחרים בתוך ביתם, ודבר זה
גרום שיגרשוהו מביתם. ונראה לדבר פשוט,

לְהִזִּיק לְהַקְטִין אוּ לְהַצַּר לוֹ עַל יְדֵי זֶה (ואם הוא דָּבָר, מְפֹרָשׁ עַל קָטָן זֶה, עֵינֵי לְעִיל בְּכָל ב' סְעִיף ג' וְסְעִיף ט' וּבְחֵלֶק ב' בְּכָל ב' סְעִיף ג'). וְאִם מְכֻוֵּן בְּסִפְרוֹ לְסִלֵּק הַנְּזָקִין, שְׂבָאִין עַל יְדֵי זֶה הַקְטָן, (ו) וּלְהַדְרִיךְ אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ יִשְׁרָה מִתָּר, אֲדָ צָרִיךְ, שִׁידַע מִתְחִלָּה בְּבִירוֹר, שֶׁהַסְפּוֹר הוּא אֲמֵת, וְלֹא לְמַהֵר לְסַמֵּךְ עַל זֶה שֶׁשָּׁמַע מִפִּי אֲחֵרִים, וּכְמוֹ שֶׁיֵּכָאֵר לְקַמֵּן בְּכָל ל' י', עֵינֵי שֵׁם הַיֵּטֵב, (ז) גַּם צָרִיךְ לְרְאוֹת אֶת הַנּוֹלָד עַל יְדֵי סְפּוֹרוֹ, כִּי פְעָמִים הִרְבֵּה יוֹצֵא מִשְׁפָּט מֵעֶקֶל מַעֲנִינִים כְּאֵלוֹ.

סְעִיף ד

וְדַע, דְּאִסּוּר סְפּוֹר לְשׁוֹן הָרַע הוּא אֲפִלּוּ עַל עַם הָאָרֶץ, כִּי גַם הוּא בְּכָל ל'

זְכוּר לַאֲבֵרָה

לְבִיחֵכֶּנ"ס, אֵל יֹאמֹר כֵּן לִגְבֹּאִי, אֲלֵא יֵגִיד לֵאבִיו שֶׁל הַקָּטָן, מִה אִירַע עִם בְּנוֹ כְּדִי שִׁידַע, אִם יִרְצֶה לְשַׁלֵּם לִגְבֹּאִי בְּשִׁבִּיל הַיִּזִּיק שֶׁעָשָׂה בְּנוֹ.

סְעִיף ד

תְּמַצִּית הַסְעִיף

כְּתָב הַח"ח, שֶׁהָאִסּוּר לַה"ר הוּא בֵּין כְּשִׁמְסִפְרָא

עַל ת"ח וּבֵין כְּשִׁמְסִפְרָא עַל עַם הָאָרֶץ (אִם

שֶׁהַח"ח לֹא בָא לְשַׁלּוֹל, שֶׁאֵר צִיּוּרִים שֶׁל לַה"ר עַל קָטָן, אֲלֵא הַכֹּלל הוּא, שֶׁכָּל שְׁגוֹרֵם הַיִּזִּיק אוּ צַעַר אוּ בִּיזָה לְקָטָן, נִחָשֵׁב לַה"ר. רַק, לְפַעֲמִים^{פג}, לְאִמּוֹר עֲלִיו שֶׁעָשָׂה חֲטָא, וְכַדּוּמָה, לֹא נִחָשֵׁב לִגְבֹּאִי בְּעַצֵּם, מִכִּיּוֹן שֶׁהוּא קָטָן, וְגַם לֹא יִגְרוּם לוֹ צַעַר אוּ בִּיזָה, וּבִכְה"ג לֹא נִאֲסָרָה^{פד}.

הַשְׁלָכָה לְמַעֲשֵׂה

אֵיתָא בִּס' חוּט שְׁנִי, שֶׁאִם קָטָן עָשָׂה הַיִּזִּיק

פג. בִּס' נְתִיבוֹת חַיִּים (שְׁבִילֵי חַיִּים אוֹת ד') כְּתָב, שֶׁהָאִסּוּר עַל קָטָן שִׁישׁ לוֹ מִידוֹת מוֹשַׁחֲתוֹת, נִחָשֵׁב לַה"ר אַע"פ שֶׁהוּא קָטָן, וְרַק דְּבָרִים שְׂרָגִילִים קָטָנִים לִיכְשֵׁל בָּהֶם לֹא נִחָשֵׁב לַה"ר, כְּשֶׁלֹּא יִגְרוּם לָהֶם שׁוּם נֹזֶק.

פד. יֵשׁ לַעֲיִין לְמַה לֹא שִׁיךְ הָאִסּוּר שֶׁל לַה"ר גַּם עַל קָטָן, שֶׁהָרִי כְּשִׁמְסִפְרָא אֶת הַקָּטָן הָרִי הוּא בּוֹחֵר בְּרַע וּמִבְּזָה נִשְׁמָה קְדוּשָׁה שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְצ"ע. שׁוֹב מִצְאָתִי מוֹבָא בְּשֵׁם ס' זֶה הַשְּׁעָר שֶׁשָּׁאֵל קוּשִׁי זֹאת לְהַגָּאוֹן ר' שְׁמוּאֵל הוֹמִינֵעַר זצ"ל, וְהַשִּׁיב, שִׁי"ל שֶׁהַח"ח סִמֵּךְ עֲצָמוֹ עַל דְּבָרֵי הַחִינוּךְ (מִצְוַת שִׁל"ח) שֶׁשֶׁמֶעַ שְׁמַעִיקֵר הַדִּין אֵין אִיסּוּר אוֹנָאֵת דְּבָרִים עַל קָטָן, אִמֵּנִם עַדִּין יֵשׁ לְהַעֲרִיךְ שִׁישׁ לַעֲיִין מִהוּ מְקוֹר הַחִינוּךְ, וְגַם מִנְחַת חִינוּךְ כְּתָב לְהַדִּיא שֶׁאִיסּוּר אוֹנָאֵת דְּבָרִים שִׁיךְ גַּם בְּקָטָן, וְיִוְתֵר נִרְאֶה לְבֹאֵר כְּמוֹ שֶׁכְּתַבְתִּי לְמַעֲלָה, שֶׁאִי"נ, מוֹדָה הַח"ח שֶׁשִׁיךְ אִיסּוּר לַה"ר גַּם עַל קָטָן, אִם הַקָּטָן יִצְטַעַר אוּ יִפְסִיד מִדְּבָרָיו בְּאִזְוָה אֹפֶן שֶׁהוּא, וְכִמוֹ כֵּן אִם הוּא בְּאִמֵּת בִּזְיוֹן עַל קָטָן, נִמְי אִסּוּר הוּא, רַק שֶׁעַל פִּי רֹב לֹא הוּא גְּבֹאִי עַל הַקָּטָן, שֶׁהָרִי דְּרָכּוֹ שֶׁל קָטָנִים כֵּךְ הֵם.

עם ה' וצבאותיו, שהוציאם ממצרים וכל שפן אם הוא תלמיד חכם, בודאי המספר לשון הרע עליו עונו גדול הרבה יותר, ואמרו חז"ל: כל המספר אחר משתו של תלמיד חכם נופל בגיהנום, שנאמר וכו', וכמה פעמים נכנס על ידי זה בכלל מבזה תלמיד חכם, וידוע גדל ענשו של המבזה תלמיד חכם, בדאיתא בחלק (דף צ"ט) (ונפסק בן ביוזרה דעה בסימן רמ"ג סעיף ו', שהוא בכלל) במדבר מ"ו ל"א: "כי דבר ה' בזה וכו' הכרת תכרת הנפש ההיא", אך תיצר הרע מסית לאדם, ולא שייד כלל דין מבזה תלמיד חכם, רק בזמן הנזכר, שהיו חכמים ביותר, אבל לא על אלו שבזמננו, והוא טעות גמור, דכל תלמיד חכם הוא לפי הדור, ואפלו בזמננו, אם הוא רק ראוי להורות ויגע בתורה נקרא תלמיד חכם, והמבזה אותו, אפלו בדברים בעלמא (סתם), ואפלו שלא בפניו, עון פלילי הוא, ותיב נדוי על זה, בדאיתא ביוזרה דעה בסימן רמ"ג סעיף ז' ובסימן של"ד בש"ד סימן קמ"ט ס"ח, וכל שפן אם התלמיד חכם הזה הוא מורה הוראה בעיר, דבודאי אסור המבזהו הוא חמור הרבה יותר, דמלבד שהוא מכרח להחזיק אותו לחכם ולנהוג בו כבוד, אחרי שהוא סומך על הוראותיו, עוד בספורו עליו דברי גנות הוא מונע את הרבים מעבודת ה', כי על ידי זה אמור יאמרו שאר העם: מה גלג ונדרש מאתו עניני הדיני תורה שפינינו, אחרי שלא יוכל לתוך פינינו? ומתוך זה כל אחד בונה במה לעצמו, (ועוד כמה קלקולים, יאריך זכרם, ה' ישמרונו).

זכור לאברהם

הת"ח הוא המורה הוראה בעיר, שאז חמור יותר, משום שגורם לאחרים שלא יקבלו עוד דברי המורה הוראה, ויבואו לעבור על דברי תורה. ובגמ' איתא, שכל המספר אפי' על ת"ח שמת, נופל בגיהנום.

איש כשר הוא ולא מומר, כמו שמצינו לעיל בכלל ד' ולהלן בכלל זה). ואם מספר על ת"ח, עונו הרבה גדול יותר, ואפי' בזמננו, שייך דין ת"ח לענין זה. ולפי מה שנפסק בשו"ע, המבזה איש שהוא יגע בתורה וראוי להורות, חייב נידוי. וכ"ש, אם

סעיף ה

ובכל זה האסור של לשון הרע הוא דוקא על איש, שעל פי דיין תורה הוא עדין בכלל "עמיתך" דהיינו עם שאהך בתורה ובמצות, אבל אותן האנשים, שמכירם, שיש בהם אפיקורסות, (ח) מצוה לגנותם ולבזותם, בין בפניהם ובין שלא בפניהם, בכל מה שהוא רואה עליהם, (ט) או ששומע עליהם, דבתיב: "לא תונו איש את עמיתו", ו"לא תלך רכיל בעמך", והם אינם בכלל זה, שאינם עושים מעשה עמך, ונאמר (תהלים קל"ט ב"א): "הלוא משנאיד ה' (י) אשנא ובתקוממך אתקוטט" וכו', ואפיקורס (יא) נקרא הכופר בתורה ובנבואה מישראל, בין בתורה שבכתב ובין בתורה שבעל פה, ואפלו הוא אומר, כל התורה מן השמים, חוץ מפסוק אחד או קל וחמר אחד או גזירה שנה אחת או דקדוק אחד, גם הוא בכלל הזה.

זכור לאברהם

סעיף ה

תמצית הסעיף

איסור לספר עליהם לה"ר, אלא אדרבה מצוה לגנותם ולבזותם, שהם אינם בגדר מעשה עמך, ואדרבה כתוב עליהם הלוא משנאיד ה' אשנא, ולכן מותר מעיר הדין לספר עליהם גנות אפי' בלי כוונה לתועלת כללית.

לה"ר על עכו"ם

מכאן נלמד, שמכל שכן שאין איסור לספר לה"ר על עכו"ם, שהרי העכו"ם בודאי

כתב הח"ח, שאותם אנשים שהם בגדר אפיקורוס, דהיינו שכופר בתורה ובנבואה מישראל, בין בתורה שבכתב ובין בתורה שבע"פ, ואפי' כופר על אות אחת^{פה}, ושוה לאלו, יש לכלול נמי, מי שהוא מחלל שבת בפרהסיא או מי שהוא מומר להכעיס, אין שום

פה. ויש לעיין, אם לענייננו, יש לכלול נמי המבזה ת"ח, שיהא בכלל אפיקורוס, ועיין מש"כ ס' אמרי שיח בזה.
פו. עיין להלן סעיף ז', שמומר לתיאבון, אף שמותר לספר גנאי עליו נמי, מ"מ, אצלו אין היתיר רק לספר על עוונותיו, ורק כשמכוין לתועלת שלא ילמדו אחרים ממעשיו. ועיין עוד מש"כ בהקדמה לכלל ד' בענין זה.

סעיף ו

וְדוֹקָא אִם שְׁמַע מֵהֶם בְּעֶצְמוֹ דְּבָרֵי אֶפִיקוֹרְסוֹת, אֲבָל אִם אַחֲרֵיהֶם אָמְרוּ לוֹ, אֲסוּר לְסַמֵּךְ עַל זֶה לְגַנוֹתָם, בֵּין בְּפִנְיָהֶם וּבֵין שְׁלֹא בְּפִנְיָהֶם, וְגַם אִין לוֹ

זכור לאברהם

נצטוו גויים מלספר לה"ר על גוי חבירו. והנה מצינו מח' בזה, שהרי המלב"ם (על הפסוק ארור מכה רעהו בסתר) כתב שגם גויים נצטוו שלא לספר אחד על השני^{פז}, אמנם המהרש"א במס' שבת (לג:) כתב שגויים לא נצטוו על איסור לה"ר. ונראה שיש נפק"מ להלכה מזה לדידן, שהרי יש איסור דאו' שלא יכשיל גוי בעבירות השייכים להם, ולכן, אם נצטוו גויים באיסור לה"ר, אסור לשמוע לגוי שמספר לה"ר על גוי אחר, משום דהוי לפני עיוור.

סעיף ו

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, דהא שכתבנו לעיל שאין איסור לה"ר על רשע גמור, היינו דוקא שידוע לנו ברירות שהוא באמת רשע, כגון שהוא

אינו בכלל עמיק"פ^{פז}. האחרונים (עיין ס' השם ארחותיו, מאת הגר"ח קניבסקי זצ"ל, יום חמישי אות כ"ג, ועוד) הביאו מדברי המדרש שאסור לספר לה"ר אפי' על גוי, וכן איתא בארחות חיים להרא"ש (שם), וכפשוטו זה סותר מה שפסק כאן הח"ח, ותירצו האחרונים (הגר"ח קניבסקי זצ"ל, שם, וס' חוט שני, עמ' שנ"ז) שכוונת המדרש רק לאסור לספר על עכו"ם מדרבנן, וכדי שלא יתרגל בכך ויבא לספר גם על ישראל. ולכא' נראה, שאיסור זה שייך גם בסיפור על מחלל שבת בפרהסיא, וכדומה, שאם יתרגל לספר עליהם, יבא לספר נמי על הכשרים^{פח}.

האם נצטוו גויים על איסור לה"ר

מש"כ לעיל, הוא לענין אם ישראל נצטוו שלא לספר על עכו"ם, והשתא יש לדון, אם

פז. עיין מה שכתבנו לעיל עשה ח', שמ"מ אסור לספר גנאי על עכו"ם זקן כשמספר בפניו. **פח.** ונראה, שמ"מ, על אפיקורס אף מצד הנהגה טובה אין למנוע מלספר עליו, דאדרבה מצוה לדבר עליו שלא ילמוד ממנו.

פט. ולדעתו, יש לעיין האם נצטוו גם על איסור רכילות, או דילמא איסור רכילות לא שייך בהם, מכיון שאינם מאוחדים בטבע, ולכן אין חסרון במה שאחד שונא את חברו. עוד יש לעיין לדעתו, האם נצטוו גם כן על איסור שמיעת וקבלת לה"ר, או דילמא ענין זה לא שייך לענין אביזרייהו דרציחה ולא נאסרה להם. גם יש לעיין לדעתו האם נצטוו גויים על שני הסוגים של לה"ר, דהיינו בין על היזיק ע"י דיבור ובין על בחירתו רעה, או דילמא לא נצטוו רק על היזיק שע"י דיבור.

לְהַחֲלִיט דְּבָר זֶה בְּלֵב בְּדִין אֲסוּר מִכָּלֵת לְשׁוֹן הָרַע, וּבִנְ"ל בְּכָלֵל ו', רַק צָרִיךְ לֹא לַעֲת עֲתָה לְחֹשׁ לְעַצְמוֹ (יב) וְגַם לְחִזְקִיר לְאַחֲרִים בְּסֵתֶר, שְׁלֹא יִתְחַבְּרוּ לַעֲת עֲתָה עִמָּהֶם, עַד שִׁיתְּבַרְר הַדְּבָר. וְכָל זֶה דּוֹקָא בְּשִׁמְיָעָה בְּעֵלְמָא, אֲבָל אִם (יג) מִתְּחִיל בְּעִיר לְאַפִּיקוֹרְסִים, דִּינוֹ בְּאֵלּוּ מִכִּירִם בְּעַצְמוֹ.

סעיף ז

וְדַע עוֹד, דָּאִם מִתְּחִיל בְּעִיר לְרָשָׁע (יד) מִפְּנֵי שְׂאָר עֲנִינֵי עֲבֻרוֹת, שְׂמִתָּר עֲבוּרִם לְגִנּוּתוֹ, (טו) גַּם בֵּן דִּינָא הֲבִי (כד), (ועֵין בְּבֵאֵר מִים חַיִּים הַפְּרָטִים, שְׂצָרִיךְ לְזַה), וְאִיזְהוּ מִתְּחִיל? כָּל שֶׁהִסְכֵּם בְּפָנֵי אֲנָשִׁי הָעִיר לְרָשָׁע, עַד שְׁלֹא יִפֹּל לָהֶם בּוֹ סֶפֶק (מִחֲמַת שְׁמוּעוֹת הָרַעוֹת, שִׁיּוּצָאוֹת עָלָיו תְּמִיד מִעֲנִינֵי נֶאֱוָה וּבִיּוּצָא בְּזָה, דְּבָרִים שְׁנִתְּפִשְׁט יְדִיעַת אֲסוּרִין בְּכָל יִשְׂרָאֵל), אֲבָל אִם יֵצֵא עָלָיו קוֹל בְּעֵלְמָא בְּלִבְדָּ, אֲסוּר

זכור לאברהם

מומזר להכעיס, אלא הוּי מוּמָר לְתִיאָבוֹן, ג"כ מוּתָר לְסַפֵּר עָלָיו לֵה"ר, אֵלֶּא, שִׁיש חִילוּק, שְׁבִמּוּמָר לְתִיאָבוֹן אֵין הִיתִיר רַק אִם מִכּוּין לְתוּעֵלֶת, כְּדִי שִׁימְנֵעוּ אַחֲרִים לְלִמּוּד מִמַּעֲשֵׂיו, וְאוּלֵי גַם הַחוּטָא עֲצָמוּ יֵשׁוּב מִדְּרַכּוֹ הָרַעָה (בֵּאֵר מִים חַיִּים אוֹת ט"ו). אֲמֵנָם, צָרִיךְ לְזַכּוֹר, שֶׁהָאֲדָם אֵינוֹ נַעֲשֶׂה מוּמָר אֲא"כ עֵבֶר, לְפַחֲוֹת ג' פְּעָמִים, בְּמִזִּיד, עֲבִירָה שְׁנִתְּפִשְׁט יְדִיעַת אִיסוּרִין בְּכָל יִשְׂרָאֵל. וְעֵיין לְעִיל (כָּלֵל ז' סֵעִיף ה') שְׁכַתֵּב הַח"ח, שֶׁה"ה שְׁמוּתָר לְקַבֵּל לֵה"ר, עַל מוּמָר לְתִיאָבוֹן.

עצמו שמע ממנו האפיקורסות, או שהוא מוּחָזֵק בְּעִיר לְאַפִּיקוֹרְס. וְלֵהֲלֵן סֵעִיף ז' בִּיאֵר הַח"ח אִיזְהוּ מוּחָזֵק לְעִיר, דִּהֵינּוּ, שֶׁהוֹסַכְם כֵּן בְּפָנֵי אֲנָשִׁי הָעִיר עַד שְׁלֹא יִפֹּל לָהֶם בּוֹ סֶפֶק מִחֲמַת שְׁמוּעוֹת הָרַעוֹת שִׁיּוּצָאוֹת עָלָיו תְּמִיד, אֲבָל יֵצֵא עָלָיו קוֹל בְּעֵלְמָא, אֲסוּר לְסִמּוּךְ עָלָיו.

סעיף ז

תמצית הסעיף

כתב הַח"ח, שֶׁאִפִּי אֵין הָאִישׁ אֲפִיקוֹרְס או

צ. הַבֵּאֵר מִים חַיִּים כָּאֵן כְּתַב שֶׁאִפִּי הוּי מַעֲבִירוֹת הַקְּלוֹת נַעֲשִׂית בּוֹ רָשָׁע לְעֵנִינּוּ, אֲמֵנָם עֵיין מָה שְׁכַתְּבִי בִּזְה לְעִיל (כָּלֵל ד' סֵעִיף ז') בִּהֲעֵרָה בִּזְה.

לְסִמּוֹךְ עַל זֶה לְגִנּוּתוֹ, חֵם וְשָׁלוֹם, וְאַפְלוּ לְהַחֲלִיט בְּלֵב אָסוּר, וּבְכֹמוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ
לְעֵיל בְּכָלֵל ו'. (וְאַף שֶׁרֵאֵתִי מְאֹד לְהַעֲתִיק דִּין הַזֶּה מִפְּנֵי בְּעָלֵי חֲלָשׁוֹן, שֶׁבְּשִׁישִׁימְעוּ עַל אֶחָד
שֶׁמִּין דְּבַר מֵת, תִּכְפֹּף יַחֲזִיקוּ אֶת הָאִישׁ הַהוּא לְמַחֲזֶק בְּרָשָׁע וַיִּגְנוּ אוֹתוֹ וַיַּחֲלוּ אֶת הַחֲתָם בְּסִפֵּר
הַזֶּה, עִם כָּל זֶה לֹא הִשְׁמַטְתִּיו, כְּמֵאמָרָם ו'ל בְּכַבָּא בְּתָרָא (דף פ"ט) עַל רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זְבַדִּי, אָמְרָה
וּמֵהָאִי קָרָא אָמְרָה, (הוֹשַׁע י"ד י'): "כִּי יִשְׂרָאֵל דְּרָכֵי ה' וְצַדִּיקִים יִלְכוּ בָם וּפְּשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם".

סעיף ח

וְדַע, דְּמֵה שִׁישׁ אֹמְרִים, (טז) דְּמֵתֵר לְסִפֵּר לְשׁוֹן הָרַע עַל בְּעָלֵי הַמַּחֲלָקָת,
(יז) דְּיֻקָּא אִם הוּא רֹאֶה, שֶׁעַל יְדֵי שִׁינְגָלָה לְפָנֵי אֲנָשִׁים אֶת גְּדֹל תַּרְמִיתָם
בְּזֶה הָעֵנִין, וַיִּרְאוּ שֶׁאֵין תְּדִין עִמָּם, מִתּוֹךְ זֶה תִּשְׁבֶּת הַמַּחֲלָקָת, אֲבָל בְּלֹא
הֶבִי (בלי זה) אֵין שׁוֹם חֲלוּק בְּדָבָר. גַּם צָרִיד לֵאלּוּ הַפְּרָטִים שֶׁאֲבָאֵר:

זכור לאברהם

סעיף ח

תמצית הסעיף

כדי שיתקיים היתיר זה, א] שיהא לו ידיעה
ברורה שהם בעלי מח', ב] שיכוין לתועלת, ג]
שאין לו אפשרות אחרת להשבית המח', ובזה
נכלל, שאם אין לו צורך לספר על כולם רק על
מקצתם, שאסור לספר על כולם.

כתב הח"ח, שיש אומרים^{צא} שמוותר לספר
לה"ר על בעלי מחלקת, אם הוא רואה
שעי"ז תושבת המח'^{צב}, וצריך לקיים ג' תנאים

צא. בבאר מים חיים כתב הח"ח, שהסמ"ג והגהת מיימוניות הביאו דין זה, אבל הרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא הביאו.
אמנם, יש להוסיף, שגם שעי"ת לרבינו יונה (אות נ"ח) וסמ"ק (סי' ח' ורל"ד) וס' חסידים (תרל"א) ובעל הטורים (עה"פ לא
תלך רכיל) ומגן אברהם (סי' קנ"ו סעק"ב) הביאו דין זה שמוותר לספר על בעלי מח'.

צב. הח"ח כתב דין זה בשם י"א, וביאר בבאר מים חיים, משום שכמה ראשונים לא הביאו היתיר זה, ולכאוף פליגי על
היתיר זה. אמנם בהג"ה, כתב הח"ח, שלפי מה שהוא עצמו מבאר היתיר זה, שהוא רק כשהוא לתועלת, א"כ יתכן
שכו"ע יודו להיתיר זה ואין כאן מח' אם יש היתיר זה. ונראה שהח"ח מסתפק, דאולי יש ראשונים שחולקים, והרי מה"ט
כתב במקור החיים לשון "יש אומרים", וצ"ע מהו החידוש כלל בדין זה שיתכן ששאר ראשונים חולקים עליו. ובס' אמרי
שיח (סוף סי' כ"ה) ביאר, שלכאוף משמע מדברי הח"ח, שלענין לספר על בעלי מח', מותר להגדיל העוולה יותר ממה
שהוא, כדי להשבית המח', וזהו היתיר מיוחד כאן. ועיין עוד מה שכתבנו לעיל (כלל ד' סעיף י', בהערה). והאמת הוא,
שאיננו בשו"ת הרמ"א (סי' י"א) שמוותר אפי' להוציא שם רע כדי להשקיט מח', עיי"ש.

א שְׁהַדְבָּרִים, שְׁעַל יֵדֶן הַסֵּכֶם בְּדַעְתּוֹ שֶׁהֵם בְּעָלֵי מַחְלָקָת, יָדַע מֵעֲצָמוֹ, וְלֹא יִסְמְךְ בָּזֶה עַל שְׁמִיעָה מֵאַחֲרֵים, אִם לֹא (יח) שְׁנֵת־בִּרְרָ לֹא שֶׁהוּא אִמְתָּ.

ב צָרִיךְ (יט) שְׂיִכְוֶן לַתּוֹעֵלָת הַנִּל, וְלֹא מַצֵּד שְׁנֵאָה.

ג אִם בְּאַפְשָׁרוּתוֹ לְהַשְׁקִיט הַמְּרִיבָה (כ) בְּאַפֵּן אַחֵר, שְׁלֹא יִצְטָרֵךְ לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן, עַל יְדֵי (כא) הַזְכָּחָה וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה, אֲסוּר לֹא לְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע עֲלֵיהֶם, אִם לֹא שֶׁהוּא יֵרָא לְהוֹכִיחֵם, פֶּן בְּשִׁידְעוֹ בְּעָלֵי הַמַּחְלָקָת מְזֻה, שְׁאִין דַּעְתּוֹ עִמָּהֶם, יִפְרוּ עֲצָתוֹ, וְשׁוֹב לֹא יִהְיֶה לֹא עֲצָה, אִיךְ לְתַקֵּן אֶת הַדְּבָר, אִךְ בְּעֵינֵי בָּזֶה צָרִיךְ שְׁקוּל תַּדְעַת גְּדוֹל, וְלֹא יִמָּחֵר לְהַחֲלִיט הַדְּבָר בְּדַעְתּוֹ לְהַטִּיל שֵׁם בְּעָלֵי הַמַּחְלָקָת עַל צַד אַחֵר, רַק שְׂיִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב עַל פִּי הַתּוֹרָה, מִי הֵם בְּעָלֵי הַמַּחְלָקָת. וְאִם אֵינִי יָכוֹל לְבַרֵּר בְּדַעְתּוֹ הַדִּין עִם מִי, שֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה - עֲדִיף.

סעיף ט

יָדַע עוֹד, דְּאַפְלוֹ (כב) לְבִזּוֹת וּלְחַרֵּף אֶת הַמֵּתִים גַּם בֵּין אֲסוּר, וּבְתַבּוֹ הַפּוֹסְקִים, דִּישׁ תִּקְנָה וְחֶרֶם קְדֻמוֹנִים, שְׁלֹא לְהוֹצִיא לַעֲזוֹ וְשֵׁם רָע עַל הַמֵּתִים. וְכָל זֶה אֲפִלּוֹ אִם הַמֵּת עִם הָאָרֶץ, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא תַלְמִיד חֹכֵם,

זכור לאברהם

סעיף ט

סי' פ"א ופ"ב, ומס' יומא סי' תשכ"ד, והובא דין זה בשו"ע (או"ח סי' תר"ו סעיף ג'). גם יש חרם קדמונים על מי שהוציא לעז של שקר על המת³³, ומקור לזה מדברי המרדכי (פרק החובל סי' ק"ו), והובא דין זה בשו"ע (חו"מ סי' ת"כ סעיף

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שיש איסור לספר גנאי על המתים, ומקור לזה מדברי המרדכי (פרק החובל

צג. משינוי לשונו של הח"ח מרישא לסיפא, משמע שהחרם הוא רק על המוציא שם רע של שקר, אבל האיסור הוא

בְּיִזְרָהּ הַמְבִנָּה אוֹתוֹ עֹן פְּלִילִי הוּא, וְחֵיב נִדְוִי עַל זֶה, כְּמוֹ שֶׁנֶּפֶסְק בְּיִזְרָהּ
דְּעָה בְּסִימָן רמ"ג סְעִיף ז'. וְאִסּוּר שֶׁל הַמְבִנָּה תִּלְמִיד חָכֵם הוּא אָפְלוֹ אִם
מְבִנָּה אוֹתוֹ בְּעֶצְמוֹ, (כג) וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאִסּוּר לְבִזּוֹת אֶת דְּבָרֵי תוֹרָתוֹ.

זכור לאברהם

ברכות (דף יט.). בערוך השלחן (או"ח סי' תר"ו
אות ד'), ובס' ארח מישרים (שם, אות קטן כ'),
ובס' אמת ליעקב (עה"ת, פ' וישב), ובס' חוט
שני (הל' יו"כ סי' תר"ו) נקטו שאין איסור מדאורי
להוציא לעז על המתים, משום שמתים אינן
יודעים מאומה ממה שעושים החיים, או
משום ידיעתי ולא איכפת להו. וכתב ס' ארח
מישרים שהטעם שאסרוהו הקדמונים, אפשר
משום לא פלוג שלא יבא לספר גם על ת"ח.
אמנם, לאידך גיסא, מצינו בשו"ת הרמ"א (סי'
י"א), ושו"ת אז נדברו (ח"ד סי' ס"ח) שנקטו
שהוא איסור דאורי, והאז נדברו ביאר דבריו,
משום שלמסקנת הגמ', המתים יודעים מה
שאומרים החיים עליהם^{צד}. וכן באמת משמע
מדברי המדרש תנחומא (פ' ואתחנן סי' ו'), שהוא
באמת מקור המרדכי, (שהרי המרדכי הביא דין זה
מהראב"ה, והראב"ה כתב מקור לדבריו ממדרש זה),
שהוא איסור דאורי.

ל"ח), ובשו"ע הוסיף, שצריך לקבל על עצמו
תעניות ותשובה ועונש ממונ כפי ראות הב"ד,
לכפרה על זה.

עוד כתב הח"ח, שהוא עון פלילי, ויש גם
חיוב נידוי, אם אמר דברי בזיון, אפי' של אמת,
על ת"ח שמת, וכל שכן שאסור לבזות דברי
תורתו. ובס' ארח מישרים (פרק ח' סעיף י"א)
הוסיף, שכמו כן, יש איסור גמור שלא לספר
גנאי על אביו או רבו שמתו, והביא ראיות לזה
מדברי הגמ'.

האם נאסרה מדאורי לספר לה"ר על מת

הנה הח"ח הביא שיש איסור לספר גנאי על
המת, ויש לעיין אם דבר זה נאסרה
מדאורי, או דילמא, רק אסרוהו הקדמונים.
ומצינו שנחלקו בזה האחרונים, ורובם תלו זה
אם לפי מסקנת הגמ' מתים יודעים ומצטערים
מדברי החיים עליהם או לא, עיין סוגיא דמס'

גם בגנאי של אמת, אמנם בלשון שו"ע משמע שאפי' האיסור הוא ארק כשהוא הוצאת לעז. ועיין מש"כ לעיל (כלל א'
סעיף א') שדברים חמורים שנאמרו לענין מוציא שם רע, לא נאמרו רק כשהוציא לעז חמור, ויש לעיין אם ה"ה לענינינו.
צד. וכן באמת מצינו בהרבה אחרונים, שנקטו שלמסקנת המתים יודעים, עיין מהרש"א (מס' ברכות שם), וס' פתח עינים
לחיד"א (סוטה דף לד:), והערות מלא הרועים (סוטה שם), והערות בן ארי' (סוטה שם).

סעיף י

וְעֵתָה נִבְאָר לִפְנֵי מִי אֲסוּר לְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע. דַּע, דַּאִין שׁוּם חִלּוּק בְּאֲסוּר הַסִּפּוּר, בֵּין אִם הוּא מְסַפֵּר לְאֲנָשִׁים אַחֲרִים, קְרוֹבֵיו אוֹ רְחוּקָיו אוֹ לְאִשְׁתּוֹ, אִם לֹא שֶׁהוּא דְּבָר, שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹדִיעָה מִפְּנֵי חֲתוּעַלָּת, שֶׁתִּהְיֶה מְזֵה עַל לְהַבֵּא, בְּגוֹז, שֶׁהִיא מְקַפֶּת לְאֲנָשִׁים רָעִים, שִׁיחִיָּה קָשָׁה אַחֲרֵי כֵּךְ לְהוֹצִיא מֵהֶם, עַל כֵּן הוּא מְסַפֵּר לָהּ אֶת טַבְעָם הָרַע וּמִזְהִירָהּ, שֶׁלֹּא לְהַקִּיף לָהֶם. וְהוּא תִּדְוֵן, שֶׁשִּׁתָּף יִסְפֵּר כְּזֶה לְשִׁתְּפוֹ עַל אֵיזֶה אֲנָשִׁים, שֶׁבִּדְעָתוֹ אֵינָם בְּחֻזְקַת נְאֻמָּנִים, וְכָל בְּהֹאֵי גִּוְנָא, (וְכַעֲזֵן שֶׁאֲמָרוּ בְּקִדּוּשֵׁין (דף נ"ב): אַל וְכִנְסוּ תַלְמִידֵי ר' מֵאִיר לְבָא, מִפְּנֵי שֶׁקִּנְטְרָנִים הֵם וְכו'). וְאִפְּלוּ אִם אֵינוּ מְכִיר בְּעֶצְמוֹ אֶת טַבְעָם הָרַע, רַק שָׁמַע עֲלֵיהֶם, גַּם כֵּן מִתֵּר לְסַפֵּר לָהּ, מֶה שֶׁשָּׁמַע עֲלֵיהֶם, וְלִהְיוֹתָהּ עַל לְהַבֵּא, אַף שֶׁאֵין לוֹ לְהֶאֱמִין בְּהַחֲלָטָה, לְמֶה שֶׁשָּׁמַע עֲלֵיהֶם, הָא עַל כָּל פְּנִים לְחֻשׁ מְבַעֵי, (אֲךְ בְּאִפְּנֵי זֶה לֹא יִסְפֵּר לָהּ בְּלִשׁוֹן שִׁיחִיָּה מוֹכַח מִדְּבָרֵינוּ, שֶׁמִּקְבֵּל בְּהַחֲלָטָה מֶה שֶׁשָּׁמַע, רַק יֹאמֵר לָהּ: שֶׁמִּעֲתִי עַל פְּלוֹנֵי כֵּךְ וְכָךְ, עַל כֵּן הוֹחֲרִי, שֶׁלֹּא תִקְיַפְנוּ). אֲכָל בְּלֹא הֶכִי אֵין

זכור לאברהם

סעיף י

תמצית הסעיף

והח"ח כאן שאסר לספר איש לאשתו או אשה לבעלה, לא מיירי באופן שהם מספרים כדי להפיג דאגתם, שהרי להלן (כלל י' סעיף י"ד) כתב הח"ח שדבר כזה מותר בכל אדם, ועיי"ש שהבאנו מדברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שלא רק שיש חיתור להם לספר אחד לשני מה שמעיק להם, אלא הם משועבדים בזה אחד לשני לשמוע מן השני מה שמעיק להם, וזהו חיי השיתוף בין בעל ואשתו. וצ"ל, שהח"ח כאן מיירי בפגיעות שהם צער לשעה, ושינה מפגיעה כעסו, ולערב ילין בכי ולבקר רינה, או באופן,

כתב הח"ח, שאין חילוק באיסור לה"ר למי הוא מספר את הסיפור, בין שהוא מספר לקרוביו או לרחוקיו, ואפי' איש לאשתו או אשה לבעלה אסור, וחוז' ממה שיש בזה איסור לה"ר, עוד הוא גורם בזה להרבות מח'. אמנם, בודאי אם יש תועלת לספר לאשתו, כגון להודיעה שלא יתן לפלוני עוד בהקפה, מותר, וכן מותר זה לכל שותף לומר כן לשותפו.

שום חלוק בדרך, (ורבים משתמשין בזה, שמספרין לנשותיהם, כל מה שארע להם עם פלוני ופלוני (כר) בבית המדרש או בשוק, והנה מלבד אסור לשון הרע, עוד הוא מרבה בזה מחלקת, כי היא בודאי תשר השנאה ותריב עבור זה עם פלוני או עם אנשי ביתו, וגם תסיתהו לילך עוד ולריב עם פלוני עבור זה, וסוף דבר יהיה, שהיא בעצמה תבזהו עבור זה, על בן השומר נפשו ישמר את עצמו מאד, שלא לגלות לאשתו מענינים פאלו).

סעיף יא

וגם אין חלוק באסור, בין אם הספור היה לפני אנשים, שאינם קרוביו של האיש, שהוא מספר עליו או לפני קרוביו. ואפלו אח על אחיו אצל אביו, גם בן לשון הרע גמורה היא. ואפלו אם הוא מבין בספור, (כה) בדי שקרוביו יוכיחוהו על זה, גם בן אסור, דהיה לו להוכיחו תחלה בינו לבין עצמו, ולא לילך תבא ולספר קלונו, אם לא שהוא משער שתוכחתו לא תועיל לו, או מתר.

סעיף יב

ודע עוד, דאסור לשון הרע הוא אפלו אם מגנה אותו בפני ישראל, וכל שכן אם מגנהו בפני נכרים, דעונו גדול הרבה יותר, כי מלבד שהוא מבזה

זכור לאברהם

שמספר לאשתו מתוך כוונה לגנות את חבירו ולשבח את עצמו ולתרץ את מעשיו ולא מתוך דאגה ותועלת, ואלו אסורין מכל וכל.

של המדובר או לרחוק, בכל אופן אסור, ואפי' אם כוונתו שהשומע יוכיח את המדובר, אסור, אם יכול בעצמו להוכיח המדובר.

סעיף יא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שחמור יותר לספר לה"ר על ישראל בפני עכו"ם, מתרי טעמי, א] שהוא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאין חילוק בין אם מספר לקרוב

כבוד ישראל ומחלל כבוד שמים על ידי זה, עוד הוא גורם בזה רעה רבה לחבריו, כי אם יספר על חברו בפני ישראל ענין גנות, לא יחליט תבא לדבריו, אבל אם יספר על ישראל בפני נכרי, שהישראל תזה הוא רמאי ומאנה לבריות וכיוצא בזה, יחליט תבא לזה ויפרסם דבר זה בפני כל, (ובעין זה איתא בתוספות בבבא בתרא דף ל"ט, במה שפרשו הנפקא מנה בין לשון הרע, למחאה, עין שם) ויסבב לו חזק וצער מזה. וכל שכן אם הוא הולך ומלשין על ישראל בפני נכרים, בודאי עונו גדול מנשא, כי הוא נכנס על ידי זה בכלל המלשינים, ודינו שנה לאפיקורם והכופרים בתורה ובתחית המתים, שגיהנםם בלה, והם אינם כלים, כמו ששנינו במסכת ראש השנה (דף י"ו), על בן צריך כל איש ישראל לשמור את עצמו מזה עד מאד. ומי שעובר על זה והולך ומלשין * על ישראל בפניהם, הרי הוא כאלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבנו עליו השלום, ובמו שנפסק בחשן משפט (סימן כ"ו)*.

* כמו שידוע, שיש אנשים שוכרין עדים ומעלילין על חבריהן להוציא ממונם שלא באמת ובישר בפני שופטי המלכות. (הנהגה זו, כנראה, מחמת הצנזורה).

זכור לאברהם

מבזה כבוד ישראל בפני עכו"ם ומחלל כבוד שמים עי"ז, ב] ועוד שגורם יותר רעה כשמספר לעכו"ם, שהעכו"ם קרוב יותר להאמין מה שנאמר לו, ויפרסם אותו, ויגרום היזיק למדובר.	וכל שכן שאסור למסור גופו או ממונו של ישראל לעכו"ם, ומי שעובר על זה ומלשין על ישראל, הרי הוא כאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה רבינו ע"ה.
---	---

סעיף יג

וְעֵתָהּ נִבְאָר דִּין קִבְלַת לְשׁוֹן הָרַע*. עֲנִין קִבְלַת לְשׁוֹן הָרַע, שְׁהוֹחִירָה לָנוּ הַתּוֹרָה מִזֶּה, דְּהִינּוּ, שְׁלֹא לְהֶאֱמִין בָּלֵב, שְׁהִדְבָּר אֱמֶת. וְאִין צִדָּךְ לָנוּ לְהֶאֱרִיד וּלְבָאָר אֶת מַהוּתוֹ שֶׁל הַמִּקְבֵּל וְאֶת הָאִישׁ, שֶׁהוּא מִקְבֵּל עָלָיו, כִּי בְמַעַט לֹא נִמְצָא בּוֹ חִלּוּק. אֲלָא בָּלֵל הַדְּבָרִים בְּקִצּוֹר הוּא כֶּה, כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מִצָּנוֹה, שְׁלֹא לְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע עַל (כּו) שׁוֹם אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, חוּץ מֵעַל אֲפִיקוֹרְסִים וּמִלְשִׁינִים וּכְיוּצָא בְּאֵלּוּ, אוֹתָם, שְׂיֻצָּאוּ מִבְּלֵל "עֲמִיתָךְ".

*וְאַחֲרֵי שֶׁעֲזַרְנִי ה' לִבְאָר בְּבִלֵּל הַזֶּה כַּמָּה וְכַמָּה עֲנִינִים מֵהִלְכָּה זֶה, אִמְרַתִּי לִבְאָר עוֹד דְּבַר אֶחָד, אֵפֶּה שְׂאִין זֶה מַעֲנִין הַסֵּפֶר שְׁמִיחָד עַל פֶּרְטֵי אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע, אֵפֶּה עַל פִּי כֵּן לֹא נִמְנַעְתִּי מִזֶּה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דְּבַר שֶׁנִּכְשְׁלִין בּוֹ הֶרְבֵּה בְּנֵי אָדָם. וְהוּא: כְּשֶׁהִיצַר מִסִּיתָהוּ לְהַלְעִיג וּלְהַתְלוּצֵץ מִחֲבֵרוֹ, הוּא מִפְתָּהוּ גַם כֵּן שְׁלֹא יֵאמַר לוֹ בִּפְרוּשׁ הַלְעִג וְהַתְתוּל הַהוּא, כִּי חֲבֵרוֹ יֵשִׁיב נִגְדּוֹ בְּכַפְלִים, וְגַם לֹא יִהְיֶה נֶחֱשֵׁב עֲבוּר זֶה לְחֹכֶם בְּעֵינֵי הַשּׁוֹמְעִים, כִּי אִם יִתְחַכֵּם לְהוֹצִיא אֶת הַדְּבָרִים בְּלִשׁוֹן עֲרֻמָּה, שְׁלֹא תוֹכֵן בּוֹנֶתוֹ, רַק אַחֵר הַתְּבוֹנָנוֹת, כְּדִי שֶׁחֲבֵרוֹ יִהְיֶה נִשְׁאָר בְּבוּיוֹן וּכְלָמָה, כִּי לֹא יוֹכֵל לְהַעֲזוֹר מִזֶּה תִּכְפֹּף, וְגַם כֹּאשֶׁר יִתְפָּרֵס הַדְּבַר יִסְכֵּם עַל יָדֵי זֶה לְחֹכֶם בְּעֵינֵי הַכֹּל. וְהִנֵּה אִם נִבּוֹא לְחַשֵּׁב אֶת חֲשִׁבוֹן הָעוֹנוֹת שֶׁל הַמְּלַעִיג הַזֶּה, רַבּוֹ מִסֵּפֶר. א. עוֹן לִיצְנוּת. ב. עוֹן שֶׁל אוֹנֵאת דְּבָרִים, כִּמוֹ שֶׁמִּבְּאָר בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת לְרַמְב"ם

זכור לאברהם

סעיף יג

תמצית הסעיף

ישראל, חוץ ממה שמוותר לקבל לה"ר על אפיקורס, ומומר להכעיס, ומחלל שבת בפרהסיא, אפי' שלא לתועלת, ושמוותר לקבל לה"ר על מומר לתיאבון, כשכוונתו לתועלת.

כתב הח"ח, לענין איסור קבלת לה"ר אין חילוק מיהו המדובר, ששייך האיסור על כל

מצוה רנ"א. וגם מצוי הוא כמה פעמים שאומר לו דבר זה ברבים, ומלבין פני חברו ברבים נקרא עבור זה. ועוד כמה עונות, עין לעיל בפתיחה. ועל המלעיג הזה נוכל לקרא את הפסוק (משלי י"ב י"ח): "יש בוטח במדקרות חרב". וגם המחלל את הבוטח הזה, כי דבר חכמה עשה בזה, נאין את ה'. כי המעט ממנו, שאינו מקים מצות הוכחה להוכיחו על ערמתו הרעה הזו, אף גם ישבחנו עבור זה. ועל בזה נאמר במשלי (כ"ד): "ואמר לרשע צדיק אתה וגו', והוא בכלל מחניף לרשע ומחזיק ידי עוברי עברה, ועל אנשים כאלו נאמר: "חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו".

סעיף יד

גם אין חלוק בַּאֲסוּר קַבֵּלֶת לְשׁוֹן הָרַע, בֵּין אִם הוּא שׁוֹמֵעַ מֵאֲנָשִׁים אֲחֵרִים אוֹ מֵאֲבִיו וְאִמּוֹ וְאֲנָשִׁי בֵּיתוֹ. וְיִזְתֵּר מִזֶּה (כו) מְצִינֵנוּ בְּתֵנָא דְּבִי אֱלִיָּהוּ פְּרָק כ"א, שְׂאֵם רוּאָה אָדָם לְאֲבִיו וּלְאִמּוֹ, שְׂמִדְּבָרִים דְּבָרִים יִתְרִים, כְּגֻזָּן, לְשׁוֹן הָרַע וּבְדוּמָה, לְבַד שְׂמִזְזָהּ שְׁלֵא לְקַבֵּל דְּבָרֵיהֶם, אֱלָא הוּא צָרִיד גַּם כֵּן לְמַנַּע אוֹתָם מִזֶּה, (ויזהר שיהיה זה, בדרך כבוד, וכמו שכתבתי בבאר מים חיים). וְאִם הִחְרִישׁ לָהֶם, נִעְנָשׁ הוּא וְהֵם עֲבוּר זֶה בְּעֵנֶשׁ גָּדוֹל. וְאִמְרִינָן בְּמִסְכַּת שִׁבְתָּ (דף נ"ד:), כִּי מִי שֵׁישׁ לוֹ לְמַחֲזֹת בְּאֲנָשִׁי בֵּיתוֹ, נִתְפָּס לְעֵתִיד לְבֹא עַל אֲנָשִׁי

זכור לאברהם

סעיף יד

תמצית הסעיף

מוכיחם, סופו שיענש עליהם. וכ"ש, שצריך ליהזר, שלא ישמעו ממנו שהוא מספר לה"ר, כדי שלא ילמדו ממנו, ויענש מזה, וגם שאז שוב לא יהי' לו פתחון פה להוכיחם. ועיין עוד מש"כ בפתיחה (עשה א'), בענין החיוב חינוך לענין לה"ר.

כתב הח"ח, שאין חילוק באיסור שמיעת וקבלת לה"ר, בין אם שומע מקרוביו או מרחוקיו, ולא עוד, אלא שיש יותר חיוב להוכיח קרוביו מלאחרים, ואם יש בידו להוכיחם ואינו

ביתו, על בן יהיה אדם רגיל תמיד בביתו להוכיח בענינים אלו, ורק בלשון רכה, ולהציע לפניהם את גדל העניש שיהיה עבור זה לעתיד לבוא וגדל השכר, למי שנוהר מזה. וביותר יזהר בעצמו לעולם, שלא ישמעו אנשי הבית מפיו שום דברי גנאי על חבירו, כי אם הוא בעצמו יעבר על זה, לבד האסור בעצמו, הוא גם בן קלקול גדול לענין זה, כי שוב לא יהיה לו שום פתחון פה למנע אותם מזה. ועל פי הרב תלוייה הנהגת אנשי הבית בענינים כאלו אחר הנהגת בעל הבית בעצמו, על בן צריך בעצמו לזהר בזה עד מאד, ויחיה טוב לו בזה ובכא.

כלל ט

בכלל זה יבאר דין אבק לשון הרע בכל פרטיו, ובו ו' סעיפים.

סעיף א

(א) יש דברים שאסורין מטעם אבק לשון הרע, כגון שאומר, מי היה אומר על פלוני, שיהיה כמו שהוא עתה או שאומר, שתקו מפלוני, (ב) איני רוצה להודיע מה ארע ומה יהיה, וביצא בדברים אלו. וכן המספר (ג) בשבחו של חברו בפני שונאיו, גם כן בכלל אבק לשון הרע הוא, דזה גורם להם, שישפרו בגנותו*. ואם (ה) הוא מרבה לספר בשבחו, אפלו שלא בפני שונאיו אסור, כי על ידי זה רגיל בעצמו לגנותו לבסוף לומר: חוץ ממדה רעה זו שיש לו, או שהשומעין ישיבוהו: למה אתה מרבה בשבחו ותלא מדת כף וכף בידו?

זכור לאברהם

כלל ט

סעיף א

ואבק לה"ר הוא כל דיבור שגורם שיספור

לה"ר, כגון המספר שבח של חברו בפני שונאו,

או המרבה לספר בשבח חברו אפי' שלא בפני

שונאו, או האומר "מי ה' אומר על פלוני שיה'

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שיש דברים האסורים משום

איסור דרבנן^ז, ונקראים אבק לה"ר.

צה. הנה הח"ח (באר מים חיים כלל א' אות ח' ובאר מים חיים כלל ג' אות ב') נקט שאבק לה"ר הוא איסור דרבנן וכן סובר הקרית ספר (פ"ז מהל' דיעות). אמנם מדברי המנורת המאור (ח"א סוף הנר השני), והמהר"ל (נתיבות עולם נתיב הלשון פי"א, ממש"כ שאחד מההקדמות של הקטרת ביה"כ בא לכפר על אבק לה"ר), וס' מרפא לשון (עמוד היראה, ממש"כ שנגעי בגדים הוא בשביל אבק לה"ר), והכתב והקבלה (פ' כי תבא) מבואר דסברי שהוא איסור דאורייתא.

*זמזה נלמד דהוא הדין לכל כיוצא בזה, אם רוצה לדבר עם אחד אודות מי, והוא משער שאין לבו שלם עם אותו פלוני, (ד) ויבוא על ידי זה לגנותו, ראסור לדבר עמו אודותיו.

סעיף ב

וְכָל זֶה, אִם אֵינוֹ מְשַׁבְּחוֹ בְּרַבִּים, אֲבָל בְּרַבִּים אֲסוּר (ו) בְּכָל גְּנוּנֵי (בכל האפנים), כִּי בְּמִסְפַּת אֲנָשִׁים רַבִּים רָגִיל לְהַמְצֵא שֵׁם מִיָּמִינִים וּמִשְׁמָאִילִים אוֹ מְקַנְאִים, וְעַל יְדֵי שִׁיזוּכִּיר בְּשִׁבְחָיו (ו) יָבוֹאוּ לְסַפֵּר בְּגִנוּתוֹ*. וְאִם יַחְפֹּץ לְשַׁבַּח אָדָם, אֲשֶׁר כָּבֵד הַחֹזֶק לְרַבִּים וְנוֹדַע לְכָשֶׁר וְצָדִיק וְאֲשֶׁר לֹא נִמְצָא

זכור לאברהם

כמו שהוא עתה^{צו}, או האומר "שתקו מפלוני" בפני שונאו ואינו מרבה בשבח, ומשום שכל איני רוצה לומר מה הי'.

שהוא ברבים, רגיל להמצא שם מיימינים ומשמאילים ויבואו לספר בגנותו^{צו}, אם לא שמשבח איש אשר נודע לרבים לכשר וצדיק,

סעיף ב

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שיש איסור משום אבק לה"ר או שמשער שהשומעים לא יבואו לגנות משום לספר בשבח חבירו ברבים, ואפי' אינו מכירים המדובר וגם אינו מרבה בשבח.

צו. הח"ח (באר מים חיים אות ב') כתב שאע"פ שכתבנו לעיל (כלל א' סעיף ח') שלה"ר דרך רמזו הוי לה"ר גמורה, מ"מ, כאן הוי רק אבק לה"ר ולא לה"ר גמורה, דשם מיירי שהי' מספר כל המעשה רק שאמרה בדרך רמז, משא"כ כאן, לא אמר רק דברים שמראים שהי' איזה דבר אשר לא ידע ולא יבין שום שומע מה הי'. ובס' אמרי שיח הוסיף ביאור, דכיון שלא סיפר מעשה מסויים אין הדברים מתקבלים לגנות מצד עצמם, ולכן לא הוי רק אבק לה"ר מכח שזה גורם להשומעים לספר בגנותו בדברים מבוררים.

צו. על פי זה, יש לעיין מהו ההיתיר לשבח ברבים בדרשות של מגביות (DINNERS) או בשמחות, כגון בסעודות שבע ברכות, שמשבחים אותו ברבם, וגם לפעמים מרבים לספר בשבח, ולכא' למה אינו אסור משום אבק לה"ר. ויתכן שיש ליישב על פי מש"כ שו"ת חת"ס (ח"ו סי' נ"ט) שאם משבח צדיק אין צריך לחוש שמתוך כך יבואו לדבר בגנותו, דכיון שיש מצוה לשבח צדיק, אמרי' שומר מצוה לא ידע דבר רע, ולפי זה יתכן דה"ה בציורים כאלו שיש בזה מצוה נמי אין צריך לחשוש שיבא עי"ז לידי לה"ר. אבל לענ"ד קשה לסמוך על טעם זה, שהרי בדברי רבינו יונה (שע"ת שער ג', אות רכ"ו) מבואר שאפי' כשמשבח צדיק שהוא מן המדות הנאות לספר בשבחם, מ"מ צריך לזהר שלא לספר שבו ברבים או להרבות בשבח. ובס' אמרי יצחק (עמ' תתקמ"ד) כתב ד"ל דהואיל וכל הנאספים שם באו לכבודו של החתן, הרי שכולם באו אדעתא לשמוח עמו ולשבחו, ולכן אין לחוש שיבואו מזה לגנותו, וכן שמעתי ממו"ר הגאון ר' א. ד. וואכטפויגל שליט"א.

בו רעה ואשמה, גם על פני שונא ומקנא יש לשבח, כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו, ידעו הכל, אשר פיו דבר שוא.

*ואם הוא משער שהשומעים לא יגנוהו, כגון, שאינם מכירים אותו, מתר לשבח, אפלו ברכים כל שאינו משבח יותר מדי.

סעיף ג

גם יש לו לאדם לזהר מלשבח את חברו בשבח, הפא לידי הפסד, (ח) בענין האורח, שיצא ברחוב העיר ויפרסם לכל, את אשר גמלו בעל הבית טובה באכילה ושתיה ומרח לפניו הרבה, כי על ידי זה יתלקמו אנשים ריקים ויסורו אל בית בעל הבית ויכלו את ממונו. ועל ענין כזה נאמר (במשלי

זכור לאברהם

שידעו אחרים איפה לבא לקבל צדקה או חסד, מותר להגיד צ"ח.

סעיף ג

תמצית הסעיף

גם אסור מדיני אבק לה"ר, שלא יבא עצמו למצב שיחשדוהו אחרים שסיפר לה"ר. ובביאור על רבינו יונה (שע"ת שער ג', אות רכ"ז) ביאר שזה נחשב לאבק לה"ר, משום שגורם שאחרים ידברו עליו לה"ר, ומה לי אם גורם שידברו אחרים על אחרים, או שידברו עליו, מ"מ, לה"ר הוא. ובנתיבות חיים ביאר, שגורם לאחרים להקל לספר לה"ר במה שהם מושפעים ממה שחשבו שהוא סיפר לה"ר, וכל גורם ללה"ר נחשב לאבק לה"ר.

כתב הח"ח, שגם אסור לשבח חברו באופן שיכול להביאו לידי הפסד, וכלשון הפסוק "מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו", ודבר זה כללו רבינו יונה באיסור אבק לה"ר. ולכן, אם גמלו אחד חסד בענין הכנסת אורחים או נתינת הלואה, אין לפרסם גודל טובתו באופן שיכול לגרום לו הפסד, שיתלקטו אליו אנשים רעים. ואיה"נ, אם לא יגרום לו רעה בזה, אלא אדרבה רצונו

צח. ועיין עוד שו"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סי' צ"ה) מש"כ בזה.

כ"ז י"ד): "מִבְּרַךְ רַעְהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל בְּפִקֵּךְ הַשְּׁפֵם קָלָלָה תַּחֲשֹׁב לוֹ". וּמִזֶּה יֵשׁ לְלַמֵּד, דְּהוּא הָדִין, אִם אַחֲרֵי הַשִּׁיג הַלּוֹאָה מֵאֵת חֲבֵרוֹ, וּמִפְּרִסָּם לְכָל אֶת גְּדוֹל מִזְכָּתוֹ, כִּי עַל יְדֵי זֶה מְצוּי הוּא, שִׁיתְקַבְּצוּ אֵלָיו אֲנָשִׁים רָעִים, וְאִינוּ יָכוֹל לְהַשְׁמִיט עֲצָמוֹ מֵהֶם. וְחַיֵּב הָאָדָם לְשָׁמֵר פִּיּוֹ וּלְשׁוֹנוֹ, (ט) שֶׁלֹּא יַחֲשֹׁד בְּדַבָּרָיו, וְיִתְּנוּ אוֹתוֹ בְּמִסְפֵּר לְשׁוֹן הָרָע, וְאִם הֵבִיא עֲצָמוֹ לְיַד הַחֲשָׁד, הוּא בְּכָלֵל אֲבֵק לְשׁוֹן הָרָע *.

*מה שלא זכרתי נורא כי פלניא (אש אצל פלוני) בענין אבק, אף שכן כתבתי לעיל בכלל ב' (באר מים חיים ב') ומקורו מרשב"ם בבא בתרא (קס"ח. דבור המתחיל 'אבק'), והשערי תשובה לרבנו יונה, כי ראיתי אחר כך בדברי הגהות מימוני בפרק ז' מהלכות דעות ובדברי הסמ"ג, ומשמע מדבריהם דהוא לשון הרע גמורה.

סעיף ד

אסור לדור (י) בשכונת בעלי לשון הרע*, וכל שכן לישיב עמהם ולשמע דבריהם, ואפלו אין בדעתו לקבל את הדבר, כיון שפמטה אוניו לשמע, וכמו שכתבנו לעיל בכלל ו' סעיף ב'.

זכור לאברהם

סעיף ד

שהוא בעל לה"ר, ויודע שתוכחתו לא יועיל לו, חייב הוא להרחיקו. והנה הח"ח (בבאר מים חיים) כתב שמקורו מהרמב"ם בהל' דיעות, בפרק שמדבר מעניני לה"ר, והמקור מחז"ל, הוא ממה שאמרו הרחק משכן רע, ואמרו אוי לרשע אוי לשכינו. ויש להעיר, שמדברי חז"ל,

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שגם אסור לדור בשכונת בעלי לה"ר, או לקבוע מקומו בביהכ"נ או בביהמ"ד אצלם. וכן אם יש לאדם תלמיד

ואם הוא יודע (יא) בְּאַחַד מִתְלִמְדָיו, שְׁהוּא מְבַעֲלֵי הַלְשׁוֹן, צָרִיךְ לְהַרְחִיקוֹ מֵאֵתוֹ, אִם הוּא יוֹדֵעַ, שֶׁלֹּא תוֹעִיל לוֹ הוֹכְחָה.

ואם בְּאִיזָה אֲנִים נִתְפָּס בְּחִבּוּרַת בְּעָלֵי הַלְשׁוֹן, וְשׁוֹמֵעַ שֶׁהֵם מְדַבְּרִים לְשׁוֹן הָרָע, אִם הוּא מְשַׁעֵר שְׁאֵפְשֶׁר, (יב) שְׁתּוֹכַחְתּוֹ תוֹעִיל לָהֶם לְהַפְסִיקָם מִזֶּה, בְּנִדְאֵי מִתְּיָב הוּא לְהוֹכִיחָם מִדִּין תּוֹרָה, וְאַפְלוּ אִם הוּא מְשַׁעֵר, שְׁתּוֹכַחְתּוֹ לֹא תוֹעִיל לָהֶם, שְׁיִפְסִיקוּ עַל יְדֵי זֶה, אֲדָּ (יג) לֹא יִקְלָקֵל גַּם בֶּן עַל יְדֵי זֶה, גַּם בָּזֶה אֵינוֹ רָשָׁאי לְשַׁתֵּק, כִּי פֶן יֹאמְרוּ עָלָיו, כִּי הוּא בָּמוֹ הֵם, וְכִי הוֹדָה עַל דְּבָרֵיהֶם, אֲפֹ כִי יִתְחַיֵּב (יד) לְעֲנוֹת וּלְגַעֵר בָּהֶם לְכַבּוֹד נָקִי וְצָדִיק, אֲשֶׁר יִשְׁיחוּ בּוֹ. וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר יִתְחַיֵּב לְעֹזֵב עֲבוּר זֶה חֲבֵרַת הָרָשָׁעִים, כִּי יַעֲנֶשׁ בְּשִׁמְעוֹ אֶת דְּבָרֵיהֶם, וְיִלְאַחַ לְעֲנוּתָם.

*וְמוֹזֶה נוֹכַח לַלְמַד, דְּכָל שֶׁכֵּן שִׁישׁ לִזְחַר מֵאֵד, שֶׁלֹּא לִקְבַּע לוֹ מְקוֹם בְּבֵית הַכְּנֶסֶת וּבְבֵית הַמִּדְרַשׁ אֲצֵל בְּעָלֵי הַלְשׁוֹן, כִּי מַלְבָּד שִׁירְגִילוּהוּ בַּמִּדְתָּם הָרָעָה לְחִיּוֹת גַּם הוּא מִמְבִּיאֵי הַדְּבָה עַל בְּנֵי אָדָם, עוֹד יִבְטֹל כְּמֵה פַעֲמִים עַל יָדָם מַעֲנִית "אֲמֵן יֵהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא" ו"בִּרְכוּ" וּמִלְשִׁמַּע קְרִיאַת הַתּוֹרָה וְחֹזֶרֶת הַש"ן, וְעוֹד כְּמֵה עוֹנוֹת עֲצוּמִים, כֹּאֲשֶׁר בְּאֵרְתִּי לַעֲיֹל בַּפְתִּיחָה בְּמִצּוֹת עֲשֵׂה ז', עֵין שֵׁם. וּבִפְרָט אִם יֵשׁ לוֹ עֵת קְבוּעַ לַלְמַד תּוֹרָה, מֵאֵד

זכור לאברהם

עוד כתב הח"ח, שמי שנתפס באונס בחבורת בעלי לה"ר, ויודע שתוכחתו לא יועיל ולא יזיק, מ"מ, חייב הוא להוכיחם, מתרי טעמיו, חדא שלא יאמרו כי הוא כמוהם ומסכים לעוול שעושים (וזהו איסור חנופה, וכמו שהבאנו לעיל בפתיחה לאו ט"ז), ועוד, שהרי הוא מחוייב לענות ולגבור לכבוד הצדיק שמדברים עליו. וגם זהו

יש לנו לומר שענין זה שוה בכל האיסורים, אבל הרמב"ם לא הביאו רק בהל' לה"ר, אשר לכאול מורה שזהו איסור מיוחד ללה"ר, ונראה שמה"ט כללו הח"ח בהל' אבק לה"ר, לומר שזהו חלק מאיסורי דרבנן שגזרו להרחיק מדברים המביאים ללה"ר, והוא בכלל הגזירה דרבנן של אבק לה"ר.

מאד צריך לזהר בעת ההיא שלא להתערב עמהם, כי הרבה יבטל על ידם, ומעט אשר ישאר לו מעת ההיא, לא יהיה לו גם כן שום הצלחה בלמודו, חס וחלילה, כי יהיה פסקי פסקי (קטעים, קטעים), מלבד גדל הענש הידוע לכל להפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, כמו שאמרו חז"ל, ונאריך בזה, אם ירצה ה', לקמן בחלק ג'.

סעיף ה

וְדַע, דְּאִפְלוּ אִם שָׁמַע לְבָנֵנוּ וּבָתֵּנוּ הַקְּטָנִים, שֶׁהֵם מְדַבְּרִים לְשׁוֹן הָרַע, מִצָּוָה לְנַעַר פָּהֶם וּלְהַפְרִישׁ מִזֶּה, כְּדִבְתִּיב (משלי כ"ו): "חֲנֹךְ לְנַעַר עַל פִּי דִבְרוֹ" וְגו', וְכִמוֹ שֶׁנִּתְפָּאֵר בְּאַרְחַת חַיִּים (בסימן שמ"ג סעיף א') לְעֵנִין כָּל אִסּוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה*.

*וכמה צריך האב להדריך את בניו תמיד מנעורותם בענין שמירת הלשון מלשון הרע, (וכיוצא בזה שאר דבורים האסורים, כמו מחלקת ושקר), כמו שכתב הגר"א, כי הדבור והמדות צריך הרגל רב, וההרגל על כל דבר שלטון. ובאמת כאשר נתבונן היטב, נמצא שמבט פרצת העון המר של לשון הרע הוא מפני שכל אחד הרגל מנעורותו לדבר מה שהוא רוצה באין מוחה,

זכור לאברהם

ולהפריש בניו ובנותיו הקטנים שלא יספרו לה"ר, כמו כל שאר איסורי תורה שיש חיוב חינוך. ועיין מה שהבאנו לעיל בפתיחה (עשה א') מדברי הח"ח (בס' זכור למרים) שכתב שלדעת הרמב"ן, יתכן שחיוב חינוך בענינים אלו הם מדאורי, חלק ממצות זכירת מעשה מרים.

סיבה להתרחק מחברת רשעים כאלה, שהרי אולי יתעצל לענותם, ויענש בשבילם.

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שיש חיוב על האב להוכיח

ואין מעלה על דעתו, שיש חשש אסור בדבר, ולכך אפלו אם אחר כך נודע לו שיש אסור בדבר קשה לו מאד לנמנות מטבעו הטבוע לו מאז. לא כן אם היה האב מזהיר תמיד את בניו ומרגילם בזה מנערוותם, שלא לדבר לשון הרע, (וכן שלא לקלל ושלא לבזבז), על שום בר ישראל, ממילא היה דבר זה נטוע בנפשם מצד ההרגל, והיה נקל להם אחר כך לגדר את עצמם לגמרי במדה הקדושה החיא, והיו זוכין עבור זה לחיי העולם הבא ולכל טוב בעולם הזה, כמו שנאמר: "מי האיש וגו'."

סעיף ו

האומר לחברו (טו) איזה דבר, אסור לו לספר אחר כך לאחרים, אלא אם כן נתן לו רשות על זה, ודוקא אם הוא דבר דלית בה לישינא פישא (שאין בו לשון הרע).

זכור לאברהם

סעיף ו

סע"ק כ"ז, אשר שם הביא גמ' הנ"ל והביאור שהבאנו, שהדבר נאסר משום מידה טובה.

תמצית הסעיף

אמנם עיין להלן הל' רכילות (כלל ח' סעיף ה') שכתב שם הח"ח שחייב אדם להסתיר הסוד, ושם (באר מים חיים סע"ק ז') ביאר, שהוא יותר חמור מאבק לה"ר ורכילות, ואשר כן מוכח מדברי רבינו יונה. וצ"ל שהחילוק בין כאן לשם, הוא כמו שכתבנו, שדבריו שבכאן, מיירי בדברים שלא נאמרו בפירוש שהם סוד, אלא יש קצת גילוי מילתא, ולכן אינו אסור רק משום מידה טובה, ואילו התם מיירי בסוד גמור, ולכן אסור מדין דרבנן, וחמור הוא מאיסור אבק

כתב הח"ח, שלמדונו חז"ל (במס' יומא דף ד:): שיש מידה טובה שלא לספר דבר שהי' קצת גילוי מילתא שמקפיד המספר עליך שלא לגלותו בסוד, והיינו כגון, אם חבירך הכניס אותך בביתו ביחיד, וגילה לך דבר, הרי נראה שרוצה שיהי' בסוד, ולכן יש מידה טובה שלא לגלותו בלא רשותו, וכן אם חבירך גילה לך דבר ויוכל להיות לו קצת ריעותא אם תגלהו, בכה"ג יש נמי מידה טובה שלא לגלותו. והבאר מים חיים ציין לעיין בדבריו לעיל (כלל ב' באר מים חיים

זכור לאברהם

לה"ר. ובאמת, יש לציין שייסוד זה, שיש שני
 מדרגות באיסור גילוי סוד, מצינו מפורש
 בדברי המאירי (שם במס' יומא), וז"ל, למדנו
 דרך ארץ למי שאומר דבר לחבירו אע"פ שלא
 מסרה לו בסוד שהוא בבל יאמר אא"כ אומר
 לו בעל דבר שהוא אומר לו אותן הדברים בלך
 אמור, עכ"ל. וכן מצינו זה בדברי הארחות חיים
 להרא"ש (יום שלישי, אות מ"א), וז"ל, סוד אחר אל
 תגל, גם אל הדברים אשר ידברו לפניך שלא על
 דרך סוד טמנהו בקירות לבך, עכ"ל.

כלל י

בכלל זה יבאר קצת פרטים מן לשון הרע, שפין אדם לחברו, דהינו אם אחר גול לחברו, או עשק, וכיוצא בזה, או אחד גול אותו, או עשקו, או חרפו, באיזה אופן מתר לגלות דבר זה לאנשים, וכו' י"ז סעיפים.

הנה לעיל בכלל ד' בארנו דין לשון הרע מהענינים, שפין אדם למקום, ועתה נתחיל בעזרת ה' לבאר דין לשון הרע מהענינים, שפין אדם לחברו, וחלקניהו בכלל בפני עצמו, עבור כי הוא נשתנה לדינא בהרבה ענינים, וזה החלי בעזרת החונן לאדם דעת.

זכור לאברהם

כלל י'

הקדמה

החוטא עצמו ישוב מדרכו. ועכשיו בכלל זה יבאר, מתי מותר לספר עליו לה"ר על עבירות בין אדם לחבירו שעשה. ותרצה, שחלוקים הם בדיניהם, ומה"ט חלק אותם הח"ח לשני כללים. עוד יש לדעת שיש שני סוגי תועלת אצל חסאים של בין אדם לחבירו, יש תועלת רחוקה ויש תועלת קרובה. ואע"פ שבכלל ד' לא ביאר הח"ח רק דיני תועלת רחוקה, מ"מ, בכלל זה הח"ח יבאר הלכות של תועלת קרובה וגם הלכות של תועלת רחוקה.

הנה לעיל בכלל ד', ראינו שיש היתיר לספר לה"ר על איש שהוא מומר לתיאבון, כשעבר על עבירה שבין אדם למקום במזיד ולא שב עליו, (ובתנאי שאנו יודעים בברירות שהוא ה' מזיד גמור, ואנו יודעים בברירות שלא שב.) והיינו, שמותר לספר עליו לה"ר על החטאים שעשה, משום שאדם כזה יצא במקצת מכלל עמיתך, ובצירוף, דהוי תועלת רחוקה, דהיינו, כדי שימנעו אחרים מללמוד ממעשיו, ואולי גם

סעיף א

(א) אם אחד ראה אדם, שעשה עולה לחברו, כגון שגולו או עשקו או הזיקו, בין אם הנגזל והנזק (ב) יודעים מזה או לא. או שבישו, או שצערו והזנה אותו בדברים. (ג) ונודע לו בברור, שלא השיב לו את הגזלה ולא שלם לו את נזקו (ד) ולא בקש פניו להעביר לו על עונו, אפלו ראה דבר זה ביחיד, יכול לספר הדברים לבני אדם כדי לעזר לאשר אשם לו ולגנות המעשים הרעים בפני הפריות, אך יזהר, שלא יחסרו אלו השבעה פרטים, שנכתבם בסמוך.

זכור לאברהם

רואה חוב לעצמו, ולעולם האדם חושב שהדין עמו ומותר הוא מה שעושה לחבירו, ^{צט} (מקור החיים סעיף י').

סעיף א

תמצית הסעיף

כתב הח"ח, שאם ראה משהו שעבר על עבירה שבין אדם לחבירו, כגון גזל או עושק או אונאת דברים, וגם ראה שעדין לא שב ממנו^ק, דהיינו שלא שילם או שלא ביקש מחילה ממנו, יכול^{קא} הוא לספר זאת לאחרים

החילוקים שבין עבירות שבין אדם לחבירו לעבירות שבין אדם למקום

בעיקר יש שני חילוקים בין עונות שבין אדם לחבירו ועונות שבינו למקום, א] שבעונות שבין אדם למקום אם רק ראית אותו שעבר פעם אחת או שתיים, צריך לחשוש שמא עשה תשובה, משא"כ בעונות שבין אדם לחבירו הרבה פעמים אפשר לראות שלא שב עדין, ולכן אפי' אחרי פעם אחת יש היתיר לספר עליו. ב] בעונות שבין אדם לחבירו, יותר קשה לוודות שהוא מזיד, משום שאין אדם

צט. אבל לא בכל פעם הוא כן, שהרי לפעמים הוא נראה לכל שאין באותו הדבר במה לטעות, כגון גנב או גזלן פשוט (באר מים חיים אות ל').

ק. אמנם, אע"פ שרואה שלא שב, מ"מ, החוטא לא מיקרי לגמרי יצא מכלל עמיתך, שהרי כמו בעבירה שבין אדם למקום כשחטא ג' פעמים לא יצא לגמרי מכלל עמיתך, כל שכן כאן שהוא פעם אחת, ועוד שהוא קרוב לשוגג, שהרי רוב פעמים חושב בעצמו שאין בו עול (כמבואר בבאר מים חיים אות ל'), אלא הביאור, שכמו התם ע"י צירוף של יצא במקצת מכלל עמיתך ובצירוף תועלת רחוקה מתירים, ה"נ כאן עושין צירוף.

קא. כדאי להעיר, שנראה, שהטעם שרבינו יונה והח"ח נקטו לשון "יכול", אע"פ שבאמת כשיש תועלת קרובה שיוכל

סעיף ב

וְאֵלּוּ הֵן: א (ה) שִׁירָאָה וְהַתְּדָבָר בְּעֶצְמוֹ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁמִיעָה מֵאַחֲרִים, אִם
לֹא שֶׁנִּתְבָּרַר לוֹ אַחֵר בָּהּ, שֶׁהַתְּדָבָר אִמְתָּה.

ב שִׁיזְהָר מֵאֵד, שֶׁלֹּא יִחְלִיט תִּכְתֵּף אֶת הָעֲנָן בְּדַעְתּוֹ לְגִזֹּל וְעֵשֶׂק אוֹ לְהִזְק
וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה, (ו) רַק יִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב אֶת עֲצָם הָעֲנָן, אִם הוּא עַל פִּי דִין בְּכָלֵל
גִּזֹּל אוֹ הִזְק.

זכור לאברהם

סעיף ב

תמצית הסעיף

כתב הח"ח שיש ז' תנאים כדי להתיר מה
שכתבנו בסעיף דלעיל, [א] שיראה זה
הדבר בעצמו^{קד}. [ב] שיתבונן היטב, שעל פי דין
נחשב דבר זה להיזיק או גזל. [ג] שיוכיח החוטא
תחילה, ובלשון רכה. [ד] שלא יגדיל העולה

כדי לעזור לאשר אשם לו ולגנות המעשים
רעים בפני הבריות, והיינו שיש צירוף של
לעזור לאשר אשם לו^{קב}, [ואף שאינו מצוי כ"כ
שיחזיר העושק מכח דברים אלו], ביחד עם
מה שעבר עבירה ויצא קצת מגדר עמיתו,
שמתיר לו לספר זאת^{קג}. אמנם צריך לקיים ז'
תנאים המובאים בסעיף דלהלן.

בדבריו להציל העשוק מיד עושקו הרי חייב הוא לגלות זאת, ומטעם חיוב של לא תעמוד על דם ריגך, וא"כ הו"ל
למיקט לשון חיוב, אבל הביאור הוא מכיון שרבינו יונה והח"ח כאן כוללים נמי ההיתיר לספר כשהיא רק לתועלת
רחוקה, דהיינו באופנים שרק אולי ע"י רינונו יחזיר את העושק מעצמו, וזה אינו מצוי כ"כ, או כדי לגנות המעשים רעים
ועי"ז יתרחקו אחרים ממעשים כאלו, והני הוו תועליות רחוקות אשר אינם חיובים, רק היתיר לעשות כן, לכן נקט לשון
"יכול".

קב. ואם אין בו תועלת רחוקה של עזרה לאשר אשם לו, ורק יש תועלת רחוקה של לגנות המעשים שלא ילמדו אחרים
ממנו, מסתפק הח"ח (באר מים חיים ט"ז) אם יש להתיר בעבירות שבין אדם לחבירו באופן דלא ידעינן בבירור שהי'
מזיד. ובביאור הצד להתיר בזה, אע"פ שבעבירות שבין אדם למקום אין מתירים בזה, ביאר ס' אמרי שיח (עמ' שצ"ג)
דאולי הטעם, משום דבעבירות שבין אדם לחבירו, הרי מלבד החשש שילמדו ממעשיו, יש הפסד נוסף, שאם ימשיך
החוטא הלאה במעשיו גם אחרים יזקו ממנו והוי הפסד לאחרים.

קג. ההיתיר כאן הוא מכח צירוף של שני תועליות אלו יחד, שהרי לא עדיף בזה מעבירות שבין אדם למקום, שע"י
תועלת רחוקה של לקנא לאמות לחוד אין מתירים, ולכן כמו דהתם צריך צירוף, ה"נ כאן צריך צירוף.

קד. הח"ח (באר מים חיים אות ה') ביאר דרך כאן שהוא תועלת רחוקה, דאינו מצוי כ"כ שהעושק יחזיר מחמת רינון זה,
לכן אוסרים כשלא ראה בעצמו, אבל כשיש תועלת קרובה עיין להלן הל' רכילות כלל ט' מש"כ הח"ח שם.

ג (ז) שְׂיֻכִּיחַ אֶת הַחוּטָא מִתְחַלָּה (ח) וּבִלְשׁוֹן רַבָּה, אוֹלִי יוּכַל לְהוֹעִיל לוֹ, וַיִּיטֵב עַל יָדֵי זֶה אֶת דְּרָכָיו, וְאִם לֹא יִשְׁמַע לוֹ, אִזּוֹ יוֹדִיעַ לָרַבִּים אֶת אֲשַׁמַּת הָאִישׁ הַזֶּה, מִה שֶׁחֲזִיר עַל רַעְהוּ. (וְאִם יוֹדֵעַ בּוֹ, שֶׁלֹּא יִקְבַּל תּוֹכַחְתּוֹ, יִבָּאֵר לְקַמּוֹ, אִם יִרְצֶה ה' בְּסַעֲיָהּ ז').

ד (ט) שֶׁלֹּא יִגְדִּיל הָעוֹלָה יוֹתֵר מִמֶּה שֶׁהִיא.

ה (י) שְׂיֻכּוֹן לְתוֹעֵלָתָהּ, וּבִמּוֹ שֶׁנִּבְאָר לְקַמּוֹ בְּסַעֲיָהּ ד', וְלֹא לְהַנּוֹת, חֵם וְשָׁלוֹם, מִהַפְּגָם הַהוּא, שֶׁהוּא נוֹתֵן בְּחִבְרוֹ, וְלֹא מִצַּד שְׁנֵאָה, שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלָיו מִבְּכָר. וְאִם הוּא (יא) יְכוּל לְסַבֵּב אֶת הַתּוֹעֵלָתָהּ הַזֹּאת גּוּפָא (עֲצָמָה) בְּעֲצָה אַחֲרָתָהּ, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְסַפֵּר אֶת עֲנִיֵּן הַלְשׁוֹן הָרַע עָלָיו, אִזּוֹ בָּכָל גּוֹנֵי אֲסוּר לְסַפֵּר. ז (יב) שֶׁלֹּא יִסּוּבֵב עַל יָדֵי הַסַּפּוֹר תּוֹק לְחִנּוּדוֹן יוֹתֵר מִבְּפִי הַדִּין, שֶׁתִּיָּהּ יוֹצֵא, אֱלוֹ הוֹעֵד עָלָיו בְּאֶפֶן זֶה עַל דְּבָר זֶה בְּבֵית דִּין, וּבִאֲוֹר דְּבָר זֶה עֵינֵי לְקַמּוֹ בְּהִלְכוֹת רְכִילוֹת בְּכָלֵל מ', בִּי שֵׁם מְקוֹמוֹ.

זכור לאברהם

יותר ממה שהיא. ה] שיכוין לתועלת, לא ליהנות או מצד שנאה. ו] אם הוא יכול^ל לסבב את התועלת מבלי לספר זאת, יעשה כן, ולא יגנה חברו^י. ז] שלא יסובב לנידון, יותר היזיק, מאילו העידו עליו שני עדים בב"ד. הנה יש להעיר, דמה שמצינו כאן שכתב הח"ח שיש ז' תנאים כדי להתיר לספר לה"ר לתועלת, אין להביא רא' מכאן לכל שאר ציורים של לה"ר לתועלת, שהרי יש הרבה ציורים של לה"ר לתועלת, ובהרבה מקומות אחרים התנה הח"ח פחות תנאים או יותר תנאים. ראה להלן בכלל זה, ובהל' רכילות כלל ט'.

קה. יש לעיין מה הדין כשיכול לסבב התועלת באופן אחר, אמנם אותו אופן כרוך בהוצאות או טירחא, עד כמה מחוייב הוא לטרוח או להוציא כדי שלא לגנותו. ואולי יש לדמות לדיני השבת אבידה, דמ"מ אם הפסד של חברו הוא הרבה יותר גדול מהפסדו, אמרין כל המקפיד על כך, מביא עצמו לידי כך. קו. כשהתועלת היא שלא ילמדו אחרים ממעשיו, אולי אין כדאי להקטין הגנות, דאדרבה כך רצונו שישמעו אחרים ויתרחקו ממעשים כאלו, ועיין.

סעיף ג

וְכָל זֶה אִם הָרֹאֶה טוֹב מִמֶּנּוּ, אֲכַל אִם הוּא (יג) חוֹטֵא כְּמוֹתוֹ, וְגַם הוּא חוֹלֶה בְּעֵבְרוֹת הָאֵלֶּה כְּמוֹהוּ, הָרִי זֶה אָסוּר לְפָרְסְמוֹ. בִּי אִישׁ בָּזָה, אֵין בְּזוּזוֹתוֹ בְּגִלּוֹתוֹ מִסִּתְּרֵיו לְטוֹבָה וּלְיִרְאָה, בִּי אִם לְשִׁמְחָה לְאִיד וּלְבִזּוּתוֹ בָּזָה. וּבָכָר נֶאֱמַר בְּעֵנֶיךָ זֶה (הוֹשֵׁעַ א' ד'): "וּפָקַדְתִּי אֶת דְּמֵי יוֹרְעָאֵל עַל בֵּית יִהוּא", הִנֵּה בִי אֵף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה יִהוּא מַצָּנָה בְּחִכְרִיתוֹ אֶת בֵּית אַחָאב בְּיוֹרְעָאֵל, בִּי נִצְטָנָה בֶּן עַל יְדֵי נָבִיא, וְנִתְּנָה לוֹ עֲבוּר זֶה מְלוּכָה עַד אֲרֻכָּעָה דּוֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְכִים ב' ל'): "יַעֲזָן אֲשֶׁר כָּלְכָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחָאב, בְּנֵי רָבְעִים יֵשְׁבוּ לָךְ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל", בְּכָל זֹאת נִפְקַד עָלָיו לְכִסּוֹף דְּמֵי אַחָאב, מִפְּנֵי בִי גַם הוּא הָיָה רַב פְּשָׁעִי.

זכור לאברהם

סעיף ג

תמצית הסעיף

יהוא, דאע"ג שנצטווה ע"י נביא להכרית בית אחאב מ"מ נענש כיון שגם הוא ה' רב פשע. ובבאר מים חיים הביא מקור לדין זה מרבינו יונה שכתב כן מפורש, לענין כשמגנה חוטא על חטאים שבין אדם למקום^{קז}, ומסתבר ל' דה"ה לענין חטאים שבין אדם לחבירו.

חילוק בין דבריו כאן לדבריו בס' שמירת הלשון

הנה הח"ח האריך בענין זה בספרו שמירת הלשון (שער התבונה פרק י"ז), ושם כתב

כתב הח"ח שכל ההיתיר לספר שאמרנו לעיל, כשהוא רק תועלת רחוקה^{קח}, אין ההיתיר שייך אלא אם המספר הוא טוב יותר מן המדובר, שהרי אם המספר הוא חוטא כמונו, ודאי שאינו מכוין לתועלת כדי שישמעו אחרים ויתרחקו מרוע מידתו ולא ילמדו ממנו, שהרי הוא בעצמו עושה חטאים אלו. והח"ח הביא רא' לדין זה ממה שאירע למשפחת

קז. כן נראה פשוט, שבתועלת קרובה יש עליו חיוב לספר ואפי' אינו צדיק יותר מן המדובר, שהרי כל טעם סעיף זה הוא משום שבכה"ג שאינו טוב ממנו, אינו מכוין לתועלת, והרי בתועלת קרובה חייב לספר ואפי' אין כוונתו לתועלת. קח. יש לעיין למה לא הזכיר הח"ח תנאי זה לעיל בכלל ד', אצל המספר על החוטא חטאים שבין אדם למקום, והלא התם שייך נמי דין זה, ועיין.

שמים כאילו סיפר על אדם צדיק, מכיון שגם הוא שייך במקצת לענין כזה, ואז אינו ראוי שהוא יעניש השני בזה, ודו"ק.

זהירות בענין זה

איתא בצוואה של בעל נתיבות המשפט, (נדפס במהדורה חדשה של נחלת יעקב עה"ת) וז"ל, מה מאוד תזהרו מלדבר על אדם שום דבר רע, אף אם עשה מעשה זמרי, כי הלא נפשכם יודעת מאוד, כי גם בכם יש דרכים רעים, והאיך ימלא לבבכם לדבר רע על חבריכם, ובפרט שידוע גודל עון לה"ר שגדול עונו מנשוא, עכ"ל. ועיין עוד בס' מעשה איש (ח"ג עמ' ר') שמובא שנשאל החזו"א לענין סיפור לה"ר על מומר לעבור על עבירה דרבנן, והשיב החזו"א, "וכי אתה בטוח בעצמך שאינך עובר על איסורים דרבנן?".

תשובה לבעל תשובה על לה"ר שסיפר בעודו חילוני

על פי הנ"ל, מבואר שחייב בעל תשובה לעשות תשובה על מה שסיפר לה"ר על חילונים לפני שנתקרב, שהרי אע"פ שסיפר על חילונים, מ"מ באותו שעה לא הי' לו היתיר לספר עליהם (טובך יביעו ח"א עמ' של"ה בשם הגר"ח קניסקי זצ"ל).

דכל שיעניש חבריו בעבור עבירה שעבר, אפי' הוא צודק שחבריו עבר וחבריו ראוי לעונש שהוא נותן, כגון שהוא מספר לה"ר על רשע, מ"מ ידע בנפשו, שאם הוא עצמו כבר עבר על ענין זה, או שיעבור אח"כ בענין זה, ענוש יענש על שהעניש חבריו, כאילו העניש איש צדיק, והביא רא' לזה מדברי הסמ"ק.

אמנם, יש לעמוד על כמה שינויים שיש בין דבריו הכא לדבריו דהתם. דאילו הכא, הח"ח לא כתב שאסור הוא, אלא א"כ הוא כבר חוטא כמותו, ולא אם יעבור לבסוף על זה. גם יש חילוק במה דכאן לא כתב רק אם הוא חוטא כדרגת החטא של חבריו, ולא כשעשה רק "ענין" זה, משא"כ התם כתב אפי' רק עבר על "ענין" זה. ועוד חילוק, דכאן כתב ש"איסור" הוא לספר, והתם לא כתב ש"אסור" הוא, רק כתב, שיענש על זה. ונראה, דחד קושיא מיתרצת בחברתא, דדבריו שבכאן ודבריו דהתם, שני ענינים נפרדים הם. כאן, בא הח"ח לכתוב שאם הוא עכשיו חוטא כדרגת החוטא, אז הוי איסור גמור לספר, מכיון שאינו מכין בזה לתועלת. והתם כתב הח"ח עוד חידוש, שאפי' במקום שמותר לספר, מ"מ, אם עבר או יעבור, אפי' על ענין דומה לזה, מ"מ יענש מן

סעיף ד

הַפֶּרֶט הַחֲמִישִׁי, שֶׁבְּתִבְנוּ לְעִיל, שִׁיבּוֹן לְתוֹעֵלָתוֹ, הוּא כְּמוֹ שֶׁנִּבְאָר, דִּתְיִינוּ לֹא מִכְּעִי (לא זו בלבד) אִם הָאֲנָשִׁים, שֶׁהוּא מְסַפֵּר לְפָנֵיהֶם יְכוּלִים הֵם (יד) לַעְזוֹר לְנִגּוֹל וְהַנְעָשֶׁק וְהַנּוֹק וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ בְּעֵינֵיהֶם, בּוֹדֵאי נְכוּן לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר בֵּן. וְאַפְלוּ אִם הַתוֹעֵלָתוֹ הַזֹּאת לֹא תוּכַל לְהַנִּיעַ עַל יְדֵי סְפּוּרוֹ, (טו) רַק שֶׁהוּא מִתְבּוֹן שִׁיתְרַחֲקוּ בְּנֵי אָדָם מִדֶּרֶךְ רָשָׁע בְּשִׁישְׁמָעוֹ, שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְנַנּוֹת פּוֹעֲלֵי אָוֶן, וְאוֹלֵי הוּא בְּעֵצְמוֹ יָשׁוּב עַל יְדֵי זֶה מִדֶּרֶכְיוֹ הָרָעִים וַיִּתְקַן מַעֲשָׂיו, בְּשִׁישְׁמָעוֹ, שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְנַנּוֹת אוֹתוֹ עֲבוּר זֶה, נָם זֶה אֵינָנוּ בְּכֻלָּל לְשׁוֹן הָרָע,

זכור לאברהם

סעיף ד

תמצית הסעיף

באר מים חיים אות י"ד). וכשהוא תועלת קרובה, אע"פ שלכתחילה צריך לכוין לתועלת, מ"מ אף אם אין כוונתו לתועלת יש לו להגיד, שהרי מחוייב הוא להגיד משום מצות לא תעמוד על דם רעך, אלא שמחוייב לעשות כל שביכולתו לכוין לתועלת.

ויש גם סוג של תועלת רחוקה, דהיינו כשהתועלת קטנה, וגם אינו מצוי כ"כ שיבא לתועלת, וזהו באופנים שאין כ"כ סיכוי שיוחזר המזון לבעליו או להסיר צער מהמתבייש, אלא שהוא מספר זאת לאחרים 'כדי לעזור לאשר אשם לו [באופנים שאינו מצוי כ"כ שיחזיר העושק מכח דברים אלו],

כאן כתב הח"ח ביאור בתנאי המובא לעיל בסעיף ב', בתנאי החמישי, שצריך לכוין לתועלת, ולזה ביאר הח"ח, שיש לחלק בין השני סוגי תועלת^{קט}. דהנה, יש סוג של תועלת קרובה, דהיינו שקרוב מאוד שימצא תיקון ע"י דיבורו, וכגון שיש אפשרות שיוחזר המזון לנגזל, לניזק, או לנעשק. או כגון שיועיל דבריו להסיר צער מן המתבייש, ויתכן להעשות באחד משני אופנים, או ע"י שידעו הכל שהלה גנהו בחינם, או ע"י שיוכיחו אחרים את המלכין, ויפייס את המתבייש (עיין

קט. עיין עוד מה שביארנו ענין זה בהקדמה לכלל ד' ובהקדמה לכלל זה.

וּלְתוֹעֵלֶת יַחֲשֵׁב, (טז) בִּיּוֹן שֶׁעַל כָּל פָּנִים אֵין מְכוּן לְהִנּוֹת מִהֶפְנֵם הַהוּא שְׁהוּא נֹתֵן בְּחִבְרוֹ, רַק לְקִנְאָה לְאַמֶּת, וְאוּלַי תָּבוּא עַל יְדֵי זֶה תוֹעֵלֶת עַל לְהִבָּא*. אָבֵל אִם הוּא מְשַׁעֵר, שְׁפֹדֵדַי לֹא תִהְיֶה שׁוּם תוֹעֵלֶת, כְּגוֹן, אִם הָאֲנָשִׁים שְׁהוּא מְסַפֵּר לַפְּנִיָּהֶם גַּם הֵם בְּעָלֵי הָרָשָׁע, שְׁנֵם הֵם עָשׂוּ כְּמֵה פְּעָמִים כְּהִרְעָה הַזֹּאת לְאֲנָשִׁים, וְלֹא נִחְשֵׁב בְּעֵינֵיהֶם לְעוֹן כָּלֵל, לְאֲנָשִׁים כְּאֵלוֹ יִזְהַר שְׁלֹא לְסַפֵּר כָּלֵל עֲנִין כָּזֶה. כִּי מְלַבֵּד שְׁלֹא תָבוּא שׁוּם תוֹעֵלֶת מִסְפּוּרוֹ, עוֹד יוֹכֵל לְצַמֵּחַ מְזֵה קַלְקוּל גָּדוֹל, כִּי הֵם יִלְכוּ וַיִּסְפְּרוּ דָּבָר זֶה לְהַנְזִלֵן וְהָעוֹשֶׁק וְהַמְכַּיֵּשׁ וַיַּעֲבְרוּ עַל יְדֵי זֶה עַל הָלֹא ד' לֹא תִלְךָ רַבִּיל בְּעַמִּיד* וְגַם עַל יְדֵי זֶה רָגִיל לָבוּא אַחֵר כֶּךָ מַחְלֹקוֹת גְּדוֹלוֹת, וּבִפְרָט אִם,

זכור לאברהם

לפני חוטאים כמותו, אין היתיר כלל, שהרי אז אין סיכוי כלל שיבא לתועלת ק"י.

גם, כשהוא רק תועלת רחוקה אין להתיר, אם עדין לא נודע להנגול והנעשק והניזק, דבאופנים כאלו הוי גדר רכילות, כי יתכן שיוודע לנידון ע"י שהוא מספר לאחרים, ולכן הוי גדר של רכילות, ואין מתירים תועלת רחוקה, כשהוא בגדר רכילות. גם יש לדעת,

ולגנות המעשים רעים בפני הבריות כדי שיתרחקו בני אדם מדרך רשע"ק, ובמילים אחרים, היינו, שיש צירוף של לעזור לאשר אשם לו"ק^א, ביחד עם מה שהחוטא עבר עבירה ויצא קצת מגדר עמיתך, ובצירוף שניהם יש היתיר לספר זאת. וכשמספר מכח היתיר זה, צריך שיהא כל כוונתו לקנא לאמת, ולא ליהנות מהפגם שנותן בחבירו. גם צריך שיהא אפשרות שיצא מזה תועלת, ולכן אם מספר זה

ק"י. בס' חוט שני (פ"ו אות א') הוסיף שגם לספר כדי שיתפללו אחרים שיוחזר למוטב נכלל בהיתיר זה.

ק"א. ואם אין בו תועלת רחוקה של עזרה לאשר אשם לו, ורק יש תועלת רחוקה של לגנות המעשים שלא ילמדו אחרים ממנו, מסתפק הח"ח (באר מים חיים ט"ז) אם יש להתיר בעבירות שבין אדם לחבירו באופן דלא ידעינן בבירור שהי' מזיד. ובביאור הצד להתיר בזה, אע"פ שבעבירות שבין אדם למקום אין מתירים בזה, ביאר ס' אמרי שיח (עמ' שצ"ג) דאולי הטעם, משום דבעבירות שבין אדם לחבירו, הרי מלבד החשש שילמדו ממעשיו, יש הפסד נוסף, שאם ימשיך החוטא הלאה במעשיו גם אחרים יזקו ממנו והוי הפסד לאחרים.

ק"ב. הח"ח בבאר מים חיים (אות י"ח) ביאר ביתר ביאור שבאופנים כאלו ההיזק קרוב יותר מן התועלת, והרבה פעמים בעינינו אלו של לה"ר ורכילות, אנו שוקלים התועלת היוצא, לעומת ההפסד היוצא.

חם ושלום, יוכל לבוא על ידי זה לענין מלשינות, אפלו אם ישלמו כל הפרטים, גם בן אסור לספר שום דבר. ודע, דאין חלוק בכל אלו הפרטים, בין אם בקש אותו הנגזל והנזק והמתביש, שידרוש עבורו את הזקו או עלבוננו, או לא בקשו. ובאופן המתר, הוא אפלו לא בקש אותו. ואפן האסור, דהינו, אם לא נשלמו הפרטים הנ"ל, (יט) לא מהני אפלו בקש אותו. ואפלו הוא קרובו, גם בן אסור. (וכנה נכשלין במה אנשים מאד, שאם נשמע להם, שאחד עשה לקרובו דבר מה, אף שלא נתברר להם, אם הוא אמת או סבת הדבר, חולקין וגומלין לו תכף רעה עבור זה, בחשכם, כי הם מקנימין בזה מצות (ישעיהו נח ז): "ומבשרך לא תתעלם". וטועין בזה טעות גדולה, כי אין חלוק בין קרוב לרחוק לכל הדינים הנ"ל, שלא נאמר "ומבשרך לא תתעלם" כדי לעשות אסור, חם ושלום).

* (יז) ובאופן זה אינו מותר, רק אם כבר נתגלה הדבר להנגזל והנעשק והניזק, אבל אם לא נתגלה הדבר עדיין להם, נראה שאסור לספר לאחרים, וכפי מה שמבאר לקמן בהלכות רבילות בשם הפוסקים, דאסור רבילות הוא אפילו אם מספר לאחד מה שפלוגי דבר ועשה נגד פלוגי, פן יודע להנדות, (יח) דחברך חבא אית ליה, (שחברך חבר יש לו), ותכנס לו שנאה בלבו על זה, ועין בבאר מים חיים.

זכור לאברהם

ברשות, ובא ושואלך "מי השתמש בהם שלא ברשותי", יש קודם לברר מהו התוצאה שיצא מדבריו, שאם יהא תועלת לשואל למנועו מלהשתמש בעתיד, הרי זה תועלת קרובה, ומותר לספר, אבל אם רק יתרעם על המשתמש, אז אסור לספר, שהרי ברכילות אין היתיר כלל של תועלת רחוקה.

שאין חלוק בין אם הנגזל והנעשק והניזק שאלוהו או לא, שבאופנים המותרים, מותר לספר בין כך ובין כך, ובאופנים האסורים, אסור להגיד בין כך ובין כך.

הלכה למעשה

אם הכיר אחד שאחר השתמש בכליו שלא

סעיף ה

ואם הוא רואה, (ב) שאחד מספר לשון הרע על חברו, גם זה הוא מכלל העונות, שבין אדם לחברו. ולכן, אם ישלמו בו כל הפרטים הנ"ל, מתר לפרסם גדל גנות המספר הזה לבני אדם. וכל זה אינו מועיל רק אם בלאו הכי גם כן כבר נתגלה הדבר להאיש, שספר עליו. אבל אם עדין לא נתגלה הדבר, אסור לספר הדבר, אף לאחרים, דחברך חברא אית לה, וממילא יתגלה הדבר גם לו, ובכלל רכילות הוא, וכמו שנכתב, אם ירצה ה' לקמן בהלכות רכילות. וכל שכן, שאסור לגלות הדבר לאותו פלוני גופא, שדבר עליו, אף שבגנותו לקנא לאמת, דזה הוא רכילות גמורה, אפלו אם אחד מן הפחותים מלגלג מן החשוב שבשראלי, והוא אביו או רבו.

זכור לאברהם

סעיף ה

תמצית הסעיף

כתב הח"ח ציור ששייך להלכות הנזכרות לעיל, דהיינו, כשיש תועלת רחוקה, והוי עבירה שבין אדם לחברו. והוא, אם, למשל, ראובן סיפר לה"ר על שמעון לפני לוי, אז תלוי בזה, דאם כבר נודע לשמעון שראובן סיפר לה"ר עליו, וגם יודע לוי שראובן לא פייס או ביקש מחילה משמעון, אז מותר ללוי לפרסם ולשפוך

בוז על שמעון בפני אחרים, (אבל לא יספר זאת לשמעון - באר מים חיים), בשביל המעשה הרע הזה אשר עשה, ובלבד שיתכוין לקנא לאמת^{ק"י}. אמנם אם עדין לא נודע לשמעון, אז אסור לספר על זאת לשום אדם, כיון שמאוד יתכן שע"ז יתגלה לבסוף לשמעון איך שראובן סיפר לה"ר עליו, ואין מתירין תועלת רחוקה כאשר הוא גדר של רכילות, [משום שההיזיק בזה יותר גדול מן התיקון].

ק"ג. אמנם יש לעיין, אם אפשר להתיר בציור כזה כאשר הוא באופן שאין בו תועלת רחוקה של עזרה לאשר אשם לו, ורק יש תועלת רחוקה של לגנות המעשים שלא ילמדו אחרים ממנו, שהרי הח"ח מסתפק (באר מים חיים ט"ז) אם יש להתיר בעבירות שבין אדם לחברו באופן דלא ידעין בבירור שהי' מזיד והוא רק תועלת של לגנות מעשים רעים, והרי בעון סיפור לה"ר הרבה אינן יודעים שהוא אסור, או עכ"פ אינם יודעים חומר האיסור.

סעיף ו

ופעמים דמתר לספר הדבר לאחרים, אף אם עדין לא נודע להגדון, דחינו
 אם הוא רואה (כא) שיגיע להגדון מזה תועלת ממש, (כב) ולא יחסרו בזה גם
 בן הפרטים הנ"ל, ועין בבאר מים חיים. ואבאר את דברי בענין התועלת,
 כדי שלא יבוא הקורא למעות בזה, כגון, שהוא מכיר במדע האיש הרוכל
 ולפי ענין הספור, שכמו שהוא מנגה אותו בפניו, בן ילד אחר כך ממנו
 ויגנה אותו עוד בפני אנשים אחרים, ובפרט, לפי מה שכתבנו, דצריך
 להוכיחו מקדם, והוכיחו, ולא קבל דבריו. ודבר זה ידוע, בעונותינו
 הרבים, כי במעט בלנו נכשלין בלשון הרע, ובפרט, בקבלת לשון הרע,
 וקרוי הדבר, שתתקבל הלשון הרע שלו, ויהיה קשה אחר כך להוציא את
 הדברים מלבם, כי צדיק הראשון בריבו. לכן בודאי נכון הדבר, שיקדים
 את עצמו לפני אותם האנשים, ויעריך לפניהם גדל עולתו של המרגל,
 ויספר לפניהם, איך שהוא מנגה לאותו פלוני בחנם על לא חמם בכפו,
 כדי שפאשר יבוא אחר כך המרגל ויספר לפניהם, לא יתקבלו דבריו,
 ואדרבה, יוכיחוהו על פניו, ובודאי, בשיראה, שלא יתקבלו דבריו, וגם
 הם לו לקלון ולחרפה, ישמר את עצמו מזה על להבא. ואפן זה בודאי

זכור לאברהם

סעיף ו

תמצית הסעיף

כן ילך ראובן ויספר לפני עוד אנשים, ואח"כ
 יהיה קשה להוציא הדברים מלבם, וכבר הלך
 לוי והוכיח ראובן על זאת ולא קיבל תוכחתו,
 ולכן מותר ללוי להגיד זאת לאחרים כדי למנוע
 היזיק לשמעון, ע"י שיקדים עצמו לפני אותם
 אנשים ויעריך לפניהם גודל עולתו של המרגל,
 וכיון שבציור זה היא תועלת קרובה, לכן מותר
 אפי' עדין לא שמע שמעון מזה.

כתב הח"ח ציור ששייך להלכות הנזכרות
 לעיל, דהיינו, כשהוא תועלת קרובה והוי
 עבירה שבין אדם לחבירו. והוא, אם, למשל
 ראה לוי שראובן סיפר לה"ר על שמעון, ולוי
 מכיר טבע ראובן שכמו שסיפר לה"ר בפניו,

מִתֵּר, כִּי בָּזָה יֵצִיל אֶת נַפְשׁ הַנִּדְוֶן מִצַּעַר וּבְלִמָּה, וְגַם אֶת נַפְשׁ הַמִּסְפָּר
וְהַמִּקְבֵּל מִדִּינָה שֶׁל גִּיהֶנֶם, וְגַם יִקְיָמוּ עַל יְדֵי מִצְוֹת עֲשֵׂה דְהוּכָחָה.

סעיף ז

וְעֵתָה נִבְאָר הַפָּרִט הַג', שֶׁכֶּתְבֵנוּ לְעִיל בְּסֵעִיף ב', וְהוּא מֵה שֶׁכֶּתְבֵנוּ שָׁם,
דְּצָרִיךְ לְהוֹכִיחַ אוֹתוֹ מִתְחִלָּה, הֵינּוּ דְּוָקָא בְּסֵתְמָא, אֲכָל (כג) אִם הוּא יוֹדֵעַ
וּמִבִּיר בּוֹ, שְׁלֹא יוֹסֵר בְּדִבְרֵיו וְלֹא יִקְבֵּל תּוֹכְחָתוֹ אִין צָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ, רַק
שְׂוִיָּהֶר לְסִפְר דְּכָר וְהַפְּנִי שְׁלִשָּׁה, וְהַטְעָם, שְׁאִם יִסְפָּר דְּכָר וְהַפְּנִי אַחֵר אוֹ
שְׁנִי, יִתְרָאֵה, שֶׁהוּא מִתְבָּוֶן, שְׁלֹא יִגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְאִזְנֵיו, וְרוֹצֵה לְהַחֲנִיפוֹ
וְלִגְנֹב דַּעְתּוֹ, וּבִסְתֵר הוּא מִגְּנֵהוּ, וְנִרְאֵה בְּנִהְיָה בְּסִפּוֹר לְשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרוֹ.
וְעוֹד טַעַם אַחֵר, שְׂבִיבֹאוֹ לְחֻשְׁדּוֹ וְיֹאמְרוּ, שֶׁבּוֹדֵאי אִין הַדְּבָר אֱמֶת, וּמִלְבּוֹ
הוּא בּוֹדֵאֵם, דָּאִם לֹא, מְדוּעַ לֹא גָּלָה אֶת עֲוֹנוֹ בְּפָנָיו רֵאשׁוֹנָה, וְאִם כֵּן לֹא

זכור לאברהם

סעיף ז

תמצית הסעיף

יווסר בתוכחה, אין צריך להוכיחו^{ק"ד}, אמנם תחת
זה, צריך לספר הדברים בפני שלשה, שאם
לא יספר בפני שלשה, לא יועיל כלום בספרו
הדברים, כי יאמרו שוודאי שקר דיבר באחיו,
ולא יחקרו אחר הדברים לראות אם אמת הם
כדי להוכיח את החוטא, כי אמור יאמרו שקר
בדא מליבו, וגם אתו לחשדו שחונף הוא, כי

כאן כתב הח"ח ביאור בתנאי המובא לעיל
בסעיף ב', בתנאי השלישי, שצריך להוכיח
אותו תחילה, ולזה ביאר כאן הח"ח, דהיינו דוקא
בסתמא, אבל אם מכיר החוטא, ויודע שלא

קיד. יש מקשים מכאן ממה דאיתא ברמ"א (או"ח סי' תר"ח סעיף ב') שיש חיוב תוכחה אפי' ידוע שאינו מקבל תוכחה, וכן מכריע שם המושג"ב, וא"כ איך קאמר הח"ח כאן שאין חיוב תוכחה באיש כזה, ולענ"ד נראה שאין מזה קושיא כלל, דכוונת הח"ח כאן רק לומר שאפי' נימא שיש עדין חיוב תוכחה מדיני מצוות תוכחה, מ"מ, הוא יכול לגלות החטא לאחרים אפי' קודם שמוכיח את החוטא, שכל הטעם שחייב להוכיח את החוטא לפני שמוסר לאחרים, הוא משום שבקל יש לו אופן אחר שלא יצטרך לספר עליו, וגם שלא יחשדוהו שמשקר ושהוא חונף, ובאיש כזה, ליכא הני חששות, ודו"ק. ועיין עוד מש"כ לעיל בפת"חה, עשה ה'.

יבוא מספורו שום תועלת, המבארת לעיל בסעיף ד'. על כן צריך לספר
הדבר בפרסום, דהינו בפני שלשה, דזה הוי, באלו אמר הדברים בפניו,
ותו לא אתי למיחשדה (ויותר לא יבואו לחשוד בו), שאינו מצוי הוא, שאדם
בשר יספר דבר שקר בעקרו ברבים. (כד) ואף שגם עתה אסורים השומעים
לקבל דבר זה בתחלטה, שיתגנה על ידי זה הנדון בלבם, ובמבאר לעיל
בכלל ו' סעיף א', הינו מעמא, שאף שאין הדבר הזה שקר מעקרו, אף
על פי כן אולי חסר עוד פרט אחד לזה המעשה, אשר על ידו ישתנה
זה הענין מסופו לתחלתו, על כן אסור להם לעת עתה להחליטו לגנאי
עבור זה הספור, אבל על כל פנים יבנם הדבר באזניהם לענין זה, שיראו
לחקר אחר הדבר אם אמת הוא ולהוכיח את האיש החוא, שמשפריס
עליו הדברים הרעים, ואולי ישמע לדבריהם, ועוד שאר תועליות, במבאר
לעיל בסעיף ד', עין שם.

זכור לאברהם

יחשו לדבריו כדי לחקור אחר הדברים,
ושאם יראו שאמת הם, יוכיחו את החוטא.
והנה, מקור דיני סעיף זה, הם מדברי רבינו
יונה כפי מה שביאר סוגיא דאפי תלתא,
ועיין מה שכתבנו לעיל בהקדמה לכלל ב'.

מדוע לא הוכיח הוא עצמו החוטא תחילה^{קטו}, וגם
נראה שדוקא שלא בפני החוטא מספר ובאופן
שלא יגיעו הדברים לאזניו, משא"כ עכשיו
שאומר הדברים בפני שלשה, לא יחשדוהו,
משום שאינו מצוי שאדם כשר יספר דברים
שהם שקר מעיקרן ברבים, ולכן השומעים

קטו. לכאן' משמע מזה, שבאופנים שהוכיח את החוטא תחילה, שצריך להגיד זאת להשומעים.

סעיף ח

וְכָל זֶה, (כה) בְּשֵׂאִין עָלָיו אִמָּה מִן הָאִישׁ הַהוּא, שְׁמַדְבֵּר עָלָיו, אֲבָל אִם יֵשׁ עָלָיו אִמָּה, שֵׁישׁ לֹאֵל יָדוֹ לְהִרְעֵ עָמוֹ, אֶפְשָׁר שֵׁישׁ לְהַקֵּל לְסַפֵּר עָלָיו הָעוֹלָה, שֶׁעוֹשֶׂה לְחֻבְרוֹ, אֶפְלוּ שְׁלֹא בְּאִפִּי תִלְתָּא.

סעיף ט

וְאִם הַמְּסַפֵּר (כו) מַחְזֵק לְרִבִּים, כִּי לֹא יֵשָׂא פָּנֵי אִישׁ, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמֶר, שְׁלֹא בְּפָנֵי חֻבְרוֹ, אוֹתוֹ יְדַבֵּר בְּפָנָיו, (כו) וְלֹא יִגֹּד מִפְּנֵי אִישׁ, וְהַחֲזֹק נִם בֵּין בְּתוֹךְ עָמוֹ, אֲשֶׁר לֹא יְדַבֵּר רַק אִמָּת, מִתֵּד לְסַפֵּר לְאֲנָשִׁים דְּבַר עוֹלָה, (כה) שֶׁעוֹשֶׂה אָדָם לְחֻבְרוֹ, וְיִוָּדַע בּוֹ, שְׁלֹא יִקְבֵּל תּוֹכְחָתוֹ, אֶפְלוּ שְׁלֹא בְּאִפִּי תִלְתָּא, כִּי לְאִישׁ כּוֹזֶה הַשּׁוֹמְעִים לֹא יַחֲשְׁדוּהוּ לְחֻנְפָּה אוֹ לְשִׁקְרָן, רַק שֶׁהוּא מִתְבּוֹן לְקַנָּא לְאִמָּת וְלַעֲזוֹר לְאֲשֶׁר אֵשֶׁם לוֹ וּלְנִגְנוֹת הַמַּעֲשִׂים הָרָעִים בְּפָנָיו כֵּל. אֲדָּה כּוֹזֶה, וְכֵן כּוֹזֶה שֶׁכִּתְּבֵנו בְּסֵעִיף ח', צָרִיךְ לְזַהֵר מְאֹד, שְׁלֹא יַחֲסְרוּ כּוֹזֶה כָּל הַפְּרָטִים הַנִּלְכָּד בְּתַחֲלֵת הַסִּימָן, כִּי לֹא חֲסִרְנוּ מֵהֶם, רַק הַפְּרָט דְּאִפִּי תִלְתָּא.

זכור לאברהם

סעיף ח

תמצית הסעיף

כאן כתב הח"ח, דאף שביארנו שצריך או להוכיח החוטא תחילה או לספר לפני ג', מ"מ, יש שני אופנים שפטור מלספר לפני ג', אף כשאינו יכול להוכיחו תחילה, כאשר יתבאר בסעיף זה ובסעיף דלאחריו. ציור א' הוא, כשיש לו אימה מן החוטא, שמא יבא להרע לו, אז יכול לספר גם שלא בפני שלשה, שהרי בכה"ג לא יבואו השומעים לחשדו, ולכן יקבלו דבריו לחוש להם.

סעיף ט

תמצית הסעיף

כאן כתב הח"ח הציור השני שפטור מלספר לפני ג', אף כשאינו יכול להוכיחו תחילה, והוא כשהמספר הוא איש מוחזק לרבים כי לא ישא פני איש וכל מה שידבר שלא בפניו, גם בפניו ידבר, וגם הוחזק לאיש שלא ידבר רק אמת, דגם בציור כזה לא יחשדוהו השומעים, לא לשקרן ולא לחונף.

סעיף י

וְדַע עוֹד, (כט) דְּשׁוּיֵין יַחַד דִּין סְפוּר לְשׁוֹן הָרַע עַל דְּבַר עוֹן, שְׁבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, וְסְפוּר לְשׁוֹן הָרַע עַל דְּבַר עוֹן, שְׁבִין אָדָם לְמָקוֹם. אִךְ בְּעֵבֶרָה, שְׁבִין אָדָם לְמָקוֹם, אֵין מִתֵּר לְסַפֵּר עָלָיו, אֲפִלּוּ יִשְׁלֻמוּ כָּל הַפְּרָמִים הֵנ"ל שְׁבַסְעִיף ב', אֲלֵא אִם כֵּן רָאָה עָלָיו, שְׁאוּחֻז בָּהּ וְעוֹשֶׂה אוֹתָהּ כְּמִה פְּעָמִים בְּמִזִּיד, וְהוּא דְּבַר הַמִּפְרָס לְכָל, שְׁהוּא אִסּוּר, וְעֵין לְעֵיל בְּכָל ד' סְעִיף ז', (ל) שְׁבִיאָרְנוּ דְּבַר זֶה בְּכָל פְּרָטִיו.

זכור לאברהם

סעיף י

תמצית הסעיף

הרבה פעמים אפשר לראות שלא שב עדין^{קטז}, ולכן אפי' אחרי פעם אחת יש היתיר לספר עליו. ב] בעונות שבין אדם לחבירו, אע"פ שיותר קשה לוודות שהוא מזיד, משום שאין אדם רואה חוב לעצמו, ולעולם האדם חושב שהדין עמו ומותר הוא מה שעושה לחבירו,^{קי} מ"מ מכיון שיש צירוף של לעזור לאשר אשם לו^{קיב}, [ואף שאינו מצוי כ"כ שיחזיר העושה מכח דברים אלו], לכן הותר אפי' לא ידעין שהוא מזיד.

כתב הח"ח, שבעיקר יש שני חילוקים בין עונות שבין אדם לחבירו ועונות שבינו למקום, אשר לפיהם מצינו שינויים בין הדינים שבכלל ד', ובין הדינים שבכלל זה, א] שבעונות שבין אדם למקום אם רק ראית אותו שעבר פעם אחת או שתים, צריך לחשוש שמא עשה תשובה, משא"כ בעונות שבין אדם לחבירו

קטז. דהיינו אם רואה שלא החזיר הממון שחייב לחבירו. ואע"פ דאיתא בפ"ת (חו"מ סי' ל"ד סע"ק מ"ה) שמכיון שמתחרט ורוצה להשיב הממון חוזר ומתכשר, מ"מ, כל זמן שלא ראינוהו שחזר בתשובה, אין חוששין לזה לומר שבאמת כבר נתחרט רק שלא הגיע עדין להחזיר הממון.

קיי. אבל לא בכל פעם הוא כן, שהרי לפעמים הוא נראה לכל שאין באותו הדבר במה לטעות, כגון גנב או גזלן פשוט (באר מים חיים אות ל').

קיח. ואם אין בו תועלת רחוקה של עזרה לאשר אשם לו, ורק יש תועלת רחוקה של לגנות המעשים שלא ילמדו אחרים ממנו, מסתפק הח"ח (באר מים חיים ט"ז) אם יש להתיר בעבירות שבין אדם לחבירו באופן דלא ידעין בבירור שהי' מזיד. ובביאור הצד להתיר בזה, אע"פ שבעבירות שבין אדם למקום אין מתירים בזה, ביאר ס' אמרי שיח (עמ' שצ"ג) דאולי הטעם, משום דבעבירות שבין אדם לחבירו, הרי מלבד החשש שילמדו ממעשיו, יש הפסד נוסף, שאם ימשיך החוטא הלאה במעשיו גם אחרים יזקקו ממנו והוי הפסד לאחרים.

סעיף יא

ומה מאד יש לוזהר, (לא) שלא להתיר לעצמו לספר לאחרים, איך שתיח לו עסק עם פלוני ופלונני, וגזלו, או עשקו בזה ובזה האפן, או שחרפו, או צערו וכיוצא וכל כהאי גוונא (וכל כיוצא בזה), ואפלו אם הוא יודע בעצמו, שאינו משקר בספור הזה, (אם לא, באפן שנכאר לקמן בסעיף י"ג), ואפלו אם יצטרפו לזה כל שאר פרטי ההתר הנ"ל, דבודאי אין פונתו בעת הספור לתועלת, דהינו, לפרסם גנותו של חברו, כדי שיבזוז עושי רשעה בעיני בני אדם, ויזהרו על ידי זה מללכת בדרךיהם הרעים, או כדי שהוא יראה בעצמו שהבריות מגנות אותו, אולי על ידי זה ישוב מדרךיו הרעים, רק פונתו כדי לבזותו בעיני בני אדם, שיפרסם לפנייהם להחרפה ולקלון עבור זה שנגע בממונו או בכבודו, וכל שיראה יותר, שדבריו יתקבלו לפני השומעים, ויתפרסם בעיניהם לגנות ולבזיון עבור זה, יהיה יותר שמח ויותר נחנה מזה.

זכור לאברהם

סעיף יא

תמצית הסעיף

כתב הח"ח דמה שהתרנו לעיל לספר על מי שעבר על חטא בין אדם לחבירו, כדי לעזור לאשר אשם לו, וכדי לגנות המעשים רעים שלא ילמדו אחרים ממנו, אין היתיר זה שיך באופנים שהמספר עצמו הי' הניזק והנחבל והנעשק, משום דבכה"ג ודאי שאין כוונתו בסיפורו לגנות המעשים רעים, אלא

כדי לנקום ממנו, וזה אסורה, לא רק מטעם איסור לא תקום, אלא גם משום שאין זה כלל לה"ר לתועלת, שהרי כשהוא תועלת רחוקה, צריך שיהא כל כוונתו לתועלת. ואיה"נ אם יש תועלת קרובה, דהיינו סיכוי חשוב שיכול להשיג ממונו בחזרה ע"י סיפור לאחרים, או שחבירו יפייס אותו, אז מתירים לו לספר, אפי' הוא עצמו הוא הנפגע, וכמו שיתבאר להלן בסעיף י"ג.

סעיף יב

וְקָל וְחֹמֶר אִם לֹא תִרְעֶה לוֹ, רַק לֹא הֵיטִיב עִמּוֹ בְּמִזְבּוֹת, אֲשֶׁר הָיָה רָאוּי לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּעִנְיַי הַלְוָאָה וְצִדְקָה וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה, אִם הוּא הוֹלֵךְ וּמַגְלֶה אַחֵר כִּדְּבָר זֶה לְאֲנָשִׁים לְגִנּוֹת פְּלוֹנֵי בָּזֶה, לְשׁוֹן הָרַע גְּמוּרָה הִיא מִן הַדִּין, וּבָמֹה שֶׁבִּתְבָּנֵנוּ לְעֵיל בְּכָלֵל ה' סְעִיף א', וְעוֹבֵר בָּזֶה עוֹד עַל כָּמָה לְאוּיִן אַחֲרֵים, לְבַד אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע, וּבָמֹה שֶׁבִּתְבָּנֵנוּ בְּכָלֵל הַנ"ל. וְנִבְשְׁלִין בָּזֶה, בְּעִנְיֵינוּ הָרַבִּים, הָרַבָּה אֲנָשִׁים, כְּמֹה שֶׁאֲנִי רוֹאִין בְּעֵלִיל, שֶׁאִם לֹא יִקְבְּלוּ לְאַחַד בְּסֹבֵר פָּנִים יְפוֹת בְּרָצוֹנוֹ בְּעִיר אַחַת, כִּשְׁהוּא נוֹסֵעַ אַחֵר כִּדְּבָר לְעִיר אַחֲרָת, מִפְּרָסָם לְגִנּוֹת עֲבוּר זֶה הָאֲנָשִׁים הַחֲשׂוּבִים דְּשָׁם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא סִיעָהּ בְּעִנְיָנוּ. וְכָל שֶׁכֵּן אִם מִבֹּהַ עֲבוּר זֶה סֶתֶם לְכָל הָעִיר, (לב) בְּוֹדָי עוֹן פְּלִילִי הוּא, כִּי אִסּוּר לְשׁוֹן הָרַע, אֲפִלּוּ עַל אִמָּת, שֶׁבִּתְבָּנֵנוּ לְמַעַלָּה, הוּא אֲפִלּוּ אִם מְסַפֵּר עַל אִישׁ פְּרָטִי, וְכָל שֶׁכֵּן עַל עִיר שְׁלֵמָה שֶׁבִּישְׂרָאֵל הַמַּחְזִיקִים בְּאַמוּנַת ה', וְדָאֵי עוֹן גָּדוֹל הוּא.

זכור לאברהם

סעיף יב

תמצית הסעיף

הרע עמו רק שלא היטיב עמו כמו שהי' הוא רוצה, שאסור לשפוך בוז עליו. ולכן למשל, אם אחד לא קבלוהו בסבר פנים יפות בעיר אחרת כרצונו, אסור לבזות בני אותו העיר, שהרי איסור לה"ר הוא על יחיד וכל שכן על רבים. וכתב הח"ח (בבאר מים חיים אות ל"ב) שמ"מ, אם מספר זה לאנשים שיש בכחם להוכיח לאנשי העיר ההיא, על זאת שאין בידם מצות הכנסת אורחים כראויק"ט, והמספר מכון לתועלת הזה

כתב הח"ח דמה שביארנו לעיל שאסור לספר על מי שעבר על חטא בין אדם לחבירו, באופנים שהוא עצמו הי' הניזק והנחבל והנעשק, משום דבכה"ג ודאי שאין כוונתו בסיפורו לגנות המעשים רעים, אלא כדי לנקום ממנו, מזה נלמוד דכל שכן אם חבירו לא

ק"ט. הנה יש לעיין במש"כ הח"ח כאן, דהנה כפשוטו משמע מדבריו שמותר לספר על כל בני העיר שאינם מקיימים מצות הכנסת אורחים כראוי, מכיון הוא לתועלת קרובה. ולכא' קשה, שהרי יש איסור דליטוריא דהיינו איסור שלא

סעיף יג

ואת על פי בן נראה לי, דאם הוא משער, שעל ידי זה, שישפר לאנשים, האיד שפלוני (לג) עשה לו עולה בענין ממוזן וכיוצא בזה, תוכל לבוא לו מזה תועלת על להבא, כגון, שישפר לאנשים, שדבריהן נשמעין לו, אם יוכיחוהו על זה, ואולי על ידי זה ישיב לו הגולה ויהזק וכיוצא בזה, (לד) מתר לו לספר להם ולבקש מאתם, שישמיעוהו בזה. ולפעמים יציר תועלת על להבא מהספור, אפלו שלא בענין ממוזן, (דהינו ענין צער ובשת ואונאת דברים וכיוצא בזה), כגון, אם נודע לו בברור, איד שפלוני רוצה להרפא ולגדפו על דבר פלוני ופלוני, אם יספר זה לאנשים חשובים או לקרוביו של פלוני, ויעריך לפניהם את אמתת הענין, ויראו בעצמם שחדין עמו, אפשר שימנעוהו מזה, או אפלו הוא דבר, שכבר עבר, שכבר חרף אותו, אך שהוא משער, שאם לא יספר הדבר לקרוביו, או לאנשים חשובים, בדי

זכור לאברהם

ולא לגנותם, נראה דמותר, ובלבד שיקיים התנאים הנזכרים לעיל בתחילת הכלל.

סעיף יג

תמצית הסעיף

לחבירו כשהוא עצמו הי' הנפגע, משום דבכה"ג אין כוונתו לגנות המעשים רעים, אלא כדי לנקום ממנו, הני מילי כשהוא רק תועלת רחוקה, אבל כשהוא תועלת קרובה על להבא, כגון ששומעו יוכיחו החוטא וע"י זה אולי ישיב הגזילה, או שהשומעים ימנעו החוטא מלפגוע בו עוד פעם, באלו ובכל כיוצא בהם, מותר לספר לאחרים אפי' הוא עצמו הוא הנפגע.

כתב הח"ח, דאע"פ שביארנו לעיל, דאסור לספר על מי שעבר על חטא בין אדם

לספר גנאי על חלק גדול של כלל ישראל, כמו על עיר שלם, ואפי' אם הם רשעים, וא"כ למה הותר כאן. ועיין מש"כ ס' פלא יועץ (ערך סניגוריא) וז"ל מה מאד צריכים לזהר הדרשנים, ובפרט בימי הדין ימים נוראים, שלא לעורר דין, ושלא ללמד קטיגוריא בדרושים בהזכיר חטא רבים, חס ושלום, רק יאמרו כך צריך לעשות ומזה צריך לזהר, השומע ישמע וכו', עכ"ל, ועיין.

שִׁמְנֵנוּהוּ מִזֶּה, יָבוֹא עוֹד לְחֶרְפוֹ וּלְגִדְפוֹ (לה) בְּכָל אֱלוֹ הָאֲפָנִים וְכִיּוּצָא
בָּזֶה, מִתֵּר לְסִפְר הַדְּבָר לְבָנֵי אָדָם, אִם שָׁעַל יְדֵי הַסִּפְּוֹר יִתְבָּזֶה חֲבֵרוֹ לְפָנֵי
הַשּׁוֹמְעִים, בִּיּוֹן דָּאִין בּוֹנֵת הַמִּסְפֵּר לָזֶה, רַק הוּא רוֹצֵה לְשֹׁמֵר אֶת עֲצָמוֹ,
שְׁלֹא יִהְיֶה לוֹ מִמֶּנּוּ נֹזֶק בְּעֵינֵי מִמּוֹן אוֹ צִיעַר וְכִיּוּשׁ.

סעיף יד

אִךְ מִה מְאֹד צָרִיךְ לְהִזָּהֵר בְּהִתֵּר הַזֶּה, שְׁלֹא יִחְסְרוּ בּוֹ כָּל הַפְּרָטִים הֵנ"ל
בְּתַחֲלֵת הַסִּמָּן, כִּי אִם לֹא יִזָּהֵר בְּשִׁמְיָרָה יִתְרָה, בְּקָל יוּכַל לְהִלָּכֵד בְּפֶחַח הַיָּצָר
וְלִהְיוֹת מִבְּעָלֵי לְשׁוֹן הָרַע דְּאוֹרִיָּתָא עַל יְדֵי הַהִתֵּר הֵנ"ל. וּמִטַּעַם זֶה אֶחָזֵר
בְּכָאן בְּפִירוּשׁ כָּל הַפְּרָטִים הֵנ"ל וּבְמַעַט נִפְתָּה, כְּלָלֵן שֶׁל דְּבָרִים בְּקִצּוֹר כִּד
הוּא, (לו) אַחֲרֵי שִׁידֵעַ, שֶׁחֲבֵרוֹ לֹא שָׁב עֲדִין מִהֶעֱנִין הַהוּא הֵנ"ל, וְהוּא מְבִינֵן
לְתוֹעֵלָתוֹ, כְּאֲשֶׁר בְּאַרְנוֹ, מִתֵּר לְסִפְר, אִךְ בְּאִפֵּן שְׁלֹא יִחְסְרוּ אֱלוֹ הַפְּרָטִים:

זכור לאברהם

סעיף יד

תמצית הסעיף

להשיב הגזילה, מ"מ צריך לקיים השבעה
תנאים שהוזכרו לעיל בסעיף ב'. ואלו הן: א'
שיראה זה הדבר בעצמו^{קכ}. ב' שיתבונן היטיב,
שעל פי דין נחשב דבר זה להיזיק או גזל. ג'
שיוכיח החוטא תחילה, ובלשון רכה. ד' שלא
יגדיל העולה יותר ממה שהיא. ה' שיכוין
לתועלת, לא ליהנות או מצד שנאה^{קכא}. ו' אם
הוא יכול לסבב את התועלת מבלי לספר זאת,

כתב הח"ח, דאע"פ שביארנו בסעיף דלעיל,
דמותר לספר על מי שעבר על חטא בין
אדם לחבירו אפי' הוא עצמו הוא הנפגע כשהוא
תועלת קרובה על להבא, כדי שהשומעים
ימנעו החוטא מלפגוע בו עוד פעם, או שיסייעו

קכ. הנה יש לעיין למה הצריך כאן הח"ח תנאי זה, הלא הח"ח (באר מים חיים אות ה') ביאר דרך כשהוא תועלת רחוקה,
דאינו מצוי כ"כ שהעושה יחזיר מוחמת ריגון זה, אז אוסרים כשלא ראה בעצמו, אבל כשיש תועלת קרובה הרבה
פעמים מותר לספר אפי' רק שמע מאחרים, וא"כ כאן שהוא תועלת קרובה למה צריך זה, ונלענ"ד שצ"ל שסובר הח"ח
דחכא חלוק, משום שהוא עצמו הנפגע.

קכא. נלענ"ד דכאן אין צריך שיהא כל כולו כונה לתועלת, אלא כיון שעיקר כוונתו לתועלת מספיק, וכמו בכל מי שדן
דינא לנפשי' ועוסק להציל עצמו מן ההיזיק, כגון כל מי שטוען על חבירו בבי"ד, שמוספיק במה שעיקר כוונתו להציל.

פֶּרֶט הָרֵאשׁוֹן. שִׁירָאָה זֶה הַדָּבָר בְּעֶצְמוֹ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁמִיעָה מֵאַחֲרִים, שֶׁהֵגֵם שְׂבָאֲמַת הָיָה לוֹ הֶזֶק בְּעֵינָיו, מִי יוֹדֵעַ, אִם הוּא הַמְּזִיקוֹ.

פֶּרֶט הַשֵּׁנִי. לְוַתֵּר מְאֹד, שֶׁלֹּא לְהַחֲלִיט תַּכְתָּה, שֶׁדָּבָר זֶה הוּא בְּכֻלּוֹ גָּזֹל וְהֶזֶק וְאַנְשֵׁי דְבָרִים וּבִשְׁתּוֹ וּבִיּוֹצֵא בָּזָה, רַק יִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב מִתְחִלָּה עַל פִּי דְרָבִי הַתּוֹרָה, אִם הָדִין עִמּוֹ, וְהַשְׁפִּנְגֵּדוֹ הוּא הַנּוֹלָן וְהַמְּזִיק וְהַמְּבִישׁ וּבִיּוֹצֵא בָּזָה, וּבְמַעַט פֶּרֶט זֶה קָשָׁה לְצִיר מִן הַכֹּל, כִּי אֵין אָדָם רוֹאֶה חוֹב לְעֶצְמוֹ, וְכָל דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו, וְאִם יִכְשֹׁל בָּזָה מִמִּילָא הוּא בְּכֻלּוֹ מוֹצִיא שֵׁם רָע, אֲשֶׁר הוּא חָמוּר מְאֹסוּר לְשׁוֹן הָרָע.

זכור לאברהם

ואע"פ שהח"ח רק כתב לשון אפשר, מ"מ רוב הפוסקים (חוט שני פ"ג אות ב', שיעורי תורה לרופאים ח"ד סי' רס"ו, הגר"ח קניבסקי זצ"ל בס' דרך שיחה, ס' לבבו נאמן בשם ר' מרדכי שוואב זצ"ל) נקטו שכן הוא ההלכה. ויש אומרים שגם כוונת הח"ח כן, רק שלא רצה לכתוב בפשיטות, מכיון שלא הי' לו ראי' לזה, (עיין ס' לבבו נאמן עמ' שפ"ה הע' ר"ו בזה, וס' נתיבות חיים). וכמו שמותר למספר לספרו, כן מותר לשומע לשמוע, אמנם אסור לשומע להאמין הדברים. ואם יש חשש גדול שהשומע יאמין הדברים, נראה שאסור לספר, משום איסור לפני עיור. גם נראה, שאם יגרום יותר היזיק באמירת הדברים לשומע זה, יותר משומעים אחרים, חייב לספרו לאחר ולא לזה.

יעשה כן, ולא יגנה חברו. ז] שלא יסובב לנידון, יותר היזיק, מאילו העידו עליו שני עדים בב"ד.

להפיג דאגתו מלבבו

הח"ח כאן בהג"ה כתב וז"ל ואפשר דהוא הדין אם כונתו בספורו להפג את דאגתו מלבבו, הוי כמכון לתועלת על להבא, [ולפי זה מה שאמרו ז"ל: דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים, קאי גם על ענין כזה], אך שיזיהר, שלא יחסרו שאר הפרטים שבסעיף זה, עכ"ל. הרי שהח"ח מצדד לומר שאפשר שמותר לספר לה"ר משום תועלת זה גופא, כדי להוציא מליבו, שזה גופא מיקרי לתועלת. והחוט שני ביאר, שההיתיר שייך רק באופנים שהמספר מתכוין להקל מעליו צערו, או אולי ימצא איזה עיצה ופתרון, ואין כוונתו לגנות.

ועיין להלן הל' רכילות (כלל ט' באר מים חיים אות ג') שבמקום שהוא תועלת קרובה בשביל חברו יש לספר אפי' כוונתו לתועלת ושל לא לתועלת, ונראה, שגם לצורך עצמו הוא כן, ועכ"פ כשיקר כוונתו לתועלת.

פֶּרַט הַשְּׁלִישִׁי. שָׁאם הוּא מְשַׁעַר, שְׁאִפְשֶׁר (לוֹ) שָׁאם יתּוּכַח עֲמוֹ בְּעֶצְמוֹ, יִהְיֶה לְתוֹעֵלַת, צָרִיךְ הוּא לְדַבֵּר עֲמוֹ, קִדְּם שְׁיִפְרֶסם הַדְּבָר לְאִנְשִׁים.

פֶּרַט הָרְבִיעִי. בִּיּוֹתֵר יוֹחֵר, עַל כָּל פְּנִים שְׁיִהְיֶה כָּל הַסְּפּוּר אֱמֶת, בְּלִי תַעְרוּבַת שָׁקֶר, וְשֵׁלָא לְגִזְם הָעֵנִין יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהוּא, דְּהִינּוּ, שְׁלָא לְחַסֵּר בְּסִפּוּר שׁוּם פֶּרַט קָטָן, שֶׁהוּא מִכֵּין שְׁדָּבָר זֶה הוּא צַד זְכוּת שֶׁל חֲבֵרוֹ, אִף

זכור לאברהם

העידו שר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל אמר שלענין איש ואשתו, לא רק שיש היתיר להם לספר אחד לשני מה שמעיק להם, אלא הם משועבדים בזה אחד לשני לשמוע מן השני מה שמעיק להם, וזהו חיי השיתוף בין בעל ואשתו.^{קכב}

הפגת דאגת ליבו לענין טיפול THERAPIST

לפעמים הטיפול בחולה נפש, כולל הגדת דברים המעיקים לו, ועל פי מה שכתבנו לעיל הדבר מותר, ובלבד שהמטופל לא ישקר ולא יגזים, וגם שהשומע לא יאמין את הדברים.

הפגת דאגת ליבו בטיפול קבוצתי

יש לפעמים טיפול קבוצתי, דהיינו שמטפלים יחד בקבוצה כמה חולי נפש, וכל אחד מספר את סיפורו האישי, וביחד מנסים לעזור לו, או שזה גופא הרפואה, שכל משתתף שומע

והאמת הוא שיסוד היתיר זה איתא כן כבר בס' חסידים (סי' ס"ד) שכתב, שאם בא אחד אצלך צועק על אחר שפגעו, ואתה מכיר שכוונתו להוציא הדברים מליבו, שהם כבדים עליו, ואתה יודע שאחר שיגיד לך, לא ילך ויגיד לאחרים, מצוה לשמוע לו, ומה שתוכל לתקן כנגד חבירו לחבבו תעשה ותתקן.

ונראה שכדאי מאוד לציין דברי ר' רפאל מאיר ווילליגר (קובץ מרפא לשון ח"ח עמ' ר"ו) מש"כ בענין זה, וז"ל מ"מ הרבה מן הפגיעות הוי צער לשעה, ושינה מפיגה כעסו, ולערב ילין בכי ולבקר רינה^{קכג}, יתירה מכך, כלל גדול הוא בענין לה"ר לתועלת, שיש לשקול התועלת היוצאת מדיבורו כנגד הנזק היוצא למדובר, עכ"ל.

הפגת דאגת ליבו בין איש לאשתו

איתא בס' אמרי שיח (עמ' שמ"ה) ששני עדים

קכב. ופשוט הוא, שכשיש עיצה בכך אין היתיר כלל, שהרי אחד מהתנאים הוא שאין לו עיצה אחרת, ודו"ק.
קכג. עיין עוד ס' אום אני חומה (מהגאון ר' מרדכי גרוס שליט"א, ח"ב סי' פ"ז) מש"כ עוד בזה.

שְׁבִיבָאֵת אֵין הִדְבֵּר הָזֶה מוֹעִיל לְהַצְדִּיק אֶת חֲבֵרוֹ, אֲכַל עַל כָּל פְּנִים, אִם יִדְעוּ הַשּׁוֹמְעִים צַד וְכוּת זֶה, לֹא יִתְגַּנֶּה כָּל כֶּךָ בְּפִנְיָהֶם, וּבְשִׁהוּא יַחֲסִיר דְּבָר זֶה, יִתְגַּנֶּה מְאֹד לְפָנֵי הַשּׁוֹמְעִים אֲסוּר גְּדוֹל הוּא לְחַסֵּר פֶּרֶט זֶה. כָּלֵל הִדְבֵּר, שְׁלֹא יִגְדִּיל הָעוֹלָה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיא, דָּאִם לֹא בֵּן, חֲרִי הוּא בְּכָלֵל מְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע וְעוֹבֵר עַל כָּמָה אֲסוּרִין הַפְּתוּבִין לְמַעַלָּה בְּפִתְיָחָהּ, עֵינֵי שָׁם. פֶּרֶט הַחֲמִישִׁי. שִׁיבּוֹן לְתוֹעֵלָתָ*, וְהוּא הָעֵקֶר, שֶׁעָלִיו סוֹכֵב כָּל תְּהֵתֵר הָזֶה, בְּתַכְנוּהוּ בְּסַעֲיָהּ י"ג.

פֶּרֶט הַשֵּׁשִׁי. אִם הוּא יָכוֹל לְסַכֵּב אֶת הַתּוֹעֵלָתָ הַזֶּה בְּעֶצְהָ אַחֲרָתָהּ, שְׁלֹא יִצְטָרֵךְ לְסַפֵּר עָלָיו, אִזִּי בְּכָל גּוֹנֵי (בְּכָל הָאוֹפְנִים) אֲסוּר לְסַפֵּר, וְאִפְלוּ אִם הוּא מְבָרַח לְסַפֵּר אֶת הַמַּעֲשֵׂה, אִךְ הוּא יָכוֹל לְהַקְטִין אֶת הָעוֹלָה, שְׁלֹא יִתְגַּנֶּה כָּל כֶּךָ בְּפָנֵי הַשּׁוֹמְעִים, וְהַתּוֹעֵלָתָ הַזֶּה, אֲשֶׁר הוּא מְקַנָּה, שֶׁיֵּצֵא עַל יְדֵי סְפּוּרוֹ, לֹא יִבְצֹר מִחֲמַת זֶה, (לֹא) מִצְוָה הִיא שִׁיקְטִין, וְלֹא יִגְלֶה כָּל קָלוֹנוֹ לְפָנֵי הַשּׁוֹמְעִין, בִּיּוֹן שֶׁפְּלֹאוּ חֲבִי (שְׂכֵלָה זֶה) גַּם בֵּן יֵצֵא לוֹ תּוֹעֵלָתָ.

פֶּרֶט הַשְּׁבִיעִי. (לֹט) שְׁלֹא יְסַכֵּב לוֹ הַזֶּקַּע עַל יְדֵי סְפּוּרוֹ יוֹתֵר מִכְּפִי הַדִּין, שֶׁהִיא יוֹצֵא, אִלּוּ הִעִידוּ עָלָיו בְּאִפֶּן זֶה בְּבֵית דִּין. *וּאִפְשֶׁר דֵּהוּא הַדִּין אִם כּוֹנֵתוֹ בְּסְפּוּרוֹ לְהַפֵּג אֶת דֹּאגָתוֹ מִלְּבוֹ, הוּי כַּמְכוֹן לְתוֹעֵלָתָ עַל לְחֵבָא, [וּלְפִי זֶה מָה שֶׁאָמְרוּ ז"ל: דֹּאגָה כֻּלָּב אִישׁ יִשְׁיַחֲנָה לְאַחֲרִים, קֵאִי גַם עַל עֲנִין כּוֹה], אִךְ שִׁיזְהַר, שְׁלֹא יַחֲסְרוּ שְׂאֵר הַפְּרָטִים שְׁכַסְעִיָּהּ זֶה.

זְכוּר לַאֲבֵרָהֶם

שגם אחרים נפגעו בדברים דומים לו ובזה הוא
נרגע, ולפעמים טיפול זה עוזר יותר, מאשר
טיפול יחיד, ויש לעיין אם יש היתיר בזה^{קכ},
בקובץ ווי העמודים (חלק נ"ה סי' י"ג שאלה ט') דן
קצת בזה, וכתב שצריך עיון רב מתי זה מביא
תועלת ואפשר להתיר זאת.

קכד. כאשר שלחתי השאלה להגאון ר' שלמה מילר שליט"א, השיב שלדעתו אסור בהחלט.

סעיף טו

וְעֵתָהּ רֵאָה אָחִי, אִיךָ צָרִיךְ שְׁקוּל גָּדוֹל לָזֶה בְּאִיזָה אֲפֵן לְסַפֵּר הָעֲנִיָּן, כִּי בְּעֵת הַסְּפּוּר הוּא עוֹמֵד בְּסִכְנָה עֲצוּמָה שֶׁל אֲסוּר סְפּוּר לְשׁוֹן הָרַע, אִם לֹא יִשְׁמַר עֲצָמוֹ בְּכָל הַפְּרָטִים, וּבִיּוֹתֵר בְּפָרֵט הַב' וְהַד', וּפָשׁוּט דָּעַל זֶה נוֹכַח לֹאמֹר: "מָוֶת וַחַיִּים בֵּינֵי הַלְּשׁוֹן". וְאִם לֹא יִרְאֶה לְחַשֵּׁב בְּעֲצָמוֹ, קָדָם שֶׁהוּא מִתְחִיל לְדַבֵּר עֲנִיָּן בָּזֶה, בְּאִיזָה אֲפֵן לְהוֹצִיא אֶת הַדְּבָר הַזֶּה מִפִּיו, בְּוֹדֵאֵי יִבְשָׁל, חֶם וְשָׁלוֹם, כִּי בְּעֵת מַעֲשֵׂה מִתְנַבֵּר בַּח הַפֶּעַם עַל הָאָדָם וְאִי אֲפָשָׁר לְהִזְהָר בָּזֶה, עַל כֵּן מְאֹד מְאֹד יִשִּׁית עֲצוֹת בְּנַפְשׁוֹ, קָדָם שֶׁמִּתְחִיל לְסַפֵּר, אִיךָ לְהוֹצִיא אֶת הָעֲנִיָּן מִפִּיו, שֶׁלֹּא לְהַגְדִּיל אֶת הָעוֹלָה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיא, וַיִּכְוֶן לְתוֹעֵלָתָהּ, כִּמּוֹ שֶׁכִּתְּבָנוּ בְּסֵעִיף י"ג הַנ"ל.

סעיף טז

וּמִכָּל מַה שֶׁכִּתְּבָנוּ נוֹכַח לְרֵאוֹת אֶת גְּדֻלַּת הַטְּעוֹת, שֶׁמִּשְׁתַּכְּשִׁין בּוֹ בְּנֵי אָדָם

זכור לאברהם

סעיף טז

תחילה קודם שמדבר מה לומר ואיך לאומרו, כדי שלא ישל בעון לה"ר, ח"ו.

תמצית הסעיף

סעיף טז

תמצית הסעיף

כהמשך עוד לסעיפים דלעיל, כתב הח"ח, ציור שרבים משתבשים בו, והוא שלפעמים אדם מספר לה"ר על חברו, בטענה ששמע שגם המדובר סיפר עליו לה"ר לפני כן, ועל זה כתב הח"ח שהוא טעות גדול, ראשית, שאסור לו להאמין שחברו סיפר עליו

כהמשך לסעיפים דלעיל, כתב הח"ח, שלענין מעשה, כשהוא עצמו הנפגע, ויש לו תועלת קרובה אשר בשבילה מתירים לו לספר עולה שעשה חבירו לצורך תועלת, מ"מ, צריך לזהר מאוד בתנאים שכתבנו, ובפרט בתנאי השני (שלא להחליט תיכף שהוא באמת עול) ובתנאי הרביעי (שיהא כל דבריו אמת לאמיתו, בלא הגזמה, ובלא חיסור פרטים המורים צד זכות על המדובר), ולכן כדאי מאוד לחשוב

תמיד, שאם נראה לאחד, שמדבר לשון הרע על חברו, שלא בפניו, ומגנה אותו, ובאשר תשאֵלנו: למה אתה מדבר עליו לשון הרע? תבֹּה ישיב לך: מפני שגם הוא דבר עלי בפני פלוני ופלוגי. וזו מעות גדולה מפני כמה מעמים: אחד, שמי שספר לך זה, אסור מן התורה להאמינו מפני קבלת רכילות, וכמו שכתבנו כמה פעמים, ואיך יהיה מתר לילך ולספר עליו מחמת זה. ועוד, דלו יהא שהדבר אמת, שהוא דבר עליה, (מ) גם כן אסור מחמת זה לילך ולדבר עליו לשון הרע, (מא) וכמו שכתבנו בסעיף י"ד ה"ל.

סעיף יז

אם נעשה דבר שלא בהגון, ובא ראובן (מב) ושאל לשמעון: מי עשה את הדבר הזה? אפלו אם הוא מבין, שראובן חושדו בזה, אסור לו לגלות, מי

זכור לאברהם

סעיף יז

תמצית הסעיף

כשיש אחד שחושד בכשרים על חבריו שעשה דבר שאינו הגון, יש כמה חילוקי דינים מתי מותר לנחשד להגיד לחושד, שהוא עצמו לא חטא, אלא אחר הי', שעשה את הדבר. ובדינים אלו, בעיקר, יש שני דברים שצריך להתחשב עמהם, א] האם נחלט כבר בעיני החושד שהוא הוא הנחשד, ב] האם באמת עשה הנחשד האמיתי, דבר רע, ולכן ראוי הוא שיכעס עליו החושד, והרי אז הנחשד האמיתי באמת גרם לחשד זה שיבא.

לה"ר (אם לא ראה כן בעצמו) שזהו איסור קבלת רכילות. ושנית, שאפי' אמת הוא שחבירו סיפר עליו, מ"מ, אין זה מתיר שגם הוא יספר בחזרה עליו, שהרי אין היתיר לספר מה שחבירו עשה לו אא"כ הוי בשביל תועלת קרובה, ולא כן בזה שהוא מספר באופן של נקמה, ואינו מכוין כלל לתועלת. ואע"ג דאיתא בחז"ל ונפסק כן בשו"ע, שאם אחר הונה אותך בדברים, מותר אתה להונותו בחזרה, אין ראי' כלל לזה, דשאני התם באונאת דברים שההיתיר הוא רק בינו לבין חבריו בלבד, משא"כ באופן כזה שמגלה זה לאחרים (באר מים חיים לעיל אות ל"א).

שְׁעֲשֶׂה אֶת הַדָּבָר, אֲפִלוּ אִם רָאָה בְּעֵצְמוֹ, רַק (מג) יָשִׁיב: אֲנִי לֹא עֲשִׂיתִי אֶת הַדָּבָר, (אם לא שְׁהוּא דָּבָר, אֲשֶׁר אֲפִלוּ אִם לֹא תִּיהַ שׁוֹאֵלוּ וְלֹא תִּיהַ חוֹשְׁדוֹ כָּלֵל בְּזֹה, תִּיהַ גַּם בֶּן צָרִיד לְסִפּוֹר לּוֹ, כְּגוֹן, אִם דָּבָר זֶה הוּא מַעֲנִינִים, דְּבִין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְנִשְׁלְמוּ בּוֹ כָּל הַפְּרָטִים שֶׁבְּכָלֵל זֶה, אִי אִם הוּא מַחֲעֲנִינִים, דְּבִין אָדָם לְמָקוֹם, וְנִשְׁלְמוּ בּוֹ הַדְּבָרִים, שֶׁכִּתְּבָנוּ לְעִיל כָּלֵל ד' סְעִיף ה', ו', ח', עֵינֵי שָׁם). וְכָל זֶה שֶׁכִּתְּבָנוּ הוּא מִצַּד הַדִּין, אֲבָל רְאוּי לְבַעַל נַפֶּשׁ, שִׁיעֲשֶׂה לְפָנִים מִשּׁוֹרֶת הַדִּין, וְלֹא יִשְׁמִיט אֶת עֵצְמוֹ מִזֶּה, בְּמָקוֹם שֶׁיִּכּוֹל לְהִיזוֹת, שִׁיתְּנוֹדַע לְהַשְׁוִיאוֹ, וְיִתְּפִישׁ פְּלוֹנִי עַל יָדֵי זֶה, וְיִזְוֶה מִזֶּה מְצִינּוֹ בְּסִנְהֶדְרִין (דף י"א) בְּכַמָּה תַּנְאִים, שֶׁהִטִּילוּ עַל עֵצְמָם הַאֲשָׁמָה, כְּדִי שֶׁלֹּא יִתְּנוֹדַע מִי הוּא הַחוֹטֵא, וְכֵן אֵיחָא (כתוב) בְּ"סִפּוֹר חֲסִידִים" סִימָן

זכור לאברהם

אצל החושד שהוא הוא הנחשד, נמי מותר לומר אני לא עשיתי, ואפילו לא עשה הנחשד דבר שבאמת הוא רע או איסור, והטעם לזה, משום שבמקום שההיזיק עדין לא בא, מותר להציל עצמו שלא יבא עליו, אע"פ שממילא יתגנדר על השני, וכדאיתא בחו"מ סי' שפ"ח (סעיף ב') לענין שאר היזיקות ק"ב.

אבל, אם כבר נחלט בעיני החושד שהוא הוא הנחשד, והנחשד האמיתי לא עשה עול שיגרום לזה שיבא, אז אסור אפי' לומר אני לא עשיתי, כשזה יגרום שהחשד יפול על חברו, דכיון שההיזיק כבר בא עליו,

והשתא נבאר בעזה"ת, שהדין הוא, שאם באמת עשה הנחשד האמיתי דבר רע, וראוי הוא שיכעס עליו החושד, והחוטא באמת גרם לחשד זה שיבא, אז מותר מעיקר הדין לאותו שהוא נחשד בטעות, לומר אני לא עשיתי, אע"פ שממילא נשמע מיהו הנחשד האמיתי, [ובאופן שאינו יכול לדחות מעליו האשמה, אא"כ מגלה בפירוש מיהו האשם בזה, מותר לגלות בפירוש (באר מים חיים אות ל"א).] והטעם לזה משום שזהו כמו ההיתיר בעלמא של תועלת, משום דלאו כל כמיניהו של בעלי עוולה לעשות עוולות, שיזקפו לבסוף על ישרים וכשרים ק"ב. ובאופן שעדין לא נחלט

קכה. ועיין באר מים חיים (לעיל אות ל"א) שהביא מקורות לזה מגמ'.

קכו. עיין בבאר מים חיים (אות מ"ג) שהביא ראי' זו, ובסוף כתב שאעפ"כ דבר זה אינו מבורר אצלו למעשה, ויש לדון

**כ"ב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם הוּא פְּחֻכּוֹרֶת בְּנֵי אָדָם וְנַעֲשֶׂה דְבָר אֶחָד שְׁלֹא בַּחֲנֹן,
וְלֹא נֹדַע מִי הַחֹמֵא, צָרִיךְ שְׂיֵאמֶר: אֲנִי הוּא שְׁחַטָּאתִי, אֵף עַל פִּי שְׁלֹא
חָטָא כו', עֵינִן שָׁם.**

זכור לאברהם

אסור לדחותו לשני, והוא צריך לקבלו, דאמרי' חסידות, לקבל על עצמו החשד, אפי' קודם
שמזלו גרם, ואם מדחהו על חבירו, הוי לה"ר. שהוטל עליו, בדברים שאינם עול אמיתי^{קכו},
ויש עוד ענין אחר בסוגי' זו, והוא, שיש גם מידת כדי להציל חבירו מבזיון.

מהו כוונתו בזה, האם כיון לדין של 'עדין לא הוחלט' או לדין של 'עוולה אמיתי'. אמנם, בפנים, במקור החיים, לא נראה כלל שהוא מסתפק להלכה. עוד יש לדעת, שלענין לדחות מעל עצמו עולה אמיתי שכבר בא, אפי' נימא שהח"ח חושש להלכה לחומרא בזה, מ"מ, מצינו הרבה פוסקים שמתירים להלכה בזה, הלא המה החכם צבי (מובא בפ"ת חו"מ סי' קכ"ח סעק"ג), וס' חשוקי חמד (ברכות דף ה:), וס' אמרי יצחק (כאן), ובקובץ שיעורים (מס' ב"ב אות תקצ"ה) הביא שהמהר"ח או"ז סובר כן. ועיין עוד שער המשפט (סי' קכ"ח) וס' פעמוני זהב (על חו"מ סי' שפ"ח סעיף י"ב) וס' ערך ש"י (על חו"מ סי' שס"ט סעיף ז') מש"כ בזה.

קכו. איתא בס' נתיב חיים, שבדבר שהוא עול אמיתי אינו ראוי לקבלו על עצמו, דאדרבה שייך האיסור של והייתם נקיים, ובפרט אם הוא איש חשוב. ואולי באופנים שיתודע אח"כ שלא המודה עשה דבר זה, אין חשש בזה, ועיין.